

2025 TOP *Islanuvchi*

XITOIY

XALQARO FORUMI

O'ZBEKISTON

XALQARO FORUMI

ANGLIYA

XALQARO FORUMI

IJODIY TO‘PLAM

**“TOP IZLANUVCHI - 2025” ILMIY VA
IJODIY
ISHLAR TANLOVI**

TOSHKENT-2025

MUNDARIJA

INSONLARNI BOSHQARISHDAGI “ARALASH BOSHQARUVNING” USTUNLIGI	6
Mamadaliyev Muhammadali Xamidullo o'g'li, Nomanova Ma'rifat Abdullayevna,	
PROPARGIL SPIRTI HOSILALARINING SINTEZI	9
Mirzoyeva Asal Mehriddin qizi, Hamroyev K.SH	
РОЛЬ ФОНЕТИКИ В ПРЕПОДАВАНИИ ГРАММАТИКИ РУССКОГО ЯЗЫКА НЕ	12
НОСИТЕЛЯМ ЯЗЫКА	
Худойкулова Нилуфар Джамаловна	
INNOVATION TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING JAMOAT HAYOTIGA TA'SIRI	17
Sayfullayeva Dinora Anvar qizi	
CHIN DO'ST	19
Jumaboyeva Muniraxon Muzaffar qizi	
BOLALARNI HAR TOMONLAMA BARKAMOL QILIB TARBIYALASHDA BADIY	21
ADABIYOTNING O'RNI	
Uralova Feruza Sherzod qizi	
Ne'matjonova Sug'diyona Nurillo qizi	24
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA OTA-ONALARNING O'ZARO	29
HAMKORLIGINING MAZMUNI	
Qodirova Sitara Dilyorbek qizi	
ATROF-MUHIT VA YASHIL IQTISODIYOT: BARQAROR KELAJAK SARI YO'L	34
Makkamov Xojiakbar Mirzanazarovich.	
PROFESSIONAL TA'LIMDA “BIZNES ASOSLAR” FANINING GERMAN SPASKASSE	37
LOYIHASI ASOSIDA O'QITISHNING AFZALLIKLAR	
Nabiyeva Muxtaramxon Sidikjonovna	
AVESTODA IBN SINO TA'LIMOTI HAQIDA	41
Dusmurodova Mashhura Zafarovna	
O'ZBEKISTON JURNALISTIKASINING RIVOJLANISHIDA	45
JADIDLARNING O'RNI: JURNALISTIKADA YANGI TREND	
Murtozayeva Nigora Murtoza Qizi	
BOSHLAN'ICH SINFLARDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA	49
MATEMATIKA O'QITISHNING SAMARADORLIGI	
Umarova Zulfizar Otabek qizi	
Husenova Muhtaram Husniddin qizi	
REPUBLIKA BANK TIZIMLARIDA BANKOMATLARDAN KREDITLAR OLISH:	53
IMKONIYATLARI, MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.	
Qulmurotov Sohibjon Jumaniyozovich, Islamova Feruza Jasurbekovna	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI PSIXOLOGLARIDA	59
TARBIYALANUVCHILAR ORASIDA "QOBILIYATLARNING RIVOJLANISHI"	
Abdullayeva Gulmira Xalimjonona	
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПУШКИНА И ЛЕРМОНТОВА	64
МАКСУДОМ ШЕЙХЗАДЕ	
Содикова Робия Дилшод кизи	
XORIJY TILLARNI O'RGANISH TALABI - ZAMON TALABI	69
Miyassarova Gulchehra Bobir qizi	
TIL O'RGANISHGA MOTIVATSIYA BERUVCHI OMILLAR	71
Ibodullayev Bekzod Olimjon o'g'li	
RUS, O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI FE'L ZAMONI SHAKLLAR TIZIMI: QIYOSIY	74
TADQIQOT	
Shahriyorova Shaxinabonu Shahzod qizi	
GO'ZALLIK	77
Максудов Джамшид Джамалитдинович	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI	84
Mavlonova Maxliyo Akmaljonovna	
MAXSUS TA'LIM TIZIMI	87
Shokirova Surayyo Zokirxon qizi	

INKLYUZIV TA'LIMNING SHAHAR VA QISHLOQLARDA IMKONYATI CHEKLANGAN BOLALAR VA ULARNING OTA-ONALARI UCHUN YARATILADIGAN QULAYLIK LARI	89
Norqulova Risolat Baxromovna ONA	95
Mahfira Rajabboyeva Xidirova O'ZBEKISTON – BAG'RIKENG DIYOR	97
Quqonboyeva Moxlaroyim Elmurodjon qizi NON MAHSULOTLARINING KIMYOVIY TARKIBI. INSON OZUQASIDA NON BULKA MAHSULOTLARINING AHAMIYATI	98
Ibragimov Anvar Kuchkorovich, Rahmatova Sevinch Fazliddin qizi IMPROVING THE QUALITY OF PRIMARY EDUCATION THROUGH DIGITAL TECHNOLOGY	103
Rahmatova Shahnozabonu AYOLLARNI TADBIRKORLIKKA JALB QILISHNING IQTISODIY-IJTIMOY AHAMIYATI.	109
Qulmurotov Sohibjon Jumanioyozovich, Ergasheva Laziza Sohib qizi INGILIZ TILINI O'RGANISHDA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	117
Razzoqova Nilufar Ixtiyor qizi ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ (E-GOVERNMENT)	119
Kulmurotov Sohibjon Djumaniyozovich, Ilmurotov Rasuljon Ravshanovich CHALLENGES AND SOLUTIONS IN USING INTERACTIVE METHODS FOR TEACHING ENGLISH AT MILITARY ACADEMIC LYCEUMS	126
Azizova Asila Azizovna THE STYLISTIC ANALYSIS OF IDIOMS	132
Jalilova Guzal Tulkinovna SOME ASPECTS OF CAESALPINIA GILLIESII AND DAVID'S BUDDLEIA (BUDDLEIA DAVIDII), BREEDING TECHNOLOGY	140
Mamadaliyeva Sobira Bahodir kizi UMUMIY FIZIKA FANINI TIZIMLI YONDOSHUV ASOSIDA INTEGRATSIYALAB O'QITISH METODIKASI	143
D.A.Begmatova -p.f.n SUTNI QABUL QILISH VA UNGA DASTLABKI ISHLOV BERISH TEXNOLOGIYASI	151
Nishonov Fazliddin Maxammadjon o'g'li DON VA DON DUKKALILAR ZARARKUNANDALARI VA ULARGA QARSHI KURASHISH CHORA-TADBIRLARI	157
Imomaliyev Mahmudjon Alijon o'g'li O'SMIRLARDA NEVROZNING NAMOYON BO'LISHI VA SABABLARI.	163
Mamasidiqova Muslimaxon Abdulkaxxor qizi XORIJY TILLARNI O'RGANISHDA SO'Z BOYLIGINI OSHIRISHNING SAMARALI USULLARI: TOG' USULI VA BOSHQALAR	167
Ro'ziyeva Sabina Bobir qizi ABDUVAITOVA RA'NO SHARAFIDDIN QIZI	176
BADIIY TARJIMALARDA SO'Z SEMANTIKASINING IFODALANISHI	178
Maripova Marjona O'ZBEKISTONDA ILM-FAN, MADANIYAT VA TA'LIM TARAQQIYOTI	182
Qosimova Dilbarxon Mirzag'aniyevna BOSHLANG'ICH SINFLARDA JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH MALAKASINI O'RGANISH	186
Nizomov Behzod Raximjonovich, Sattorov Zafarjon Bahodir o'g'li ADABIY TIL MUAMMOLARI YOXUD O'QUVCHILAR NUTQIDAGI AYRIM KAMCHILIKLAR	189
Sayfiyeva Mahliyo Faxriddin qizi SUBJECT-PREDICATE AGREEMENT IN ENGLISH: RULES, EXCEPTIONS, AND LINGUISTIC ANALYSIS	191

Shirinboyeva Mashhura Sayfullo qizi ASALARICHILIK TURIZMINI AMALGA OSHIRISH ORQALI ASALARICHILIK FAOLIYATINI TANITISH, MAHALLIY ASALARICHILIK MAHSULOTLARINI SOTISH VA EKOLOGIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI.	195
Qulmurotov Sohibjon Jumaniyozovich, Xolmuminova Ezoza Ziyadulla qizi ISHLAB CHIQRISH KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY STRATEGIK BOSHQARUV G‘OYALARI.	200
Madaminova Kumush Ortiqjon qizi USE OF JARGONS AND BUZZWORDS IN ENGLISH AND UZBEK TEXTS	206
Sattorova Dilnura Musirmon kizi THE BENEFITS OF ONLINE LESSONS AT UNIVERSITY	214
Azimova H.S., Musurmanova Sh.K. "THE POWER OF WORDS: HOW THE ENGLISH LANGUAGE SHAPES COMMUNICATION AND CULTURE"	224
Ergasheva Lobar Shavkatovna МУСИҚА МАДАНИЯТИ ДАРСЛАРИДА БУХОРО БОЛАЛАР ФОЛЬКЛОР ҚЎШИҚЛАРИНИ ЎРГАТИШ МУАММО СИФАТИДА	228
Муродова Муниса Шухрат қизи SHARQ ALLOMALARINING MUSIQIY NAZARIY MEROSI	236
Xasanboyeva Fotima Abduazizovna IMPLEMENTATION OF GAMIFICATION TECHNIQUE AS A TOOL FOR BOOSTING LANGUAGE SKILLS	248
Zoirova Dilnoza Anvar qizi, Said-Fozilxon Akmalxonovich Akmalxonov TA'LIM SOHASI BO'YICHA JANUBIY KOREYA VA O'ZBEKISTON O'RTASIDAGI HAMKORLIK JARAYONLARI	253
Esonaliyev Asadulloh G'iyosiddin o'g'li АНАЛИЗ ПЕРЕХОДНЫХ ПРОЦЕССОВ В ЭНЕРГОСИСТЕМАХ С ГИДРОЭНЕРГЕТИЧЕСКИМИ УСТАНОВКАМИ	258
Д.А. ОБИДЖОНОВА "PUL PSIXOLOGIYASI: TAFAKKUR MOLIYAVIY MUVAFFAQIYATNI QANDAY SHAKLLANTIRADI"	265
Rahmatullayeva Sevinch Olimjon qizi MICSCAB YÖNTEMI KULLANILARAK BYPASS AMELIYATININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN TARİHİ ANLAR VE TEKNİK YÖNLER	271
Nishonov Nasirullo Abdulhamidovich MAMLAKAT IQTISODIYOTIGA INVESTITSİYALAR JALB ETISHDA BANKLARNING RO'LI	274
Shermatova Farangiz Marat qizi ARITMIYALAR TARQALGANLIGI, ERTA ANIQLASH VA PROFILAKTIKASI	280
O'ktamova Ruxsora O'tkirjon qizi BODY WEIGHT AN OBESITY PREVENTION IN DIFFERENT CATEGORIES OF HYPERGLYCEMIA	285
Nurilloeva Shakhodat Nurillo kizi HIPERTANSIYON HASTALIK TEHLIKE FAKTÖRLER VE TEŞHIS	296
Ahmedov Hayat Erkinoviç BUHARA BÖLGESİ NÜFUSUNDA KALP VE DAMAR HASTALIKLARI DAĞITIM	301
Muradov Maksud Marufoviç ВЗАИМОСВЯЗЬ УЧИТЕЛЕЙ И РОДИТЕЛЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЁНКА	304
Юсупова Наталья Алижановна Пушкин – наше всё. И что? Нужен ли русский гений новому поколению?	307
Убайдуллаева Светлана Анатолиевна TURSUNBOYEVA MOHLAROY BAHODIRJON QIZI	311

**INSONLARNI BOSHQARISHDAGI “ARALASH
BOSHQARUVNING” USTUNLIGI**

Mamadaliyev Muhammadali Xamidullo o'g'li

talaba

Nomanova Ma'rifat Abdullayevna,

*University of Business and Science oliy ta'lim muassasasi Pedagogika va psixologiya
kafedra o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali siz insonlarni boshqarishda qo'llaniladigan Avtoritar, liberal, demokratik, boshqaruvlardan ko'ra “Aralash boshqaruvning” ustunligini bilib olasiz.

Kalit so'zlar: Aralash boshqaruv, insonlarni boshqarish, avtoritar boshqaruv, liberal boshqaruv, demokratik boshqaruv, boshqaruv usullari, tarixiy boshqaruv usullari.

O'zingizga malumki tarixda boshqaruv degan narsa doim eng muhim ro'lni o'ynaydi. tarixdan malumki kuchli davlatlar, sivilizatsiyalar, imperiyalar boshqaruvida foydalanilgan usullar ularning uzoq muddat umr ko'rishlariga sabab bo'lgan.

Masalan :

1. Rim davlati (mil avv 47 yildan milodiy 1453 yil vizantiya qulashigacha) o'z boshqaruvida barcha boshqaruv usullaridan foydalanishgan va butun janubiy yevropa va o'rta yer dengizini o'z nazoratida ushlab turgan

2. Mo'g'ullar imperiyasi butun o'rta osiyoni bosib olgan va hukmronlik qilgan bu imperiya 1206 yilda Chingizxon (Timuchin) mo'g'ullar hukmdori bo'lgandan so'ng yuzaga kelgan. Davlat boshqaruvi avtoritar diktatorlik bo'lib butun davlat faqat Chingizhonga bo'ysungan

3. Temuriylar imperiyasi(Amir Temur davlatni boshqargan yillarda) demokratiya ga asoslangan chunki sohibqiron Amir temur davlat ishlarini doim xalq va vazirlarni fikri bilan hamohang tarzda boshqargan.

Avtoritar boshqaruv uslubi etakchilikning yuqori markazlashuvi, bir kishilik boshqaruvning ustunligi bilan tavsiflanadi. Rahbar barcha holatlar haqida unga xabar berishni talab qiladi, yakka o'zi qaror qabul qiladi yoki ularni bekor qiladi. U jamoaning fikriga quloq solmaydi, hamma narsani jamoa uchun o'zi hal qiladi. Boshqaruvning asosiy usullari buyruqlar, jazolar, eslatmalar, tanbehtarlar, turli imtiyozlardan mahrum qilishdir. Nazorat juda qattiq, batafsil, qo'l ostidagilarni tashabbusdan mahrum qiladi. Ishning manfaatlari odamlarning manfaatlaridan

ancha yuqori, muloqotda qo‘pollik va qo‘pollik ustunlik qiladi. Avtoritar rahbarlik uslubi axloqiy va psixologik iqlimga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, tashabbuskorlik, o‘zini o‘zi boshqarish va xodimlarning mas’uliyatini sezilarli darajada pasayishiga olib keladi. Liberal boshqaruv uslubi bo‘ysunuvchilarning harakatlari ustidan hech qanday nazoratning deyarli yo‘qligini anglatadi. Ya’ni, menejer dastlab muammoni tushuntiradi, jamoa uni hal qilishni boshlashi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi va vazifani, ularning faoliyati natijasida ko‘rmoqchi bo‘lgan natijani shakllantiradi. Va u, ular aytganidek, ishchilarning o‘zlari tomonidan harakat qilish uchun joy qoldirib, "soyaga kiradi". Jarayonga kiritilmaydi, ko‘pincha u ba’zi xatolar yoki ilhom, motivatsiya etishmasligini kuzatsa ham. Uning vazifasi endi oxirgi, hal qiluvchi vazifa - natijani qabul qilish va baholash. Ammo ijrochilarning o‘zlari "erkin suzish" da bo‘lishlari kerak. Mustaqil ravishda eng maqbul variantlarni ishlab chiqish va kim nima uchun javobgar bo‘lishini, shuningdek, qanday harakatlar algoritmini amalga oshirishni kelishib olish. O‘zaro munosabatlar, ya’ni yuzaga kelgan qiyinchiliklar va nizolar, ular ham mustaqil ravishda tartibga solinadi

Demokratik uslub – ba’zan sheriklik hamkorlikka asoslangan boshqaruv uslubi ham deb ataladi. Bunday uslub hukm surgan jamoada boshqaruv qarorlari xodimlar bilan muhokama qilish orqali, ularning fikri va tashabbusini hisobga olgan holda qabul qilinadi. Shuningdek qaror ijrosining nazorati ham rahbar, ham xodimlar tomonidan amalga oshiriladi, rahbar xodimga shaxs sifatida qaraydi, uning ehtiyoj, manfaat va qiziqishlarini inobatga oladi. Boshqaruv pog‘onalarida qaror qabul qilish «pastdan tepaga» qarab boradi, ya’ni avval qo‘yi bo‘g‘in rahbarlaridan yig‘ilgan fikrlar asosida yuqori bo‘g‘inda qaror ishlab chiqiladi. Rahbar jamoadagi norasmiy liderga tayanadi va kezi kelganda uning faolligi uchun ham imkoniyat yaratadi. Hamkorlik tamoyiliga asoslangan rahbar vazifani bajarishning aniq ko‘rsatmasiga nisbatan umumiy yo‘nalishni belgilashni ma’qul ko‘radi, hamda xodimning o‘zi ijro etish rejasini ishlab chiqishi uchun imkoniyat yaratadi. Demokratik uslub eng samarali boshqaruv vositalaridan hisoblanib, uni qo‘llashda to‘g‘ri qaror qabul qilish ehtimoli hamda mehnat samaradorligi ta’minlanadi, bajarilayotgan ishdan va jamoaga a’zolikdan guruhning ahilligi oshib psixologik muhit ijobiylashadi. Aralash boshqaruv nomidan bilib olishingiz mumkin bunda hamma boshqaruv usullaridan foydalangan hollarda insonlarni boshqarish. Bu uslub o‘zida Avtoritarli, Liberallik, Demokratlikni qamrab oladi va vaziyatga qarab ulardan foydalanadi. Endi bu boshqaruvdagi odamlarni boshqaruv uslublarini ko‘rib chiqamiz. Direktor haqiqiy 100 % ko‘rsatkichlar bilan Avtoritar uslubdan foydanadi chunki o‘zi hoxlagan ishlarni majburan qildiradi, boshqalarni fikrini aslo inobatga olmaydi, o‘zi to‘g‘ri deb bilgan ishni qilish uning uchun eng to‘g‘ri yo‘l deb biladi,

agar qildiriyotgan ishini 100% no to'g'ri ekanligini isbotlasangiz ham foydasi yoq .Bo'yash bo'limi raxbari 100 % ko'rsatkich bilan Liberal uslubdagi boshqaruvchi hamma muommolarni ishlarining o'zlari hal qilishlarini hohlaydi ozini doim chetga olishga harakat qiladi, har qanday holatda ham soyada qolishga harakat qiladi va shunga yarasha ishchilari ham ko'p haolatda o'z bilaganlarini qiladi bu esa bo'yash bo'limida ishlar ancha tartibsiz ish unumi ham past . kunlik ish rejani vaqtida bajara olishmedi. Sayqallash bo'limi raxbari 100/ 80 % ko'rsatkichlar bilan demokratik uslubdan foydalanadi . 20 % avtoritar boshqaruvdan ham bazan foydalanib turadi lekin bu juda kamdan kam yuz beradi. Demokratik uslubdab foydalanishi sayqallash bo'limining ishiga juda yaxshi foyda keltiradi, bu bo'lim katta yuklamalarni ham qabul qiladi va ularni yaxshi hal qiladi. Har qanday yangiliklar o'zgarishlar bo'limning hamma ishchilari orasida majlisda hal qilinadi. Ishchilarni Yoshi tajribasidan kelib chiqib fikr aytishadi va hammaning fikri etiborga olindi. Quyish bo'limi raxbari 100 % ko'rsatkichda Aralash boshqaruvdan foydalanadi. Bu boshqaruv quyish bo'limiga eng samarali bo'lim bo'lishiga yordam beradi, bu bolim butun korhonada birinchi o'rinda turadi chunki ishchilarni boshqarish tartibli yo'lga qo'yilgan har qanday holatda ham bo'lim Har bir ishchi bilan individual ishlashga harakat qiladi, ishchilarni boshqarishda kerak payda avtoritar kerak paytda liberal kerak paytda demokrat bo'ladi va bu unga nisbatan ishchilarning ishonchini kuchaytirgan va ishchilar kop xollarda direktordan ko'ra bo'lim boshlig'iga so'zsiz bo'ysunishadi.

Xulosa: Shuni aytilish mumkinki insonlarni boshqarishni o'zi juda murakkab narsa chunki har bir insonni o'zigaga yarasha psihologiyasi mavjud bu esa raxbar hodimlarga katta murakkabliklar keltiririb chiqaradi. Bunday hollarda katta tajriba bilim yordamida tanlangan yo'l eng to'g'risi bo'lib hizmat qiladi. Oddiy hodim yoki ishchi faqat o'z ishi uchun yoki o'zi uchun javob bersa raxbar hodimlar butun jamoaga javobgardur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining —2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlanishining beshta ustuvor yo__nalishlari bo__yicha Harakatlar strategiyasini kelgusida amalga oshirish chora-tadbirlari to__g__risida—gi 2017-yil 15- avgustdagi №3-5024 sonli Qarori.

2. Sh. M.Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo__lishi kerak. - Toshkent: O__zbekiston, 2017 y.,104 b.

3. O_zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasiga Murojaatnomasi. 28.12.2018 y.
4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O_zbekiston, 2017. – 488 b.
5. Ricky W.Griffin. Fundamentals of Management. Eighth Edition. 2015 Cengage Learning products are represented in Canada by Nelson Education, Ltd.p. 547.
6. Human Resource Management. Fifteenth Edition/Robert L.Malthis, John H.Jackson Sean R. Valentine. Patrisia A. Megllch 2017. 2014 Cengage Learning WCN 02.200.206
7. Abduraxmonov Q.X., Shoyusupova N.T. Mehnat iqtisodiyoti: ijtimoiymehnat munosabatlari. Darslik - T.: 2011. – 691 b.
8. Abdurahmonov Q.X., va boshqalar., Inson taraqqiyoti. Darslik. -T.: Fan va texnologiya, 2014.-234 b

PROPARGIL SPIRTI HOSILALARINING SINTEZI

Mirzoyeva Asal Mehriddin qizi

Navoiy Davlat Universiteti Tabiiy fanlar fakulteti

Kimyo yo'nalishi 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: dots. Hamroyev K.SH

Anotatsiya: *Maqola propargil spirtining hosilalari sinteziga bag'ishlangan bo'lib, atsetilen birikmalari kimyosining ahamiyatini yoritadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, propargil spirti yuqori toksikligi sababli tibbiyotda qo'llanilmaydi, lekin uning gidroksil guruhidagi vodorod atomini turli o'rinbosarlar bilan almashtirish orqali biologik va farmakologik faolligi oshirilishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *poliasetilen birikmalari, antibiotik xossalar, asetilen birikmalari, propargil spirti, propargilgalogenidlar, uchlamchi bog'lanish, biologik faollik, farmakologik tadqiqotlar, propargil efirlari, insektitsid xususiyat, fungitsid ta'sir, antifungal faoliyat, fenol propargil efirlari, alkoksinitrillar sintezi, metall korroziya inhibitirlari, IQ spektroskopiya.*

Annotation: *The article is dedicated to the synthesis of propargyl alcohol derivatives and highlights the significance of acetylene compound chemistry. Research shows that due to its high toxicity, propargyl alcohol is not used in medicine; however, by substituting the hydrogen atom in its hydroxyl group with various substituents, its biological and pharmacological activity can be enhanced.*

Keywords: *polyacetylene compounds, antibiotic properties, acetylene compounds, propargyl alcohol, propargyl halides, triple bond, biological activity, pharmacological research, propargyl esters, insecticidal properties, fungicidal effect, antifungal activity, phenol propargyl esters, alkoxynitrile synthesis, metal corrosion inhibitors, IR spectroscopy.*

Tabiatda poliasetilen birikmalarining, ayniqsa antibiotik xossalariga ega bo'lgan moddalarning topilishi asetilen birikmalari kimyosining rivojlanishiga yana bir turtki bo'ldi.

Asetilen guruhini o'z ichiga olgan birikmalar orasida propargil spirtining hosilalari kam o'rganilgan. Propargil spirti va propargilgalogenidlarning yuqori reaktivligi ko'plab tadqiqotchilarning e'tiborini tortadi.

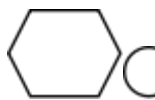
Asetilen spirtlarining eng oddiy vakili propargil spirtidir. Biroq, yuqori toksikligi tufayli u tibbiyotda qo'llanilmagan /1,2/. Gidroksil guruhidagi vodorod atomini turli guruhlar bilan almashtirish orqali uning toksikligini keskin kamaytirishga erishish mumkin. Shu bilan birga, bunday spirtli ichimliklar, past toksiklik bilan birga, biologik va farmakologik faollikni namoyon qiladi.

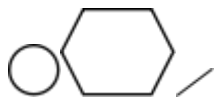
Farmakolog va biologlar bilan birgalikda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, uchlamchi bog'lanish mavjud birikmalarning biologik, farmakologik faolligini oshiradi. Bundan tashqari, uch bog'ning faolligi uning zanjirdagi joylashishiga bog'liq: terminal ($-C \equiv CH$) yoki izolyatsiyalangan ($-C \equiv C-$), turli o'rinbosarlarga nisbatan holatiga, masalan, alifatik va aromatik kislotalarning qoldiqlari, elektron beruvchi va elektr

tortib oluvchi o'rinbosarlar va ko'plab boshqalar. Adabiyotlarga ko'ra, propargil spirtidan olingan propargil efirlari yuqori biologik faollikni namoyish etadi. Masalan:

 $HC \equiv C-CH_2-O-$ $-NH-CH_2-C \equiv CH$ preparati insektitsid va fungitsid xususiyatlariga ega /14/.

 $HOOC-$ $-O-CH_2-C \equiv CH$ p-oksibenzoyl kislotalaning propargil efiri preparati-antifungal xususiyatiga ega /3/;

 $HOOC-$ $-O-CH_2-C \equiv C-I$ p-oksibenzoyl kislotalaning propargil efiri vodorod atomlarini galogen yod bilan almashtirganda, bu efining hosil bo'lgan γ -yodi yuqori antifungal faollikni namoyon qiladi. /4/.

NO₂

Cl- -S-CH₂-C $\equiv$ X. Ushbu preparatda galogen, nitroguruh, oltingugurt va uchlamchi bog` mavjudligi insektitsid xususiyatlarining namoyon bo'lishiga olib keladi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu birikmalarning dastlabki reagentlari bunday xususiyatlarga ega emas. Binobarin, moddaning molekulasiga propargil guruhi qoldiqlarining kiritilishi biologik faollikning namoyon bo'lishiga, ayniqsa, uch tomonlama bog'lanishning mavjudligiga yordam beradi.

Propargil spirti galogenidlari uchun eng keng tarqalgan reaksiya propargil efirlari va efirlarini, n-Propargil hosilalarini, turli sinflarning birikmalarini va boshqalarni ishlab chiqaradigan “X” funksional guruhiga -C $\equiv$ C - CH₂X (X= -OH, -Br, -Cl, -I) bog'liq bo'lgan o'zaro ta'sirdir.

Fenollarning propargil efirlarini olish uchun propargilgalogenidlar ishlatiladi va fenol yoki aromatik spirtlarning tabiatiga qarab, reaksiya bitta ishqor eritmasida yoki gidroksidi metall karbonat mavjudligida, organik erituvchida amalga oshiriladi.

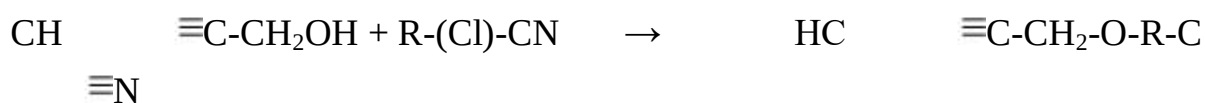
Ish mualliflari xlorometil alkil efirlarini propargil spirti bilan reaksiyasini dimetilanilin muhitida olib borishda 92% gacha, trietilamin muhitida esa 40% ga teng bo'lgan alkoksimetilpropargil efirlarini oldi.

R= -CH₃; -C₂H₅; -C₄H₉

Ular suyuq ammiakda propargil spirtining natriy alkogolyatini alkillash orqali alkilpropargil efirlarini oldilar. (etil va butil) propargil efirlarining eng yaxshi unumi taxminan 30% ni tashkil etdi.

Mutlaq efir muhitida alkilpropargil hosilalarini tayyorlash uchun ushbu sxemadan foydalanish kerakli natijaga olib kelmadi, reaksiya aralashmasidan boshlang'ich etil bromid ajratiladi; Metall korroziyaning ingibitori, shuningdek, maxsus maqsadli modifikatorlar sifatida alkoksinitrillar nitrillarning xlorli hosilalarini spirtlar bilan reaksiyaga kiritish orqali sintez qilingan. Reaksiya absolyut spirtida ishqor ishtirokida quyidagi sxema bo'yicha olib borildi:

Sintezlangan alkoksinitrillarning tuzilishi tegishli amidlarni tayyorlash va IQ spektroskopiyasi bilan isbotlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aromatik diaminlar va triaminlarni aromatik nitrobirikmalardan olish usuli – V.P. Vitsev, V.I. Anikeev, K.P. Volcho, N.F. Balaxutdinov. Patent RU 2549618, ariza 2013156413/04, 18.12.2013 y., e’lon qilingan: 27.04.2015 y., byulleten №12.

2. A.G. Mahsumov, K.Sh. Hamroyev, B.F. Muxiddinov – Almashtirilgan propargilkarbamatlar hosilalarining merkuriyalanish reaksiyalari. “Kimyo fanining dolzarb muammolari va uni o’qitishda innovatsion texnologiyalar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani, TDPU, 2016 yil 30-31 mart.

3. K.Sh. Hamroyev, A.G. Mahsumov, B.F. Muxiddinov, D.T. Axtamova – [Dialkilamino(-butin-2)ola-1] asosida pralozla hosilasini sintez qilish. Respublika ilmiy-texnik anjumani materiallari, 156-bet, 2015 yil 8 aprel, Olmaliq.

4. M.A. Vohobova, A.G. Mahsumov, K.Sh. Hamroyev, B.F. Muxiddinov – [Piperidil-(butin-2)sorbinat] hosilasini olishning samarali usuli. “Kimyo, neft-gaz va oziq-ovqat sanoatining rivojlanishida innovatsion texnologiyalarning dolzarb muammolari” mavzusidagi ilmiy anjuman materiallari, TKTI, 2016 yil 26-27 may.

**РОЛЬ ФОНЕТИКИ В ПРЕПОДАВАНИИ ГРАММАТИКИ
РУССКОГО ЯЗЫКА НЕ НОСИТЕЛЯМ ЯЗЫКА**

Худойкулова Нилуфар Джамаловна

*Студент Университета информационных технологий и менеджмента,
г. Кариш, Кашкадарьинская область, Узбекистан*

Аннотация: *Статья посвящена исследованию взаимосвязи фонетических знаний и успешного освоения грамматики русского языка иностранными учащимися. В работе анализируется роль фонетики в формировании грамматических навыков, рассматриваются методические приемы, способствующие интеграции фонетических и грамматических аспектов обучения. На основе анализа существующей литературы и педагогического опыта предлагаются рекомендации по оптимизации процесса обучения грамматике русского языка как иностранного с учетом фонетических особенностей языка.*

Ключевые слова: *фонетика, грамматика, русский язык как иностранный, обучение иностранным языкам, методические приемы, межъязыковая интерференция, фонематический слух, произношение.*

Введение

Русский язык характеризуется богатой грамматической системой и сложной фонетической структурой. Для неносителей языка, особенно на начальном этапе обучения, освоение грамматики часто затруднено из-за интерференции с родным языком и недостаточного развития фонематического слуха. В данной статье рассматривается роль фонетики в преодолении этих трудностей и повышении эффективности обучения грамматике русского языка как иностранного (РКИ). Мы предполагаем, что хорошее знание фонетики способствует более глубокому пониманию грамматических правил и их правильного применения в речи.

К языковой системе знаков, используемой для общения, относятся три аспекта: лексику, грамматику и фонетику. Эти аспекты относительно самостоятельны и теоретически можно изучать их отдельно, независимо друг от друга. Однако каждый из этих аспектов служит только средством овладения иноязычной речью, а не самоцелью [1]. Более того, они настолько взаимосвязаны, что иногда просто невозможно объяснить какие-либо грамматические особен

Основная часть

Такой подход к преподаванию русского языка как иностранного (РКИ) оказывается весьма эффективным, поскольку учащиеся являются в основном взрослыми людьми, которые изучают русский в качестве языка-посредника для получения образования или для установления деловых отношений с бизнес-партнёрами [2]. Это обычно люди, которые хотят получить разумное и научно обоснованное объяснение языковых процессов, чтобы дать языковому явлению разумное объяснение. Они должны понимать, почему он выбирает окончание *ие* в одном случае, а *ые* в другом.

Тем не менее, вопрос о том, почему фонетика влияет на выбор грамматических форм различных частей речи, до сих пор остается открытым. Это исследование является актуальным из-за этого состояния вопроса, поэтому его цель состоит в том, чтобы проанализировать взаимосвязь и взаимообусловленность выбора окончания прилипательного на фоне пических характеристик звуков на границе морфем.

«Утверждают, что морфология изучает формы языка, в то время как фонетика изучает звуки языка...», — писал Фердинанд де Соссюр в своем известном произведении «Заметки по общей лингвистике» [3]. Подобное определение неприемлемо как в теории, так и в практике, поскольку часто бывает трудно определить, занимаемся ли мы фонетикой или морфологией. Уже на первых занятиях по грамматике мы сталкиваемся с такими

ситуациями. После водно-фонетического курса у меня уже есть некоторое количество знаний по фонетике, включая основные знания о фонетической системе русского языка, такие как особенности вокалической и консонантной систем, корреляцию согласных фонем твёрдости-мягкости, аккомодацию по глухости-звонкости и редукцию безударных гласных, ритмику русского слова и типы интонационных конструкций (ИК) минимальный запас знаний по грамматике, студенты чаще всего задают один вопрос: «Почему?»

Почему в некоторых случаях мы пишем окончания единственного числа мужского рода с окончанием -ый, а в других — с окончанием -ой? Если рассмотреть все зависимости и процессы, то можно выделить следующее:

1) после твёрдых согласных ж, ш в слабой безударной позиции всегда пишем окончание «ий»: хороший (друг), дюжий (человек);

2) после мягких согласных ч, щ всегда пишем окончание «ий»: рабочий (день), плачущий (ребенок);

3) после согласных [г], [к], [х], которые в конечной позиции перед «и» только мягкие,

5) Всегда пишем окончание «ой» в сильной ударной позиции: «больной» для «города», «дорогой» для «костюма», «родной» для «брата»;

6) После твёрдых согласных (кроме ж и ш) всегда пишем окончание «ый»: «добрый» для «папы», «белый» для «телефона», «ый» для «взгляд».

В отношении окончаний прилагательных единственного числа среднего рода мы делаем следующее:

1) мы всегда пишем окончание се после твёрдых согласных ж и ш в слабой безударной позиции;

2) мы всегда пишем окончание се после мягких согласных ч и щ: рабочее (время), плачущее (дитя);

3) мы всегда пишем окончание ее после мягких согласных: синее (небо), зимнее (пальто).

4) после согласных [г], [к], [х], которые в конечной позиции перед [о] всегда твёрдые, пишем окончание -ос: строгое (лицо), громкое (дело), тихое (утро);

5) в сильной ударной позиции всегда пишем окончание -ое большое (дело), дорогое (слово), родное (имя);

6) после твёрдых согласных всегда пишем окончание -ве: доброе утро), беже (небо), умное (лицо).

В отличие от предыдущих случаев, рассмотрим окончания прилагательных единственного числа женского рода:

1) после мягких согласных пишем окончание смняя (куртка), зимняя (шапка);

2) после твёрдых согласных [ж], [ш], [ц], после всегда мягких согласных ч, щ пишем окончание чая: хорошая (девушка), чужая (вещь), куца (одежда), горячая (еда), шипящая (кошка)

3) после согласных [г], [к], [х], которые в конечной позиции перед [а] всегда твёрдые, пишем окончание ап: строгая (мать), громкая (песня), тихая (девочка);

4) после твёрдых согласных всегда пишем окончание «ая»: умная (сестра), красивая (подруга) белая (одежда), добрая (бабушка)

Взаимосвязь фонетики и грамматики. Фонетика и грамматика тесно взаимосвязаны в русском языке. Многие грамматические формы выражаются с помощью специфических фонетических средств: ударение (например, различие в падежных формах существительных), интонация (например, различие между вопросительным и повествовательным предложением), смягчение согласных (например, образование женского рода у прилагательных). Неправильное восприятие или воспроизведение этих фонетических элементов может привести к грамматическим ошибкам.

Роль фонематического слуха. Развитие фонематического слуха – ключевой момент в обучении РКИ. Умение различать фонемы русского языка позволяет студентам корректно воспринимать грамматические конструкции, определять падежи, виды глаголов и т.д. Без развитого фонематического слуха усвоение грамматики значительно затрудняется.

Методические приемы интеграции фонетики и грамматики. Для эффективного обучения необходимо интегрировать фонетические и грамматические аспекты. Это можно достичь с помощью следующих методических приемов:

- Фокусировка на проблемных звуках: Особое внимание уделяется звукам, которые вызывают затруднения у учащихся (например, различия в произношении твердых и мягких согласных).
- Использование аудио- и видеоматериалов: Слушание и просмотр аутентичных материалов помогает развивать фонематический слух и воспринимать грамматические конструкции в контексте.
- Интерактивные упражнения: Упражнения на различение фонем, чтение текстов с фокусом на интонации и ударении, ролевые игры способствуют практическому применению грамматических знаний.

- Работа над произношением: Особое внимание уделяется постановке произношения, чтобы учащиеся могли корректно воспроизводить грамматические формы.

Преодоление межъязыковой интерференции. Интерференция родного языка часто является причиной грамматических ошибок. Фонетические упражнения помогают осознать различия между системами родного и русского языков, что способствует более эффективному усвоению грамматики.

Заключение

Фонетика играет важную роль в преподавании грамматики русского языка не носителям языка. Развитие фонематического слуха и освоение правильного произношения способствуют более глубокому пониманию грамматических правил и их практическому применению. Интеграция фонетических и грамматических аспектов в процессе обучения, использование разнообразных методических приемов, а также учет межъязыковой интерференции позволяют повысить эффективность обучения и достичь более высоких результатов. Дальнейшие исследования должны быть направлены на разработку новых методик, учитывающих индивидуальные особенности обучающихся и их родной язык.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Коколибин И. А. Поправа Н.Э. Мезоднеъровлинаруная интегра мим русском мумка и профилъева оисциплин в медицинским вкле при обучения иностранных студентки языку специальность (из опыта преподавания). Современные пройделим науки и образования. 2013. Set URL <http://www.scince-education.ru/121-18541>

2. Коньшена И.А. Интеграционные процессы в подих мейунско го профиликие результаты наштимодействия клинических и извининых мифедр при обучении иностраненных студентом русскому языку / М.А. Коньнева, Н.Э. Петрова. Т.Н. Мельникова / Балтийский селититор ный меурнага 2018. 1. 7. № 2(23) С 263 267

3. Соссюр Ф. де Куре общей гингвистики. М. УРСС Житориал, 2017 257 17. Щерба

4. Дитриева Д.Д. Уебеда делоуссия как средство преодоления Альхового барьера у костранных студентов-медиков на запятакх по русскому языку // Карельский научный журнал, 2017. 7. 6. №4 (21). С 37-40

5. Дмитриева Д.Д. Виды упражнений при работе имах на за палниях по русскому язык как иностранному / Карельстей научный журнал 2017. Т. 6. № 4 (21). С. 41-43
6. Кашарокова О. А. РОЛЬ ФОНЕТИКИ В ОБУЧЕНИИ ШКОЛЬНИКОВ // Интеллектуальный потенциал XXI века: ступени познания. 2016. №33.
7. Бабаева Людмила Леонидовна ПОНИМАНИЕ СЛОЖНОСТЕЙ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО: СТРАТЕГИИ УСПЕХА // Проблемы науки. 2024. №6 (87).
8. Шарипова Ш. Ш. МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ // Мировая наука. 2021. №5 (50).

INNOVATION TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING JAMOAT HAYOTIGA TA’SIRI

Sayfullayeva Dinora Anvar qizi

2004- yil 16- yanvarda G’allaorol tumanida tug’ilgan. Maqola yozishga juda qiziqadi. Dinora hozirda Toshkent Kimyo Xalqaro univeristeti Samarqand filialida tahsil oladi.

Kirish

Zamonaviy jamiyatning rivojlanishida innovatsion texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Texnologik taraqqiyot yangi imkoniyatlar yaratib, inson hayotini osonlashtirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va global muammolarni hal qilishga yordam bermoqda. Ushbu maqolada innovatsion texnologiyalar tushunchasi, ularning asosiy yo‘nalishlari va jamiyatga ta’siri tahlil qilinadi.

1. Innovatsion texnologiyalar tushunchasi

Innovatsion texnologiyalar – bu yangi ilmiy va texnik yutuqlarga asoslangan, iqtisodiyot, sanoat, tibbiyot, ta’lim va boshqa sohalarda samaradorlikni oshirishga qaratilgan texnologik yechimlardir. Ular inson faoliyatining turli jabhalarida qo‘llanilib, raqobatbardoshlikni oshirish va resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

2. Innovatsion texnologiyalarning asosiy yo‘nalishlari

2.1. Sun’iy intellekt va avtomatlashtirish

Sun’iy intellekt (AI) va avtomatlashtirilgan tizimlar ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash va

aniq tahlillar olib borish imkonini beradi. Masalan, sog‘liqni saqlash sohasida AI diagnostika jarayonlarini yaxshilaydi, moliyaviy sektorda esa firibgarlikning oldini olishga yordam beradi (Russell & Norvig, 2020).

2.2. Blokcheyn va raqamli iqtisodiyot

Blokcheyn texnologiyasi axborot xavfsizligini ta‘minlash va tranzaksiyalar shaffofligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Uning asosida yaratilgan kriptovalyutalar, jumladan, Bitcoin va Ethereum, moliyaviy tizimlarga yangi yondashuvlarni joriy etmoqda (Nakamoto, 2008).

2.3. Biotexnologiya va gen muhandisligi

CRISPR-Cas9 texnologiyasi genetik kasalliklarni davolash va qishloq xo‘jaligidagi hosildorlikni oshirish imkoniyatini beradi. Biotexnologiyalar farmatsevtika, oziq-ovqat sanoati va ekologiya sohalarida ham keng qo‘llanilmoqda (Doudna & Charpentier, 2014).

2.4. Yashil texnologiyalar va ekologik innovatsiyalar

Atrof-muhit muhofazasi bugungi kunda eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Quyosh va shamol energetikasi, elektr transport vositalari va chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari ekologik barqarorlikni ta‘minlashga qaratilgan (Jacobson, 2017).

2.5. Kvant hisoblash texnologiyalari

Kvant kompyuterlar oddiy kompyuterlarga nisbatan murakkab muammolarni ancha tez hal qila oladi. Ular kriptografiya, ilmiy tadqiqotlar va tibbiyot sohalarida katta o‘zgarishlar yasashi kutilmoqda (Nielsen & Chuang, 2010).

3. Innovatsion texnologiyalarning jamiyatga ta‘siri

Iqtisodiy rivojlanish: Innovatsion texnologiyalar yangi biznes modellarini yaratadi, iqtisodiy o‘rishni jadallashtiradi va mehnat bozoriga ta‘sir qiladi.

Ta‘lim tizimidagi o‘zgarishlar: Onlayn ta‘lim platformalari va sun‘iy intellekt asosidagi shaxsiylashtirilgan o‘qitish usullari ta‘lim sifatini oshiradi.

Sog‘liqni saqlash sohasidagi inqiloblar: Innovatsion texnologiyalar yordamida tezkor diagnostika va davolash usullari rivojlantirilmoqda.

Ijtimoiy hayot va kommunikatsiya: Ijtimoiy tarmoqlar, virtual reallik va IoT (Internet of Things) texnologiyalari odamlarning muloqot va axborot olish usullarini o‘zgartirdi.

Xulosa: Innovatsion texnologiyalar jamiyat hayotining barcha jabhalariga katta ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ularning to‘g‘ri boshqarilishi va samarali qo‘llanilishi jamiyat farovonligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Texnologik taraqqiyotga oid tadqiqotlar va ularni amaliyotga joriy etish kelajakda yanada keng qamrovli o‘zgarishlarga olib kelishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Doudna, J. A., & Charpentier, E. (2014). "The new frontier of genome engineering with CRISPR-Cas9." *Science*, 346(6213), 1258096.
2. Jacobson, M. Z. (2017). *100% Clean, Renewable Energy and Storage for Everything*. Cambridge University Press.
3. Nakamoto, S. (2008). "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System." Retrieved from <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
4. Nielsen, M. A., & Chuang, I. L. (2010). *Quantum Computation and Quantum Information*. Cambridge University Press.

CHIN DO'ST

Jumaboyeva Muniraxon Muzaffar qizi

„TÒRAYEV SIROJ“ nomidagi ONMTT òrta-guruh tarbiyachisi

Kunlardan bir kuni Bulbul qafasda uyoqdan, bu yoqqa qarab tipirchilayotgan ekan. Yoz fasli bo'lganligi sababli uy egalari bulbulni qafasga solib tashqarida qo'yishar ekan. Tipirchilayotgan bulbulni ko'rgan Qarg'a darhol, unga yordam berish uchun bulbulning yoniga uchib boribdida qafasni ochishga harakat qilibdi, uni ko'rgan uy egasi Qarg'ani Bulbulning yonidan haydab yuboribdi.

Qarg'a shunda ham taslim bo'lmay har kuni Bulbuni qutqarish uchun uni ko'rgani borardi. Chunki, Bulbulni saqlayotgan uy egalari unga unchalik e'tibor bermas va uning ozuqalarini ham vaqtida berishmas edi. Shu sababli, Bulbul har kuni qafasdan chiqishga urinar edi.

Bir-kuni Qarg'a Bulbulning yoniga boribdida uni qutqarish uchun rossa harakat qildi. Keyin Bulbul Qarg'aga shunday dedi:

- Yo'q, Qarg'avoy sen bu joydan ketganing yaxshi, yo'qsa seni ham qaasga solib qo'yishlari mumkin-dedi.
- Yo'q, men aslo seni bunday ozorlanayotgan paytingda hech qayerga tashlab ketmayman-dedi Qarg'a.
- Unda sen tumshug'ing bilan qafasning kalitini ochgin, men esa eshikni ochaman dedi-Bulbul.
- Ho'p mayli dedida:- Qarg'avoy Bulbulni qafasdan ozod qildi.

Bundan Bulbul judayam xursand bo'ldi va Qarg'aga o'zining minnatdorchiligini bildirdi. Oradan vaqt o'tib Qarg'avoy Bulbulga shunday dedi:

- Seni qancha vaqtdan beri bu uy egalari qafasda saqlayotgan edi.

- Eh, Qarg'avoy bu uy egalari meni bir necha yildan buyon shu qafasda saqlayotgandi. Bular menga na e'tiborni, na ozuqamni vaqtida bera oldilar. Shuning uchun ham men qafasdan chiqishga harakat qilayotgandim. Hech kim menga e'tibor bermasdi, Seni uchratganim uchun Rahmat, sen sababli men ushbu qafasdan qutuldim, endi ozodlikdaman. Kel, sen bilan bir umrga do'st bo'lib qolsak dedi :- Bulbul.

- Mayli endi biz chin do'stmiz dedi:- Qarg'avoy.

- Lekin, men kunlar judayam isiyotganligi sababli, sovuq mamlakatlarga uchib ketishim kerak debdi:-Qarg'avoy.

Bulbul uzoq safarga chiqmagan, o'zga joylarni ko'rmagan ekan. Qarg'aga qarab:

- Meni ham o'zing bilan olib ket. Sendan ajralib qolishni istamayman. Bir-birimizga o'rganib qoldik. Shunday emasmi ?-debdi iltijoli ohangda.

Qarg'a esa do'stining so'zini qaytara olmay rozi bo'libdi. Ko'p vaqt o'tmay ular shimol tomonga qarab qanot qoqibdilar. Bulbul zaif bo'lib uzoqqa uchub o'rganmagan ekan. Shu sababli safarda charchab qolibdi. Lekin bunday parvoz noqulay ekan. Ular tobora shimolning sovuq havo oqimiga yaqinlashib boraveribdi.

Qarg'aning tanasiga bu havo yoqsada, Bulbulning bu sovuqqa bardosh bera olmasligini ko'rib, yo'l yarimiga yetmasdan ortga qaytishga harakat qilibdi. Bulbul do'stining bu mehribonligidan ham xursand bo'libdi, ham hijolat chekibdi. Keyin Qarg'a do'stining hijolat chekayotganini sezib shunday debdi:

- Hech qisi yo'q, bu yozni salqinroq joyda o'tkazaman. Ammo, biz shimolga uchib borganimizda, u joyning sovug'iga aslo bardosh berolmasding debdi:- Qarg'avoy.

- Sen men bilan do'stlashmasdan avval oliyjanoblik qilib hayotimni saqlab qolding. Shu sababli seni o'zimga yaqin tutdim. Men endi senday do'stni mushkul ahvolga solib qo'yishim mumkinmi?- debdi Bulbul do'stini yupatib...

Yana kuz ortidan, qish so'ngra bahor, yoz kelibdi. Qarg'alar shimolga uchishga shaylanibdi. Kunlardan bir kun Qarg'a Bulbul bilan xayrlashgani uning oldiga boribdi. Bulbul xasta bo'lib yotgan ekan. Qarg'a do'stining ahvolini ko'rib, shimolga uchishni ham, uchmaslikni ham bilmay qolibdi. Bulbulni betob holida tashlab ketishga ko'ngli bo'lmabdi. Shunda Bulbul debdi :

- Bu gal safardan qolishingni istamayman. O'tgan yili yo'l yarmidan qaytib meni sovuqdan asrab qolgan eding. Shu bilan qarzingni uzding, do'stim. Endi esa senga oq yo'l tilayman. Safaring bexatar bo'lsin!-debdi u.

- Do'stlarning bir-biriga ko'rsatgan yordamiga qarz deb qaraganlar adashadilar. Do'stlikning sharti har doim bir-birini qo'llab- quvvatlamok, ko'makka shoshilmoqdir,-debdi. Qarg'avoy.

U Bulbulning tezroq sog'ayib oyoqqa turishi uchun qo'lidan kelganicha harakat qilibdi. Safarini esa keyingi yilga qoldiribdi.

Ha, do'stlar bu siz ko'rgan o'sha Qarg'avoy edi. Endi bilib oldingizmi, yoz chillasida nega Qarg'avoy yurtimizda yurganini ?

Ha, topdingiz u sadoqatli chin do'st edi. Do'stlik- oltindan qimmat ,pul bilan o'lchab bo'lmaydigan bebaho narsadir.

BOLALARNI HAR TOMONLAMA BARKAMOL QILIB TARBIYALASHDA BADIY ADABIYOTNING O'RNI

Uralova Feruza Sherzod qizi

2000-yil 1-iyulda Jizzax viloyatida tug'ilgan. Hozirda Do'stlik Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomaltigi texnikumi 3-bosqich hamshiralik ishi yo'nalishi o'quvchisi BAA va Misr Xalqaro konferensiyasida ishtirok etgan hamda ko'plab imtiyozli diplomlar, sertifikatlar sohibasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash jarayonida badiiy adabiyotning o'rni tahlil qilinadi. Badiiy adabiyot nafaqat bolalarning nutqini rivojlantirishga, balki ularning axloqiy fazilatlarini shakllantirishga, tasavvur va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga ham beqiyos ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ertaklar, nutq rivoji, axloqiy tarbiya, ijodiy tafakkur, kitobxonlik, pedagogika, estetik did.

Bolalarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash jamiyatning eng muhim vazifalaridan biri bo'lib, bunda badiiy adabiyot muhim o'rin tutadi. Chunki badiiy adabiyot bolalarga nafaqat bilim, balki axloqiy va ma'naviy tarbiya berishda ham beqiyos ahamiyatga ega. Badiiy adabiyot orqali bolalar atrof-muhitni idrok etish, o'z fikrlarini ravon ifodalash, mustaqil tafakkur qilish, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni anglash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasalarida badiiy adabiyotning bolalar ruhiyatiga, tafakkuriga va axloqiy fazilatlarini shakllantirishga ta'siri juda katta. Badiiy adabiyot insonning tafakkur va ma'naviy olamini boyituvchi eng kuchli vositalardan biri hisoblanadi. Ertaklar, hikoyalar, she'rlar va dostonlar orqali bolalar hayotiy tajribani o'zlashtiradi, yaxshilik va yomonlikni farqlashni o'rganadi. Ayniqsa, xalq ertaklari bolalarning

ma'naviy dunyosini boyitishda muhim vosita bo'lib, ularda haqiqat, adolat, mehnatsevarlik, do'stlik va insoniylik kabi fazilatlar singdirilgan bo'ladi. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlovchi pedagoglar badiiy adabiyotdan keng foydalanishlari zarur.

Badiiy adabiyotning bolalar tarbiyasidagi o'rni faqatgina axloqiy qadriyatlarni singdirish bilan cheklanmaydi, balki u bolalarda badiiy tasavvur, ijodiy fikrlash va mantiqiy tafakkurni shakllantirishda ham beqiyos ahamiyatga ega. Masalan, ertak va hikoyalardagi tasviriy ifodalar orqali bolalar voqealarni o'z tasavvurlarida jonlantirishga o'rganadilar. Bu esa ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirib, kelajakda mustaqil fikrlaydigan shaxs bo'lishiga asos yaratadi. Badiiy adabiyot bolaning nutqini rivojlantirishda ham katta ahamiyatga ega. O'zbek xalq og'zaki ijodi namunalari – maqollar, topishmoqlar, latifalar va dostonlar bola nutqining boyishi va to'g'ri shakllanishiga yordam beradi. She'riy asarlar, ayniqsa, bolalar uchun yozilgan she'rlar bolaning ritm, tovush va talaffuzga bo'lgan sezgirligini oshiradi. Bolalar uchun yozilgan badiiy asarlar ularning tasavvur doirasini kengaytiradi, ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va hayotni anglashida muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, teatr sahnalari, dialog va monolog mashqlar orqali bolalar notiqlik san'atini egallashlari mumkin. Badiiy adabiyot orqali tarbiya jarayonida bolalarning emotsional holatini barqarorlashtirishga ham erishish mumkin. Masalan, qo'rqinchli tushlar yoki ichki qo'rquvlar bilan bog'liq muammolarni ertaklar va hikoyalar orqali yengish mumkin. Bolalar ertak qahramonlari orqali o'zlariga yaqin hayotiy holatlar bilan tanishadi va bu orqali o'z xulq-atvorini tahlil qilishni o'rganadi. Ular o'zlarini qahramonlarning o'rniga qo'yib ko'rish orqali hayotiy tajribaga ega bo'ladilar. Shuningdek, bolalar badiiy adabiyot orqali hissiy muvozanatni saqlashni va atrofdagilarga nisbatan xushmuomalalik bilan munosabatda bo'lishni o'rganadilar. Badiiy adabiyotning yana bir muhim jihat – bolalarda estetik didni shakllantirishdir. Chiroyli va mazmunli so'zlar bilan ifodalangan asarlar bolalarda nafosat hissini uyg'otadi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga nafaqat adabiy asarlarni o'qib berish, balki ularni teatr sahnalashtirishga ham jalb etish muhimdir. Teatr va badiiy o'qish mashg'ulotlari bolalarning o'zlariga bo'lgan ishonchini oshirish bilan birga, ularning ijodiy tafakkurini ham rivojlantiradi. Bolalarni barkamol tarbiyalashda ota-onalar va pedagoglarning o'rni katta. Tarbiyachilar bolalarga badiiy adabiyot namunalari bilan muntazam tanishtirib borishlari, ularga asarlarni tushuntirib berishlari muhimdir. Ota-onalar esa uyda bolalar bilan birga kitob o'qish, hikoya qilish va badiiy asarlar bo'yicha suhbatlar uyushtirish orqali bolalarning adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshirishlari kerak. Bunday yondashuv bolalarda kitob mutolaasi odatini shakllantirish bilan birga, ularning intellektual va axloqiy rivojlanishiga ham

ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, zamonaviy pedagogik metodlar badiiy adabiyot orqali o'qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi. Shuningdek, bolalar orasida kitobxonlik tanlovlarini o'tkazish, ijodiy yozuv mashg'ulotlarini tashkil etish ham muhim pedagogik yondashuv hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy adabiyot bolalarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. U nafaqat bolalarning nutqini rivojlantiradi, balki ularning axloqiy tarbiyasiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida badiiy adabiyotdan keng foydalanish bolalarning ma'naviy olamini boyitadi, ularga yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi farqni anglashga yordam beradi va ularni ijodiy fikrlashga undaydi. Shu bois, bolalarga kitob mutolaasini singdirish, ularning badiiy adabiyotga bo'lgan mehrini oshirish pedagoglar va ota-onalarning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev A. "Bolalar adabiyoti va tarbiya." Toshkent, 2019.
2. Yo'ldoshev I. "Badiiy adabiyot va bolalar nutqi." Samarqand, 2020.
3. Karimov A. "Pedagogik innovatsiyalar va badiiy adabiyot." Toshkent, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha Ta'lim Vazirligi materiallari.
Internet manbalari va pedagogik tajribalar.

Ne'matjonova Sug'diyona Nurillo qizi

2006-yil 11-martda Namangan viloyati Yangiqo'rg'on tumanida tavallud topgan. Yangiqo'rg'on tumani XTB ga qarashli 42-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining 1-sinfida qabul qilingan. Mazkur maktabni Oltin medal bilan tamomlab, Andijon davlat universiteti Matematika va mexanika fakulteti Amaliy matematika yo'nalishiga talabalikka tavsiya etilgan. Uning she'r va hikoyalari matbuotda muntazam e'lon qilinadi. Sug'diyonaning „Charaqlagan yulduzlar“, „Tomchida quyosh aksi“, „Baxt uchun yaraldik“, „Ulug'lar so'zi“ nomli kitoblari kutubxonalardan joy olgan. Qolaversa, ijtimoiy tarmoqlardagi „Izhori dil“ tabriklar loyihasi asoschisi sifatida faoliyat yuritadi. Uning ijodiga mansub she'rlar O'zbek xonandalari ijrosida ajoyib taronalarga aylangan.

Andijon davlat universiteti uchun

Mustaqil Vatanda topib erkini ,
Ma'rifat ulashgan shu dargohimiz.
Ojizlar chiqmagan senda, berkinib,
Gullab-yashnayvergin oliygohimiz.
Otashli zamonda olamga kelding,

Jadidlar orzusini ro'yobi bo'lding ,
Ochilmas tilsimlar javobi bo'lding.
Gullab-yashnayvergin oliygohimiz.

Yangi O'zbekiston faxriga aylan,
Yurtimiz eng ilg'or shahriga aylan,
Andijonim buyuk qadamga shaylan,
Gullab-yashnayvergin oliygohimiz.

Buloqlar ko'z ochar – o'zing najoti,
Ko'zlangan manzilga uchgan qanoti ,
Boburlar uyg'onar o'shal zahoti ,
Gullab-yashnayvergin oliygohimiz.

Buyuk kelajakka tutashgan yo'llar,
Andijon bag'rida birlashgan qo'llar,

Madhingni avlodlar kuylagay yillar
Gullab-yashnayvergin oliygohimiz.

Bunyodkor yoshlarga berasan imkon,
Ustozlar mehridan yuksaldik, ishon,
Hattoki jahonda topding sharaf-shon.
Gullab-yashnayvergin oliygohimiz.

Namoyon bo'lasan ma'rifat desam,
Har jabha sirlari senda mujassam,
Munosib bo'larmiz, so'zimiz qasam
Gullab-yashnayvergin oliygohimiz.
Ustoz-u shogirda yangi tashabbus
Mevasi matonat bizning bog'imiz,
Najotkor ovoz-la sukunatni buz ,
Gullab-yashnayvergin oliygohimiz.

Ona tilimizga bag'ishlanadi

Sendan o'zga buyuklikni bilmayman men
Ne mo'jiza har millatning joni o'zing
Senda tarix va kelajak muallaq, teng
Yangi hayot tuhfa etar har bir so'zing

Senda jammiz, sening ila bir butunmiz
Birlashgan bu jonimizni sochmasinlar
Til bor ekan, o'zgacha bir dunyo-dunmiz
Farzandlaring xizimatingdan qochmasinlar

Ona tilim , vujudingda sha'nimiz bor
O'zbekimning sendir ko'rk-u tarovati
Har onaning alla aytgan tunlar bedor
Har otaning senda yurak harorati

Goho qadring bilolmadik yoshlar shuda
Navoiy ham taqdiringni o'ylab horg'in

G'aflat bosib milliy g'urur kech uyquda
Boburlaring gullatardi tilning bog'in

Lekin ishon , sen o'kinma ona tilim
Ko'p yashaysan ona xalqim ardog'ida
Bejiz seni atamadik „ jon-u dilim"
Asragaymiz inon ko'zlar qarog'ida

Chet tillarin o'rganmoqlik joiz damda
O'z tilini unutmoqlik falokatdir
Siz va bizdek avlodlari bor Vatanda
Eng oliy burch—o'z tiliga sadoqatdir !

Bayramingiz muborak, ustozlar !

Muallim qadrini so'rang har kimdan
Ilmni anglagan zotki e'zozlar
Olimdan, fozildan tinglang hakimdan
Ma'rifat yog'dusi erur ustozlar

Sizlarda shijoat, sizdadir shiddat
Bir onlik ta'limga yillarcha mehnat
Qoshingizda ta'zim aylaymiz albat
Ma'rifat yog'dusi erur ustozlar

Hatto nur taralar sochda oqidan
Shafqatni topasiz ko'z qarog'idan
Jasorat so'nmaydi hech nigohidan
Ma'rifat yog'dusi erur ustozlar

Nafas olarmisiz xurriyat, erksiz
Aslida bilimsiz shuu'ri berksiz
Har jabhada bugun imkonlar cheksiz
Ma'rifat yog'dusi erur ustozlar

Munavvar yuzingiz oydayin yorug'
Izingiz mo'tabar, so'zingiz ulug'

Quloq sol pandiga odimi qutlug'
Ma'rifat yog'dusi erur ustozlar

Temurday, Boburday buyuk bobolar
Ajdodlar ustozin suydi, daholar
Eng yuksak suratda bergan baholar
Ma'rifat yog'dusi erur ustozlar

Yuragingda Vatan bo'lsin

Mardlar bo'lsin sha'ni buyuk el-ulusda
Xalqim bolam desa unga jon payvasta
Xizmatiga shaylan bo'lib kamarbasta
Qayda bo'lsang yuragingda Vatan bo'lsin

Ziyo bergan oliy ilm-u urfon uchun
Ajdodlaring doston erur jahon uchun
Olim bo'lgin tahsin aytib imkon uchun
Qayda bo'lsang yuragingda Vatan bo'lsin

Birlashaylik toki olam chaman bo'lsin
Maqsadlaring misli uchqur saman bo'lsin
Qadam yetgan yerlaringa shoh bo'l mayli
Qayda bo'lsang yuragingda Vatan bo'lsin

Milliy g'urur, atlas, shoyi, do'pping asra
Bayrog'imiz baland tursin boshing uzra
Adashmagin ma'rifatli yo'ldan sira
Qayda bo'lsang yuragingda Vatan bo'lsin

Har jabhada ilg'orisan, zo'ri o'zing
Ona yurtin sotganlarning sho'ri o'zing
Shoqollarga bo'y bermagan bo'ri o'zing
Qayda bo'lsang yuragingda Vatan bo'lsin

Jon elimning mard o'g'loni, suluv qizi
Temur, Shiroq, To'marisning bosar izi
Jaloliddin, Navoiylar aytar so'zi
Qayda bo'lsang yuragingda Vatan bo'lsin

Millat uchun

Yurtimiz yoshlardan umidvor
Zeroqi bizlardan umid bor
Ey, shaxdam odimli yashavor
Toki sen millat deb o'qiysan
Asrlar o'tsa ham boqiysan

Pok vijdon, oriyat bizlarda
Kelajak hurriyat bizlarda
Haqsevar zurriyod bizlar-da
Toki sen millat deb o'qiysan
Asrlar o'tsa ham boqiysan

Qorong'u illatlar yot bo'lsin
Yurakda shu kalom yod bo'lsin
Ajdodlar ruhlari shod bo'lsin
Toki sen millat deb o'qiysan

Asrlar o'tsa ham boqiysan

Maqsadni tanlagin bugundan
Ey avlod burchingni olgin tan
Ishonar bizlarga shu Vatan
Toki sen millat deb o'qiysan
Asrlar o'tsa ham boqiysan

Ko'z chaqnar dildagi xitobdan
Boshingni ko'tarma kitobdan
Zulmatni izlama oftobdan
Toki sen millat deb o'qiysan
Asrlar o'tsa ham boqiysan

Tillorang shu zamin onamiz

Ne uchun onadan tonamiz
Kel do'stim bir porlab yonamiz
Toki sen millat deb o'qiysan
Asrlar o'tsa ham boqiysan

Qad rostlab elimga ardog'ing
Samoga ko'tarsin bayrog'ing
Hayotdan o'chmasin chirog'ing
Toki sen millat deb o'qiysan
Asrlar o'tsa ham boqiysan

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA OTA-ONALARNING O'ZARO HAMKORLIGINING MAZMUNI

Qodirova Sitara Dilyorbek qizi

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti talabasi:

Annotatsiya: O'qituvchilar va ota-onalar, umuman olganda, uy va MTM, ota-ona va o'qituvchi o'rtasida ijobiy, qo'llab-quvvatlovchi va ochiq munosabatlar zarur. Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ota-onalar ishtiroki va ota-onalar va o'qituvchilarning muvaffaqiyatli hamkorligi o'quvchilar uchun ta'lim natijalarini yaxshilaydi. Maqolada ham ta'lim-tarbiya jarayonida MTM bilan ota-ona hamkorligidagi faoliyat va uning natijalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: MTM, Mahalla, ota-ona, ta'lim –tarbiya

Abstract: teachers and parents generally emphasize the need for a positive, supportive and open relationship between home and school, parent and teacher. In addition, studies have shown that parental involvement and successful collaboration of parents and teachers improve educational outcomes for students. The article also analyzes the activities of parent-child cooperation with MTM and its results in the educational process.

Keywords: MTM, neighborhood, parent, education,

Аннотация: учителя и родители обычно подчеркивают необходимость позитивных, поддерживающих и открытых отношений между домом и школой, родителями и учителями. Кроме того, исследования показали, что участие родителей и успешное сотрудничество родителей и учителей улучшают результаты обучения учащихся. В статье также

анализируется деятельность детско-родительского сотрудничества с МТМ и его результаты в образовательном процессе.

Ключевые слова: МТМ, соседство, родитель, образование,

KIRISH

Ota-onalar ta'limning muhim sheriklaridir. Ular farzandlarining ta'limga bo'lgan munosabatiga ta'sir qiladi va uyda o'rganishni qo'llab-quvvatlaydi. Ular uy va МТМ o'rtasidagi hayotiy aloqadir. Va ular МТМ hayotiga aralashganlarida, ular bizning МТМlarimizni o'rganish, o'sish va rivojlanish uchun yaxshi joylarga aylantiradi. Ota- onalarni jalb qilish siyosati ota-onalarni sherik sifatida kutib olishganda va ularni hurmat qilishda va ular uyda va МТМda o'zlarining hissalarini qo'shishlari uchun zarur bo'lgan yordamni hisobga olgan holda o'quvchilarning yutuqlari va

muvaffaqiyatlarining oshishini tan olishadi. МТМdagi ijobiy iqlimni targ'ib qilish uchun quyidagi qadamlarni belgilab beradi:

'qituvchilar МТМ va oilalar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni rag'batlantiradi va qo'llab-quvvatlaydi.

archaga hurmat bilan qarashadi.

МТМ madaniyati jamoatchilik va g'amxo'r munosabatlar hissini rivojlantiradi.

ota-onalar МТМ faoliyatiga jalb qilingan.

ar kim o'zini xavfsiz va xavfsiz his qiladi.

Ota-

onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarga nisbatan

onalar va o'qituvchilar jamoasining quyidagi xususiyatlarini aniqlaydi:

ir-biringiz bilan uchrashishga va diqqat bilan tinglashga vaqt ajrating.

ejalashtirish va qaror qabul qilish guruhining ajralmas qismlari sifatida bir-biringizga munosabatda bo'ling.

ar bir insonga o'z fikrlarini bildirishga va takliflar berishga ijozat bering.

uammolarni o'zaro hal qilishni rag'batlantiradigan tarzda kelishmovchiliklarga yondoshing.

arama-qarshiliklar mavjud bo'lganda yoki qiyin vaziyatga javob topilmaganda, ikkinchi fikrni rag'batlantiring.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Maktabgacha ta'lim muassasalari va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning o'ziga xos falsafiy fikrlari haqida tahlil olib borildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning tarixi va ma'naviy merosini o'rganishga oid bergan uslubiy ko'rsatmalari hamda, “Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan Davlat talablari tadqiqotning nazariy-uslubiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Farzandining noto'g'ri xatti-harakatlariga toqat qiladigan ota-onalar (ayniqsa o'qituvchi oldida)

Farzandidan katta umidvor bo'lgan va farzandining chegaralarini qabul qila olmaydigan ota-onalar bolani o'zini yomon tutishiga yoki yomon ishlashiga olib keladi.

Ota-onalar haqida gap ketganda, umumiy muammolar orasida quyidagilar mavjud:

➤ Farzandining noto'g'ri xatti-harakatlariga toqat qiladigan ota-onalar (ayniqsa o'qituvchi oldida)

➤ MTM faoliyati va targ'ibotlari bilan hamkorlik qilmaydigan ota-onalar

Farzandidan katta umidvor bo'lgan va farzandining chegaralarini qabul qila olmaydigan ota-onalar, bolani o'zini yomon tutishiga olib keladi

Ota-onalar haqida gap ketganda, umumiy muammolar orasida quyidagilar mavjud:

➤ Afsuski, ushbu ota-onalar farzandining muvaffaqiyatiga erishish uchun ularning hamjihatligi zarurligini tushunmaydilar.

➤ Ular o'z farzandlariga yaxshi o'qituvchi bo'lishlari mumkinligini bilishmaydi.

Talabalarning kelajagi uchun bu borada xabardorlikni oshirish uchun biron bir narsa qilish kerak.

Ko'pgina hollarda, ota-onalar farzandiga yomonroq baho qo'ygan o'qituvchiga o'z farzandini ko'proq narsaga loyiq deb da'vo qilish uchun tez-tez ta'lim maskaniga kelishadi. Eng yomoni, ota-onalar farzandlarining noto'g'ri xatti-harakatlari tufayli chaqirilganda ota-ona o'zini maqtaydi. Farzandining noto'g'ri xatti-harakatlarini to'g'irlash uchun o'qituvchi bilan hamkorlik qilish o'rniga, ular hatto farzandining qilmishining to'g'ri ekanligini va bu haqda tashvishlanadigan hech narsa yo'qligini tasdiqlaydilar. Ushbu holatlar hozirgi kunda tendentsiya bo'lib tuyuldi va bu o'qituvchilarni tanlagan sohalarida ishtiyoqlarini yo'qotishiga olib keladigan stressga olib keladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ota-onalar uchun vaqti-vaqti bilan trening, munozara, test, so'rovnomalar o'tkazib turilsa, ayniqsa maktab yoshdagi 6–7 yoshli bolalarni maktabga tayyorgarligini aniqlashda ota-onalar ishtirokida olib boriladigan har bir mashg'ulot farzandining nimaga qodir ekanini anglashiga yaqindan yordam beradi

va bolalarni maktabga tayyorlashda oila a'zolarining mas'uliyati oshadi. Ta'lim muassasalarida ota-onalar va tarbiyachilar bilan o'tkaziladigan har bir munozara bolalarni maktabning ilk bosqichiga yengil qadam qo'yishida hamda sog'lom bola va sog'lom muhit sharoitini mustahkam yaratishga imkon beradi. Treninglar maktabgacha ta'lim muassasa uslubchisi, maktabgacha tayyorlov guruhi tarbiyachisi va tarbiyalanuvchilari hamda ularning ota-onalari, boshlang'ich sinf o'qituvchilari ishtirokida o'tkazilishi bola rivojlanishida to'g'ri tashxis qo'yishga yordam beradi.

Oilada uyushtiriladigan suhbatlarning alohida ahamiyati bor. Odob-axloq mavzusidagi bunday muloqotlar farzandlarning til vositalarini mustaqil tarzda suhbatlar bolaning

qo'llashiga erishish zarurligini ko'rsatadi. Bunday oilaviy

kundalik faoliyat hamda sayr-u sayohatlarida samarali natija berishi, shubhasiz. Hozirgi zamon talablariga muvofiq oilada bolalar ona tilini, adabiy talaffuz me'yorlariga binoan barcha tovush va so'zlarni aniq va tiniq talaffuz etib, so'z boyligini rivojlantirmog'i lozim. Bola shaxsini shakllantirish, nutqini rivojlantirish borasida yo'l qo'yiladigan kamchiliklar ko'p uchrab turadi. Ota-onalarning bolalarga

beparvoligi, so'zlashganda nutq madaniyatiga ahamiyat bermasligi bola nutqining buzilishiga olib kelmoqda.

Xulosa: Oilada bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi birgalikda uyushtiriladigan o'yin, sayrlarda yuqori darajada shakllanadi. Bolalar nutq madaniyatini shakllantirishda oila a'zolari va tengdoshlari bilan bo'ladigan munosabatlar muhim rol o'ynaydi.

Tarbiya qanchalik erta boshlansa, hosili ham shuncha barvaqt ko'zga tashlanadi. Shuning uchun ota-onalar va ta'lim muassasalari tarbiyachilari hamda pedagoglarning vazifasi yosh avlodni aqlan yetuk, jismonan sog'lom, axloqan pok, barkamol inson qilib tarbiyalashdan iboratdir.

Shuni ta'kidlash joizki, bola tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullangan ota-onalarning farzandlari ta'lim muassasasida o'z imkoniyatlarini mashg'ulot jarayonida qiynalmasdan ko'rsata oladi. Oila va ta'lim muassasalarining uzluksizligi bolani nafaqat jismoniy va aqliy jihatdan rivojlantiradi, balki uning ma'naviy shakllanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI: REFERENCES:

1.С.Х.Таджиева, Д.Ф.Сабирова “Танглик вазиятида қолган болага психологик ёрдам кўрсатиш”. Т.: РБИММ, 2011 й. 142 б

2.Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.

3.PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468- 474 P.

4.Po'latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma'rifatga qo'shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.

5.Po'latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta'limning rivojlanish bosqichlari.

//“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.

6.Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.

ATROF-MUHIT VA YASHIL IQTISODIYOT: BARQAROR KELAJAK SARI YO‘L

Makkamov Xojiakbar Mirzanazarovich.

To'ra qo'rg'on agrotexnologiyalar texnikumi oquv ishlari va ma'naviy ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada atrof-muhit muhofazasi va yashil iqtisodiyotning dolzarb masalalari yoritiladi. Yashil iqtisodiyot – tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik muammolarni kamaytirish va barqaror rivojlanishga erishishga yo'naltirilgan iqtisodiy modeldir. Maqolada ekologik toza texnologiyalar, qayta tiklanadigan energiya manbalari, chiqindilarni qayta ishlash va uglerod izini kamaytirish kabi muhim jihatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, yashil iqtisodiyotning ijtimoiy va iqtisodiy afzalliklari, uning global hamda mintaqaviy miqyosdagi istiqbollari muhokama qilinadi.

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы охраны окружающей среды и зеленой экономики. Зеленая экономика — это экономическая модель, направленная на рациональное использование природных ресурсов, снижение экологических проблем и достижение устойчивого развития. В статье анализируются такие важные аспекты, как экологически чистые технологии, возобновляемые источники энергии, переработка отходов и снижение углеродного следа. Также обсуждаются социальные и экономические преимущества зеленой экономики, а также ее перспективы на глобальном и региональном уровнях.

This article explores pressing issues related to environmental protection and the green economy. The green economy is an economic model aimed at the rational use of natural resources, reduction of environmental issues, and achievement of sustainable development. The article analyzes key aspects such as eco-friendly technologies, renewable energy sources, waste recycling, and carbon footprint reduction. Additionally, the social and economic benefits of the green economy, as well as its prospects on global and regional levels, are discussed.

Kalit so'zlar: Atrof-muhit, yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, ekologik muvozanat, qayta tiklanadigan energiya, uglerod neytralligi, chiqindisiz iqtisodiyot, bioxilmaxillik, ekologik innovatsiyalar, resurslarni tejash.

Окружающая среда, зелёная экономика, устойчивое развитие, экологическое равновесие, возобновляемая энергия, углеродная нейтральность, безотходная экономика, биоразнообразие, экологические инновации, ресурсосбережение.

Environment, green economy, sustainable development, ecological balance, renewable energy, carbon neutrality, zero-waste economy, biodiversity, eco-innovations, resource efficiency.

Kirish

Bugungi kunda atrof-muhit muhofazasi va yashil iqtisodiyot tamoyillari global miqyosda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Barqaror rivojlanish yo‘lida ekologik muvozanatni saqlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish asosiy vazifalardan biridir. Yashil iqtisodiyot nafaqat atrof-muhitni asrash, balki iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashning ham muhim omili hisoblanadi.

В современном мире охрана окружающей среды и принципы зелёной экономики приобретают глобальное значение. Сохранение экологического равновесия и рациональное использование природных ресурсов являются одними из главных задач на пути к устойчивому развитию. Зелёная экономика – это не только способ защиты окружающей среды, но и важный фактор экономического роста и социального благополучия.

In today's world, environmental protection and green economy principles are gaining global significance. Maintaining ecological balance and using natural resources wisely are among the key objectives on the path to sustainable development. The green economy is not only a means of preserving the environment but also a crucial factor in economic growth and social well-being.

Bugungi kunda dunyo aholisi oldida ekologik muammolar tobora keskinlashib bormoqda. Iqlim o‘zgarishi, tabiat resurslarining kamayishi, havoning ifloslanishi va chiqindilar muammosi insoniyatning barqaror rivojlanishiga jiddiy tahdid solmoqda. Ushbu muammolarni hal qilishning eng samarali yo‘llaridan biri yashil iqtisodiyot tamoyillarini hayotga tatbiq etishdir.

Yashil iqtisodiyot nima?

Yashil iqtisodiyot – bu atrof-muhitni muhofaza qilishga, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga va iqtisodiy taraqqiyotga yo‘naltirilgan iqtisodiy modeldir. Bu konsepsiya resurslar sarfini kamaytirish, ekologik toza texnologiyalarni joriy etish va barqaror ishlab chiqarish jarayonlarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi.

Yashil iqtisodiyotning afzalliklari

1. Atrof-muhitni muhofaza qilish
2. Yashil iqtisodiyot atmosferaga zararli chiqindilarni kamaytiradi, tabiiy ekotizimlarni asrashga xizmat qiladi va iqlim o‘zgarishining oldini olishga yordam beradi.
3. Resurslardan samarali foydalanish

4. Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish va chiqindilarni qayta ishlash orqali tabiiy boyliklarning nobud bo‘lishining oldi olinadi.

5. Iqtisodiy rivojlanish va yangi ish o‘rinlari

6. Yashil iqtisodiyot innovatsion texnologiyalar va ekologik toza sanoat tarmoqlarini rivojlantirib, yangi ish o‘rinlarini yaratadi.

7. Sog‘lom hayot muhiti

8. Ifloslanishning oldini olish va ekologik standartlarga rioya qilish insonlarning salomatligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish yo‘llari

1. Qayta tiklanuvchi energiyadan foydalanish

2. Quyosh, shamol va biomassa energiyasidan foydalanish an‘anaviy yoqilg‘ilarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytiradi.

3. Ekologik innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash

4. Energiya tejamkor texnologiyalar, ekologik transport va chiqindilarni qayta ishlashga investitsiyalar yo‘naltirish muhimdir.

5. Barqaror qishloq xo‘jaligi

6. Kimyoviy o‘g‘itlardan minimal foydalanish, organik dehqonchilikni rivojlantirish va suv resurslaridan oqilona foydalanish ekologik barqarorlikni ta‘minlaydi.

7. Atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha qonunchilikni kuchaytirish Davlatlar ekologik qonunlarni qabul qilish va ularga rioya qilinishini nazorat qilish orqali yashil iqtisodiyotga o‘tishni tezlashtirishi mumkin.

Xulosa: Atrof-muhitni muhofaza qilish va yashil iqtisodiyotga o‘tish barqaror kelajak sari muhim qadamlardan biridir. Ekologik muammolarni hal qilish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish va tabiiy resurslardan samarali foydalanish jamiyatning uzoq muddatli rivojlanishini ta‘minlaydi. Barqaror iqtisodiyot modelini yaratish atrof-muhitga ta‘sirni kamaytirish bilan birga, iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy farovonlikni ham oshiradi.

Защита окружающей среды и переход к «зелёной» экономике являются важными шагами на пути к устойчивому будущему. Решение экологических проблем, использование возобновляемых источников энергии и эффективное управление природными ресурсами обеспечивают долгосрочное развитие общества. Создание модели устойчивой экономики не только снижает негативное воздействие на окружающую среду, но и способствует экономическому росту и социальному благополучию.

Protecting the environment and transitioning to a green economy are crucial steps toward a sustainable future. Addressing environmental issues, utilizing renewable energy sources, and efficiently managing natural resources contribute to long-term societal development. Establishing a sustainable economic model

not only reduces environmental impact but also enhances economic growth and social well-being.

PROFESSIONAL TA'LIMDA “BIZNES ASOSLAR” FANINING GERMAN SPASKASSE LOYIHASI ASOSIDA O'QITISHNING AFZALLIKLAR

Nabiyeva Muxtaramxon Sidikjonovna

To'ra qo'rg'on agrotexnologiyalar texnikumi maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada professional ta'lim tizimida “Biznes asoslari” fanini Germaniyaning Sparkasse loyihasi asosida o'qitishning afzalliklari tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv amaliy bilimlarni rivojlantirish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish va moliyaviy savodxonlikni oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, talabalarning bozor iqtisodiyoti sharoitida samarali ishlashga tayyorlanishiga ko'maklashadi.*

В данной статье рассматриваются преимущества преподавания дисциплины «Основы бизнеса» в системе профессионального образования на основе проекта Sparkasse из Германии. Такой подход способствует развитию практических знаний, формированию предпринимательских навыков и повышению финансовой грамотности. Кроме того, он помогает студентам подготовиться к эффективной работе в условиях рыночной экономики.

This article examines the advantages of teaching the "Business Basics" course in professional education based on the German Sparkasse project. This approach enhances practical knowledge, develops entrepreneurial skills, and improves financial literacy. Additionally, it helps students prepare for effective work in a market economy environment.

Kalit so'zlar: *Biznes asoslari, Sparkasse loyihasi, professional ta'lim, tadbirkorlik, moliyaviy savodxonlik, amaliy ta'lim.*

Основы бизнеса, проект Sparkasse, профессиональное образование, предпринимательство, финансовая грамотность, практическое обучение.

Business Basics, Sparkasse project, professional education, entrepreneurship, financial literacy, practical training.

Kirish

Hozirgi vaqtda professional ta’lim tizimida biznes asoslarini o’qitish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Germaniyaning "Sparkasse" loyihasi ushbu yo’nalishda innovatsion yondashuvlarni taklif etib, ta’lim jarayonini real biznes muhiti bilan uyg’unlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu model o’quvchilarga tadbirkorlik ko’nikmalarini rivojlantirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish hamda amaliy tajriba orttirish imkoniyatini yaratadi. Mazkur maqolada "Sparkasse" loyihasi asosida biznes asoslarini o’qitishning afzalliklari, uning professional ta’lim tizimidagi o’rni va samaradorligi tahlil qilinadi.

В настоящее время преподавание основ бизнеса в системе профессионального образования является актуальной задачей. Немецкий проект "Sparkasse" предлагает инновационные подходы в данной сфере, способствуя интеграции образовательного процесса с реальной бизнес-средой. Данная модель позволяет учащимся развивать предпринимательские навыки, повышать финансовую грамотность и приобретать практический опыт. В данной статье рассматриваются преимущества обучения основам бизнеса на основе проекта "Sparkasse", его роль и эффективность в системе профессионального образования.

Currently, teaching the basics of business in the professional education system is one of the most relevant issues. The German "Sparkasse" project offers innovative approaches in this field, facilitating the integration of the educational process with a real business environment. This model enables students to develop entrepreneurial skills, enhance financial literacy, and gain practical experience. This article analyzes the advantages of teaching business fundamentals based on the "Sparkasse" project, its role, and its effectiveness in the professional education system.

Sparkasse Loyihasi va Uning Mohiyati

Sparkasse – Germaniyaning uzoq yillik tarixga ega moliyaviy instituti bo’lib, kichik va o’rta biznesni qo’llab-quvvatlash hamda aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga yo’naltirilgan. Ushbu loyiha biznes asoslarini o’qitish metodikalariga innovatsion yondashuvni joriy etadi va o’quvchilar uchun amaliy ko’nikmalar shakllantirishga yordam beradi.

Sparkasse – это финансовый институт Германии с многолетней историей, ориентированный на поддержку малого и среднего бизнеса, а также повышение финансовой грамотности населения. Данный проект внедряет инновационные методы обучения основам бизнеса и помогает учащимся развивать практические навыки.

Sparkasse is a German financial institution with a long history, focused on supporting small and medium-sized enterprises and improving financial literacy among the population. This project introduces innovative approaches to teaching business basics and helps students acquire practical skills.

Afzalliklari

1. Amaliy yondashuv – Sparkasse modeli real biznes sharoitlarini aks ettirgan holda interaktiv mashg‘ulotlar orqali o‘qitishni taklif etadi.

2. Moliyaviy savodxonlikni oshirish – Talabalar pul oqimlarini boshqarish, investitsiyalar va kreditlash asoslarini o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

3. Tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish – O‘quvchilar biznes-reja tuzish, risklarni baholash va marketing strategiyalarini ishlab chiqish bo‘yicha real tajriba orttiradi.

4. Xalqaro standartlarga moslashuv – Germaniya tajribasiga asoslangan holda, global me‘yorlarga mos tadbirkorlik va moliya tushunchalarini o‘rgatish imkoniyati yaratiladi.

5. Ishbilarmonlik muhiti bilan bog‘lanish – O‘quvchilar biznes vakillari bilan uchrashish, mentorlik dasturlarida ishtirok etish va amaliyot o‘tash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

1. Практический подход – метод Sparkasse предлагает обучение через интерактивные занятия, моделирующие реальные бизнес-ситуации.

2. Повышение финансовой грамотности – студенты изучают управление денежными потоками, основы инвестирования и кредитования.

3. Развитие предпринимательских навыков – учащиеся приобретают опыт в составлении бизнес-планов, оценке рисков и разработке маркетинговых стратегий.

4. Соответствие международным стандартам – обучение основано на немецком опыте, что позволяет студентам осваивать глобальные концепции предпринимательства и финансов.

5. Связь с деловой средой – студенты получают возможность встречаться с представителями бизнеса, участвовать в программах наставничества и проходить стажировки.

1. Practical approach – The Sparkasse model offers interactive learning sessions that simulate real business scenarios.

2. Enhanced financial literacy – Students gain knowledge in cash flow management, investment fundamentals, and credit systems.

3. Development of entrepreneurial skills – Learners acquire hands-on experience in business planning, risk assessment, and marketing strategy development.

4. Alignment with international standards – The program is based on German experience, providing students with insights into global business and financial concepts.

5. Connection with the business community – Students can engage with business professionals, participate in mentorship programs, and gain internship opportunities.

Xulosa: Professional ta’limda Sparkasse loyihasi asosida biznes asoslarini o’qitish talabalar uchun katta imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu usul nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg’unlashtirib, kelajak tadbirkorlarini tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu sababli, mazkur modelni ta’lim jarayoniga keng tatbiq etish muhimdir.

Преподавание основ бизнеса в профессиональном образовании на основе проекта Sparkasse открывает перед студентами широкие перспективы. Этот метод сочетает теоретические знания с практическими навыками, формируя будущих предпринимателей. Поэтому внедрение данной модели в образовательный процесс является актуальной задачей.

Teaching business basics in professional education based on the Sparkasse project opens new opportunities for students. This approach integrates theoretical knowledge with practical applications, fostering future entrepreneurs. Therefore, adopting this model in the educational system is of great importance.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. "Germaniya metodikasi asosida o’qitish bo’yicha dastur muvaffaqiyatli amalga oshirildi". Ushbu maqolada professional ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarini Germaniya metodikasi asosida o’qitish dasturi haqida so’z yuritiladi.

2. "Professional ta’lim tizimida Germaniya loyihasi qo’llaniladi". Maqolada Germaniyaning “German Sparkassenstiftung for International Cooperation” tashkiloti bilan hamkorlikda O’zbekiston oliy va professional ta’lim tizimida yoshlarni tadbirkorlikka o’qitish va moliyaviy savodxonligini rivojlantirish bo’yicha loyiha amalga oshirilishi haqida ma’lumot beriladi.
□cite□turn0search1□

3. "Professional ta’lim tizimi Germaniya metodikasini o’rganmoqda". Ushbu maqolada Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi hamda Germaniyaning “German Sparkassenstiftung for International Cooperation” tashkiloti hamkorligida moliyaviy va tadbirkorlik ta’limi sohasida professional ta’lim muassasalari o’qituvchilari hamda rahbarlarini o’qitish va malakasini oshirish loyihasi haqida so’z yuritiladi.

4. "Metodik ta'minlash platformasi". Maqolada "Mas'uliyatli moliya" loyihasi doirasida Germaniyalik mutaxassislar ishtirokida tadbirkorlikni tashkil etish va uni boshqarishning reallikka yaqin bo'lgan "Micro Business o'yini" simulyatsiyasiga bag'ishlangan seminarlar haqida ma'lumot beriladi.

5. "Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini ishga kirishda tegishli hujjatlar (rezyume va CV) tayyorlashni o'rgatish bo'yicha o'qituvchilarni malakasini oshirish". Ushbu maqolada German Sparkassenstiftung for International Cooperation tashkilotining loyihasi doirasida o'qituvchilarni malakasini oshirish bo'yicha treninglar haqida so'z yuritiladi.

AVESTODA IBN SINO TA'LIMOTI HAQIDA

Dusmurodova Mashhura Zafarovna

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Avesto qadimgi zardushtiylik dinining muqaddas matni sifatida tibbiyot va tabobat borasida saqlab qolgan qadriyatlari bilan Ibn Sino ta'limoti o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinadi. Ibn Sinoning ilmiy merosi, ayniqsa, uning inson salomatligi va ruhiyatiga oid qarashlari Avestodagi ma'lumotlar bilan qiyosiy tahlil qilinib, ularning o'xshash va farqli jihatlari yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Avesto, Ibn Sino, tibbiyot, tabobat, qadimiy ta'limotlar, ruhiyat, sog'liqni saqlash, zardushtiylik, ilohiy tabobat.*

KIRISH

Avesto qadimgi dunyo falsafasi, axloqiy qadriyatlari va diniy qarashlarning muhim manbalaridan biri sifatida tan olingan. Unda inson salomatligi, tabiat va ruhiyat o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash bo'yicha ko'plab ko'rsatmalar mavjud. Ibn Sino esa Sharq ilm-fani tarixida buyuk alloma sifatida tanilib, uning "Tib qonunlari" asari hamon jahon tibbiyotining klassik asarlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu maqolada Avestoda berilgan tibbiy qarashlar bilan Ibn Sinoning tibbiyotga oid qarashlari o'rtasidagi o'xshashlik va uyg'unlik yoritiladi.

Avesto va tibbiyotning rivojlanishi

Avesto zardushtiylik dinining asosiy kitobi bo'lib, unda inson salomatligi, ruhiy poklik va tabiat bilan uyg'unlikni saqlash masalalari muhim o'rin tutadi. Avestoda dori-darmon sifatida o'simliklardan foydalanish, jismoniy harakatning ahamiyati va ruhiyatni poklash usullari haqida keng ma'lumot berilgan.

Ibn Sino ta'limoti va Avesto o'rtasidagi bog'liqlik

Ibn Sino ta’limotida ham inson tanasi va ruhiyatining uygʻunligini ta’minlash asosiy masala sifatida qaralgan. Uning fikricha, ruh va tana bir butun tizim sifatida koʻrib chiqilishi kerak. Bu jihat Avestoda ham aks etgan boʻlib, unda insonning ichki va tashqi dunyosini muvozanatda saqlashga urgʻu berilgan. Masalan, Avestoda oʻsimliklardan dori tayyorlash tavsifi Ibn Sinoning tabobatda oʻsimliklarni keng qoʻllash gʻoyalari bilan uygʻunlashadi.

Tibbiyotda ruhiyat va tabiatning ahamiyati

Ibn Sino inson ruhiyati va tabiatni davolash vositasi sifatida e’tirof etgan. Avestoda esa ruhiyat pokligi sogʻlom hayotning asosiy sharti deb koʻrsatilgan. Masalan, Ibn Sinoning asarlarida ruhiy sokinlikka erishish uchun musiqaning ahamiyati ta’kidlanadi, bu esa Avestodagi ruhiy tozalikni ta’minlash masalalari bilan bogʻliq.

Avesto va zamonaviy tibbiyotda Ibn Sino ta’siri

Ibn Sino Avestoda bayon etilgan koʻplab qadriyatlarni oʻz ta’limotiga singdirgan. Bugungi kunda ham tabiiy usullardan foydalanish, sogʻlom turmush tarzini targʻib qilish va ruhiy sokinlikni ta’minlashda uning qarashlari oʻz dolzarbligini yoʻqotmagan.

Buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sino yashab oʻz ilmiy asarlarini yaratgan davr Oʻrta Osiyo xalqlari tarixida ilk uygʻonish davri sifatida baholanadi. Ibn Sino bu davrning koʻzga koʻringan namoyandasi boʻlib, oʻzini ilmga intilishga bagʻishlagan, fanning turli sohalariga, jumladan, falsafaga ham salmoqli hissa qoʻshgan. Ushbu maqolada Ibn Sinoning fundamental muammolarni, xususan, oʻrta asrlarda inson ongining tuzilishi va intellektual rivojlanishning oʻzaro ta’siri bilan bogʻliq muammolarni hal qilishdagi yondashuvi koʻrib chiqiladi.[1]

Bu tadqiqotning ahamiyati uning Ibn Sinoning inson bilish asoslari, uning takomillashuv bosqichlari va rivojlanish bosqichlari haqidagi falsafiy qarashlarini chuqurroq anglash imkoniyatidadir. Tadqiqotchi quyidagi vazifalarni hal qilishga intiladi:

- a) Inson harakatlarining pokligiga ilohiy ta’sirni aniqlash;
- b) Insonning kognitiv funktsiyalarining sababiy asoslarini tushuntirish;
- v) Inson bilimining rivojlanish bosqichlarini bilish evolyutsiyasi bilan bogʻliq holda aniqlash.

Ibn Sinoning inson ongiga oid falsafiy ta’limotlarining doimiy dolzarbligiga qaramay, bu gʻoyalar hali ham yetarlicha oʻrganilmagan. Bugungi kunda yosh avlod yangi kelajakni barpo etar ekan, ularning oʻtmishdoshlarining ilgʻor tafakkurini anglash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ibn Sinoning aql-zakovatning oʻrni va ahamiyati haqidagi falsafiy va teologik qarashlari, ayniqsa, oʻrinli boʻlib, axloqiy va ma’naviy barkamol shaxsni shakllantirishga oid tushunchalarni beradi.

Qur’oni karim insonning aqliy saviyasini yuksaltirish va shaxslarni jaholatdan xalos etishni ta’kidlab, ilm orqali haqiqatga intilish uchun ilhom manbai bo’lib xizmat qiladi. Aynan mana shu ilohiy ta’limotlar o’rta asr olimlarini madrasalarda o’qishga yo’naltirdi, u yerda eng yaxshi olimlar (mudarrislar) o’z ilmiy ishlarini mudarrislik bilan birlashtirdilar.

Ibn Sinoning Qur'onni o'rganishi unga batafsil tushuntirishlar va sharhlar bilan mustahkamlangan chuqur xulosalar chiqarish imkonini berdi. Uning o'z-o'zini takomillashtirishga bo'lgan motivatsiyasi vaqt va joy chegaralari bilan cheklanmagan intellektual qobiliyatlarini oshirishga olib keldi. Ibn Sino o'zining ilmiy faoliyatini 17 yoshida boshlab, dastlab inson ruhiga e'tibor qaratgan. Keyingi o'qishlarida u uchta asosiy tamoyilga amal qildi: o'rganish (“taḥṣīl”), tergov (“taḥqīq”) va ilohiy vahiy (“taviḥid”).[2]

Ko'p qiyinchiliklarga duch kelganiga qaramay, u o'z amaliyotida mukammallikka erishdi. Aytishlaricha, u 16 yoshida falsafaga to'liq singib ketgan. Bir yarim yil davomida u bor kuchini mantiq va hukmlarga oid falsafiy asarlarni o'rganishga bag'ishladi. U falsafiy xulosalarni idrok etish yo'llarini izladi. Uning ma'lumotlariga ko'ra, u ba'zi falsafiy sillogizmlar yoki nazariyalarni tushuna olmaganida, u Xudodan sirlarni ochishda yordam berishini so'rab ibodatga murojaat qilgan. Nihoyat, u javoblarni topdi.

Bu birinchi sabab - uning o'rni va kuchi, shuningdek, hamma narsaga ta'siri haqida asosiy tushunchaga olib keldi. Uning falsafiy asarlarida ilmiy kashfiyotlari bilan birga ana shu tushunchalar ham mujassam. Avitsenna (Ibn Sino) ilohiyot falsafasi, birinchi navbatda, insoniyatni ijobiy impulslari orqali yoritib turuvchi ilohiy tamoyil g'oyasi atrofida aylanadi. Uning fikricha, inson tabiatiga singib, unga ilhom beruvchi o'ziga xos substansiya - "Ilohiy aql" (*hikmati ilohi*) mavjud. U bu ruhiy tamoyilni haqiqat yoki transsendensiyaga ega bo'lgan moddiy dunyo bilan bog'laydi.

Ibn Sino bilim uch sohadan iborat deb hisoblagan: ilohiy aql, aqliy tasavvurlar sohasi va jismoniy hissiy aks ettirish sohasi. Ma'naviy soha intellektual va hissiy sohalar o'rtasida joylashgan. Birinchi ikkita sohadan farqli o'laroq, hissiy idrok sohasi moddiy va aks ettiruvchi bo'lib, odamlar, hayvonlar va o'simliklarni qamrab oladi. Avitsenna transsendental sohani - ilohiy aql-zakovat sohasini oqilona sohadan ustun bo'lgan eng yuqori deb hisobladi.

Insonlar yuqori ilohiy sohadan ijobiy impulslar yoki u ularni "foydalar" deb atagan. U bu ne'matlarni aql-zakovat cho'qqisi va komil ruhning cho'qqisi deb bilgan. Xuddi shunday, Ibn Sino olamni tadqiq etishda dunyoni bir necha sohalarga bo'lib, har biri aqlli harakat manbai bo'lib xizmat qiladi. Yuqorida Ilohiy aql joylashgan bo'lib, u koinotning pastki sohalarini, shu jumladan moddiy

dunyoni ilhomlantiradigan va qo'llab-quvvatlovchi yakuniy rahbar kuch deb qaragan.[3]

Aql jarayoni va uning kamoloti xususida u gnoseologik nuqtai nazarni mantiq bilan birlashtirgan. Shu nuqtai nazardan u insonning ruhi va aqliy imkoniyatlarini zaruratga qarab yangilash mumkin, deb hisoblagan. U insonni aql-zakovatini rivojlantirishga undaydigan ikkita kuchni aniqladi: birinchisi inson tabiatiga xos bo'lib, harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qilsa, ikkinchisi aql orqali amalga oshiriladi va intellekt deb ataladi.[4]

Qolaversa, Ibn Sino haqiqat moddiy olam ichida borligini ta'kidlab, uni orttirilgan aql deb atagan. Haqiqiy intellekt orqali ruh bilimni aks ettiradi. Bilim mulohaza yuritish orqali o'tgandan keyin ma'noga ega bo'ladi. Shu tariqa ruh chinakam intellekt bilan boyib, bilish jarayonini boshlab beradi.

Shuningdek, u bilimlarning o'zaro bog'liqligini tushunish uchun mantiqiy asos yaratdi. Ibn Sino fikricha, bilim o'zining dastlabki bosqichida tasvirlashdan boshlanadi, so'ngra tan olish yoki tasdiqlash bilan boshlanadi. Ushbu jarayonga asoslanib, bilim fikrlashdan boshlanadi va tushunish yoki xulosaga olib keladi. Intellektual faollikning davom etayotgan faoliyati davomida haqiqiy bilimga erishiladi. Shunday qilib, bilimlarni takomillashtirish jarayonida inson o'zini haqiqiy tushuncha bilan boyitadi, kognitiv faollik darajasini oshiradi va intellektual takomillashuvga boradi.[5]

Xulosa: Avesto va Ibn Sino ta'limotlari o'rtasidagi bog'liqlik shuni ko'rsatadiki, qadimgi davrlardan beri inson salomatligi nafaqat jismoniy jihatdan, balki ruhiy poklik orqali ham ta'minlangan. Ibn Sinoning ilmiy asarlari Avestodagi tabobat g'oyalarini boyitib, ularni yangi davrga moslashtirgan. Ushbu uyg'unlik nafaqat Sharq, balki jahon tibbiyotining rivojida muhim rol o'ynagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Avesto. O'zbek tilidagi tarjimasi. Toshkent: "O'zbekiston", 2001.
2. Ibn Sino. "Tib qonunlari". Toshkent: "Fan", 1995.
3. Shifokorlar ensiklopediyasi. Toshkent: "Sharq", 2010.
4. Zardushtiylik madaniyati va uning tarixi. Toshkent: "Ma'naviyat", 2004.
5. Rasulov N. "Sharq tabobati tarixi". Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2012.

**O‘ZBEKISTON JURNALISTIKASINING RIVOJLANISHIDA
JADIDLARNING O‘RNI: JURNALISTIKADA YANGI TREND**

Murtozayeva Nigora Murtoza Qizi

Samarqand Davlat Chet tillari instituti

Xalqaro Jurnalistika yo‘nalishi talabasi

*Email: **nigoradolat789@gmail.com***

Tel: +998957603637

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jadidlarning jurnalistika rivojlanishi uchun qo‘ygan qadamlari hamda buning natijasida internet jurnalistikasining tendensiyalanishi o‘rganiladi. Milliy va xalqaro matbuot rivojlanishining internet jurnalistikasiga ta‘sirini tahlil qiladi. Tadqiqotning maqsadi O‘zbekiston matbuotining rivojlanish tarixini chuqur o‘rganish va jurnalistikada publikatsiyaning rivojlanishi atroflicha ko‘rib chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *Jadidlar, jurnalistika, matbuot, internet jurnalistika, Turkiston, media, yangiliklar, jurnalistika terminlari*

Abstrakt: *This an article examines the steps taken by the Jadids for the development of journalism and the resulting trends in Internet journalism. Analyses the impact of national and international press development on Internet journalism. The purpose of the study is to study in depth the history of the development and press of Uzbekistan ; The development of publishing in the field of journalism has been looked at in detail.*

Key words: *Jadids, journalism, news, Turkestan, internet journalism, media, press, journalism terms.*

Абстрактный: *В данной статье рассматриваются шаги, предпринятые Джадыдами для развития журналистики, и вытекающие из этого тенденции в интернет журналистике. Анализирует влияние развития национальной и международной прессы на интернет – журналистику. Целью исследования является изучение истории становления прессы Узбекистана; Подробно рассмотрено развития издательского дело в сфере журналистики.*

Ключевые слова: *Джадиды, журналистика, пресса, интернет-журналистика, Туркестан, СМИ, новости, журналистские термины.*

KIRISH

O‘zbekiston va unda yashayotgan xalqning tarixiga nazar solib qaraydigan bo‘lsak, bir necha ming yilga borib taqaladi. Bunday deyishimizga sabab

shundaki, u turli xalqlar tarkibida turlicha nomlarda yashagan, o‘z davlatchiligiga ega bo‘lgan eng ko‘hna shajarlardan birdir. Ular qadimdan o‘ziga tegishli va unga yondosh bo‘lgan xalqlarga ziyo va ma’rifat ulashib kelgan xalq sanaladi. Turkistonda jadidchilik g‘oyalari XIX asrning 90-yillaridan yoyila boshladi. Bu harakat XX asrning 30-yillari oxirlarigacha o‘lka ijtimoiy-siyosiy xayotida muxim rol o‘ynadi. O‘zbekistonda matbuot hamda jurnalistikaning rivojlanishiga jadidlarning harakatlari peshqadam bo‘lgan desak adashmagan bo‘lamiz. Ushbu maqola Yangi O‘zbekiston jurnalistikasi tarixiga nazar soladi hamda ommaviy axborot vositasida yangi trendni zarur omillar sifatida o‘rganadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Internet jurnalistikasi va jurnalistikada publikatsiyaning rivojlanishi haqida ko‘plab ilmiy ishlar mavjud. Birinchi navbatda matbuotning tendensiyalanishiga ta’sir ko‘rsatgan asarlar o‘rganiladi va tahlil qilinadi. O‘zbekiston kontekstida esa, jadidlarning Turkiston madaniyati rivoji hamda ijtimoiy-siyosiy faktorlar rolini ko‘rsatadigan tadqiqotlar natijasida olingan ilmiy adabiyotlar tahlillar ko‘rib chiqiladi,

-Turkistonda hududiy ommaviy axborot vositalari rivojlanishi natijasida Yangi O‘zbekiston matbuoti hamda jurnalistika roli.

-Jadidlar faoliyatining bugungi jurnalistikaga ta’siri.

-Ijtimoiy tarmoqlarda va matbuotda publitistikaning roli va ahamiyati.

Turkistonning madaniy markazlaridan biri bo‘lgan Toshkent shahrida o‘lkaning to‘ng‘ich gazetasi “Turkestanskiy vedomosti” 1870 yil 28 aprelda chiqa boshlagan edi. Ushbu gazeta Rossiya guberniya vedomostlariga tenglashtirilgan bo‘lib, unga amaldorlar obuna bo‘lishi majburiy edi. [1;17-534-5b] Turkiston general-gubernatorligi bu gazeta orqali o‘z g‘oyalarini tarqatishni maqsad qilib qo‘ygan bo‘lsa-da, amalda matbuot o‘lkani har tomonlama o‘rganib hamda rus aholini Turkiston hayoti bilan tanishtirish, ularga madaniy, iqtisodiy, ijtimoiy xabarlar berish borasida alohida ahamiyat kasb etgan edi. Turkistondagi birinchi o‘zbek tilidagi gazeta “Turkiston viloyatining gazet” 1870-1883 yilgacha “Turkestanskiy vedomosti” gazetasiga “Ilova” tarzida chiqarilar edi. Bu gazeta bir oyda 4 marta – 2 marta o‘zbek tilida va 2 marta qirg‘iz tilida chiqa boshladi. 1883 yil 30 yanvardan 500 nusxada alohida gazeta sifatida chiqa boshladi. 1888 yilga kelib gazeta 600 nusxadagina bosilib, uning asosiy qismi majburiy obunachilarga aylantirilgan mahalliy amaldorlarga jo‘natilgan.[1;28-60-82b] “Turkiston viloyatining gazet”ning muharriri N. Ostroumov gazetaning o‘quvchilari kamligini milliy tildagi dastlabki gazeta bo‘lganligi va mahalliy aholi uchun pulga gazeta sotib olib o‘qish yangilik ekanligi bilan izohlagan edi.6 Aslida esa Turkiston aholisi ziyolilari orasida Ismoil Gasprinskiy muharrirligida chiqqan “Tarjimon” gazetasi mashhurroq bo‘lgan o‘sha davrning o‘zidayoq

“Turkiston viloyatining gazetasi” xalq orasida katta obro‘ga ega emasligi sabablarini ochishga ma’lum ma’noda harakat qilingan. Mazkur gazetaning moliyaviy ahvoli ancha og‘ir bo‘lib, ayniqsa 1912-yilning oxiri – 1913-yillarda mablag‘ yetishmasligidan gazetaning yopilish xavfi ham bor edi. Faqat Toshkentda mahalliy tilda xususiy gazetalar chiqarishga harakat qilinayotganligi, bu esa hukumatga qarshi kayfiyatlar tarqalishiga olib kelishini hisobga olgan Turkiston general-gubernatorligi “Turkiston viloyatining gazetasi”ni moliyaviy tomondan qo‘llab turishga uringan edi. Hatto, 1913 yilning 5 yanvarida Turkiston general-gubernatori harbiy vazirga xat yozib, ushbu gazetani bosib chiqarishga mablag‘ so‘ragan, so‘ralgan mablag‘ning nechidir foizi qoplab berilganligi haqida ham ma’lumotlar bor. Lekin “Turkiston viloyatining gazetasi” Rossiyaning boshqa joylarida, ya’ni Gelsingfros, Qozon, Qashg‘ar, Boqchasaroy, Moskva, Omsk, Peterburg shaharlarida ham oz bo‘lsada o‘quvchilariga ega edi. Ushbu gazeta sahifalarida, Turkistonda boshqa milliy gazeta yo‘qligi tufayli Ishoqxon Ibrat, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Mirmuhsin Shermuhamedov va shu kabi taraqqiyparvarlar madaniy-ma’rifiy mavzudagi maqolalari bilan qatnashib, mahalliy aholining dunyoviy ilmlarga, fan va texnika, boshqa xalqlarning ilg‘or madaniy va adabiy merosiga qiziqishini kuchaytirganlar. Shu tariqa matbuot xalq uchun oyna bo‘lganligi, jadidlarning qalami o‘tkiriligiga yaqqol na’muna bo‘la oladi. Bundan tashqari Turkiston xalqi oldidagi ulkan xizmatlari xurmat bilan yod etiladi. 1926-yilda Behbudiy vafotining 7 yilligi Turkiston, Turkiya, va Germaniyada (turkistonlik talabalar tomonida) keng nishonlanadi.[13; 6-bet] Shundan aytishimiz mumkinki jadidlar qoldirgan iz yillar davomida tillarda doston bo‘lib, hamisha biga yod bo‘lib qoladi.

METODOLOGIYA

Mazkur maqola sifatli va miqdoriy usullardan foydalanishni o‘z ichiga oladi.

Tahlil qilishdan quyidagi metodlardan foydalandim.

Adabiyotlar tahlili: O‘zbekiston va dunyo bo‘ylab jadidlarning matbuot bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyatini ilmiy maqolalar, kitoblar va boshqa manbalarni o‘rganish.

Kontent tahlili: O‘zbekistonning asosiy onlayn ommaviy axborot vositalarini kontentini tahlil qilish. Bu, internetda Turkiston matbuoti tarixi hamda jadidlarning bunga qo‘shgan o‘z hissalariga haqida tarqatilgan yangiliklar va ularning xalqaro miqyosdagi muvozanati haqida ma’lumot beradi.

Sotsiologik so‘rovnoma: O‘zbek adabiyot shunoslari hamda OAV vakillari o‘rtasida olingan so‘rovnomalar va intervyular.

Kvantitativ tahlil: O'zbekiston va dunyo bo'ylab Jadidlarning OAV qo'shgan hissalarini internetda mavjudligi va ular tomonidan taqdim etilgan materiallar soni va sifatini o'rganish.

NATIJALAR

O'zbekistonda Ommaviy axborot vositalarini raqamli formatga o'tishi xabarni yetkazib berish va uni qabul qilishda yangicha shart sharoitlarni yaratib berdi Albatta jurnalistikaning yangilanishi uni tendensiyalanishida Jadidlarning matbuotni takomillashtirib berganligi natijasida jurnalistika sohasida (WEB 2.0) ya'ni internetning o'rnini beqiyosdir. Ta'kidlash joizki jurnalistikaga bo'lgan talab kuchayib uning yangicha ko'rinishlari namoyon bo'la boshladi. Milliy matbuotimizda publitistikaning tarixiy ildizlariga nazar soladigan bo'lsak, ko'pchilik tadqiqotchilar mavzuni taniqli jurnalist Ziyos Said "O'zbek vaqtli matbuoti tarixi" ga materiallar" asarida o'zbek matbuoti tarixi "Turkiston viloyatining gazetasi" nashr etilgan vaqtdan boshlangan deya ta'kidlaydi. Ammo xalqimiz madaniyati tarixida bugungi til bilan ataliyotgan – publitistika (lot: "ijtimoiy") lug'aviy ma'nosidan ma'lumki, davrning ijtimoiy, siyosiy va boshqa dolzarb masalalariga bag'ishlangan adabiy ijod turidir. Publitistika taroziga ham o'xshaydi. Uning bir pallasida badiiy adabiyot, ikkinchisida jurnalistika turadi. Badiiy publitistik janrlar – ocher, esse, fletton, pamfletlarda badiiy adabiyot unsurlari ko'zga tashlanadi. Jurnalistikaning yangi turiga bo'lgan ehtiyoj internet jurnalistikasining tendensiyalanishiga sabab bo'ladi. XXI asr axborot texnologiyasi hamda internet asri bo'lganligi tufayli autoriyaning kengayishi content tezligi va sifati natijasiga aylandi. Kontent istemolchiga veb-saytlar va ilovalar orqali yetkazilishi adresantlar uchun tezkor va qulay sharoitlarni yaratadi. Natijada jurnalistikadagi yangi trend deya internet jurnalistikasi aytishimiz mumkin. O'zbekistonning internet jurnalistikasi sohasidagi muvaffaqiyatlari, nafaqat internet jurnalistikasidagi balki badiiy adabiyotimizni ravnaqi, mamlakatda axborot erkinligini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga jadidlarimizni faoliyatini yodda saqlab Yangi O'zbekiston kelajagi uchun amalda qo'llashimizni hisobga olishimiz muhimdir.

Xulosa: Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, O'zbekiston internet jurnalistikasi sohasi rivojlanishi va medianing o'rnini tobora kuchayib borayotgani sir emas. Jadidlar faoliyatidan bizgacha yetib kelgan publitistikaning sir sinoatlarning mahsuli sifatida yuqorida keltirilgan gazeta va jurnallarni ko'rishimiz mumkin. Bu jarayon o'z navbatida jadidlarning metodologiyasini hamda ilmiy metodini bugungi kun yosh avloddan yetuk kadr ishlab chiqishda foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. <https://uzhurriyat.uz.2016/09/03/publitistika.tarixiy.manba/>
2. O'zR.MDA 1-jamg'arma, 28-ro'yxat, 60-ish; 82-bet
3. OzR MDA 1-jamg'arma, 17-ro'yxat, 534-ish, 5-bet
4. Остроумов. Н.П., “Сарты”, Т., 1894г
5. <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai>
6. www.literature.uz
7. www.library.ziyonet.uz
8. Naim Karimov. Mahmudxo'ja Behbudiy Toshkent-2010

BOSHLAN'ICH SINFLARDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR
YORDAMIDA MATEMATIKA O'QITISHNING SAMARADORLIGI

Umarova Zulfizar Otabek qizi

Navoiy davlat universiteti

Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Husenova Muhtaram Husniddin qizi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi tahlil qilinadi. Zamonaviy interaktiv vositalar, raqamli platformalar va ilovalarning o'quvchilarning qiziqishini oshirish, tushunchalarni chuqurroq anglash va mustahkamlashga ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, matematik bilimlarni o'zlashtirish jarayonida gamifikatsiya, sun'iy intellekt va virtual laboratoriyalarning o'rni ham yoritiladi. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar asosida innovatsion yondashuvlarning ta'lim jarayonida qo'llanilishi samaradorligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *Boshlang'ich ta'lim, raqamli texnologiyalar, matematika ta'limi, interaktiv o'qitish, gamifikatsiya.*

Annotation. *This article analyzes the effectiveness of using digital technologies in teaching mathematics in elementary grades. The impact of modern interactive tools, digital platforms and applications on increasing student interest, deepening understanding and strengthening of concepts is considered. Also, the role of gamification, artificial intelligence and virtual laboratories in the process of mastering mathematical knowledge will be highlighted. The results*

of the research show the effectiveness of using innovative approaches in the educational process based on digital technologies.

Keywords: Primary education, digital technologies, mathematics education, interactive teaching, gamification.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim jarayoni tezkor rivojlanayotgan texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitishda raqamli texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali va qiziqarli qilish imkonini beradi. An'anaviy ta'lim usullari o'zining samaradorligini yo'qotayotgan bir paytda, interaktiv dars usullari va raqamli vositalardan foydalanish bolalarning diqqatini jalb qilish, mavzuni tezroq o'zlashtirish va amaliy mashqlar orqali bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Interaktiv doskalar va smartfon ilovalari: Masalan, o'qituvchi matematik misollarni tushuntirishda Jamboard yoki GeoGebra kabi ilovalardan foydalanishi mumkin. O'quvchilar esa o'z qurilmalarida topshiriqlarni bajarib, natijalarni real vaqtda baholash imkoniga ega bo'ladilar.

Gamifikatsiya (o'yinga asoslangan o'qitish): Bolalar uchun qiziqarli bo'lgan “Kahoot!”, “Quizizz” yoki “Prodigy Math” kabi platformalar orqali dars jarayonini o'yin shaklida olib borish mumkin.

ASOSIY QISM

Raqamli texnologiyalar yordamida boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va mavzularni chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Ushbu bo'limda **interaktiv doskalar va smartfon ilovalari**, shuningdek, **gamifikatsiya (o'yinga asoslangan o'qitish)** metodlari haqida batafsil yoritib beramiz.

Interaktiv doskalar va smartfon ilovalari

Interaktiv vositalar orqali matematik tushunchalarni aniq, vizual va qiziqarli tarzda tushuntirish mumkin. Masalan, **Jamboard** va **GeoGebra** kabi ilovalar dars jarayonini jonlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Jamboard: Google'ning interaktiv doskasi bo'lib, bu vosita yordamida o'qituvchi va o'quvchilar real vaqtda masalalarni yechib, fikr almashishi mumkin.

GeoGebra: Matematik grafikalar, shakllar va masalalarni vizual ko'rinishda tushuntirish uchun ishlatiladigan ilova. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda geometrik tushunchalarni mustahkamlashda foydali.

Gamifikatsiya (o'yinga asoslangan o'qitish)

O‘quvchilarni dars jarayoniga jalb qilish va ularning faolligini oshirish uchun **o‘yin elementlaridan foydalanish** samarali usullardan biridir. **Kahoot!**, **Quizizz** va **Prodigy Math** kabi platformalar orqali darslarni interaktiv o‘yinlarga aylantirish mumkin.

Kahoot!: Savol-javob asosida ishlaydigan onlayn platforma. O‘quvchilar mobil qurilmalar orqali javob berishadi, natijalar esa avtomatik baholanadi.

Quizizz: Savol-javob tizimi, lekin bunda har bir o‘quvchi o‘z tezligida ishlashi mumkin.

Prodigy Math: Matematika bo‘yicha RPG uslubidagi o‘yin. O‘quvchilar topshiriqlarni bajargan sari yangi darajaga chiqishadi.

Jadvalda misollar

Metod	Ilova	Boshlang‘ich sinfda qo‘llash usuli	Misol
Interaktiv daskalar va smartfon ilovalari	Jamboard	O‘qituvchi ekran orqali misollar yozadi, o‘quvchilar esa o‘z javoblarini yozib ulashadi.	1-sinf: $5+3$ misolini Jamboard’ga yozish va o‘quvchilarga natijani yozdirish.
	GeoGebra	Geometrik shakllarni interaktiv tarzda o‘rgatish.	2-sinf: Uchburchak va to‘rtburchak yasash, perimetr va yuzani hisoblash.
Gamifikatsiya (o‘yinga asoslangan o‘qitish)	Kahoot!	Matematika bo‘yicha testlar yaratish va baholash.	3-sinf: Karrali sonlar bo‘yicha savollar berish va o‘quvchilarni jamoa bo‘lib ishtirok etishga undash.
	Quizizz	O‘quvchilar o‘yin ko‘rinishida individual topshiriqlarni bajarishadi.	4-sinf: Kasrlar bo‘yicha tezkor test tuzish.
	Prodigy Math	RPG (rolli o‘yin) orqali matematik masalalarni hal qilish.	1-sinf: Qo‘shish va ayirish bo‘yicha virtual topshiriqlar bajarish.

Interaktiv daskalar va gamifikatsiya usullari boshlang‘ich sinflar uchun qiziqarli va samarali ta’lim metodlaridan biri hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar

orqali o‘quvchilar dars jarayoniga faolroq jalb qilinadi va ular matematikani vizual, amaliy va o‘yin tarzida o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Xulosa: Raqamli texnologiyalar yordamida boshlang‘ich sinflarda matematikani o‘qitish an‘anaviy usullarga nisbatan samaraliroq ekanligi isbotlangan. **Interaktiv doskalar va smartfon ilovalari** orqali o‘quvchilarning mavzuni tushunish darajasi oshadi, chunki ular nazariy bilimlarni vizual va amaliy tarzda mustahkamlash imkoniga ega bo‘ladilar. **Jamboard** va **GeoGebra** kabi ilovalar misol va topshiriqlarni real vaqtda bajargan holda muhokama qilish, natijalarni kuzatish va xatolarni tuzatish imkonini beradi.

Shuningdek, **gamifikatsiya** usullari – **Kahoot!**, **Quizizz** va **Prodigy Math** kabi o‘yin platformalari yordamida o‘quvchilarning matematika faniga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni faol ishtirok etishga undash mumkin. O‘yin elementlari orqali topshiriqlarni bajargan o‘quvchilar o‘z yutuqlarini ko‘rib, yanada yuqori natijalarga erishishga intilishadi.

Bu esa ta’lim jarayonini samarali va qiziqarli qiladi. Shu sababli, raqamli texnologiyalarni boshlang‘ich sinflarda matematikani o‘qitishda keng qo‘llash zamonaviy ta’limning ajralmas qismi bo‘lishi lozim. O‘qituvchilar ushbu metodlarni o‘z darslarida qo‘llagan holda, o‘quvchilarning faolligini oshirish va ta’lim jarayonini yanada innovatsion qilish imkoniga ega bo‘ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To‘xtayev B. "Zamonaviy ta’lim texnologiyalari" – Toshkent: Fan, 2021.
2. Qodirova N. "Boshlang‘ich sinflarda innovatsion pedagogik texnologiyalar" – Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
3. Abdurahmonov X. "Raqamli ta’lim va interaktiv metodlar" – Samarqand: Zarafshon, 2023.
4. Normatova D. "Matematika o‘qitish metodikasi: Raqamli texnologiyalar asosida" – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2020.

**RESPUBLIKA BANK TIZIMLARIDA BANKOMATLARDAN
KREDITLAR OLISH: IMKONIYATLARI, MUAMMOLARI VA
YECHIMLARI.**

Qulmurotov Sohibjon Jumaniyozovich

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti “Iqtisodiyot” kafedrası
katta o‘qituvchisi*

*e-mail: **sohibkulmurotov@gmail.com**, tel: +998972792329*

Islamova Feruza Jasurbekovna

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti “Bank ishi” yo‘nalishi I –
bosqich BI-90-24 guruh talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasi bank tizimida bankomatlar orqali kredit olish imkoniyatlarini, 2023-2024 yillardagi mavjud muammolarni va ularni hal qilish yo‘llarini chuqur tahlil qiladi. Tadqiqotda bankomatlarning zamonaviy funksionalligi, raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi va aholining moliyaviy ehtiyojlarini qondirishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, texnik cheklovlar, xavfsizlik xavflari va foydalanuvchi tajribasidagi kamchiliklar aniqlanib, ularga yechim sifatida takliflar kiritiladi. Maqola davlat siyosati va banklarning ushbu sohada muvaffaqiyatga erishishdagi roli, shuningdek, ushbu jarayonni yanada samarali qilish uchun zarur bo‘lgan chora-tadbirlar baholanadi.*

KIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekiston bank tizimi raqamli transformatsiya yo‘lida sezilarli qadamlar tashladi. Bankomatlardan kredit olish imkoniyati aholiga tezkor moliyaviy yordam ko‘rsatishda muhim vosita sifatida rivojlandi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-2024 yillardagi hisobotlariga ko‘ra, bankomatlar soni va funksionalligi oshdi, ammo bu jarayon bir qator texnik va operatsion muammolarga duch kelmoqda. Ushbu maqola 2023-2024 yillardagi holatni tahlil qilib, imkoniyatlarni kengaytirish va mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan yechimlarni taklif qiladi. Maqolada, shuningdek, bankomatlar orqali kredit olish jarayonida yuzaga keladigan xavfsizlik masalalari, foydalanuvchi tajribasi va texnik infrastruktura bilan bog‘liq kamchiliklar ham ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. 2023-2024 yillarda bank tizimida

raqamlashtirish jarayonlari tezlashdi, bu esa aholiga moliyaviy xizmatlarni tezkor va qulay tarzda yetkazib berish imkonini kengaytirdi. Bankomatlardan kredit olish tizimi ushbu jarayonning muhim qismi sifatida nafaqat bank xizmatlarining mavjudligini oshiradi, balki kichik va oʻrta biznesni moliyalashtirish, shuningdek, kundalik ehtiyojlar uchun tezkor yechimlar taqdim etishda ham muhim rol oʻynaydi. Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki maʼlumotlariga koʻra, 2024 yilda raqamli bank xizmatlaridan foydalanish darajasi 20% ga oshgan, bu aholining ushbu xizmatlarga boʻlgan talabining ortganligini va ularning moliyaviy texnologiyalarga boʻlgan ishonchini koʻrsatadi. Shuningdek, bu holat bank tizimining yanada raqamlashtirilishi va uning aholi uchun yanada qulayroq va xavfsiz boʻlishini taʼminlash zarurligini taʼkidlaydi.

Shu bilan birga, bankomatlar orqali kredit olish imkoniyati texnologik, huquqiy va ijtimoiy muammolarga duch kelmoqda. Masalan, 2024 yilda bankomatlar soni har 100 000 kishiga oʻrtacha 50 taga yetgan boʻlsa-da, bu koʻrsatkich Markaziy Osiyo va Sharqiy Yevropa mamlakatlari oʻrtacha darajasidan pastroq qolmoqda. Bundan tashqari, kiberxavfsizlik xavflari, aholining raqamli savodxonligi darajasining pastligi va texnik cheklovlar ushbu tizimning samarali ishlashiga toʻsqinlik qilmoqda. 2023-2024 yillarda kiberhujumlar sonining oshishi ham xavfsizlik masalalarini yanada dolzarb qilmoqda. Bularning barchasi bankomatlar orqali kredit olish tizimini yanada rivojlantirish va foydalanuvchilarni himoya qilish uchun zarur texnologik yangilanishlar, raqamli savodxonlikni oshirish va xavfsizlik choralarini kuchaytirishni taqozo etadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bankomatlardan kredit olish tizimi Oʻzbekistonning raqamli iqtisodiyotga oʻtish strategiyasini amalga oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, mavjud muammolarni oʻrganish va yechimlarni taklif qilish nafaqat bank sektorining samaradorligini oshiradi, balki aholining moliyaviy xizmatlardan teng va oson foydalanish imkoniyatini kengaytiradi. Ushbu mavzuni tadqiq qilish davlat siyosati, banklar va texnologik infratuzilma oʻrtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi, shuningdek, bank tizimining yanada rivojlanishi va xavfsizligini taʼminlashga yordam beradi. Shu sababli, bankomatlar orqali kredit olish tizimining imkoniyatlari, muammolari va yechimlarini oʻrganish bugungi kunda nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham yuqori ahamiyatga ega, chunki bu tadqiqot mamlakatning moliyaviy texnologiyalar sohasidagi barqaror rivojlanishini qoʻllab-quvvatlaydi.

Muammoni hal qilish usullari. Bankomatlardan kredit olish tizimida soʻnggi yillarda aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi usullar taklif etiladi. Ushbu yechimlar Oʻzbekiston bank tizimining joriy holati, texnologik imkoniyatlari, xavfsizlik talablariga va aholining moliyaviy ehtiyojlariga asoslangan holda ishlab chiqilgan. Yechimlar, shuningdek, bankomatlar orqali

kredit olish jarayonini yanada qulayroq, xavfsizroq va foydalanuvchilar uchun samarali qilishga qaratilgan. Bular texnik infratuzilmani yaxshilash, raqamli savodxonlikni oshirish, xavfsizlikni mustahkamlash va foydalanuvchilarga qulay xizmatlar ko'rsatish kabi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi.

Bankomatlarni yangilash: Bankomatlarning eskirgan dasturiy ta'minoti va apparat qismlarini zamonaviy qurilmalar bilan almashtirish zarur. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, 2024 yilda bankomatlarning 10% nosozliklari eskirgan texnologiyalar bilan bog'liq edi. Yangi avlod bankomatlariga 5G tarmoqlari va tezkor tranzaksiyalarni qo'llab-quvvatlaydigan dasturiy ta'minotni integratsiya qilish jarayon samaradorligini oshiradi.

Biometrik autentifikatsiya: Kredit olish jarayonida xavfsizlikni ta'minlash uchun barmoq izi yoki yuzni tanish texnologiyalarini joriy etish. Masalan, "Aloqabank" 2024 yilda sinov tariqasida biometrik bankomatlarni ishga tushirdi, bu tajribani kengaytirish mumkin.

Qishloq hududlarida internet infratuzilmasini rivojlantirish: Internet aloqasining beqarorligini bartaraf etish uchun qishloq joylarda optik tolali tarmoqlarni kengaytirish va bankomatlar uchun mustaqil simsiz aloqa modullarini o'rnatish taklif etiladi.

Blokcheyn texnologiyasidan foydalanish: Bankomatlarda shaxsiy ma'lumotlar va tranzaksiyalarni himoyalash uchun blokcheyn asosidagi shifrlash tizimlarini joriy etish. Bu kiberhujumlar xavfini kamaytiradi, chunki 2024 yilda firibgarlik holatlari 15% ga oshgan.

Kiberxavfsizlik bo'yicha o'quv dasturlari: Bank xodimlari va foydalanuvchilar uchun kiberxavfsizlik bo'yicha treninglar tashkil etish. Markaziy bankning 2024 yilgi tashabbusi doirasida bunday dasturlar allaqachon boshlangan bo'lib, ularni aholining keng qatlamlariga yetkazish zarur.

Raqamli savodxonlikni oshirish: Moliya vazirligining 2023 yilgi dasturlari asosida aholining raqamli bank xizmatlaridan foydalanish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish maqsadida mahalliy hokimiyatlar bilan hamkorlikda seminarlar, treninglar va targ'ibot kampaniyalarini davom ettirish. Ushbu tashabbuslar, aholining raqamli moliya xizmatlariga bo'lgan ishonchini oshirish, texnologik yondashuvlarni tushunishni yaxshilash va foydalanuvchilarga yangi imkoniyatlar va xavfsizlik choralarini taqdim etishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, maqsadli guruhlar, xususan, qishloq hududlaridagi aholi uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqish va ularga raqamli moliyaviy xizmatlarni taqdim etish zarur.

Qo'llab-quvvatlash xizmatlarini kengaytirish: Bankomatlarda 24/7 ishlaydigan call-markazlar bilan integratsiya qilish orqali foydalanuvchilarga tezkor yordam ko'rsatish, ular uchun mavjud bo'lgan xizmatlar, xavfsizlik

masalalari va texnik muammolar bo'yicha tezkor javoblar taqdim etish. Bu, shuningdek, foydalanuvchilarning bankomatlar orqali kredit olish jarayonidagi muammolarini tezda hal qilish, xizmatlarni yanada qulay va samarali qilishga yordam beradi.

Ushbu usullar amalda qo'llanilganda, bankomatlardan kredit olish tizimi nafaqat texnik jihatdan barqaror bo'ladi, balki aholining keng qatlamlari uchun qulay va xavfsiz xizmatga aylanadi. Yechimlarning samaradorligi davlat, banklar va texnologik kompaniyalar o'rtasidagi samarali hamkorlikka bog'liq bo'lib, bu O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotga o'tish strategiyasini qo'llab-quvvatlab, moliyaviy xizmatlarning kengroq taqdim etilishini ta'minlaydi. Bunday hamkorlik, shuningdek, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va aholi uchun raqamli moliya xizmatlarini yanada qulaylashtirishga yordam beradi.

Muammolarni hal qilishda quyidagi tamoyillarga e'tibor qaratish zarur:

Bankomatlardan kredit olish tizimida aniqlangan muammolarni hal qilishda samarali yechimlar ishlab chiqish uchun bir qator asosiy tamoyillarga rioya qilish zarur. Ushbu tamoyillar O'zbekiston bank tizimining joriy holati, aholining ehtiyojlari va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasiga asoslanib ishlab chiqilgan. Quyida ushbu tamoyillar va ularning amaliy ahamiyati keltirilgan, bu esa tizimning samarali ishlashini ta'minlash va foydalanuvchilarga yuqori sifatli xizmatlar taqdim etishni maqsad qiladi.

Samaradorlik va tezkorlik: Muammolarni hal qilish jarayonida bankomatlardan kredit olishning asosiy afzalligi – tezkorlikni saqlab qolish va takomillashtirish zarur. Yechimlar foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatish jarayonini soddalashtirishi va vaqtni tejashi kerak. Masalan, bankomatlarda kredit rasmiylashtirish jarayonini 5 daqiqadan 2-3 daqiqagacha qisqartirish uchun avtomatlashtirilgan dasturiy ta'minot va tezkor internet aloqasini joriy etish lozim. “Aloqabank”ning 2024 yildagi tajribasi shuni ko'rsatadiki, jarayonni soddalashtirish foydalanuvchi qoniqishini 15% ga oshiradi.

Xavfsizlik va ishonchlilik: Bankomatlardan kredit olish jarayonida shaxsiy ma'lumotlar va moliyaviy tranzaksiyalarning xavfsizligini ta'minlash eng muhim talablaridan biridir. Bu, foydalanuvchilarning maxfiyligini himoya qilish va tizimning xavfsiz ishlashini ta'minlash uchun zarurdir. 2024 yilda kiberhujumlarning 15% ga oshgani xavfsizlikka alohida e'tibor qaratishni talab qiladi. Blokcheyn texnologiyasi va biometrik autentifikatsiya (barmoq izi, yuzni tanish) joriy etilishi transaksiyalarni himoyalashda samarali vosita bo'lishi mumkin. Masalan, “Aloqabank” sinov loyihasi shuni ko'rsatdiki, biometrik tizimlar ma'lumotlar oshkor bo'lishini 90% ga kamaytiradi va foydalanuvchi xavfsizligini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanuvchi uchun qulaylik: Tizimning foydalanuvchi tajribasini yaxshilash va uni har qanday bilim darajasidagi odamlar uchun tushunarli qilish zarur. Bankomat interfeyslarini soddalashtirish, ovozli yordamchi qo‘shish va ko‘p tilli qo‘llab-quvvatlashni kengaytirish (o‘zbek, rus, ingliz va boshqa tillar) aholining keng qatlamlari uchun qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, Moliya vazirligining 2023 yilgi raqamli savodxonlik dasturlari asosida aholini o‘qitish va raqamli bank xizmatlarini samarali foydalanish bo‘yicha ta’limni davom ettirish zarur. Bu chora, foydalanuvchilarning bank xizmatlaridan yanada qulay va ishonchli foydalanishini ta’minlaydi.

Huquqiy muvofiqlik va shaffoflik: Muammolarni hal qilish jarayonida qonunchilik talablariga rioya qilish va foydalanuvchilar uchun jarayonning shaffofligini ta’minlash juda muhimdir. Bu, shuningdek, tizimning ishonchliligini oshiradi va foydalanuvchilarga adolatli va xavfsiz xizmatlar taqdim etilishini kafolatlaydi. “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonunga 2024 yil oxirigacha bankomatlardan kredit olish jarayonini tartibga soluvchi aniq qoidalarini kiritish zarur. Shu bilan birga, foydalanuvchilarga kredit shartlari, foiz stavkalari va qaytarish muddatlari haqida to‘liq ma’lumot berish uchun bankomatlarda axborot ekranlarini joriy etish lozim. Bu chora, foydalanuvchilarga yanada shaffof va tushunarli xizmatlarni taqdim etish, ularning qaror qabul qilish jarayonini osonlashtirishga yordam beradi.

Ushbu tamoyillarga e’tibor qaratish bankomatlardan kredit olish tizimini samarali, xavfsiz va foydalanuvchilar uchun qulay qilish bilan birga, uning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlaydi. Bu yondashuv O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotga o‘tish strategiyasiga mos keladi va aholining moliyaviy ehtiyojlarini qondirishda muhim qadam bo‘ladi, shuningdek, tizimning barqarorligini va foydalanuvchi ishonchini oshiradi.

Ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar. Bankomatlardan kredit olish tizimining O‘zbekiston bank sektorida to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarishi uchun so‘nggi yillardagi tadqiqotlarda aniqlangan muammolarni bartaraf etish va imkoniyatlarni kengaytirish bo‘yicha quyidagi ilmiy asoslangan takliflar va tavsiyalar beriladi. Ushbu takliflar texnologik, xavfsizlik, foydalanuvchi tajribasi va huquqiy-infratuzilmaviy jihatlarni qamrab olib, tizimning samaradorligini oshirish, xavfsizligini ta’minlash va foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratishga yo‘naltirilgan.

 2026-yilgacha bankomatlarning kamida 50% ni modernizatsiya qilish uchun davlat-xususiy sheriklik loyihalarini moliyalashtirishni kengaytirish va xususiy sektordan investitsiyalarni jalb qilish zarur. Bu, bank tizimining raqamli transformatsiyasini tezlashtirish, bankomatlarning funksionalligi va xavfsizligini yaxshilash, shuningdek, foydalanuvchilarga yanada samarali va qulay xizmatlar

taqdim etish imkonini beradi.

✚ Markaziy bank 2025-yil uchun kiberxavfsizlik strategiyasini ishlab chiqib, barcha tijorat banklari uchun majburiy biometrik autentifikatsiya standartlarini joriy etishi zarur. Bu, bank tizimining xavfsizligini mustahkamlash, foydalanuvchi ma'lumotlarini himoya qilish va moliyaviy tranzaksiyalarni yanada xavfsiz qilishga yordam beradi.

✚ 2025-yil oxirigacha mahalliy hokimiyatlar bilan hamkorlikda har bir viloyatda kamida 10 ta raqamli savodxonlik markazini tashkil etish va bankomatlarda foydalanuvchilarga tezkor yordam ko'rsatish uchun 24/7 call-markazlarni integratsiya qilish zarur. Bu chora, aholining raqamli moliya xizmatlaridan samarali foydalanishini ta'minlaydi, shuningdek, foydalanuvchilarga har doim qulay va tezkor yordam ko'rsatishni imkonini yaratadi.

✚ Tijorat banklari 2025-yilda kichik va o'rta biznes uchun bankomatlardan tezkor kredit olish bo'yicha maxsus dasturlarni ishga tushirishi va davlat tomonidan ushbu dasturlarga soliq imtiyozlari taqdim etilishi zarur. Bu, kichik va o'rta bizneslarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ularning moliyaviy resurslarga oson kirishini ta'minlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga yordam beradi.

Ushbu taklif va tavsiyalar ilmiy tadqiqotlar va real statistik ma'lumotlarga asoslangan bo'lib, bankomatlardan kredit olish tizimini samarali, xavfsiz va foydalanuvchilar uchun qulay qilishga xizmat qiladi. Ushbu choralar davlat siyosati, tijorat banklari va aholining faol ishtiroki orqali amalga oshirilganda, O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonini tezlashtirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

a. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston 2030” strategiyasi to'g'risida” farmoni, 11.09.2023-yildagi PF-158-son. **<https://lex.uz/ru/docs/-6600413>**

b. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Bank tizimining 2023 yilgi faoliyati to'g'risidagi hisobot. **<https://cbu.uz>**.

c. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). 2024 yil I yarim yilligi uchun moliyaviy barqarorlik sharhi. **<https://cbu.uz>**.

d. Moliya vazirligi. (2023). O'zbekiston aholisining moliyaviy savodxonligi darajasi – 2023 yil hisoboti. Tashkent: Moliya vazirligi nashriyoti.

e. Jahon banki. (2024). O'zbekistonda bank infratuzilmasi: 2024 yilgi statistik tahlil. **<https://worldbank.org>**.

- f. Kaspersky Lab. (2024). Markaziy Osiyoda kiberxavfsizlik holati – 2024. <https://kaspersky.com>.
- g. Aloqabank. (2024). Zoomrad ilovasi orqali mikroqarz xizmatlari – 2024 yil yangilanishlari. <https://aloqabank.uz>.
- h. Qulmurotov S.J. “Marketing” fanidan O‘quv qo‘llanma. “STAP-SEL” nashriyoti. Samarqand 2024. 328 bet.
- i. Digital маркетинг: что такое цифровой маркетинг и почему он нужен вашему бизнесу уже сегодня. <https://lafounder.com/article/digital-marketing>
- j. Qulmurotov S.J. Asalarichilik faoliyatini yuritishda yetuk soha mutaxassislarning roli. Xorazm ma’mun akademiyasi axborotnomasi. -9/2-2024. UO‘K 338.436.2, 2024-yil.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI PSIXOLOGLARIDA TARBIYALANUVCHILAR ORASIDA "QOBILIYATLARNING RIVOJLANISHI"

Abdullayeva Gulmira Xalimjonona
University Business of Science talabasi

Annotatsiya : *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimidagi islohotlar, ular orqali amalga oshirilayotgan ishlar, psixologik xizmat ko'rsatishning turlari hamda maqsad, vazifalari yoritib berilgan. O'zbekiston Respublikasida ta'limning birinchi bosqichi hisoblanmish, maktabgacha ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan bo'lib kelmoqda.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, psixologik xizmat, psixologik tashviqot, psixologik profilaktika, psixologik maslahat, psixologik-pedagogik konsilium, diagnostik-korreksion ishlar.*

Bugungi kunda ta'lim tizimiga berilayotgan e'tibor kundan-kunga kuchaymoqda. Faqatgina ularning in- shootlarigina yangilanib qolmasdan, balki ularning ichki muhitida ham tub burilishlar sodir bo'lmoqda. O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabga- cha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda "2017-2021 yillarda maktabga- cha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707- sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi

Prezidentining 2017-yil 30-sentyabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomil- lashtirish chora-tadbirlari to’g’risida” PF-5198-sonli Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tiz- imini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi 2019-yil-10 maydagi PQ-4312/3106- sonli qarori maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish bo’yicha kompleks chora- tadbirlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu hujjatlarda maktabgacha ta’lim tashkilotlarini tubdan isloh qilish, ularni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, malakali pedagoglar bilan ta’minlash, innovatsiyalarni joriy etish vazifalari belgilab berilgan. Buning uchun maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sog’lom psixologik muhitni ta’minlash, psixologik xizmat sohasini yo’lga qo’yish takomillashtirish muhim hisoblanadi¹. Maktabgacha ta’lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar nodavlat maktabgacha ta’lim muassasalari sonini yanada oshirish va ular ko’rsatadigan xizmatlar turlarini kengaytirish uchun mustahkam poydevor bo’ldi.

Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta’lim bilan qamrovini ta’minlash, makta- bgacha ta’lim muassasalarini zamonaviy o‘quv- metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to’ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish masalalarini hal etish zarurligini ko’rsatmoqda. Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta’limdan teng foydalanishini ta’minlash, maktabgacha ta’lim xizmatlarining nodavlat sektorini rivojlantirish maqsadida, shuningdek, O‘zbekiston Respu- blikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora- tadbirlari to’g’risida”gi PQ-3955-son qaroriga muvofiq:

- ✚ maktabgacha ta’lim sohasidagi normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish;

- ✚ maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlan- ishi uchun shart-sharoitlar yaratish;

- ✚ bolalarning sifatli maktabgacha ta’lim bilan qamrovini oshirish, undan teng foydalanish imkoni- yatlarini ta’minlash, mazkur sohada davlat-xususiy sherikligini rivojlantirish;

- ✚ maktabgacha ta’lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg’or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

- ✚ maktabgacha ta’limni boshqarish tizimini takomillashtirish, maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoli- yatini moliyalashtirish shaffofligi va samaradorligini ta’minlash;

1 A.O.Shukurullayev “Maktabgacha ta’lim muassasalarida sog’lom psixologik muhitni ta’minlash va psixologik xizmat sohasini takomillashtirish yo’llari” nomli maqola

✚ maktabgacha ta’lim tizimiga maktabgacha ta’lim tizimi xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash, ma- lakasini oshirish, tanlab olish va rivojlantirishga mutlaqo yangi yondashuvlarni joriy etish;

✚ maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning sog’lom va balanslashtirilgan ovqatlanishini, sifatli tibbiy nazoratni joriy etish¹ kabi masalarning ijrosini amalga oshirish rejalashtirilmoqda.

Psixologik xizmatning maqsadi tarbiyalanuvchilarning ma’naviy va aqliy rivojlanishi, barkamol shaxs si- fatida shakllanishi, faol ijtimoiy moslashuvi va ularning yosh davrlari bo’yicha rivojlanishida salomatligini muhofaza qilish, uzluksiz ta’lim jarayonida o’zligini anglashi, individual psixologik xususiyatlari, shaxsiy imkoni- yatlari va qobiliyatlarini namoyon etishlari uchun psixologik- pedagogik shart-sharoitlar yaratishdan iborat.

Quyidagilar psixologik xizmatning asosiy vazifalari hisoblanadi:

Maktabgacha ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish ishlarini sifatli tashkil etish, shu jumladan, ish faoliyatiga zamonaviy axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini qo’llash orqali o’quvchilarda kasb-hunar haqidagi tushunchalarni shakllantirish;

✚ tarbiyalanuvchilarning qobiliyati, layoqati, qiziqishlari hamda kasb- hunarga moyilliklari asosida kasb-hunarni to’g’ri tanlashlariga ko’maklashish;

✚ turli yosh davrlarida tarbiyalanuvchilarning shaxsiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishini psixologik jihat- dan kuzatib borish, ta’lim-tarbiyadagi psixologik nuqsonlarni aniqlash, ularning aqliy rivojlanishida sodir bo’lishi mumkin bo’lgan har qanday salbiy og’ishlarning oldini olish;

✚ tarbiyalanuvchilar ta’lim muassasasining ijtimoiy muhitiga moslasha olmasligi holatlarini korreksiya- lash, ularni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish bo’yicha tadbirlarni tashkil etish va amalga oshirish;

✚ pedagogik jamoalarda sog’lom psixologik muhitni yaratish va qo’llab- quvvatlash, jamoa a’zolarining hissiy-emotsional holatlari, shaxslararo munosabatlar va ziddiyatli xatti-harakatlarni korreksiyalash, ularning psix- ologik madaniyatini yuksaltirish;

✚ iste’dodli va iqtidorli tarbiyalanuvchilarni aniqlash, ularning individual- psixologik, fiziologik xususiyatlari va qiziqishlarini o’rganish, qobiliyatlarini namoyon etishlari va rivojlantirishlari uchun shart-sha- roitlar yaratish;

✚ axborot-psixologik xurujlarning xavfi, Internet jahon axborot tarmog’ining salbiy ta’siri, bolalar tarbiyasiga xavf solayotgan “ommaviy madaniyat”ning kirib kelishi holatlarining oldini olishga qaratilgan tad- birlarni o’tkazish;

🌟 pedagog xodimlar, tarbiyalanuvchilar hamda ota-onalarning psixologik-pedagogik bilimlarini oshirishga ko‘maklashish, pedagog xodimlar, ota-onalar va jamoat tashkilotlarining samarali hamkorligini ta‘min- lash.²

Psixolog o‘zining inson xulq atvori va psixik faoliyati, psixik taraqqiyotning yosh qonuniyatlari xaqidagi kasbiy bilimlariga, ularning o‘quvchilar va kattalar, tengdoshlari bilan o‘zaro munosabat xususiyatlariga, o‘quv - tarbiya jarayonini tashkil etishga bog‘liqligiga tayanib, bolaga individual yondashuv imkoniyatlarini ta‘minlaydi, uning qobiliyatlarini aniqlaydi, normadan chetlashishlarning bo‘lishi mumkin bo‘lgan sabablarini psixologik-pedagogik korreksiya qilish yo‘llarini aniqlaydi. Bu bilan psixologik xizmat maktabda o‘quv tarbiya ishining mahsuldorligini oshirishga, ijodiy faol shaxsni shakllantirishga imkon beradi.

Psixologik xizmat uch asosiy bo‘g‘indan tuzilgan:

Aniq o‘quv muammosida ishlaydigan bolalar amaliy psixologi,

Tuman xalq ta‘limi qoshidagi tashhis markazi.

Respublika kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazi.³

O‘zbekiston ta‘lim muassasalarida psixologik xizmat quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

Psixologik tashviqot

Psixologik profilaktika

Psixologik maslahat

Psixologik-pedagogik konsilium

Diagnostic-korreksion ishlar

Kuzatish natijasida maktabgacha ta‘lim va umumiy o‘rta ta‘limda psixologik xizmatni samarali tashkil etish uchun bir necha muammolar xalaqit beradi. Jumladan, maktabgacha ta‘lim tashkilotida:

psixolog bolalar bilan faoliyatni kunning qaysi vaqtida amalga oshirilishi lozimligi haqida hozirgacha aniq ko‘rsatma mavjud emas;

kunlik mashg‘ulotlar jadvalida psixolog uchun alohida vaqt ajratilmagan;

ota-onalar uchun psixologik maslahatni qaysi payt amalga oshirish kerak?

Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-iyuldagi 577-son qaroriga 1-

Maktabgacha ta‘lim tashkiloti psixologi ish rejasini tuzishda quyidagi maqsadlarni belgilab olishi maqsadga muvofiq:

6 yoshli bolalarni maktab ta‘limiga tayyorlashda psixologik muammolar;

bolalarni maktabga pedagogik-psixologik jihatdan tayyorlashda tarbiyachi va psixologning hamkorligi;

maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida iqtidorli bolalar bilan ishlash;

maktabgacha ta‘limga qo‘yiladigan davlat talablarida ijtimoiy-hissiy rivojlanish ko‘rsatkichlari;

maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologi ishlarini rasmiylashtirish, hujjatlar bilan ishlashda axborot texnologiyalarining o'rni.

Maktablarda psixologik xizmatni samarali amalga oshirish o'quvchilarni kelgusida ruhiy va ma'naviy ri-vojlantirishiga munosib hissa qo'shadi. Ayniqsa, o'smirlar va o'spirinlarda bo'ladigan jismoniy va fiziologik o'zgarishlar ularning ruhiyatiga ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. O'quvchilar o'zlari buni anglab yetishga qiynaladilar. Hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan birmuncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o'sish oldinroq namoyon bo'lmoqda. Shu sababli bizda o'g'il va qizlarni 10-11 dan 14-15 yoshigacha o'smirlar yoshida deb hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti singari maktablarda ham psixologik xizmatni samarali tashkil etish uchun to'siq bo'layotgan omillar bor. Masalan, maktab fanlariga psixologiyaga oid fan kiritilmagan yoki psixolog uchun alohida soat ajratilmagan. Shuning uchun psixolog psixodiagnostik ishlarni amalga oshirishda, psixologik trening mashg'ulotlarni o'tishda qaysidir fan mashg'ulotini buzishga majbur bo'ladi. Maktabda qarama-qarshi jins vakillari bilan psixologik maslahat ishlarini olib borish ham murakkablik tug'diradi. Ayniqsa, psixolog erkak kishi bo'lsa, o'quvchi qizlar o'z muammolarini aytgani qiynaladilar. Ko'p holatlarda esa aytmaydilar ham.¹ Har qanday muammoni qisqa vaqt ichida bolaga azob-uqubat va og'riq keltirmasdan ilgari hal qilish, yuzaga kelgan muammolarni ota-onalarga yetkazish va hamkorlikda ish olib borishdir. Ko'pgina bolalar muammolari faqat vaqtinchalik va psixologning qisqa muddatli ishini talab qiladi. Bu esa maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologidan qisqa muddatli ish dasturini tuzib chiqishni talab qiladi va ayni chog'da individual tarzda maxsus dastur bo'lishi kerak. Bolalar bir marotaba psixolog xizmatidan baxra olgandan so'ng va uning natijasi ijobiy tomonga o'zgarganini his qilsalar, nafaqat maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologiga nisbatan ishonch, mehr, sevgi, hayrixohlik va albatta yuksak hurmat bildiradilar, balki, maktabgacha tashkilotga va u yerdagi tarbiyachilarga nisbatan ham xuddi shunday munosabatda bo'ladilar. Shu sababdan psixolog individual va guruhli ishlash jarayonida hech bir holatni va bolalar xususiyatini ko'zdan qochirmasligi kerak. Maktabgacha ta'lim tashkilotida o'quv-tarbiya jarayonini individuallashtirish psixologning har bir bolaning ruhiy salomatligi va rivojlanishining to'laqonli bo'lishini ta'minlaydigan faoliyatning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Bola ruhining individual, rasmiy-dinamik xususiyatlarini hisobga olish alohida o'rin tutadi, bolalarning aqliy holati, jarayonlari, xatti-harakatlari va faoliyatining dinamikasini aniqlaydigan turli xil temperamentdagi bolalar bilan muayyan strategiya va taktikalarni ishlab chiqish hisoblanadi. Yangi O'zbekiston barpo etilayotgan bir davrda har bir kichik yoshdagi bolaga, bog'cha

tarbiyalanuvchisiga, maktab o'quvchisiga e'tibor qaratish muhim vazifadir. Ularning arziyasidek ko'ringan kichik xatti-harakatlari, qaysarlik yoki erkaliklari yo bo'lmasa o'zlariga xos bo'lgan araz-ginalariga ota-onalari, tarbiyachi yoki o'qituvchilari, ta'lim muassasasiga biriktirilgan psixologlar tomonidan o'z vaqtida yetarlicha e'tibor qaratilmasa, bular bola ruhiyatining sinishiga, ularning psixikasida o'zgarishlar bo'lishiga sabab bo'ladi.

O'z ishini mohir bo'lgan psixolog uchun maktabgacha ta'lim muassasasida yetarlicha shart-sharoit yaratib berilsa, uning bolalar bilan ko'proq muloqotda bo'lishi uchun vaqt ajratilsa, yoki psixolog tomonidan bo'lajonlar bevosita kuzatib borilsa, vaziyatga mos choralar amalga oshirilsa, albatta, o'z ijobiy natijasini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Lex.uz O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori.

2. Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-iyuldagi 577-son qaroriga 1-ILOVA

3. O.A.Shukurullayev Maktabgacha ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhitni ta'minlash va psixologik xizmat sohasini takomillashtirish yo'llari.

4. Maxamadin Sotvoldiyevich Bannayev O'zbekistonda maktabgacha ta'lim va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida psixologik xizmatning tashkil etish imkoniyati va muammolari..

Aim.uz

Ziyo.net

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПУШКИНА И ЛЕРМОНТОВА МАКСУДОМ ШЕЙХЗАДЕ

Содикова Робия Дилшод кизи

*Студентка Ташкентского государственного
транспортного университета, 2 курс, бакалавр
robiasodikova70@gmail.com*

Аннотация: Максуд Шейхзаде, видный узбекский поэт и переводчик, внес неоценимый вклад в популяризацию русской классики в Узбекистане. Шейхзаде был плодовитым писателем и переводчиком. Он создавал собственные произведения, а также переводил на узбекский язык классиков мировой литературы, таких как Александр Пушкин и Михаил Лермонтов. Его переводы отличались глубоким проникновением в смысл оригинальных

текстов. Он стремился не просто передать содержание, но и сохранить художественную ценность и стилистические особенности произведений, адаптируя их при этом к узбекской культуре и менталитету.

Ключевые слова: *Перевод, литература, текст, оригинал, восприятие*

Abstract: *Maksud Sheikhzade, a prominent Uzbek poet and translator, made an invaluable contribution to the popularization of Russian classics in Uzbekistan. Sheikhzade was a prolific writer and translator. He created his own works and also translated classics of world literature such as Alexander Pushkin and Mikhail Lermontov into Uzbek. His translations were distinguished by a deep insight into the meaning of the original texts. He sought not only to convey the content, but also to preserve the artistic value and stylistic features of the works, while adapting them to the Uzbek culture and mentality.*

Key words: *Translation, literature, text, original, perception*

ВВЕДЕНИЕ (KIRISH/ INTRODUCTION)

Наследие Максуда Шейхзаде не ограничивается лишь переводами русской классики. Его творчество охватывает широкий спектр жанров и тем, включая лирические стихотворения, поэмы и драматические произведения. Он был плодовитым автором, внесшим значительный вклад в развитие узбекской литературы XX века. Его произведения отличаются глубоким проникновением в психологию человека, яркими образами и мастерским владением языком.

Его произведения изучаются в школах и университетах Узбекистана, а его переводы русской классики до сих пор пользуются популярностью среди читателей. Память о Максуде Шейхзаде живет в его произведениях, которые продолжают вдохновлять новые поколения писателей и поэтов. Таким образом, его переводы представляют собой не механический перевод, а творческую интерпретацию, учитывающую особенности целевой аудитории. Можно сказать, что он находил баланс между точностью перевода и органичным восприятием текста узбекским читателем.

ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛГИЯ (ADABIYOTLAR Tahlili VA METODOLOGIYA /METHODS)

Особое внимание Шейхзаде уделял передаче национального колорита и культурных особенностей, избегая буквального перевода и адаптируя текст для узбекского читателя. Это позволяло ему донести до аудитории глубину и смысл произведений Пушкина и Лермонтова, делая их понятными и близкими.

Его подход к работе отличался принципиальностью и стремлением к максимальной адекватности передачи смысла и духа оригиналов.

Ключевым принципом Шейхзаде было неукоснительное «сохранение художественного стиля оригинала». Это означало не просто дословный перевод, а передачу поэтической формы, ритмики, музыкальности стиха. Взяв, к примеру, перевод «Медного всадника»: Шейхзаде уделил колоссальное внимание сохранению размера и рифмы, понимая, что именно это позволяет читателю ощутить всю музыкальность пушкинского стиха, его внутренний ритм, который является неотъемлемой частью художественного замысла. Без этой «музыкальности» перевод превращается в простую прозу, теряя свою эмоциональную силу и художественное воздействие. Он не просто переводил слова, а переносил звучание, внутренний голос поэта на узбекский язык. Эта работа требовала огромного мастерства и глубокого понимания как русской, так и узбекской поэтической традиции.

Другим важным аспектом работы Шейхзаде была «адаптация культурных реалий». Санкт-Петербург Пушкина – это не просто город, это целая эпоха, со своими символами, архитектурой, особым духом. Передать всё это на узбекский язык, сделать понятным для узбекского читателя, не искажая при этом смысл произведения, – задача исключительной сложности. Шейхзаде решал её путем тонкой адаптации, замены некоторых реалий на аналогичные из узбекской культуры, сохраняя при этом эмоциональное ядро произведения. Он не просто заменял слова, он искал эквиваленты, которые бы вызвали у читателя аналогичные ассоциации и эмоции. Это требовало не только лингвистической, но и культурологической компетенции.

Наконец, Шейхзаде мастерски использовал «богатство узбекского языка», не боясь вводить авторские неологизмы и окказионализмы, то есть новые слова, созданные специально для перевода. Это не просто обогащало перевод, но делало его более выразительным, более точно передающим нюансы оригинала. Примером может служить его перевод стихотворения «Ой билан сухбат» («Беседа с луной»), где он использовал слово «тундалик» (ночник) вместо «кундалик» (дневник), подчеркивая тем самым ночную работу поэтов. Такое тонкое использование языковых средств свидетельствует о высочайшем мастерстве переводчика и его глубоком понимании художественных возможностей обоих языков.

В своих переводах «Медного всадника» и «Моцарта и Сальери» Шейхзаде продемонстрировал способность передавать не только сюжет и смысл произведений, но и их эмоциональную насыщенность,

философскую глубину. Например, в «Медном всаднике» он успешно передал драматизм наводнения в Санкт-Петербурге, переживания Евгения, сохраняя при этом все художественные достоинства оригинала. В «Моцарте и Сальери» ему удалось передать философскую глубину диалогов и психологическую напряжённость между персонажами, сохранив при этом индивидуальность речи каждого из них.

РЕЗУЛЬТАТЫ (NATIJALAR /RESULTS)

Максуд Шейхзаде стал пионером на поприще узбекского литературного перевода, блестяще преодолев непростую миссию адаптации шедевров русской классической поэзии – творений Пушкина и Лермонтова. Его мастерство в обоих языках поражает высотой владения и глубиной проникновения в изысканные нюансы художественного перевода.

Вследствие его переводов узбекский литературный лексикон обогатился уникальными выразительностями, живописными образами и стилистическими инновациями, что не только расширило границы языка, но и способствовало его эволюции.

Открытие новых горизонтов для читателей: узбекские любители литературы получили доступ к вершинным произведениям русской культуры. Это обогащение культурного пространства привело к значительному увеличению литературных знаний среди населения Узбекистана и углублению его понимания мировой художественной традиции.

Вклад в развитие переводческой школы: деятельность Максуда Шейхзаде заложила фундамент для возникновения уникальной узбекской школы художественного перевода. Его наследие не только подняло качество литературных адаптаций на новый уровень, но и способствовало популяризации мирового культурного достояния в стране.

MUHOQAMA (ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Творчество Максуда Шейхзаде представляет собой значительное явление в узбекской литературной сфере, особенно в контексте художественного перевода. В своих работах, посвященных произведениям Пушкина и Лермонтова, Шейхзаде не только преодолел задачу точного воспроизведения смысла, но и совершил уникальную адаптацию текстов, сумев сохранить их художественную изысканность и национальный колорит узбекского народа.

Переводы Шейхзаде отличались не просто техническим совершенством, но и виртуозным подходом к передаче ритмических особенностей, музыкальности и эмоциональной глубины оригинальных произведений. Он

шел дальше буквального перевода, стремясь вдохнуть жизнь в каждое произведение, мастерски используя богатства узбекского языка и создавая новаторские выразительные формы.

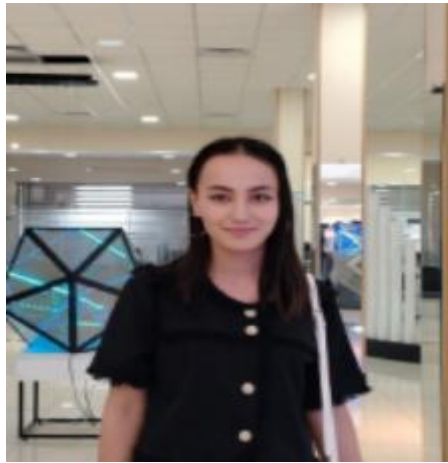
Деятельность Шейхзаде оказала глубокое влияние на развитие узбекской переводческой школы. Его вклад заключался в обогащении национальной литературы новыми стилистическими решениями, что расширило её горизонты и возможности. Благодаря его трудам, узбекские читатели получили возможность не просто ознакомиться с шедеврами русской классики, но и погрузиться в их атмосферу, а его переводы, сохраняя актуальность, продолжают вдохновлять и сегодня.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ (XULOSA /CONCLISION)

Эти переводы являются ярким примером того, как мастерство переводчика может сделать великие произведения мировой литературы доступными широкой аудитории, не лишая их художественной ценности. Его работа – это не просто перевод, а творческое претворение русской классики в узбекской литературе.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА (ADABIYOTLAR RO‘YXATI /REFERENCES)

1. Гафуров И. (1973) Лирика и время. Идеино-художественные особенности лирики Максуда Шейхзаде. АКД. –Ташкент.
2. Полное собрание сочинений. -Москва, 1957г.
3. Жирмунский В.М. (1967). Проблемы сравнительно-исторического изучения литератур в «Взаимосвязи и взаимодействие национальных литератур». -М.: Изд-во АН СССР.
4. Sodiqova, R. D. (2024). Maksud sheikhzade and Aybek. International Sciences, Education and New Learning Technologies, 1(10), -Pp.22–25.
5. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14041831>
6. Sodikova R. (2024). Life and creativity of Maqsud Shaikhzoda. international scientific journal: science and innovation, vol.-3, issue 2. - Pp. 50-54.
7. URL:<https://zenodo.org/records/10734267>

XORIJIY TILLARNI O'RGANISH TALABI - ZAMON TALABI

Miyassarova Gulchehra Bobir qizi

Hozirgi kunda xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan talab shiddat bilan avj olmoqda. Xorijiy davlatlar bilan o'zaro hamkorlik, almashinuvlar ortib borgani sayin chet tilini o'rganuvchilar soni ham kundan-kunga rivojlanib bormoqda. Bundan tashqari har bir kishi o'z ona tilidan tashqari boshqa tillarda ham muloqot qila olishi ulkan ahamiyat kasb etmoqda. Ilm fan va texnologiyalar rivojlangan globallashuv davrida xorijiy tillarni puxta egallagan yosh kadrlarga bo'lgan talab kun sayin oshib bormoqda. Bu esa yoshlar orasida chet tillarini o'rganishga qiziquvchilar sonining yanada oshishiga zamin bo'lmoqda. Ushbu maqola orqali xorijiy tillarga bo'lgan talab va uning manfaatlari, xorijiy tillarni o'rganishdagi kamchilik va bartaraf etish usullari yoritib berilgan.

Chet tillarini o'rganish dunyo qarashni tubdan o'zgartiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki inson necha yoshda bo'lishidan qat'iy nazar ko'p til biladigan odamlarning xotirasi boshqalarnikiga qaraganda mustahkam, ijodiy, muammolarni har taraflama oson hal qila oladigan bo'ladi. Bunday afzalliklar nafaqat til o'rganishni osonlashtiradi balki ishda, sayohatda, boshqa mamlakatlar bilan o'zaro beznis hamkorlik qilib muvaffaqiyatga erishishda katta yordam beradi. Hozirgi kunda mamlakatlar o'rtasida oldi-sotdi, diplomatik aloqalar, talabalar almashinuvi, sayohatlar jadal rivojlanib har bir kadrdan qo'shimcha bir necha tillarni bilishi talab etilmoqda. Jumladan Ingliz tili keng tarqalgan xalqaro til bo'lib Ingliz tilini bilish turli sohalarida ta'lim, beznis, sayohatda yuqori talabga ega. Ingliz tilida ta'limga talab ayniqsa Osiyo va rivojlanayotgan mamlakatlarda tez o'sib bormoqda. Ayni damda shuni ta'kidlash joizki tinimsiz o'sib borayotgan Koreyaning iqtisodiy ta'sirining kuchayishi tufayli koreys tilini o'rganishga qiziqish ortib bormoqda. Koreya bilan savdo va sarmoyaning kengayishi

sayyohlarning ko'payishi bilan beznis, ta'lim va sayohat sohalarida koreys tilini bilish zarur bo'lib qolmoqda. Globallashuv va baynalmilallashuv tezlashar ekan Ingliz koreys tillaridan tashqari qo'shimcha xorijiy tillarni xususan Yevropa tillari, ispan, arab, yapon tillarini bilish talab etilmoqda. Shaxsiy o'z o'zini rivojlantirish, ko'p tilli ko'nikmalarga bo'lgan ehtiyoj, madaniy tushunish, sevimli mashg'ulotlar, onlayn ma'ruzalar va ta'lim platformalarining rivojlanishi chet tillarini o'rganishga bo'lgan imkoniyatni oshirdi.

Bilamizki barchaning o'z ona tili aqliy tafakkur rivojlanishida asosiy o'rin tutadigan birinchi tildir. Xorijiy tillarni o'rganish borasidagi muammolar zarur bo'lgan masalalar bilan uzviy bog'liqdir. O'quvchi yoshlar o'z ona tilida yetarlicha bilimga ega bo'lmasligi chet tillarini o'rganish jarayonida bir necha to'siqlarni keltirib chiqarmoqda. O'z ona tilining qonuniyat va qoidalarini mukammal egallamagan talabaning yozma va og'zaki savodxonligi pasayib ketadi va bunday bilimni egallamagan talabadan xorijiy tilni yuksak darajada egallashni talab qilish mushkul bo'ladi. Xorijiy tillarni o'rganishdagi eng katta muammo bu o'z ona tilida yetarlicha bilimga ega emasligidir. Shu bois ona tilini o'rganishga uning har bir qoidasiga alohida e'tibor qaratish, nafaqat davlat tili nufuzini saqlab qolishga xizmat qiladi, balki o'quvchi chet tilini talab darajasida egallashi uchun asos bo'ladi.

Xorijiy tillarga bo'lgan talab va ehtiyojlarga binoan muayyan tilni samarali o'rganish usullari ham turlichadir. Birinchi navbatda til o'rganish maqsadini (ish, sayohat, o'qish va hokazo) aniqlab va shunga muvofiq amaliy maqsadlarni belgilash, maqsadga qarab avvalo o'rganish kerak bo'lgan lug'at, grammatika va suhbat kabi tarkibni tanlash mumkin. Ikkinchidan darsliklarni o'rganish, onlayn ma'ruzalar, til ilovalari va ona tilida so'zlashuvchilar bilan suhbatni mashq qilish kabi turli xil o'rganish usullaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy texnologiyalar rivojlanayotgan bir davrda chet el lga bo'lgan qiziqish sayohatlar orqali chet tilini o'rganishga qiziquvchilarning soni va ularning bilimlarini boyitishda innovatsion texnologiyalarning o'rne beqiyos deb ayta olamiz. Xulosa qilib aytganda doimiy izlanish va amaliyot qisqa muddatli intensiv o'rganishdan ko'ra muhimroqdir. Til o'rganish uzluksiz va tinimsiz harakat talab qiladigan jarayon, shuning uchun taslim bo'lmasdan davom ettirish muhimdir. Turli xil o'rganish usullaridan foydalangan holda ma'lum bir tilni samarali o'rganish mumkin. Jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishni istagan har qanday kishi avvalo o'z tilini, dunyo hamjamiyatida o'z o'rnini topishni istagan inson esa chet tillarini bilishi muhimdir. Til o'rganish vaqt va kuch talab etadi lekin izchil amaliyot bilan albatta har bir inson maqsadiga erisha oladi.

TIL O'RGANISHGA MOTIVATSIYA BERUVCHI OMILLAR

Ibodullayev Bekzod Olimjon o'g'li

Turon universiteti magistranti

ibodullayevbekzod@gmail.com

Annotatsiya: *Til o'rganish jarayoni ko'plab omillar ta'sirida amalga oshadi va ularning eng muhimlaridan biri motivatsiyadir. Motivatsiya o'quvchining harakatlanishiga, harakatlanish davomiyligiga va natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada til o'rganishga ijobiy ta'sir etuvchi motivatsion omillar tahlil qilinadi, ular ichki va tashqi motivatsiyaga bo'linib o'rganiladi. Ichki motivatsiya shaxsiy qiziqish, o'z-o'zini rivojlantirish va shaxsiy maqsadlar bilan bog'liq bo'lsa, tashqi motivatsiya ijtimoiy talablar, iqtisodiy manfaatlar va ishdagi imkoniyatlar bilan bog'liqdir. Maqolada ushbu omillarning o'quv jarayoniga ta'siri ilmiy adabiyotlar tadqiqotlar asosida ko'rib chiqiladi hamda ularning til o'rganish samaradorligiga ta'siri baholanadi.*

Kalit so'zlar: *til o'rganish, ta'lim, motivatsiya, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, til kompetensiyasi*

Аннотация: *Процесс изучения языка осуществляется под воздействием множества факторов, и одним из самых важных является мотивация. Мотивация непосредственно влияет на стремление учащегося к обучению, его продолжительность и результаты. В данной статье анализируются мотивационные факторы, положительно влияющие на изучение языка, которые делятся на внутреннюю и внешнюю мотивацию. Внутренняя мотивация связана с личными интересами, саморазвитием и индивидуальными целями, в то время как внешняя мотивация обусловлена социальными требованиями, экономическими выгодами и карьерными возможностями. В статье рассматривается влияние этих факторов на образовательный процесс на основе научной литературы и оценивается их влияние на эффективность изучения языка.*

Ключевые слова: *изучение языка, образование, мотивация, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, языковая компетенция.*

Abstract: *The process of language learning is influenced by numerous factors, with motivation being one of the most significant. Motivation directly impacts a learner's drive, the duration of their efforts, and the outcomes they achieve. This article analyzes the motivational factors that positively influence language learning, categorizing them into intrinsic and extrinsic motivation. Intrinsic motivation is associated with personal interest, self-development, and individual goals, whereas extrinsic motivation is driven by social demands,*

economic benefits, and career opportunities. The article examines the impact of these factors on the learning process based on scientific literature and evaluates their effect on language learning efficiency.

Keywords: *language learning, education, motivation, intrinsic motivation, extrinsic motivation, language competence.*

Kirish

Til o'rganish bugungi globallashtirilgan dunyoda muhim ahamiyat kasb etib, shaxsiy va professional taraqqiyotning ajralmas qismiga aylangan. Biroq, til o'rganish jarayoni ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularning eng asosiylaridan biri motivatsiyadir. Motivatsiya ta'lim jarayonida o'quvchilarning faolligi, chidamliligi va natijalarga erishish darajasini belgilaydi. Kanadalik psixologlar Robert Gardner va Wallace Lambert (1972) tadqiqotlariga ko'ra, motivatsiya ikki asosiy turga bo'linadi: 1. Integrativ motivatsiya – tilni ichki istak bilan o'rganish, o'sha til madaniyatiga singishish. 2. Instrumental motivatsiya – tilni ma'lum bir maqsad uchun o'rganish, masalan, ish topish, akademik yutuqlarga erishish yoki xorijga chiqish. Bundan tashqari, amerikalik psixologlar Edward L. Deci va Richard M. Ryan (1985) motivatsiyani ichki va tashqi motivatsiya deb ajratgan: Ichki motivatsiya – shaxsiy qiziqish, bilim olishga bo'lgan ishtiyoq. Tashqi motivatsiya –bu tashqi omillar, bosimlar natijasida yuzaga keladi (mukofotlar, bosim va majburiyatlar, yoki akademik talablar). Tadqiqotda til o'rganishga motivatsiya beruvchi omillar tahlil qilinadi va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni muhokama qilinadi.

Materiallar va metodlar

Ushbu maqola motivatsiyaga oid adabiyotlardan foydalangan holda va tadqiqotlar natijasida tayyorlandi. Tadqiqot usullari quyidagilardan iborat:

1. Adabiyot tahlili – motivatsiyaga tegishli va aynan til o'rganish motivatsiyasiga oid kitoblar va internet ma'lumotlari o'rganildi.

2. So'rovnoma va intervyu – til o'rganayotgan talabalar va mutaxassislar bilan o'tkazilgan suhbatlar natijalari tahlil qilindi.

3. Tahliliy usul – ichki va tashqi motivatsiya omillari ajratilib, ularning o'quv jarayoniga ta'siri baholandi.

Tadqiqot davomida B2 va C1 darajadagi chet tilini o'rganayotgan talabalardan so'rovnoma olingan. Ularning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi, qiyinchiliklari va motivatsiyani oshirish usullari tahlil qilindi.

Muhokama va natijalar

Tadqiqot natijalari til o'rganishga motivatsiya beruvchi omillarni quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkinligini ko'rsatdi:

1. *Ichki motivatsiya omillari*

Ichki motivatsiya, asosan, insonning shaxsiy istaklari va qiziqishlari bilan bog‘liq bo‘lib, quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

O‘z-o‘zini rivojlantirish istagi – ko‘p tilli shaxs bo‘lish, intellektual salohiyatni oshirish.

Akademik va ilmiy qiziqish – lingvistika yoki tarjima sohasida ishlash istagi.

Madaniy qiziqish – yangi madaniyat va urf-odatlarini o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoq.

O‘yin va ijodiy yondashuv – interaktiv o‘yinlar, ilovalar va badiiy adabiyotlar orqali til o‘rganish.

2. Tashqi motivatsiya omillari

Tashqi motivatsiya, asosan, ijtimoiy va iqtisodiy talablar bilan bog‘liq bo‘lib, quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

Ta‘lim va ish imkoniyatlari – xorijiy universitetlarga kirish, yaxshi ish topish va daromad qilish.

Ijtimoiy bosim va talablar – atrof-muhitning chet tilini o‘rganishni rag‘batlantirishi.

Rasmiy talablar va sertifikatlar – xalqaro imtihonlar (Goethe, IELTS, TOEFL) va ish bozoridagi ehtiyojlar.

3. Til o‘rganish motivatsiyasiga ta‘sir etuvchi pedagogik omillar

O‘qitish metodlari – interaktiv va kommunikativ metodlar motivatsiyani oshiradi.

O‘qituvchi shaxsiyati – o‘qituvchining bilim darajasi, motivatsiyasi va pedagogik yondashuvi katta rol o‘ynaydi.

Texnologik vositalar – raqamli texnologiyalar, onlayn kurslar va sun‘iy intellekt yordamida o‘qitish motivatsiyani oshiradi.

Tadqiqot natijalari

So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, til o‘rganuvchilar orasida instrumental motivatsiya (65%) integrativ motivatsiyadan (35%) ustun ekanligi aniqlandi.

O‘qitish metodlari va texnologik vositalardan foydalanish o‘quvchilarning motivatsiyasini 40-45% ga oshirishi mumkin.

O‘z-o‘zini rag‘batlantirish strategiyalari motivatsiyani barqaror ushlab turishda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa: Til o‘rganish motivatsiyasi o‘quvchining shaxsiy va ijtimoiy omillariga bog‘liq holda shakllanadi. Ichki motivatsiya bu qiziqish va maqsadlarga asoslangan bo‘lsa, tashqi motivatsiya esa ijtimoiy va iqtisodiy talablar bilan bog‘liq. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, eng samarali til o‘rganish jarayoni ichki va tashqi motivatsiyaning uyg‘unlashishi bilan amalga oshadi.

Kelgusida til o‘rganish motivatsiyasini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi:

O‘quvchilarni rag‘batlantirish va ularga qiziqarli metodlarni taklif qilish.
Til o‘rganish jarayonida texnologiyalardan samarali foydalanish.
O‘qitish jarayonini interaktiv va muloqotga asoslangan usullarda olib borish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ivanov, P.I., Zufarov, M.E. Umumiy psixologiya. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2008, 480 b.
2. Jalilov J.J. Chet tilini o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2012, 432 b.
3. Umirov, B.M. Psixologiya. Toshkent: Voris-nashriyoti, 2012, 272 b.
4. www.kitobxon.com

RUS, O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARI FE’L ZAMONI SHAKLLAR TIZIMI: QIYOSIY TADQIQOT

Shahriyorova Shaxinabonu Shahzod qizi
Buxoro davlat universiteti Filologiya fakulteti

Annotatsiya. *Ushbu maqola rus, o'zbek va ingliz tillarida fe'l zamon shakllar tizimini qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada har uchala tilning fe'l zamon shakllari, ularning o'ziga xos xususiyatlari va tizimidagi farqlar tahlil qilinadi. Rus tilida zamonlar tizimi mukammal va keng tarqalgan bo'lib, unda to'rt asosiy zamon – o'tgan, hozirgi, kelasi va shartli zamon mavjud. O'zbek tilida ham o'ziga xos zamonlar tizimi mavjud bo'lsa-da, u rus tiliga nisbatan kamroq murakkabdir. Ingliz tilida esa o'ziga xos grammatik strukturalar, jumladan, vaqtni ifodalovchi fe'l shakllari mavjud bo'lib, ular ko'proq yordamchi fe'llar orqali ifodalanadi. Ushbu maqola har uchala tilning fe'l zamonlari tizimini solishtirish va ularning o'ziga xos jihatlarini ko'rib chiqishga intiladi.*

Kalit so'zlar: *rus tili, o'zbek tili, ingliz tili, fe'l zamonlari, qiyosiy tadqiqot, grammatik tizim, tilshunoslik.*

Fe'l zamon shakllari tizimi har bir tilning murakkab va muhim grammatik jihatlaridan biridir. Ular har qanday tilda vaqtni, davomiylikni, tartibni, o'tganlikni, hozirlilikni va kelajakni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Har bir tilda fe'l zamon shakllari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning shakllanishi va ishlatilishi tildagi semantik va sintaktik tuzilmalar bilan chambarchas bog'liqdir.

Rus tilida zamonlar ko'plab shakllar va o'zgarishlarni o'z ichiga oladi, ularning har biri o'z vaqtida amalga oshirilgan harakatni aniq ifodalashga xizmat qiladi. O'zbek tilida esa zamonlar soni nisbatan kamroq, lekin bu tilning sintaktik moslashuvchanligi zamonlarning aniq va o'zgarmas ifodalashini ta'minlaydi. Ingliz tili esa yordamchi fe'llar orqali zamonlarni aniqlik bilan ifodalaydi va unda zamon shakllarining o'zgarishlari juda ko'p variantlarga ega. Ushbu maqola rus, o'zbek va ingliz tillarining fe'l zamon shakllarini solishtirib, ularning o'zgarmas va o'ziga xos jihatlarini ajratib ko'rsatishga intiladi.

Rus tilida fe'l zamon shakllari tizimi. Rus tilida fe'l zamonlari o'zining boy va murakkab tizimi bilan ajralib turadi. Umuman olganda, rus tilida fe'l zamonlari to'rt asosiy guruhga bo'linadi: o'tgan zamon, hozirgi zamon, kelasi zamon va shartli zamon. O'tgan zamon fe'li harakatni o'tgan vaqtda amalga oshganini bildiradi. Hozirgi zamon esa hozirgi kunda, ya'ni hozirgi paytda davom etayotgan yoki odatiy harakatni ifodalaydi. Kelasi zamon esa kelajakda amalga oshiriladigan harakatni ko'rsatadi. Shartli zamon esa ehtimoliy yoki shartli holatni ifodalashda ishlatiladi.

Rus tilida har bir zamon o'zining shakllanish usuliga ega bo'lib, bunda yordamsiz fe'lning ko'rinishlarini o'zgartirish orqali zamonlar qo'llaniladi. Misol uchun, o'tgan zamon ko'plab fe'l shakllari (masalan, davomiy, tugagan, va hokazo) orqali ifodalanadi. Hozirgi zamon esa harakatni qisqa yoki davom etuvchi tarzda bildirishi mumkin.

O'zbek tilida fe'l zamon shakllari tizimi. O'zbek tilida fe'l zamon shakllari soni nisbatan kamroq bo'lib, harakatning amalga oshish vaqti aniq ko'rsatiladi. O'zbek tilida hozirgi zamon, o'tgan zamon va kelasi zamon asosiy fe'l shakllarini tashkil qiladi. O'zbek tilida shartli zamon yoki shartli ifodalar ko'pincha maxsus yordamchi fe'l yoki so'z birikmalari yordamida ifodalanadi. Misol uchun, "*yozaman*" (*hozirgi zamon*), "*yozdim*" (*o'tgan zamon*), "*yozar*" (*kelasi zamon*) kabi shakllar mavjud. O'zbek tilida fe'l zamonlari bir-biriga yaqin bo'lishi mumkin, bu tilning sintaktik tizimi va kontekstiga bog'liq.

Ingliz tilida fe'l zamon shakllari tizimi. Ingliz tilida zamonlar tizimi harakatning vaqtini va uning davomiyligini aniq ifodalashda katta ahamiyatga ega. Ingliz tilida hozirgi zamon, o'tgan zamon va kelasi zamon harakatni ifodalashda yordamchi fe'llar orqali shakllanadi. Masalan, *hozirgi zamon* "*I am writing*", *o'tgan zamon* "*I wrote*", *kelasi zamon* esa "*I will write*" shaklida ifodalanadi. Ingliz tilida zamonlar murakkab bo'lib, vaqtni ifodalashda ko'plab yordamchi fe'llar va holatlar ishlatiladi. Bu tilda davomiy, mukammal va o'zaro bog'langan shakllar mavjud bo'lib, har biri harakatning vaqtini yanada aniqroq belgilashga yordam beradi.

Qiyosiy tahlil. Rus, o'zbek va ingliz tillaridagi fe'l zamon shakllarini qiyoslashda, rus tili eng murakkab tizimga ega ekanligini ko'rish mumkin. O'zbek tilida zamonlar soni nisbatan kamroq, lekin bu tilda zamonlarning o'zgarishi juda oddiy va aniqdir. Ingliz tili esa yordamchi fe'llar orqali zamonlarni ifodalashda samarali tizimga ega. Bu tilda bir nechta zamon shakllari va ularning davomiy va mukammal shakllari mavjud. Har uchala tilning fe'l zamon shakllari tizimi o'ziga xos jihatlar va farqlarga ega bo'lib, har bir tilning tarixiy va madaniy omillari bilan bog'liqdir.

Xulosa. Fe'l zamon shakllarini qiyoslaganda, rus, o'zbek va ingliz tillarining har biri o'zining o'zgacha tizimlariga ega. Rus tili zamonlarining shakllanishi murakkab va ko'p o'zgarishlarni o'z ichiga oladi, o'zbek tili esa osonroq va aniqroq ifodalashni ta'minlaydi. Ingliz tili, yordamchi fe'llar orqali harakatning vaqtini aniq belgilaydi va ko'plab variantlarga ega bo'ladi. Shuning uchun, har bir til o'zining o'ziga xos grammatika va sintaksis xususiyatlari orqali vaqt va harakatni ifodalashda farq qiladi, bu esa ularning o'ziga xosligiga qarab til o'rganish jarayonini osonlashtiradi yoki murakkablashtiradi. Rus, o'zbek va ingliz tillaridagi fe'l zamon shakllarini o'rganish, har bir tilning o'ziga xos grammatika tizimlarini va fe'l zamonlarini qanday ishlatishini tushunishga yordam beradi. Har bir tilning o'ziga xos grammatik tizimi mavjud bo'lib, ularning rivojlanishi va qo'llanilishi tarixiy, madaniy va tilshunoslik jihatlaridan kelib chiqadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Груздева, Н. В. (2000). *Русский язык: грамматика, синтаксис, морфология*. Москва: Просвещение.
2. Давронова, Т. (2010). *Ўзбек тилининг грамматик тизими*. Тошкент: Ўзбекистон.
3. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
4. Хатибов, М. (2008). *Рус тили грамматикаси*. Тошкент: Оқил.
5. Иванова, С. А. (2011). *Основы грамматики русского языка*. Москва: Наука.
6. Azimov, B. (2007). *The Structure of English Verb Tenses*. Cambridge: Cambridge University Press.

GO'ZALLIK

Максудов Джамшид Джамалитдинович

01.05.1987 йил Фарғона вилояти, Фарғона шаҳрида туғилган.

2019 йилдан буён Республика шошилинч тиббий ёрдам илмий маркази

Фарғона филиали рентген бўлими бошлиғи

1. Haqiqatning go'zalligi va qiymati. Haqiqat va go'zallikning uyg'unligi abadiydir. Qadim zamonlarda Misr donishmandlari xato va donolik belgisi sifatida haqiqat deb nomlangan qimmatbaho toshli oltin zanjir taqishgan. Donolik ma'budasi Pallas Athenaning qadimgi yunon ibodatxonasi Parfenonning so'nmas go'zalligi, uyg'unligi va olijanobligi donolikning kuchi va haqiqatning engilmasligini ramziy qiladi. Mifologik tasvirda haqiqat chiroyli, mag'rur va olijanob ayoldir; ba'zan bu sevgi va go'zallik ma'budasi Afrodita kaplarlar tomonidan tortilgan aravada - tinchlikning abadiy ramzidir.

Haqiqat va go'zallikka eng oliy yaxshilik sifatida intilish, Platonga ko'ra, ekstaz, g'ayrat va sevgidir. Haqiqatni shunday sevis kerak, dedi Lev Tolstoy, har qanday lahzada eng oliy haqiqatni o'rganib, ilgari haqiqat deb hisoblagan hamma narsadan voz kechishga tayyor bo'ladi. Insoniyatning eng buyuk onglari har doim haqiqatda uning yuksak axloqiy va estetik ma'nosini ko'rgan. Masalan, F. M. Dostoevskiy go'zallik dunyoni qutqaradi, deb ta'kidlaganida, u, albatta, har qanday diniy va mistik motivlardan (ba'zan uni ayblashadi) uzoq edi, lekin u aynan bu yuksak haqiqat tuyg'usi haqida gapirib, uning sof utilitar, pragmatik ma'nosini inkor etdi. Haqiqiy haqiqat nuqsonli bo'lishi mumkin emas. Uning shunchaki foydasi insoniyatning axloqiy yuksakligiga xizmat qila olmaydi. Tsivilizatsiya tarixi haqiqatni fidokorona izlash ruhiga to'la. Ilm-fan va san'at ishqibozlari uchun haqiqatni izlash har doim hayotning ma'nosi bo'lgan va shunday bo'ladi. Ularning xotirasi olijanob avlodlar tomonidan saqlanadi. Tarix haqiqatni izlovchilarni eslaydi, ular obro'sini xavf ostiga qo'yganlar, ta'qib qilingan, charlatanlikda ayblangan va tilanchilar bilan o'lgan. Ko'plab kashfiyotchilar, ilm-fan kashshoflarining taqdiri shunday. To'g'ri aytilganki, u shahid bo'lishga jasorat topmagan haqiqat payg'ambari bo'lishi mumkin emas. Haqiqat eng katta ijtimoiy va shaxsiy qadriyatdir. Jamiyat hayotida jadal rivojlanib, unda ijtimoiy, ma'naviy va psixologik rol o'ynaydi. Haqiqatning qiymati har doim beqiyos kattadir va vaqt uni yanada oshiradi. Gumanizmning buyuk haqiqatlari, ijtimoiy adolat tamoyillari haqiqatni izlash va xalqlar manfaatlarini himoya qilish mavjudlikning ma'nosini tashkil etgan, bizni yanada ma'rifatli, aqlli, madaniyatli qilgan, baxt va taraqqiyotga boradigan haqiqiy yo'lni ochib berganlarning ko'pchiligining qoni va o'limi bilan to'landi.

2. Haqiqat, xato va yolg'on. Haqiqat odatda bilim va ob'ekt o'rtasidagi muvofiqliklar sifatida ta'riflanadi. Haqiqat - ob'ekt to'g'risida, uning hissiy va intellektual tushunchasi yoki u haqida aloqa orqali olingan va uning ishonchligi nuqtai nazaridan tavsiflanadigan etarli ma'lumot. Shunday qilib, haqiqat o'zining axborot va qadriyat jihatlarida ob'ektiv, ma'naviy haqiqat sifatida mavjud emas. Bilimning qiymati uning haqiqat darajasi bilan belgilanadi. Boshqacha qilib aytganda, haqiqat bilimning o'zi emas, balki bilimning xususiyatidir. Bilim aks ettiradi va hissiy yoki kontseptual naqsh shaklida mavjud - integral tizim sifatida nazariyaga qadar. Ma'lumki, tasvir nafaqat hozirgi mavjudotning aksi, balki ma'lumotni olib boruvchi ba'zi muhitlarda aks ettirilgan o'tmishning aksi ham bo'lishi mumkin. Va kelajak - u tafakkur ob'ekti bo'lishi mumkinmi? Uni dizayn shaklida harakat qiladigan haqiqiy g'oya, kelajakka yo'naltirilgan konstruktiv fikr sifatida baholash mumkinmi? Aftidan, yo'q. Albatta, g'oya o'tmish va hozirgi kunni bilishga asoslanadi. Va shu ma'noda, u haqiqatga asoslanadi. Ammo rejaning o'zi haqida bu haqiqat deb aytishimiz mumkinmi? Yoki maqsadga muvofiq, amalga oshiriladigan, foydali - ijtimoiy jihatdan foydali yoki sinf, ijtimoiy guruh yoki shaxs uchun foydali kabi tushunchalar bu erda ko'proq mos keladimi? Reja haqiqat yoki yolg'onlik nuqtai nazaridan emas, balki maqsadga muvofiqlik va amalga oshirilishi nuqtai nazaridan baholanadi. Shunday qilib, haqiqat haqiqatni o'z-o'zida, ongdan tashqarida va mustaqil ravishda qayta ishlab chiqaruvchi sub'ekt tomonidan ob'ektning etarli aks etishi sifatida ta'riflanadi. Bu his-tuyg'u, empirik tajribaning ob'ektiv mazmuni, shuningdek tushunchalar, hukmlar, nazariyalar, ta'limotlar va nihoyat, dunyoning uning rivojlanish dinamikasida butun yaxlit tasviri. Haqiqat uning rivojlanish dinamikasida haqiqatning etarli aksi ekanligi unga prognostik o'zgarish bilan bog'liq alohida ahamiyat beradi. Haqiqiy bilim odamlarga hozirgi vaqtda o'z amaliy harakatlarini oqilona tashkil etish va kelajakni ko'ra olish imkoniyatini beradi. Agar bilish boshidanoq haqiqatning haqiqiy aksi bo'lmaganida, inson nafaqat atrofdagi dunyoni oqilona o'zgartirishga, balki unga moslashishga ham qodir emas edi. Insonning mavjudligi, fan va amaliyot tarixi bu pozitsiyaning haqiqiyligini tasdiqlaydi. Ammo insoniyat kamdan-kam hollarda haqiqatga erisha oladi, faqat haddan tashqari va xatolar. Bilish jarayoni silliq yo'l emas. D. I. Pisarevning so'zlariga ko'ra, bir kishi samarali haqiqatni kashf etishi uchun yuz kishi o'z hayotlarini muvaffaqiyatsiz qidirish va achinarli xatolar bilan yondirishi kerak. Ilm-fan tarixi hatto noto'g'ri takliflar haqiqat sifatida qabul qilingan butun asrlar haqida hikoya qiladi. Xato haqiqatga olib boradigan yo'lda istalmagan, ammo qonuniy zigzagdir.

Sahifa 2 dan 5 Aldanish - bu haqiqatga mos kelmaydigan, balki haqiqat deb qabul qilinadigan ongning mazmuni. Shunday qilib, masalan, diniy ongda

fantastika haqiqat uchun qabul qilinadi. Insoniyatning kognitiv faoliyati tarixi shuni ko'rsatadiki, xatolar ham bir tomonlama bo'lsa ham ob'ektiv haqiqatni aks ettiradi va haqiqiy manbaga, "dunyoviy" asosga ega. Yo'q va printsiptial jihatdan hech narsani aks ettirmaydigan aldanish bo'lishi mumkin emas, hatto u juda bilvosita yoki hatto o'ta bo'lsa ham. Masalan, ertak tasvirlari haqiqatmi? Javob: ha, ular, lekin faqat uzoqdan - ular hayotdan olinadi va o'z yaratuvchilarining tasavvuri kuchi bilan o'zgartiriladi. Har qanday badiiy adabiyotda haqiqat iplari, tasavvur kuchi bilan to'qilgan g'alati naqshlar mavjud. Umuman olganda, bunday tasvirlar haqiqiy narsa emas. Vasvasalar baxtsiz tasodifiy deb fikr bor. Biroq, ular bilimlar tarixini mavjud amaliyot darajasi va nazariy tafakkur imkoniyatlaridan ko'proq narsani o'rganishga jur'at etishga urinishlar uchun insoniyatning narxi sifatida tinimsiz hamroh bo'lishadi. Haqiqatga intilayotgan inson ongi muqarrar ravishda har xil xatolarga tushib qoladi, bu ham tarixiy cheklovlar, ham haqiqiy imkoniyatlaridan yuqori bo'lgan da'volar bilan bog'liq. Noto'g'ri tushunchalar, shuningdek, bilish yo'llarini tanlashning nisbiy erkinligi, hal qilinishi kerak bo'lgan muammolarning murakkabligi va to'liq bo'lmagan ma'lumot holatida g'oyalarni amalga oshirish istagi bilan ham bog'liq. Ilmiy bilimlarda xatolar yolg'onligi ilm-fanning keyingi rivojlanishi bilan oshkor bo'lgan yolg'on nazariyalar sifatida namoyon bo'ladi. Bu, masalan, Ptolemeyning geosentrik nazariyasi yoki Nyutonning makon va vaqt talqini bilan sodir bo'lgan. Shunday qilib, xayolparastlar epistemologik, psixologik va ijtimoiy asoslarga ega. Ammo ularni axloqiy va psixologik hodisa sifatida yolg'ondan ajratish kerak. Yolg'on - bu kimnidir aldashga qaratilgan haqiqiy holatni buzish. Yolg'on sodir bo'lmagan narsa haqida ixtiro ham, bo'lgan narsani ongli ravishda yashirish ham bo'lishi mumkin. Mantiqiy noto'g'ri fikrlash ham yolg'on manbai bo'lishi mumkin. Ilmiy bilim o'z tabiatiga ko'ra har xil, ba'zan qarama-qarshi qarashlar to'qnashuvi, e'tiqodlar, fikrlar, munozaralar kurashisiz mumkin emas, shuningdek, xayolparastlik va xatolarsiz ham mumkin emas. Xatolar muammosi ilm-fanda oxirgi o'rinni egallaydi. Tadqiqot amaliyotida ko'pincha kuzatish, o'lchash, hisob-kitoblar, hukmlar va baholashlar jarayonida xatolarga yo'l qo'yiladi. Galileo ta'kidlaganidek, kuzatuvda xatolarni oldini olish mumkin emas. Biroq, bilimni badiiy adabiyot zulmatida uzluksiz yurish deb pessimistik qarash uchun hech qanday asos yo'q. Inson oldinga va oldinga harakat qilar ekan, deydi Gyote, u adashadi. Ilm-fandagi xatolar asta-sekin bartaraf etiladi va haqiqat yorug'likka chiqadi. Aytilganlar asosan tabiiy ilmiy bilimlarga nisbatan to'g'ri. Ijtimoiy bilishda vaziyat biroz boshqacha va ancha murakkab. Ayniqsa, bu dan dalolat beradi

Sahifa 3 dan 5 Haqiqatni idrokning qat'iy erishilgan natijasi deb o'ylaydigan oddiy ong, odatda, "tayyor shaklda berilishi va bir xil shaklda cho'ntagiga

yashirilishi mumkin" bo'lgan tanga kabi so'zsiz haqiqatlar bilan ishlaydi. Ammo ilmiy bilimlar tizimi va kundalik tajriba mavjudlik to'g'risida to'liq ma'lumotlarning ombori emas, balki cheksiz jarayon, go'yo cheklanganlarning pastki pog'onalaridan ko'tarilayotgan zinapoyadan ko'tarilishdek, narsalarning mohiyatini tobora keng qamrovli va chuqur anglashga yaqinlashadigan cheksiz jarayondir. "Haqiqatni o'lik tinchlik shaklida, oddiy rasm (tasvir) shaklida tasavvur qilishning iloji yo'q ... harakat qilmasdan, harakatsiz..." Biroq, haqiqat shunchaki to'xtamasdan harakatlanadigan jarayon emas, balki jarayon va natijaning birligidir. Haqiqat ikkinchi darajali. Va shu ma'noda u "davrning bolasi". Yakuniy yoki o'zgaruvchan haqiqat tushunchasi faqat fantomdir. Bilishning har qanday ob'ekti tugamaydi, u doimo o'zgarib turadi, ko'plab xususiyatlarga ega va atrofdagi dunyo bilan son-sanoqsiz munosabatlar iplari bilan bog'liq. Masalan, suvning kimyoviy tarkibi, xususiyatlari va holati yaxshilab o'rganilgan deb ishonildi. Biroq, ilgari noma'lum xususiyatlarga ega bo'lgan og'ir suv topildi. Bilishning har bir bosqichi ilm-fan taraqqiyot darajasi, jamiyatning tarixiy sharoitlari, amaliyot darajasi, shuningdek ma'lum bir olimning rivojlanishi ham o'ziga xos tarixiy sharoitlar, ham ma'lum darajada tabiiy omillar bilan shartli bo'lgan bilish qobiliyatlari bilan cheklanadi. Ilmiy bilimlar, shu jumladan eng ishonchli va aniq, nisbiydir. Bilimning nisbiyligi uning to'liqsizligi va ehtimoliy tabiatida yotadi. Shuning uchun haqiqat nisbiydir, chunki u ob'ektni to'liq, to'liq yoki to'liq aks ettirmaydi. Ammo ma'lum chegaralar, shartlar, doimiy ravishda o'zgarib turadigan va rivojlanayotgan munosabatlar doirasida. Nisbiy haqiqat biror narsa haqida cheklangan haqiqiy bilimdir. Paradoksal ravishda, lekin bu haqiqat: ilm-fanda oldinga qadam qo'ygan har bir qadam yangi sirni va johillikning yangi ufqlarini kashf etishdir. Bu abadiylikka boradigan jarayon. Insoniyat har doim ilmiy bilimlar mazmunidagi qarindoshning «ta'sir doirasini» iloji boricha toraytirishga intilib, mutlaq haqiqatni bilishga yaqinroq kelishga intilgan. Biroq, hatto bilimlarimizning printsiplal jihatdan doimiy kengayishi, chuqurlashishi va aniqlanishi ham uning ehtimoli va nisbiyligini to'liq bartaraf eta olmaydi. Ammo, masalan, K. Popper kabi, har qanday ilmiy pozitsiyani shunchaki faraz deb ta'kidlagan haddan tashqari haddan tashqari borish kerak emas. Ma'lum bo'lishicha, ilmiy bilimlar asrlar chuqurligidan cho'zilgan va ishonchlilikni barqaror qo'llab-quvvatlashdan mahrum bo'lgan taxminlar zanjiridir. Haqiqatning nisbiy xususiyati haqida gapirganda, shuni unutmaslik kerakki, biz ilmiy bilim sohasidagi haqiqatlarni nazarda tutayotganimizni unutmaslik kerak, lekin bugungi kunda Fransiyaning qiroli yo'qligi kabi mutlaqo aniq dalillarni bilish haqida emas. Aynan insonning amaliy faoliyatida juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan mutlaqo ishonchli va shuning uchun mutlaqo haqiqat faktlarining mavjudligi

3. Haqiqatning aniqligi. Haqiqatning konkriti, bilishga dialektik yondashuvning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, bilish ob'ekti joylashgan barcha sharoitlarni aniq hisoblashni nazarda tutadi. Konkret - bu haqiqiy aloqalarni, ob'ektning barcha jihatlarining o'zaro ta'sirini, asosiy, muhim xususiyatlari va uning rivojlanish tendentsiyalarini bilishga asoslangan haqiqat xususiyatidir. Shunday qilib, agar ular shakllantirilgan joy, vaqt va boshqalarning shartlari ma'lum bo'lmasa, ba'zi hukmlarning haqiqati yoki yolg'onligi aniqlanmaydi. Berilgan shartlarda ob'ektni to'g'ri aks ettiradigan hukm boshqa holatlarda xuddi shu ob'ektga nisbatan noto'g'ri bo'ladi. Haqiqat lahzalaridan birining to'g'ri aks etishi uning qarama-qarshiligi, aldovga aylanishi mumkin, agar butun tarkibida aks etadigan rolda ma'lum joy va vaqt sharoitlarini hisobga olmasak. Masalan, individual organni butun organizmdan tashqarida tushunish mumkin emas, odamni jamiyatdan tashqarida tushunish mumkin emas. "Suv 100 daraja Selsiyda qaynaydi" taklifi faqat oddiy suv va normal bosim haqida gapiradigan bo'lsak, to'g'ri. Agar siz og'ir suv deb ataladigan suvni olib, bosimni o'zgartirsangiz, bu taklif o'z haqiqatini yo'qotadi. Har bir ob'ekt, umumiy xususiyatlar bilan bir qatorda, individual qobiliyatlarga ega, o'ziga xos "hayot konteksti"ga ega. Shu sababli, umumlashtirilganlar bilan bir qatorda, ob'ektga aniq yondashuv ham zarur: mavhum haqiqat yo'q, haqiqat har doim konkreddir. Masalan, klassik mexanikaning tamoyillari haqiqatmi? Ha, ular makro jismlarga va nisbatan past harakat tezliklariga nisbatan to'g'ri. Bu chegaralardan tashqari, ular haqiqat bo'lishdan to'xtaydi. «... Har qanday haqiqat, agar u "haddan tashqari" qilingan bo'lsa... agar u bo'rttirilgan bo'lsa, uning haqiqiy qo'llanilishi chegarasidan tashqariga cho'zilgan bo'lsa, u bema'nilikka qisqartirilishi mumkin va hatto yuqoridagi sharoitlarda muqarrar ravishda bema'nilikka aylanadi" - V. I. Lenin. Haqiqatning o'ziga xosligi tamoyili faktlarga umumiy formulalar va sxemalar bilan emas, balki dogmatizmga hech qanday mos kelmaydigan aniq vaziyat va real sharoitlarga nisbatan yondashishni talab qiladi. Ijtimoiy taraqqiyot jarayonini tahlil qilishda tarixiy yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ijtimoiy rivojlanish jarayoni notekis davom etadi va bundan tashqari turli mamlakatlarda o'ziga xos xususiyatlarga ega.

4. Haqiqiy bilim mezonlari bo'yicha. Odamlarga o'z bilimlarining haqiqatiga kafolat beradi, haqiqatni xato va xatolardan ajratish uchun asos bo'ladi? Dekart, Spinoza va Leybnits haqiqat mezoni sifatida fikrlangan narsaning ravshanligi va aniqligini taklif qildilar. Kuzatuvchi ong uchun ochiq bo'lgan narsa ravshan va shubhasiz shunday deb tan olingan, shubha uyg'otmaydi. Bunday haqiqatning misoli "kvadratning to'rt tomoni bor". Bunday haqiqatlar "aqlning tabiiy nuri" natijasidir. Yorug'lik o'zini va atrofidagi zulmatni ko'rsatganidek, haqiqat ham o'zining va noto'g'rilikning o'lchovidir. Haqiqat mezonini bunday

tushunish chuqurlikka to'la. U fikrlashimiz mantig'ining kuchiga, uning haqiqatni anglashining ishonchliligiga ishonishga asoslanadi. Bu asosan bizning tajribamizga asoslangan. Bu xayoliy zulmatda ongning har qanday chalg'itilishiga qarshi kurashda kuchli pozitsiyadir. His-tuyg'ular va fikrlarning dalillari haqiqatni aniqlashda muhim rol o'ynaydi, lekin u uning yagona mezonini bo'lib xizmat qila olmaydi. Vaqt bir vaqtlar aniq va ravshan bo'lib tuyulgan ko'plab haqiqatlarni "rad etdi". Yerning harakatsizligidan ko'ra ravshanroq va ravshanroq narsa bo'lishi mumkin edi! Ming yillar davomida insoniyat bu «o'zgarmas haqiqat» ga umuman shubha qilmagan. Ravshanlik va ravshanlik sub'ektiv ong holatlari bo'lib, ularning katta hayotiy ahamiyati uchun barcha hurmatga loyiqdir, ammo ular aniq "qattiq" narsa bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak. Hech shubha yo'qki, fikrlarning ravshanligi va ravshanligi nafaqat psixologik jihatdan ahamiyatga ega, balki uning ishonchliligiga ishonch ham muhimdir. Biroq, hatto bu ishonchlilik ham haqiqat mezonini bo'lib xizmat qila olmaydi. Fikrning haqiqatiga ishonch halokatli ravishda chalg'itishi mumkin. Masalan, Jeyms kulgi gazi ta'sirida ma'lum bir odam "olam sirini" bilishiga amin bo'lganini tasvirlab berdi. Gazning ta'siri to'xtaganda, u bu sirni "bilganini" eslab, bu aniq nima ekanligini ayta olmadi. Va nihoyat, u gaz to'xtamasdan oldin bu muhim ma'lumotni qog'ozga yozib olishga muvaffaq bo'ldi. U dopingdan uyg'onganida: "Hamma joyda neft hidi bor" deb o'qiganida hayron bo'ldi. Umumiy ahamiyatga ega bo'lgan haqiqat mezonini ham ilgari surildi: ko'pchilikning fikriga mos keladigan narsa to'g'ri. Albatta, buning sababi bor: agar ko'p odamlar ma'lum bir tamoyillarning haqiqiyligiga amin bo'lsalar, bu o'z-o'zidan xatoga qarshi muhim kafolat bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biroq, Demokritos haqiqat masalasi ko'pchilik ovoz bilan hal qilinmasligini ta'kidlaydi. Ilm-fan tarixidan biz bilamizki, kashfiyotchilar, qoida tariqasida, o'zlarining haqiqatini himoya qilishgan. Hech bo'lmaganda Kopernikni eslaylik: yolg'iz u haq edi, boshqalar esa Yerning Quyosh atrofida aylanishi to'g'risida yanglishdi. Ilmiy jamoatchilikda u yoki bu bayonotning haqiqati yoki yolg'onligi masalasini ovoz berish kulgili edi.

Sahifa 5 dan 5 Ba'zi falsafiy tizimlarda haqiqatning ma'nosini uning amaliy foydasi bilan belgilaydigan pragmatizm tamoyili kabi haqiqat mezonini mavjud. Haqiqiy g'oyalar muvaffaqiyatli "ishlaydigan". "Pragmatizm haqiqat deb tan oladi va bu uning yagona haqiqat mezonini - biz uchun eng yaxshi "ishlaydigan", bizni yo'naltiradigan, hayotning har bir qismiga eng mos keladigan va tajribamizning butunligiga mos keladigan narsa - va hech narsani chetda qoldirmaslik kerak. Agar diniy g'oyalar bu shartlarni bajarsa, agar Xudo tushunchasi ularni qondirishi aniqlansa, unda pragmatizm Xudoning mavjudligini qanday asosda inkor etadi..." - U. Jeyms. Ya'ni, haqiqatni amalda foydali deb tushunishdan kelib chiqib, pragmatizm hatto Xudoni "amaliyot uchun" xulosa qiladi. Haqiqat mezonini

o'z-o'zidan fikrda topish mumkin emas, shuningdek, u haqiqatda sub'ektdan tashqarida ham topilmaydi. Haqiqat mezoni amalda yotadi. "Inson fikri ob'ektiv haqiqatga egami yoki yo'qmi degan savol umuman nazariya masalasi emas, balki amaliy savoldir. Amalda inson haqiqatni, ya'ni haqiqat va kuchni, o'z fikrlashining dunyoviyligini isbotlashi kerak. Amaliyotdan ajratilgan fikrlashning haqiqiyliigi yoki noto'g'riligi haqidagi tortishuv sof sxolastik savoldir" - K. Marks. Ilmiy fikrlashning asosiy tamoyillaridan biri shundaki, taklif ma'lum bir vaziyatda qo'llanilishi isbotlansa, haqiqatdir. Ushbu tamoyil "amalga oshirilishi mumkinligi" atamasi bilan ifodalanadi. G'oyani amaliy amalda amalga oshirish orqali bilim o'z ob'ekti bilan taqqoslanadi va shu bilan ob'ektivlikning haqiqiy o'lchovini, uning mazmunining haqiqatini ochib beradi. Bilimda haqiqat – bu bevosita yoki bilvosita amalda tasdiqlangan, ya'ni amalda samarali amalga oshirilgan narsadir. Haqiqat mezoni sifatida amaliyot nafaqat uning shahvoniy "yalang'ochligida" - ob'ektiv jismoniy faoliyat sifatida, xususan, eksperimentda "ishlaydi". U bilvosita shaklda ham paydo bo'ladi - amaliyot podasida chidamli mantiq sifatida. Aytish mumkinki, mantiq bilvosita amaliyotdir. Inson fikrlashining mukammallik darajasi uning mazmunining ob'ektiv voqelik mazmuniga mos kelish darajasi bilan belgilanadi. Bizning ongimiz amaliy harakatlar va butun ma'naviy madaniyat tizimida takrorlangan narsalarning mantig'i bilan tartibga solinadi. Inson fikrlashining haqiqiy jarayoni nafaqat shaxsning fikrlashida, balki butun madaniyat tarixining bag'rida ham namoyon bo'ladi. Dastlabki taxminlarning ishonchliligi bilan fikrlash mantig'i ma'lum darajada uning nafaqat to'g'riligining, balki haqiqatining ham kafolatidir. Bu mantiqiy fikrlashning buyuk kognitiv kuchidir. Bizning bilimlarimiz ishonchliligining oxirgi asosi – uning asosida amaliy yaratilish imkoniyati. Albatta, amaliyot bilimning har qanday namoyishini to'liq tasdiqlay yoki rad eta olmasligini unutmashligimiz kerak. "Atom ajralmas" - bu haqiqatmi yoki xatomi? Ko'p asrlar davomida bu haqiqat deb hisoblanib, amaliyot buni tasdiqladi. Masalan, qadimgi amaliyot nuqtai nazaridan (va hatto 19-asrning oxirigacha), atom bugungi kunda bo'linganidek, haqiqatan ham bo'linmas edi, ammo elementar zarralar hali ham ajralmas bo'lib qolmoqda. Bu zamonaviy amaliyot darajasidir. Amaliyot "ayyor" odamdir: u nafaqat haqiqatni tasdiqlaydi va xatoni fosh qiladi, balki tarixiy cheklangan imkoniyatlaridan tashqarida bo'lgan narsalar haqida ham sukut saqlaydi. Shu bilan birga, amaliyotning o'zi doimo takomillashtirilmoqda, rivojlanib, chuqurlashib, ilmiy bilimlarni rivojlantirish asosida amalga oshiriladi. Amaliyot ko'p qirrali - empirik hayot tajribasidan tortib to eng qattiq ilmiy eksperimentgacha. Ishqalanish orqali olovni ishlab chiqaradigan ibtidoiy insonning amaliyoti bir narsa, turli metallarni oltinga aylantirish yo'lini izlayotgan o'rta asr alkimyogarlarning amaliyoti boshqa narsa

edi. Zamonaviy jismoniy tajribalar juda katta o'lchamdagi asboblarni yordamida o'tkaziladi, kompyuterda hisob-kitoblarni ham amaliyotdir. Haqiqiy bilimlarni rivojlantirish, uning hajmini oshirish jarayonida ilm-fan va amaliyot tobora ajralmas bir birlikda namoyon bo'ladi. Bu vaziyat nafaqat tabiiy ilm-fanlar sohasida, balki ijtimoiy bilimlar sohasida ham muntazamlik kasb etmoqda, ayniqsa jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida, odamlarning ijtimoiy-tarixiy amaliyotida subyektiv, insoniy faktorlarga tobora ko'proq ulashib bormoqda. Ijtimoiy-tarixiy jarayonni rivojlantirish, ijtimoiy amaliyotni tashkil etish ko'proq ijtimoiy qonunlarni ilmiy bilimlar asosida ko'paytirilmoqda.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI

Mavlonova Maxliyo Akmaljonovna

Annotatsiya : *Respublikamizda mustaqillik yillarida inson shaxsiga nisbatan bo'lgan munosabat keskin o'zgardi. Jamiyatning a'zosi bo'lgan har bir shaxs taqdiriga alohida e'tibor qaratila boshlandi. Ayniqsa, inson hayotining kelajagiga tamal toshi qo'yiladigan maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish, pedagogika va psixologiya, ijtimoiy psixologiya va maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi fanlarining dolzarb muammolaridan biriga aylanib borayotganligi shubhasizdir. Zotan, kelajagi buyuk davlatni bunyodga keltirish uchun har qanday davlatning fuqarosi dastlab oilada va so'ngra maktabgacha ta'lim muassasida mukammal tarbiyalanishi, shaxs sifatida to'laqonli shakllanishi imkoniyatlariga ega bo'lishi lozim bo'ladi.*

Kalit soʻzlar: *ota-onalar, maktabga tayyorlov yoshi, madaniy*

Bizni maktabgacha yoshdagi bo'lgan bolalarning psixologiyasidagi shunday jihat e'tiborimizni qaratdikki, ular aynan shu davrda o'z qiziqishlari, yetakchi faoliyati bo'lgan syujetli-rolli o'yinlardagi harakatlari bilan birgalikda ijtimoiy dunyoning, avvalo, ota-ona oilasidagi rollarga va o'zaro munosabatlarga e'tiborli bo'lib, aynan ota-onalikka xos qiliqlarni o'zlashtirishga kirishadilar. Bola bunda uning oldida ro'y berayotgan voqea-hodisalarning kuzatuvchisi va ishtirokchisiga aylanib, bu jarayonlar qanchalik dinamik bo'lsa, shunchalik faol va qiziquvchan bo'ladi, ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlarga nisbatan ko'proq, to'laroq va turli-tuman axborotlarni oladi, o'zlashtiradi va fikrlaydi.

Maktabgacha yosh, bolalar rivojlanishi nuqtai nazaridan tarbiyachilar uchun eng qulay, aniqrog'i har tomonlama va uyg'un rivojlanish. Ular aytganidek, bu yosh ontogenetik potensialning rivojlanishga to'sqinlik qilmasligi bilan amalga

oshiriladigan umumiy sezgirlik nuqtai nazaridan erta yoshning bevosita davomidir. Bu yaqin kattalar bilan muloqot qilish, shuningdek, tengdoshlar bilan o‘yin va haqiqiy munosabatlar orqali inson munosabatlarining ijtimoiy makonini o‘zlashtirish davri.

3 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan hayot bosqichi maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishidagi eng muhim bosqichlardan biridir. Aynan shu vaqtda inson shaxsiyatining poydevori qo‘yiladi: uning psixikasi, xotirasi, tafakkuri va hatto o‘zini o‘zi qadrlashi rivojlanadi. Shu sababli, ota-onalar ushbu davrda bolaning tanasida qanday jarayonlar sodir bo‘lishini tushunishlari va uning maksimal darajada ochilishiga yordam berishlari muhimdir. Maktabgacha yosh "uch yillik inqiroz" deb nomlangan yoshdan boshlanadi. Qoida tariqasida, bu ota-onalar uchun qiyin davr: bola o‘jar, itoatsiz bo‘lib qoladi, hamma narsani aksini qiladi, o‘ziga zid ravishda. Ammo ota-onalar umidsizlikka tushmasliklari kerak. Axir, bu rivojlanishning tabiiy bosqichidir va bu bolaga o‘zini ota-onasidan alohida mavjudot sifatida anglashga va mustaqil qarorlar qabul qilishni o‘rganishga imkon beradi. Ota-onalar egallashi kerak bo‘lgan asosiy sifat – bu sabr-toqatdir.

O‘tadigan bir necha yil ichida bola oiladan tashqari dunyoni kashf eta boshlaydi va o‘ziga ishonadi. O‘sha "nima uchun?" va "men o‘zim" – bu qiziqish va tashabbusning namoyon bo‘lishi. Sabr-toqatli bo‘lishga arziydi: shunday qilib, bola atrofdagi dunyoni o‘rganadi va o‘z chegaralarini belgilaydi. Maktabgacha bolalik davrida – bolaning butun aqliy hayoti va uning atrofidagi dunyoga munosabati tiklanadi. Ichki aqliy hayotning shakllanishi va ichki o‘zini o‘zi boshqarish maktabgacha yoshdagi bolaning ruhiyati va ongida bir qator neoplazmalar bilan bog‘liq.

Bunda "Oila" bola "men" ini shakllantiruvchi muhim sotsium - ijtimoiy muhitga aylanib, o'zining ushbu muhitga aloqadorligini anglash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yerda shuni qayd etib o'tish joizki, ijtimoiy psixologlarning fikricha, oiladagi shaxslararo munosabatlar tuzilmasida ota - ona - bola munosabatlari evolyutsion jihatdan nisbatan kechki va mazmunan aniqroq hisoblanadi, chunki ular shakllanib bo'lgan er-xotin munosabatlari asnosida vujudga keladi.

Bog'cha tarbiyasini olgan bola bilan bog'chaga bormagan bolani solishtirganda, ularning fikrlash darajasi o'rtasida yer bilan osmoncha farq borligini sezish qiyin emas" degan edi. Maktabgacha yoshdagi bola[^] psixologiyasi ilmida bu yoshdagi bolalar^{aa} sifat o'zgarishlari tezlashganligini inobatga olgan holda bu davrni uch bosqichga taqsimlab o'rganish maqsadga muvofiq deb topilgan: kichik maktabgacha davr (3-4 yosh); o'rta maktabgacha davr (4-5 yosh); katta maktabgacha yosh (5-6 yoshgacha); maktabga tayyorlov yoshi (6-7 yoshgacha).

Maktabgacha yoshdagi bola rivojlanish jarayonida ajdodlari tomonidan yaratilgan narsa va hodisalar, olam sir-sinoatlari bilan alohida maxsus munosabatga kirishadi. U insoniyat tomonidan qo'lga kiritilgan yutuqlarni faol o'zlashtirib, egallab boradi.

Bolada narsa-hodisalar olami, ular yordamida amalga oshiriladigan xatti-harakatlar, ona tili va odamlar orasidagi munosabatlarni anglash, ayni zamonda faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning o'sib borishi kattalarning bevosita yordami asosida amalga oshadi. Bu oilada ota-ona, maktabgacha ta'lim muassasalarida esa ta'limchi ko'magida yuz beradi. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Faoliyatdagi mustaqillik, o'z-o'zidan tafakkurdagi mustakillikka asos bo'ladi. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bosqich ularda murakkab harakatlarni takomillashtirish, elementar gigiyena, madaniy va mehnat malakalarini hosil qilish, nutqini o'stirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didning dastlabki kurtaklarini yuzaga keltirish davri hamdir.

Qo'rquv va quvonchdan tashqari, bola g'azablanishi, xafa bo'lishi, hasad qilishi mumkin. Bu his — tuyg'ular u uchun g'ayrioddiy, shuning uchun otalar bolaga yordam berishlari kerak-u nimani his qilayotganini aytib berish va bolani his-tuyg'ularidan xabardor bo'lishga o'rgatish. Bolaning hayotini yorqin hissiy taassurotlar bilan to'ldirish juda muhim — unga tengdoshlari bilan ko'proq muloqot qilish, sirk va teatrga bolalar tomoshalari, muzeylar va eksperimentariumlarga tez-tez borish. Ushbu davrning yana bir muhim neoplazmasi o'zboshimchalik bilan xatti-harakatlarning paydo bo'lishi. Maktabgacha yoshda bolaning xatti-harakati impulsiv va to'g'ridan-to'g'ri xulq-atvor normalari va qoidalari vositachiligiga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Урунтаева Г.А. Детская психология. - М.: «Академия», 2010. -С. 36.
2. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. - М.: «Педагогика», 1977. -С. 222.
3. Фозиев Э. Психология мышления. - Т.: «Учитель», 1990.
4. Каримова В.М., Суннатов Р. Независимое мышление. - Т.: «Шарк», 2000.

MAXSUS TA'LIM TIZIMI

Shokirova Surayyo Zokirxon qizi

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Defektologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada maxsus ta'lim tizimi haqida ma'lumot beriladi. Maxsus muassasalar, ta'lim va tarbiya berish, yaratilgan shart sharoitlar haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *maxsus muassasalar, maxsus ta'lim, jismoniy va ruhiy, korreksiya, rehabilitatsiya, kar-soqov, aqli zaif, yordamchi maktab, o'quv reja, dastur.*

Maxsus ta'lim tizimi deganda jismoniy va ruhiy kamciliklarga ega bo'lgan bolalarga (ko'zi ojiz, kar-soqov, aqli zaif, tayanch harakati apparatida nuqsoni bo'lgan, nutq nuqsoni bo'lgan bolalar) aniq maqsadni ko'zlab "korreksiya", "reabilitatsiya" ishlarni amalga oshiradigan maxsus ta'lim muassasalar: ko'zi ojiz bolalar uchun ,eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun, aqli zaif bolalar uchun maktab -internatlar tushuniladi.

Maxsus maktablar -jismoniy yoki ruhiy rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar o'smirlarning umumiy o'rta ta'lim muassalari .

Vazifasi-rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar va o'smirlardagi nuqsonlarni tuzatish, bartaraf etib ularning shaxsiyatini har jihatdan rivojlantirish va amaliy faoliyatiga tayyorlash.

O'zbekiston Konstitutsiyasiga asoslangan holda fuqarolarning millatidan, dinidan, jinsidan , ijtimoiy ahvolidan qat'i nazar ta'lim olishga huquqliligi tamoyili qaror topgan. Nogironlarni ijtimoiy huquqiy himoya qilishini davlat o'z burchi deb buladi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan boshlab nogiron bolalarga maxsus ta'lim tarbiya jarayonini takomillashtirish yangi milliylik va o'z-o'zini anglash ruhida tarbiyalash o'qitish, yangi darsliklar, o'quv qo'llanmalari tayyorlashga katta etibor berilmoqda.

1929-yilda O'zbekiston Respublikasi markaziy ijroiya qo'mitasi raisi Yo'ldosh Oxunboboyev tashabusi bilan nuqsonli bolalar uchun Toshkentda alohida maktab ochildi.

Ko'r bolalar uchun mo'ljallangan binoda dastlab maktab yoshidan o'tgan 20bola ta'lim oldi. Undan so'ng maktabda maktabgacha yoshdagi bolalar qabul qilindi. 30-yillarning oxirlariga kelib Qo'qon va Buxoroda ham xuddi shunday maktablar ochildi. 1931-yilda nuqsonli bolalarni majburiy ta'limga jalb etish haqida qaror

qabul qilindi.1960-1961-o'quv yilida O'zbekistonda 20ta maxsus muassasalar bo'lgan bo'lsa ,1973-1974-o'quv yilida bunday muassasalar 43 taga yetib, tarbiyalanuvchilar soni 9000 mingdan ortib ketadi.1991-1992-o'quv yuliga kelib esa bunday maxsus muassasalar 77 tasi ish olib bordi.Ta'lim tarbiyaga jalb etilgan nuqsonlilar soni 20000ga yaqinlashib qoldi.

Maxsus maktablar uchun oliy ma'lumotli defektologlar tayyorlash ishi Markaziy Osiyoda 1-bo'lib 1967-yilda boshlangan edi.

O'zbekiston Respublikasida maxsus maktablar xalq talimi tizimida bo'lib,asosan xalq ta'limi vazirligini ixtiyorida.Ular maktablarning umumiy tamoyillari asosida tashkil qilinadi, lekin tuzilishi, ta'lim tarbiya metodlari jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega.Bunday maktablar maxsus o'quv reja va dasturlar asosida ishlaydi.Eshitish,ko'rish qobiliyati va aqli zaif bolalar uchun alohida darsliklar tuziladi.

Maxsus maktablarda ta'lim oliy ma'lumotli bakalavrdefektolog, defektologiya yo'nalishi bo'yicha magistr (surdopedagog, tiflopedagog, oligofrenopedagog, logoped) tomonidan amalga oshiriladi.Maxsus maktablar bolalar va o'smirlardagi nuqsonlarga qarab har hil turlarga bo'linadi va o'ziga xos ta'lim metodlardan foydalanadi.

Yordamchi maktab- aqli zaif bolalar o'qiydiga maxsus ta'lim tarbiya muassasasi O'zbekistonda dastlab 1935-yil Toshkent shahrida ochilgan.Asosan aqli zaiflar (oligofreniyanif dardebillikajadidagi)hamda keyinchalik turli kasalliklar tufayli aqli zaif bo'lib qolgan bolalar qabul qilinadi.Maxsus ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar tibbiy psixologikpedagogik komissiya tomonidan belgilanadi.Yordamchi maktabdagi aqli,zaif bolalar uchun maxsus ta'lim tarbiya O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'grisida"gi qonuni (1997) asosida amalga oshiriladi.Yordamchi maktablarda aqli zaif bolalarga maxsus ta'lim davlat standartlarga muvofiq maktablarning boshlang'ich sinfi hajmiga to'g'ri keladigan va qisman umumiy o'rta ta'limni amalga oshiruvchi maxsus ta'lim dasturi rejasi va darsliklar asosida olib boriladi.O'qish muddati 9 yil.Yordamchi maktabda har bir sinfga 10-12 o'quvchi qabul qilinadi.

Ko'rlar maktabi -ko'r va zaif ko'ruvchi bolalar uchun internat maktab tipidagi maxsus ta'lim, tarbiya muassasasi.Ko'rlar maktabi ko'rlar va zaif ko'ruvchilar internat maktabiga bo'linadi.

Alohida moslashtirilgan internat maktabi 1935-yil ochilgan.Ko'rlar internati maktabiga mutlaqo ko'rmaydigan zaif ko'ruvchilar internat maktabiga 0,05% gacha qabul qilinadi.Ko'rlar maktabida 2 bo'lim mavjud bo'lib 1-bo'limda 10yillik ,2-bo'limda 11 yillik tayanch ta'lim beriladi.Ko'rlar maktabining boshlang'ich sinflarda o'qish maxsus reja dastur daryolik VA o'quv qo'llanmalari asosida

yuqori sinflarda normal maktablarning 5-9-sinflarda darslikdan foydalanib olib boriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Umumiy pedagogika R .A .Mavlonov ,N.H.Rahmonqulova .Toshket-2018
2. Maxsus pedagogika.R.M.Po'latova Toshkent -2005
3. Pedagogika nazariyasi va tarixi .N.Rahmonqulov . Toshkent -2010.

INKLYUZIV TA'LIMNING SHAHAR VA QISHLOQLARDA IMKONYATI CHEKLANGAN BOLALAR VA ULARNING OTA- ONALARI UCHUN YARATILADIGAN QULAYLIKLARI

Norqulova Risolat Baxromovna

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti defektologiya yo'nalishi 2-
kurs talabasi*

Annotatsiya: *Inklyuziv talimning qulayliklari ,qishloq va shaharlarda inklyuziv ta'lim ishlari bo'yicha olib boriladigan pedagogik maxorat va inklyuziv talimda ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni yanada mustaxkamlanishi va jamiyatda yanada tezroq va osonroq o'z o'rnini egallashlariga inklyuziv ta'limning imkoniyatlari haqida yanada kengroq tushunchaga ega bo'lamiz.*

Kalit so'zlar: *Nogironligi bor bolalarning ota-onalari bag'rida va o'z tengdoshlari bilan birga ta'lim olishlari, aholi o'rtasida inklyuziv ta'limni joriy etish.*

Kirish

Hozirgi vaqtda hayotimiz yegillashtirish uchun talaygina imkoniyat eshiklari ochilga ajoyib bir davrda yashar ekanmiz. Bu albatta bizning yevropa davlatlariga mos va xos ta'lim tizimi hisoblangan inklyuziv ta'lim tizimining joriy etilishi ham shular jumlasiga kiradi desak mubolag'a bo'lmaydi albatta.Bunday imkoniyatlar ayniqsa qishloq va shahar sharoitlarida istiqomat qiladigan aholiga juddayam mos keladi. Misol uchun: Qishloqdan shaharga maxsus maktabga farzandini olib boradigan ota-onalarga bir qancha yengillik yaratadi albatta.O'z hududlariga maxsus emas balki barcha bolalar qatori ta'lim oladigan umum ta'lim maktabda ta'lim olishlari ota-onalar uchun bu albatta juddayam katta

xursandchilikdir. Inklyuziv ta'limda maxsus maktabdagi barcha bolalar emas balki nogironligi o'rtacha yengil va yengil o'rtacha og'ird nuqsonga ega bolalar o'z hududlaridagi umumta'lim maktablarda ta'lim olishlari va o'z ota-onalari bagr'ida o'sib ulg'ayishlari qolaversa atrofdagi tengdoshlari bilan do'stona munosabatda va ularga mexr-oqibat va shukronalik tuyg'ulari bilan ulg'ayishlari aniq albatta.

Umumta'lim maktablarida tiflo, surdotexnik vositalar, maxsus tibbiyot uskunalar bo'lmaydi. Sinfda o'quvchilar soni 25 tadan-35 gacha yetadi va oqibatda ularning barchasiga ko'p vaqt ajrata olmaydi. Umumta'lim maktablarda o'quvchilarda maxsus malaka va ko'nikmalarni shakllantirish uchun mutaxassislar bo'lmaganligi sababli, imkoniyat topish qiyin.

Umumta'lim maktablarda alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo'lmaydi. Inklyuziv ta'lim tizimi integrasilashgan ta'lim tizimidan uzining mazmun – moxiyati, maqsadi, vazifalari va harakat dasturi bilan farqlanadi. Inklyuziv ta'lim bu -davlat siyosati bo'lib, maxsus tarbiyaga muhtoj va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra maxsus tarbiyaga muhtoj bo'lgan) o'smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng xuquqlilik asosida ta'lim tarbiya olishlarini taminlaydi.

Shuning uchun ham ahamiyatlidir. Tavsiyalarda barcha bolalarning ta'lim olish muhitini o'rganib maxsus ehtiyojli bolalarning ta'limiy ehtiyojlariga umumiy baho beriladi. Asosiy ma'no shundaki, sog'ligining yomonlashuvi yoki rivojlanishining orqada qolishi sababli alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarni ham mumiy ta'lim jarayoniga kushish mumkin. Inklyuziv ta'limda, ta'lim berishning diqqat markazida bola turadi (o'quv rejasi emas) deb bu jarayonga yondashadi. Ushbu yondashuvlar bolalar xar xil sharoitda o'qiydi, rivojlanadi, ma'lumotni xar xil tezlikda qabul qiladi degan e'tirofga asoslanadi. Ular xar bir bolaning shu qatorda maxsus ehtiyojli bolalarning ham ehtiyojlarini qondiradigan ta'lim muxitini yaratib berishga qaratilgan. Umumta'lim maktablarida tiflo, surdotexnik vositalar, maxsus tibbiyot uskunalar bo'lmaydi. Sinfda o'quvchilar soni 25 tadan-35 gacha yetadi va oqibatda ularning barchasiga ko'p vaqt ajrata olmaydi. Umumta'lim maktablarda o'quvchilarda maxsus malaka va ko'nikmalarni shakllantirish uchun mutaxassislar bo'lmaganligi sababli, imkoniyat topish qiyin.

Umumta'lim maktablarda alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo'lmaydi. Inklyuziv ta'lim tizimi integrasilashgan ta'lim tizimidan

uzinig mazmun – moxiyati, maqsadi, vazifalari va harakat dasturi bilan farqlanadi. Inklyuziv ta’lim bu -davlat siyosati bo‘lib, maxsus tarbiyaga muhtoj va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etish, maxsus ta’limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko‘ra maxsus tarbiyaga muhtoj bo‘lgan) o‘smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat’iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo‘naltirilgan umumta’lim jarayoniga qo‘shishni ifodalovchi ta’lim tizimidir. Inklyuziv ta’lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng xuquqlilik asosida ta’lim tarbiya olishlarini taminlaydi.

Shuning uchun ham ahamiyatlidir. Tavsiyalarda barcha bolalarning ta’lim olish muhitini o‘rganib maxsus ehtiyojli bolalarning ta’limiy ehtiyojlariga umumiy baho beriladi. Asosiy ma’no shundaki, sog‘ligining yomonlashuvi yoki rivojlanishining orqada qolishi sababli alohida ehtiyojga ega bo‘lgan bolalarni ham mumiy ta’lim jarayoniga kushish mumkin. Inklyuziv ta’limda, ta’lim berishning diqqat markazida bola turadi (o‘quv rejasi emas) deb bu jarayonga yondashadi. Ushbu yondashuvlar bolalar xar xil sharoitda o‘qiydi, rivojlanadi, ma’lumotni xar xil tezlikda qabul qiladi degan e’tirofga asoslanadi. Ular xar bir bolaning shu qatorda maxsus ehtiyojli bolalarning ham ehtiyojlarini qondiradigan ta’lim muxitini yaratib berishga qaratilgan. Umumta’lim maktablarida tiflo, surdotexnik vositalar, maxsus tibbiyot uskunalar bo‘lmaydi. Sinfda o‘quvchilar soni 25 tadan-35 gacha yetadi va oqibatda ularning barchasiga ko‘p vaqt ajrata olmaydi. Umumta’lim maktablarda o‘quvchilarda maxsus malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish uchun mutaxassislar bo‘lmaganligi sababli, imkoniyat topish qiyin.

Umumta’lim maktablarda alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo‘lmaydi. Inklyuziv ta’lim tizimi integrasilashgan ta’lim tizimidan uzining mazmun – moxiyati, maqsadi, vazifalari va harakat dasturi bilan farqlanadi. Inklyuziv ta’lim bu -davlat siyosati bo‘lib, maxsus tarbiyaga muhtoj va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etish, maxsus ta’limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko‘ra maxsus tarbiyaga muhtoj bo‘lgan) o‘smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat’iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo‘naltirilgan umumta’lim jarayoniga qo‘shishni ifodalovchi ta’lim tizimidir. Inklyuziv ta’lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng xuquqlilik asosida ta’lim tarbiya olishlarini taminlaydi.

Shuning uchun ham ahamiyatlidir. Tavsiyalarda barcha bolalarning ta’lim olish muhitini o‘rganib maxsus ehtiyojli bolalarning ta’limiy ehtiyojlariga umumiy baho beriladi. Asosiy ma’no shundaki, sog‘ligining yomonlashuvi yoki rivojlanishining orqada qolishi sababli alohida ehtiyojga ega bo‘lgan bolalarni

ham mumiy ta'lim jarayoniga kushish mumkin. Inklyuziv ta'limda, ta'lim berishning diqqat markazida bola turadi (o'quv rejasi emas) deb bu jarayonga yondashadi. Ushbu yondashuvlar bolalar xar xil sharoitda o'qiydi, rivojlanadi, ma'lumotni xar xil tezlikda qabul qiladi degan e'tirofga asoslanadi. Ular xar bir bolaning shu qatorda maxsus ehtiyojli bolalarning ham ehtiyojlarini qondiradigan ta'lim muxitini yaratib berishga qaratilgan.[1]

Inklyuziv ta'lim birgina nuqsoni yoki nogironi bor bolalar va sog'lom bolalar bilan birgalikda ta'lim olishlari ulaning jamiyatda o'z o'rnilarini topishga yanada yordam bersa. Ularning ota-onalari uchun o'z farzandlari ko'z oldilarida o'sib ulg'ayishlari va oilada yanada bir-birlariga mexrli va oqibatli bo'lishlari, oilada mustaxkam munosabatlarga ham sabab bo'ladi albatta. O'rtacha va yengil nuqsonga ega bolalar atrofdagi barcha tengdoshlari singari bolalikning o'ziga xos va mos davrlarini o'z oilalari davrasida o'tkazib ulg'ayishlari bu albatta quvonarli holdir.

Qolaversa bolalar ulg'ayganlari sari atroflarida yaqinlari davrasida ya'ni qizlar onalari yoki opa-singillar, dugonalari, o'g'il bolalar esa otalari, aka-ukalari, yoki o'rtoqlari bilan ko'proq birga bo'lishlari va ularga o'z ichki xis-tuyg'ularini ya'ni (emotsiyalarini) oshkorona aytishlari kabi holatlarda hamda oilada o'z o'rinlariga ega bo'lishliklari va o'zlarini barcha sog'lom tengdoshlari qatorida ekanliklarini his qilib ulg'ayishlari inklyuziv ta'lim tizimi qulayliklaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim tizimi yevropa davlatlari ta'lim tizimi bilan birgalikda va bizning o'zbek mintalitimizga xos va mos jihatlarini tanlab olingan holda inklyuziv ta'lim tizimi joriy etildi. Albatta bunday shart-sharoitlar bejizga emas barchasi davlatimizning ravnaq topishi va qolaversa yoshlarimizning teng huquqlikda o'sib ulg'ayishlari uchun ochilgan imkoniyatlar eshigi desak yanglishmagan bo'lamiz.

Xop endilikda inklyuziv ta'limda imkoniyati cheklangan bolalarning turli xil toifalari ustida ish olib boriladi. Bular quydagilarni tashkil etadi:

➤ eshitish kamchiliklariga ega bo'lgan bolalar (kar, zaif eshituvchi bolalar, kech kar bo'lib qolgan bolalar);

➤ ko'rish qobiliyati zaif (ko'r, zaif ko'ruvchi bolalar);

➤ aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar;

➤ nutqiy nuqsonlari bor bolalar;

➤ harakat-tayanch a'zolarida kamchiliklari bo'lgan bolalar;

➤ ruhiy rivojlanishi sust bolalar;

➤ mujassam kompleks nuqsonli ko'r-kar-soqov bolalar;

➤ rivojlanishida murakkab ko'p nuqsonli bolalar;

➤ autizm sindromiga chalingan bolalar. [2]

Imkoniyati cheklangan bolalar me'yorda rivojlangan tengdoshlari orasida inkluziv ta'limda yoki ixtisoslashtirilgan ta'lim-tarbiya muassasalarida tarbiyalanishi va o'qitilishi maqsadga muvofiq.

Bolaning umumiy rivojlanishiga har tomonlama kuchli ta'sir etgan nuqsonlarga uni imkoniyati cheklangan bola deb hisoblashga asos bo'lishi mumkin.

Biroq inkluziv ta'limning mazmun - mohiyati to'g'risidagi bilim va ma'lumotlar hali jamiyatda yetarli emas.

Inklyuziv ta'limning maqsad va vazifalari:

Inklyuziv ta'lim tizimida quyidagi maqsad va vazifalarning hal etilishi talab etiladi:

- ta'lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixologo - pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yo'naltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;

- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik xuquqini kafolatlash;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog'lom bolalarning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy xayotga erta moslashtirish;
- imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajralmagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish;
- jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan do'stona va mehr-muxabbatli munosabatni shakllantirishdir.

Yuqoridagi vazifalarni to'laqonli amalga oshirishda eng birinchi galda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

Umumta'lim maktablarda o'quvchilarda maxsus malaka va ko'nikmalarni shakllantirish uchun mutaxassislar bo'lmaganligi sababli, imkoniyat topish qiyin.

Umumta'lim maktablarida alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo'lmaydi. Inklyuziv ta'lim tizimi integratsilashgan ta'lim tizimidan o'zining mazmun – mohiyati, maqsadi, vazifalari va harakat dasturi bilan farqlanadi.

Inklyuziv ta'lim bu - davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.[4]

Xulosa: Xulosa o'rnida shuni aytib o'tmog'imiz joizki Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng huquqlilik asosida ta'lim tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Shuning uchun ham ahamiyatlidir. Oliy ta'lim tizimiga kiritilgan «Inklyuziv ta'lim tizimida rivojlanishda kamchiligi bo'lgan bolalarga ta'lim berish xususiyatlari» kursi inklyuziv ta'lim tizimining mohiyati, mazmuni, maqsadi va jabhalarini ochib beradi va bu haqidagi nazariy ma'lumotlar bilan talabalarni qurollantiradi.

Albatta bu borada O'zbekiston Respublikasi Ta'lim tizimini shakllantirish va uni yanada yuksaltirish va takomillashtirishga qaratilgan bir qancha tashkiliy ishlar olib borilmoqda. Jumladan Inklyuziv ta'limni “aholi o'rtasida jadal rivojlantirish maqsadida va o'quvchi va talabalarni o'z kasbini mukammal egallagan kuchli mutaxassis qilib tayyorlash va aholiga yanada kengroq tushuncha hosil qilishda va bolalarni ya'ni nogironligi bor va sog'lom bolalarni bir vaqtning o'zida ikki xil talim berish bilan birga ayniqsa turli xil vaziyatlarda albatta Nogironligi bo'lgan bolaga birinchi tez tibbiy yordamni bera olishi va ularga birdek munosabatda bo'lishi o'qituvchidan katta ma'suliyat talab etadi. Shunday ekan biz bunday mukammal kadrlarni tayyorlashda bir qancha dasturiy ta'lim tizimini o'rganishimiz va o'rgatishimiz kerak bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Inklyuziv ta'lim hospital pedagogika. N.B. Goipova. Namangan pedagogika instituti. Namangan-2024
2. Qarshi davlat universiteti pedagogika kafedirasi inklyuziv ta'lim fanidan. O'quv uslubiy majmua. Qarshi-2024
3. Axborot texnologiyalari va menejement universiteti. Inklyuziv ta'lim. Hospital pedagogika fanidan o'quv uslubiy majmua. Yusupov. B. Qarshi-2024
4. Inklyuziv talim. Darslik. Madtov Ilxom Yusup o'g'li. Toshkent-“Best-Publish”-2024

ONA

Mahfira Rajabboyeva Xidirova

Aqlni ota-onangdan topolmagan bo'lsang, ko'chadan qidirma, kitobdan qidir, ustoz-muallimdan qidir. Bulardan ham topolmasang, Qur'oni Karimdan qidir, hadisi sharifdan qidir! Demak, sen iymonga muhtojsan!

Yer yuzida jamiki inson borki, uning kamolotida, shaxs sifatida shakllanishida va jamiyatda o'z o'rnini topishida Siz azizlarning mehnatingiz, o'ringiz beqiyos. Zahmatkash, fidoyi muallim va o'qituvchilar o'z shogirdlariga nafaqat bilim beradilar, balki ular qalbiga insonga xos ezgu fazilatlarni singdirib boradilar. O'quvchisi mehr-oqibat, sadoqat, mehnatsevarlik singari xislatlar bilan ulg'ayishini istab turli pand-nasihatlar beradi, to'g'ri yo'l ko'rsatadi. Xuddi ota-onamiz kabi kichik yutuqlarimizdan quvonadi, bizdagi ko'rinmas iqtidorni, qobiliyatni ilg'ay oladi, uni rivojlantirishga harakat qiladi. O'qituvchilarning rag'batlantirilishi, mukofotlanishi qalbimizga cheksiz g'urur va iftixor bag'ishlaydi. Zero, ular o'z mehnatlari bilan nafaqat bir insonning, balki butun jamiyat taqdiridagi ijobiy o'zgarishlar, yuksalishlarga hissa qo'shadilar. Yoshlarni ham ma'nan, ham jismonan, asosiysi, ruhan sog'lom, dunyoqarashi keng, nazari to'q va nigohi o'tkir bo'lishi ham o'qituvchilarning sa'y-harakatiga bog'liq. Mana shu yo'lda hormay-tolmay mehnat qilayotgan, har qanday vaziyatda ham ta'lim-tarbiyani birinchi o'ringa olib chiqayotgan Siz aziz Ustozlarga hamisha ta'zimdamiz.

Har birimiz o'zining birinchi qo'ng'irog'ini, birinchi darsini, birinchi javobini, birinchi maktab bayramlarini, birinchi bitiruvini eslaymiz ... Va bularning barchasi ajoyib nom bilan bog'liq. Birinchi o'qituvchi.

Bolalarni o'rgatish oson emas. Ulkan mas'uliyat esa, eng avvalo, shogirdlari qalbi va taqdirida chuqur iz qoldirgan birinchi ustoz – shaxs zimmasiga yuklanadi. Ustozlarimiz o'giti, keksalarimiz pand-nasihatlariga amal qilib borsak, aslo kam bo'lmaymiz. Bu bilan ustoz va murabbiylarimiz oldidagi ilk burchimizni ado etgan bo'lamiz. Inson, avvalo, unga bilim va marifat dunyosi sari yo'l ochib bergan, uning qalbiga yuksak insoniy fazilatlar hissini singdirish yo'lida zahmat chekkan ustoz va murabbiylariga nisbatan ko'nglida hamisha minnatdorlik tuyg'usi bilan yashaydi

Ustoz otangdek ulug'', degan hikmatda olam-olam ma'no bor. Hatto otani quyoshga qiyos etamiz, ko'klarga ko'tarib maqtaymiz. Ammo otaday ulug' deb nisbat beriluvchi inson bor, bu – ustozdir!

Haqiqatan, ota-ona seni voyaga yetkazadi, ustoz esa unib-o'sishing, kamolatga erishishing, ilm-ma'rifat cho'qqilarini zabt etishiga ko'maklashadi. O'z umrini,

aql-idrokini, tajribasi va bilimini sening yo'lingga sarf etadi. Yutug'ingni ko'rib quvonadi, muvaffaqiyatsizligingdan g'am chekadi.

Ustoz bog'bonga o'xshaydi. U tarbiyalab o'stirgan nihollarning hosili qanchadan-qancha avlodlarni bahramand qiladi. Ustoz va murabbiylarning ma'suliyatli, ammo sharaflil kasblarini bir mash'alaga qiyos etish mumkin. Bugungi kun o'qituvchisining kechagidan farqi yo'q. Ularning maqsadlari hamisha bir xil. Lekin ishlash tartibi, sharoit va talablar boshqa. Ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar mehnatni munosib rag'batlantirish, moddiy-texnik baza hamda ishlash sharoiti, sifatni yana-da yaxshilashga qaratilgan. Bu orqali yoshlarni zamonaviy bilim hamda ko'nikmalarga ega, barkamol avlod qilib ulg'aytirish maqsad qilingan.

Albatta, ustoz va murabbiylar jamiyat binosining binokorlari, ma'rifat bog'ining bog'bonlaridir. Ular hayot bo'stonidagi niholning baquvvat daraxtga aylanishi uchun beqiyos mehnat qiladi. Shuning uchun ham uning shogird ustidagi haqqi benihoya katta va ulug'dir.

O‘ZBEKISTON – BAG‘RIKENG DIYOR

Quqonboyeva Moxlaroyim Elmurodjon qizi

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi 2-bosqich talabasi

Hozirgi globallashuv davrida bag‘rikenglik tushunchasi ancha dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bag‘rikenglik deganda, turli fikr, e‘tiqod, millat yoki turmush tarziga ega bo‘lgan insonlarning o‘zaro bir-birini hurmat qilishi hamda huquqlarini tan olish tushuniladi. Bag‘rikenglik tufayli davlatlararo nizolar barham topadi, jamiyatda o‘zaro hurmat va hamkorlikka asoslangan munosabatlar hukm suradi. Shuningdek, bu ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlab, turli madaniyat va qarashlarni birlashtirgan holda jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta’sir qiladi.

O‘zbekiston ko‘p millatli va ko‘p konfessiyali davlat hisoblanib, hozirda bu yerda 130 dan ortiq millat va elat vakillari istiqomat qiladi. Shuningdek, mamlakatda 16 ta diniy konfessiya mavjud. Davlatimizda ularning faoliyati qonun bilan belgilangan hamda bu uchun barcha shart-sharoitlar yaratib berilgan. Ma’lumt o‘rnida aytish lozimki, hozirgi kunda O‘zbekistonda 147 ta milliy madaniy markaz, shuningdek, 38 ta do‘stlik jamiyati faoliyat yuritadi. Respublika davlat ta’lim muassasalarida darslar 7 ta tilde: o‘zbek, qoraqalpoq, rus, qozoq, qirg‘iz, tojik va turkman tilida olib boriladi. Teleko‘rsatuv va radioeshittirishlar 12 ta tilde efirga uzatiladi hamda gazeta va jurnallar 10 dan ortiq tillarda chop qilinyapti.

O‘zbekiston Respublikasining amalga oshirayotgan islohotlari qatorida millatlararo totuvlik hamda diniy bag‘rikenglik masalalari ham o‘rin olgan. Xususan, Asosiy qonunimiz hisoblangan Konstitusiyamizning 19–moddasida: *“O‘zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e‘tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar, qonun oldida tengdirlar”* – deya ta’kidlab qo‘yilgan. Shuningdek, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev taklifii bilan 30-iyul sanasini “Xalqlar do‘stligi” kuni sifatida belgilash va har yili ushbu kunni nishonlash yo‘lga qo‘yildi. Bu borada amalga oshirilayotgan ishlar ko‘lami yildan yilga oshib bormoqda va davomli ravishda amalga oshirilmoqda. Yurtboshimiz tashabbusi bilanjabrlangan 100 nafar falastinlik bolalar va ayollar hamda ularning hamrohlarini O‘zbekistonga evakuatsiya qilinganligi, ular sog‘liqni saqlash markazlari va kasalxonalarda istiqomat qilishlarini va O‘zbekiston hukumati ularni oilalarining barcha ehtiyojlarini ta’minlashi yuqoridagi so‘zimizning isbotidir. Shuni ham ta’kidlab o‘tish lozimki, 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasining 7-ustuvor yo‘nalishi sifatida

mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatic, va faol tashqi siyosat olib borishga bag'ishlangan “Millatlararo totuvlik va dinlararo bag'rikenglik muhitini mustahkamlash” yo'nalishida tegishli vazifalar belgilab olingan.

Umuman olganda, O'zbekistonda bag'rikenglik azaliy qadriyat sifatida shakllanib ulgurgan desak, mubolag'a bo'lmaydi. Bunga misol qilib, sobiq ittifoq davrida Shomahmud Shorasulovlar oilasi tomonidan II jahon urushi paytida turli millatli yetim bolalarni asrab olib, o'z fazandlaridek katta qilganligini ko'rsatishimiz mumkin. O'z o'rnida, bunday bag'rikenglik muhitini bardavom saqlash ham barchamizning insoniy vazifamizdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: “O'zbekiston millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik sohasida o'z an'analariga doim sodiq bo'lib, bu yo'ldan hech qachon og'ishmasdan ilgari boradi. Mamlakatimizda turli millat va diniy knfessiyalar vakillari o'rtasida o'zaro hurmat, do'stlik va ahillik muhitini mustahkamlashga birinchi darajali e'tibor qaratiladi. Bu bizninng eng katta boyligimiz va uni ko'z qorachig'idek asrab-avaylash barchamizning burchimizdir”.

**NON MAHSULOTLARINING KIMYOVIY TARKIBI.
INSON OZUQASIDA NON BULKA MAHSULOTLARINING
AHAMIYATI**

Ibragimov Anvar Kuchkorovich,

Ilmiy rahbar, Toshkent kimyo-texnologiya instituti

Shahrisabz filiali katta o'qituvchisi

Rahmatova Sevinch Fazliddin qizi

Toshkent kimyo-texnologiya instituti,

Shahrisabz filiali 2-kurs talabasi

Annotatsiya. *Non mahsulotlari iste'mol qilishga tayyor bo'lgan muhim oziq-ovqat hisoblanadi. Bu mahsulotlarning ozuqaviy sifati past, chunki bug'doy donining ozuqaviy tarkibi past. Vitamin va minerallarga boy bo'lgan meva va sabzavotlar, guruch kepagi unlari va oqsil mahsulotlari non mahsulotlarini ozuqaviy boyitish uchun o'simlik oqsili manbalari sifatida samarali ishlatilishi mumkin. Ushbu maqolada non mahsulotlarining kimyoviy tarkibi, non mahsulotni boyitish uchun dunyo tajribasi asosida mamlakatimiz hududida olib borilayotgan izlanizshlar ko'rib chiqiladi.*

Kalit soʻzlar: *maltodekstrin, glyukoza, bugʻdoy uni, endosperm zarralari, ratsion, kimyoviy, biokimyoviy*

ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ ХЛЕБНЫХ ИЗДЕЛИЙ. ЗНАЧЕНИЕ ХЛЕБНЫХ ИЗДЕЛИЙ В ПИТАНИИ ЧЕЛОВЕКА.

Абстрактный. *Хлебобулочные изделия являются важной готовой к употреблению пищей. Пищевая ценность этих продуктов низкая, поскольку содержание питательных веществ в зерне пшеницы низкое. Фрукты и овощи, мука из рисовых отрубей и белковые продукты, богатые витаминами и минералами, могут эффективно использоваться в качестве источников растительного белка для обогащения хлебобулочных изделий питательными веществами. В статье рассматривается химический состав хлебобулочных изделий и исследования, проводимые в нашей стране на основе мирового опыта по обогащению хлебобулочных изделий.*

Ключевые слова: *мальтодекстрин, глюкоза, пшеничная мука, частицы эндосперма, диета, химический, биохимический*

CHEMICAL COMPOSITION OF BREAD PRODUCTS. THE IMPORTANCE OF BREAD PRODUCTS IN HUMAN NUTRITION.

Abstract. *Bread products are an important ready-to-eat food. The nutritional quality of these products is low, since the nutritional content of wheat grain is low. Fruits and vegetables, rice bran flours and protein products rich in vitamins and minerals can be effectively used as sources of vegetable protein for nutritional enrichment of bread products. This article reviews the chemical composition of bread products, research conducted in our country on the basis of world experience for enrichment of bread products.*

Keywords: *maltodextrin, glucose, wheat flour, endosperm particles, diet, chemical, biochemical*

Kirish

Non - bu juda jiddiy jarayondan o'tgan undan tayyorlangan mahsulot. issiqlik bilan ishlov berish. Aslida, u uglevodlarning taniqli vakili va bitta tanamizdagi asosiy energiya manbalaridan. Nonning asosiy xususiyati. Gap shundaki, u hazm qilinganda glyukozaga emas, balki undan oldin kraxmalga parchalanadi. Biroq, u mexanik ta'sirlarga osonlikcha duchor bo'ladi (chaynash oziq-ovqat), buning

natijasida kraxmal osongina maltodekstringa aylanadi glyukozaga qaraganda yuqori glisemik indeks). Non - kundalik mahsulot. Uning foydasi va zarari organizmga bog'liq. uni ishlatadigan har bir kishi va non mahsulotlarining tarkibi.

Nonning ozuqaviy qiymati, har qanday oziq-ovqat mahsuloti kabi, birinchi navbatda, uning kaloriyaliligi, hazm bo'lishi va qo'shimcha oziq moddalar: vitaminlar, minerallar va muhim aminokislotalar miqdori bilan belgilanadi. Lekin nonning ta'mi, xushbo'yligi, maydalangan g'ovakligi va tashqi ko'rinishi kabi xususiyatlarni hisobga olmagan holda, nonning ozuqaviy qiymatini faqat kimyoviy tarkibiga ko'ra baholash mutlaqo noto'g'ri bo'ladi. Nonni oziq-ovqat bilan muntazam iste'mol qilish katta fiziologik ma'noga ega, chunki non iste'mol qilingan oziq-ovqat massasiga qulay konsistensiya va tuzilishni beradi, bu ovqat hazm qilish traktining eng samarali ishlashiga va ovqatning ovqat hazm qilish sharbati bilan to'liq namlanishiga yordam beradi. Shunday qilib, bizning dietamizdagi non nafaqat kaloriya va qo'shimcha oziqlantiruvchi omillar manbai bo'lib xizmat qiladi, balki ovqatlanishning butun fiziologiyasida muhim rol o'ynaydi.

Nonning hazm bo'lishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi: oqsil moddalarining hazm bo'lishi un turiga qarab o'zgaradi; oqsilni o'z ichiga olgan qobiqlarni (kepak) issiqlik bilan ishlov berishdan; un turi va navi; non va boshqalarni o'z ichiga olgan dietaning tarkibi .

1-jadvalda nonning o'rtacha kimyoviy tarkibini (quruq vaznga nisbatan %da) ko'rib chiqamiz.

1-jadval - Nonning o'rtacha kimyoviy tarkibi

Non	Namlik	Yog '	Protei n	Kletchat ka	Shak ar	Kraxm al
Bug'doy	35,8	0.39	17,00	0,33	0,62	79,5
To'liq bug'doy unidan	42,1	0,94	20,71	0,98	1,23	73,12
Javdar	43,8	0,39	11,72	0,99	1,12	82,69

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, bug'doy unidan tayyorlangan non deyarli barcha ozuqaviy moddalar uchun eng yuqori qiymatga ega va shuning uchun eng yuqori ozuqaviy qiymatga ega. Har qanday mahsulotning ozuqaviy (energiya) qiymati uning yalpi kaloriya miqdori (hazm bo'lishidan tashqari) bilan emas, balki uning sof kaloriyasi yoki fiziologik kaloriya miqdori bilan belgilanadi. Tabiiyki, non odamlar tomonidan 100% hazm bo'lmaydi (chunki uning tarkibida hazm bo'lmaydigan moddalar - tola, gemitsellyuloza) va undagi turli moddalar -

kraxmal, oqsil, yog'lar turlicha hazm qilinadi, bu ko'p omillarga bog'liq. Har xil turdagi va un navlaridan nonning hazm bo'lishini aniqlash bo'yicha o'tkazilgan tajribalar shuni ko'rsatdiki, nonning quruq moddasi past unumli (premium nav) bug'doy uni navlaridan yaxshi hazm qilinadi. Shuning uchun bu erda non tayyorlanadigan xom ashyoning kimyoviy tarkibi muhim rol o'ynaydi. Nonning hazm bo'lishini belgilovchi yana bir muhim omil - bu uning fizik xususiyatlari, xususan, maydalangan g'ovaklik tuzilishi. Nonning hajmi qanchalik katta bo'lsa, non shunchalik g'ovak bo'lsa, u ovqat hazm qilish sharbatlari bilan to'yingan bo'lsa, u organizm tomonidan yaxshiroq so'riladi. Har qanday mahsulotning, ayniqsa, non kabi birlamchi ahamiyatga ega bo'lgan mahsulotning ozuqaviy qiymatini ko'rib chiqishda nafaqat uning umumiy protein tarkibini, balki uning sifat tarkibini ham hisobga olish kerak, ya'ni. oqsildagi muhim aminokislotalarning tarkibi. Quyida 2-jadvalda turli xil unumdagi undan tayyorlangan bug'doy nonidagi muhim aminokislotalarning miqdori ko'rsatilgan (100 g ga mkg).

2-jadval – Turli unumdagi undan tayyorlangan non tarkibidagi muhim aminokislotalarning miqdori (100 g ga mkg hisobida)

Aminokislotalar	Un 100%	Aminokislotalar	Un 100%
Lizin	0,24	Valin	0,41
Leysin	1,08	Arginin	0,28
Izoleysin	0,41	Gistidin	0,17
Treonin	0,29	Metionin	0,93
Triptofan	0,08	Sistin	0,41

Nonning vitamin tarkibi, birinchi navbatda, un tarkibiga bog'liq. Bug'doy va javdar donalari va shuning uchun ulardan olingan un A, C va D vitaminlari deyarli yo'q va un kepak va mikroob zarralarida qanchalik kambag'al bo'lsa, B vitaminlari va tokoferollarda shunchalik kambag'al bo'ladi. SHuning uchun tabiiyki, past unumli undan olingan oq nonda vitaminlar nihoyatda kam, kepakli yoki 100% unumdor undan tayyorlangan nonda esa ular ancha ko'p bo'lib, ma'lumotlar 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval - Har xil turdagi unlardan tayyorlangan nondagi o'rtacha vitamin miqdori (100 g mahsulotga mg)

Non	B₁	B₂	PP
Kepakli unidan javdar	0,15	0,13	0,45
Bug'doy uni 100%	0,26	0,12	3,10
Bug'doy unining hosildorligi 85%	0,20	0,08	1,60

Bug'doy unining nonlari 72% hosil beradi	0,10	0,07	0,67
Undan tayyorlangan shahar bulochkalari 72% hosil beradi	0,12	0,10	0,70

Xamirturush va xamirturush nondagi vitaminlarning muhim manbai hisoblanadi. Nonvoy xamirturushi, don va un bilan solishtirganda, B1, B2 vitaminlari va nikotinic kislotaning juda muhim miqdorini o'z ichiga oladi.

Un va nonning mineral tarkibi to'liq donli un va undan tayyorlangan nonda eng yuqori, yuqori sifatli un va tegishli nonda esa eng past bo'ladi. Shunday qilib, agar tegirmonchi nuqtai nazaridan un tarkibidagi mineral moddalarning kamligi yuqori yoki birinchi navli un belgisi bo'lsa, oziq-ovqat sanoati nuqtai nazaridan bu unchalik to'liq bo'lmagan mahsulot belgisidir. Oziqlanish fiziologiyasi nuqtai nazaridan donning eng muhim mineral komponentlari kaltsiy, shuningdek, fosfor va temir bo'lib, ularning hazm bo'lishi fitin kislotasining erimaydigan tuzlari hosil bo'lishi tufayli sezilarli darajada kamayadi.

4-jadvalda 100 g nonni iste'mol qilishda insonning individual minerallarga bo'lgan kunlik ehtiyojini qoplashni tavsiflovchi ma'lumotlar keltirilgan.

4-jadval - 100 g non iste'mol qilganda odamning individual minerallarga bo'lgan kunlik ehtiyojini qoplash

Non		Talabni qoplash (%)		
	Ga	P	Mg	Fe
Kepakli javdar unidan tayyorlangan nonlar	4,0	11,26	9,86	14,0
To'liq bug'doy unidan tayyorlangan nonlar	3,38	12,12	9,72	14,0
Ikinchi navli bug'doy unidan tayyorlangan nonlar	3,0	10,24	6,28	11,34
Birinchi navli bug'doy unidan tayyorlangan nonlar	2,5	6,18	4,28	9,34
Birinchi navli bug'doy unining nonlari	2,62	6,5	4,56	10,0

Xulosa: Har qanday undan tayyorlangan nonda kaltsiy yo'qligiga va shu bilan birga nonda fosfor va ayniqsa temirning muhim miqdoriga e'tibor qaratish lozim. Don minerallarining inson ovqatlanishidagi rolini tushunish uchun kaltsiy va fosforning nisbati masalasi alohida ahamiyatga ega. Voyaga etgan inson tanasiga, ayniqsa bolalarga kaltsiyni etarli darajada ta'minlanmaganligi, ma'lumki, suyaklarda kaltsiy tuzlarining etarli darajada cho'kishi bilan ifodalangan kiruvchi

oqibatlarga olib keladi. Kaltsiyning eng yaxshi shakli, ayniqsa inson tanasi tomonidan oson so'riladi, sut va turli sut mahsulotlari tarkibidagi kaltsiydir. Bu holda nonni kaltsiy bilan boyitishning yagona usuli, uni ideal deb hisoblash mumkin - bu yog'siz sutni - barcha minerallar, vitaminlar va oqsillarni o'z ichiga olgan tabiiy mahsulot.

FODALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Ауэрман Л. Я. Технология хлебопекарного производства / Л.Я.Ауэрман ; под общ. ред. Л. И. Пучковой. — СПб.: Профессия, 2002. — 414 с.
2. Богатырева Т. Г. Новое в производстве пшеничного хлеба на заквасках / Т. Г. Богатырева, Р.Д. Поландова. — М. : ЦНИИТЭИ хлебопродуктов, 1994. - 46 с.
3. Гигиенические требования безопасности и пищевой ценности пищевых продуктов : СанПиН 2.3.2.1078—01. — М. : РИТ Экспресс, 2002. — 216 с.
4. Донченко Л. В. Безопасность пищевого сырья и продуктов питания / Л.В.Донченко, В.Д.Надыкта. — М. : Пищевая промышленность, 1999. — 352

IMPROVING THE QUALITY OF PRIMARY EDUCATION THROUGH DIGITAL TECHNOLOGY

Rahmatova Shahnozabonu

Student at TMC institute in Tashkent

Annotation: *The importance of technology as a learning aid for young children's cognitive, social, and learning development is becoming increasingly acknowledged. Even young children are exposed to the newest technology these days, including smartphones, tablets, and e-readers, as many parents and teachers have seen. The new technological mode is thought to have some potential as a teaching tool. For the educational media content, there are numerous new platforms available. This article examines how digital technologies can improve the standard of primary education. It looks at the different digital resources and platforms that enhance learning, boost participation, and offer individualised learning opportunities. The study highlights the benefits, challenges, and best practices for integrating technology into primary education settings, ultimately advocating for a balanced approach that combines traditional teaching methods with innovative digital solutions.*

Keywords: *Digital technologies, primary education, quality improvement, e-learning, educational tools, engagement, personalized learning*

Introduction

Digital technologies are developing quickly in the modern world. Every aspect of our life is impacted by this change, including schooling. Teachers must be prepared to employ digital technology to enhance learning and promote children's development because children are growing up in a world where these tools are now a necessary part of their everyday life.

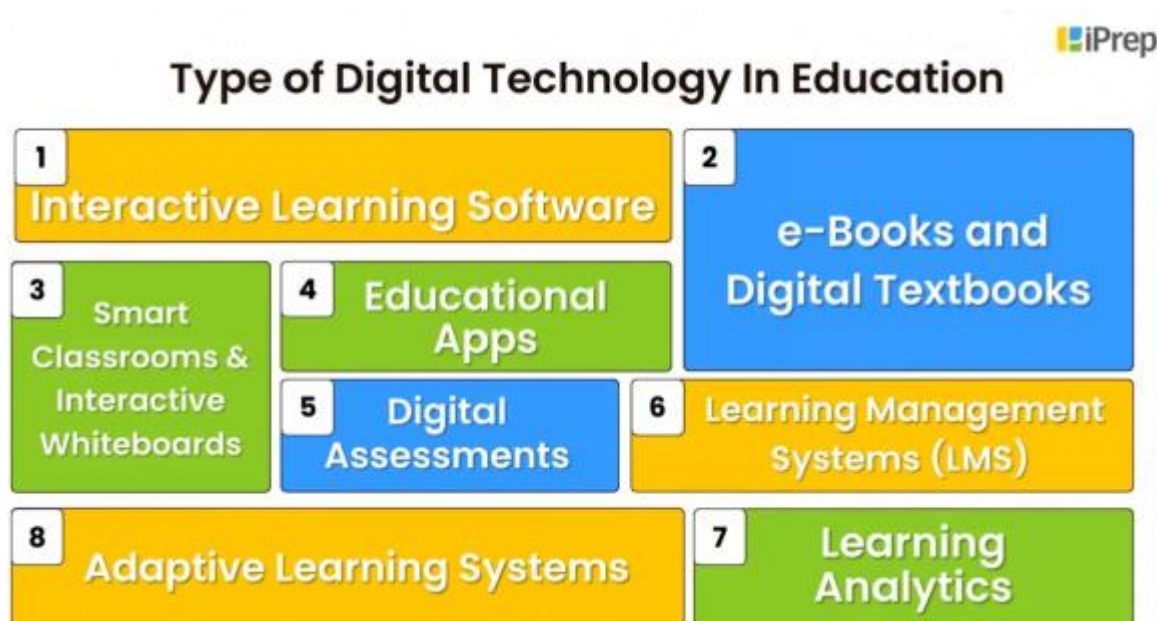
In an increasingly digital world, the integration of technology in education has become imperative. The quality of primary education is foundational to a child's development and future success; therefore, leveraging digital technologies can significantly enhance educational outcomes. This article aims to investigate how digital tools and resources can improve the quality of primary education by fostering engagement, facilitating personalized learning experiences, and providing access to a wealth of information. The rapid evolution of digital technologies presents both opportunities and challenges for educators. While some schools have embraced technological advancements, others struggle with implementation due to resource constraints or lack of training.

Main Part

The phrase "digital technology" is quickly becoming a crucial component of everything and everything in our environment. Like wildfire, digital technology is engulfing our contemporary world and causing change in all spheres, including education. As technology forges on into the future, its quick growth is changing how we connect, learn, and obtain information, posing both new opportunities and difficulties. Together, these factors are expanding the potential of digital technology in education every day, enabling it to support both teaching and learning.

These days, technology is increasingly acknowledged as an important educational tool that can support young children's cognitive, social, and learning development. Even if some experts oppose the use of technology in education, the benefits of technology have been widely acknowledged in the field and have been shown to be highly beneficial for young children's development. Compared to children who do not use technology for their education, those who use it demonstrate superior language skills, IQ, structural understanding, and problem-solving abilities [1]. Even at a young age, today's kids are exposed to more advanced technology. Utilising the newest technologies can undoubtedly open up amazing learning opportunities. However, technology cannot enhance children's

learning and development to the fullest extent if there is no educational component. Early childhood programs' educational component frequently include an adult being present, interacting with the kids, and offering chances for peer-to-peer learning to support and assist them in developing the skills they need to succeed [2].

Without a doubt, technology plays a significant role in the lives of the majority of kids nowadays. To give teachers and students the chance to become accustomed to using contemporary technology as an efficient teaching tool, several schools have also included technology as a learning tool in their curricula. However, there are other academics in the field that are uncertain regarding the use of educational technology in young children's classrooms [3]. Concerns about young children's usage of computers and mobile devices are common among educators and parents. Additionally, because these technological things were not available while they were growing up, they struggle to comprehend whether it is for the best. While some believe that children should be playing outside or reading a book instead of using technology, others believe that technology is beneficial for children's futures [4].

Teachers worry that students will miss out on important experiences that support their development if computer technology becomes a part of the classroom through the use of electronic worksheets and programmed instruction. However, there are many of well-known software applications for young children that prioritise learning above developmentally inappropriate approaches, so these worries are not unfounded. However, a number of developments in educational technology may cause early childhood educators to reconsider the possibilities of using technology in the classroom [3]. Preschool teachers typically invest a lot of

time in organising and creating the lesson plans, which frequently leaves them feeling worn out. These materials also need a lot of storage space. Conversely, interactive technology is far more appealing, adaptable, and long-lasting. Preschoolers are thought to find it much easier to learn their study materials thanks to interactive technology. However, as interactive whiteboards are more common in primary schools than in preschools, interactive technology is equally beneficial for elementary school students. One potential option is to introduce iPads to preschoolers. Furthermore, it is clear that from 2011 [5], the Apple iPad has been included into preschool teaching on a large scale.

The International Society for Technology in Education's (ISTE 1998) national criteria for educational technology give a clear picture of the information and abilities that young children should be learning in their formative years. These criteria can be used as a guide when choosing which apps and applications to use with kids. Children typically begin using technology as part of their academic pursuits in school as they get older and enter elementary school. Technology should be used in ways that are creative, collaborative, and developmentally appropriate for kids [3].

Due to technological developments in data networks and wireless bandwidth, mobile devices are getting more and more popular, and their capabilities and quality are improving [6]. Perhaps the biggest development area in the whole field of ICT in education is mobile learning, or m-learning. It includes any type of instruction that is facilitated by a mobile device. Digital media players, tablets, smartphones, and PDAs are some examples of these gadgets. They differ from portable electronics like laptops, which are also portable, but they still don't have the same portability and convenience as smaller handheld gadgets [7].

Through educational collaboration, digital technology extends beyond creative and unconventional teaching and learning approaches [8]. Unquestionably, computer technology enhance innovative teaching and learning methods. Enhancing education quality is the aim of incorporating digital technologies into the learning process [9]. For pupils at different educational levels, ICT assists the teacher in presenting the content in an intelligible manner [10][11].

Mobile technologies are integrating with almost every element of our life, including various tools, gadgets, apps, virtual worlds, and online learning environments, offering learners 24/7 access to education whenever they choose. Today's students use tablets, iPads, smartphones, iPods, and other mobile devices to stay connected, and these gadgets are helping instructors create a new learning community for and by the students. The ability to deliver or access instructional content via mobile devices, including smartphones, PDAs, tablets, and cell phones, is known as mobile learning. Digital learning resources, such as any

media or content made accessible on a mobile device, are referred to as educational content. Mobile learning using the handheld devices is in its early stages in terms of both pedagogies and technologies.

Effective implementation of technology in the classroom requires comprehensive training for educators. Teachers must be equipped with the skills to integrate digital tools into their teaching practices effectively. Professional development programs that focus on technology integration can empower educators to leverage digital resources confidently.

The use of digital technologies in the process of primary education has important practical significance. The main ones of such importance are:

- 1) interest primary school students in learning;
- 2) preparation of educational materials according to primary school students on the basis of various tools;
- 3) presentation of new methodical recommendations for the teacher's book of elementary school teachers;
- 4) updating the teaching process in primary education;
- 5) introducing experiences of foreign countries into the teaching process;
- 6) popularizing the individual experiences of skilled primary school teachers;
- 7) improving the quality of primary education based on digital technologies.

To successfully integrate digital technologies into primary education, schools should adopt best practices that promote effective usage:

- **Blended Learning Models.** Combining traditional teaching methods with online resources can create a balanced approach that caters to various learning preferences.
- **Collaboration and Communication Tools.** Utilizing platforms like Google Classroom or Microsoft Teams can facilitate collaboration among students and communication between teachers and parents.
- **Continuous Assessment.** Implementing formative assessment tools allows educators to monitor student progress and adjust instruction accordingly.

Conclusion: Digital technologies hold immense potential for improving the quality of primary education by enhancing engagement, personalizing learning experiences, and providing access to a wealth of resources. However, successful integration requires addressing challenges related to infrastructure and teacher training. By adopting best practices and fostering a culture of innovation within educational institutions, stakeholders can harness the power of digital technologies to create enriching learning environments for all students. As we move forward into an increasingly digital age, it is crucial to strike a balance between traditional pedagogical approaches and innovative technological solutions to ensure that every child receives a high-quality education.

The education is currently moving to a new level, where the priority is not only to fulfil the requirements of the programme, but also to take into account the students' interests and individual abilities. The use of digital educational technologies expands the students' horizons, opens up new opportunities for acquiring knowledge in the most structured and understandable form. The promising areas for further research are studying the impact of the use of digital technologies for the development of information literacy and critical thinking.

REFERENCES

1. Leslie J. Couse and Dora W. Chen, "A Tablet Computer for Young Children? Exploring Its Viability for Early Childhood Education", *Journal of Research on Technology in Education*, Vol. 43, No. 1, pp. 75-98, 2010
2. Lilla Dale McManis and Susan B. Gunnewig, "Finding the Education in Educational Technology with Early Learners", *Technology and Young Children*, May 2012
3. Murphy, Karen, Roseanne DePasquale, and Erin McNamara "Meaningful Connections: Using Technology in Primary Classrooms." *Young Children* 58.6 (2003): 12-18
4. Plowman, Lydia, and Joanna McPake, "Seven myths about young children and technology" *Childhood Education* 89.1 (2013): 27-33.
5. Lee, Lai-Chung, and Whei-Jane Wei, "Child-computer Interaction Design and Its Effectiveness" *Research & Practice in Technology Enhanced Learning* 8.1 (2013): 5-19.
6. Suki, Norazah Mohd, and Norbayah Mohd Suki "Are lecturers' ready for usage of mobile technology for teaching.", *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 54 (2009)
7. Pegrum. Mark, Grace Oakley, and Robert Faulkner "Schools going mobile: A study of the adoption of mobile handheld technologies in Western Australian independent schools.", *Australasian Journal of Educational Technology*, 29.1 (2013)
8. Qureshi, M., Khan, N., Raza, D., Imran, A., & ismail, F. (2021). Digital technologies in Education 4.0. does it enhance the effectiveness of learning? A systematic literature review. *International Journal of Interactive. Mobile Technologies*, 15, 31. <https://doi.org/10.3991/ijim.v15i104.20291>
9. Singh, M. N. (2021). Inroad of digital technology in education: Age of digital classroom, *Higher Education for the Future*, 8(1), 20-30. <https://doi.org/10.1177/23476311209802>

10. Ratheeswari, K. (2018), Information communication technology in education. Journal of Applied and Advanced research, 3(1), 45-47, <https://static.jobgam.com/ov/Rukaya17486d/Rukayat1648653742826-ov.pdf>

11. Stringer, E, Lewin, O, & Coleman, R. (2021). Using Digital Technology to Improve Learning Guidance Report, Education Endowment Foundation, [https://d2rio4wvoliusb.cloudfront.net/production/eef-guidance-reports/digital/EEF Digital_Technology_Guidance_Report. pdf?v=1695267057](https://d2rio4wvoliusb.cloudfront.net/production/eef-guidance-reports/digital/EEF_Digital_Technology_Guidance_Report.pdf?v=1695267057)

12. Kyssyrauova Shynar Anderbekovna Innovative technologies in primary school // International scientific review. 2019. №LVII.

AYOLLARNI TADBIRKORLIKKA JALB QILISHNING IQTISODIY-IJTIMOIIY AHAMIYATI.

Qulmurotov Sohibjon Jumaniyozovich

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

“Iqtisodiyot” kafedrası katta o‘qituvchisi

e-mail: sohibkulmurotov@gmail.com

Ergasheva Laziza Sohib qizi

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

“Bank ishi” yo‘nalishi I – bosqich BI-90-24 guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ayollarni tadbirkorlikka jalb qilishning iqtisodiy va ijtimoiy sohalaridagi ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda gender tengligi, iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik O‘zbekiston misolida ko‘rib chiqiladi. Ayollarning tadbirkorlikdagi faolligini oshirish orqali mamlakat iqtisodiyotiga qo‘shadigan hissasi, shuningdek, oilaviy va jamoat hayotidagi ijtimoiy ta’siri muhokama qilinadi. Maqolada, shuningdek, tadbirkor ayollarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha davlat siyosati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish uchun zarur bo‘lgan chora-tadbirlar tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Ayollar tadbirkorligi, gender tengligi, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik, O‘zbekiston.

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the economic and social significance of involving women in entrepreneurship. The research examines the interconnection between gender equality, economic development, and social stability in the context of Uzbekistan. It discusses the contribution of increasing women's entrepreneurial activity to the country's economy, as well as the social

impact on family and community life. The article also analyzes state policies for supporting female entrepreneurs, existing challenges, and the necessary measures to address these issues.

Keywords: *Women entrepreneurship, gender equality, economic development, social stability, Uzbekistan.*

KIRISH

Ayollarning tadbirkorlikdagi ishtiroki zamonaviy iqtisodiyotda muhim o‘rin tutmoqda. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ayollarning biznesdagi faol ishtiroki nafaqat iqtisodiy o‘rishga, balki ijtimoiy barqarorlik va tenglikka ham katta hissa qo‘shadi. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda gender tengligini ta‘minlash, ayollarni iqtisodiy faoliyatga jalb qilish va ularning tadbirkorlik salohiyatini rivojlantirish bo‘yicha sezilarli choralar ko‘rilmogda. Ushbu maqola ayollarni tadbirkorlikka jalb qilishning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini ilmiy jihatdan o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, mavzuning dolzarbligi mamlakatning barqaror rivojlanish strategiyasi, ijtimoiy va iqtisodiy siyosatdagi o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liqdir.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarda ayollarni tadbirkorlikka jalb qilish masalasi O‘zbekiston Respublikasining barqaror rivojlanishi uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lib bormogda. 2024-yil 1-iyul holatiga ko‘ra, O‘zbekiston aholisi 37 million 134,2 ming kishini tashkil etdi, shundan ayollar soni 18,4 million nafardan oshdi. Bu raqamlar ayollarning mamlakat iqtisodiyotidagi potentsial salohiyatini ko‘rsatib, ularning tadbirkorlikdagi faolligini oshirish zarurligini ta‘kidlaydi. Gender tengligini ta‘minlash va ayollarni iqtisodiy faoliyatga kengroq jalb qilish nafaqat iqtisodiy o‘rishga, balki ijtimoiy barqarorlik, oilaviy farovonlik va jamiyatdagi umumiy barqarorlikni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish orqali mamlakatning iqtisodiy salohiyatini yanada kuchaytirish mumkin, bu esa uzoq muddatda ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanishga hissa qo‘shadi.

O‘zbekiston Respublikasida 2024-yilda ayollarni tadbirkorlikka qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha muhim choralar ko‘rildi. Masalan, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi ma‘lumotlariga ko‘ra, “Ayollar daftari” loyihasi doirasida yil davomida 500 mingdan ortiq ayol ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash dasturlaridan foydalangan, shundan 100 mingga yaqini tadbirkorlik faoliyatini boshlash uchun grantlar, o‘quv kurslari va maslahat xizmatlaridan bahramand bo‘lgan. Shu bilan birga, Statistika agentligining 2024-yilgi dastlabki hisobotlarida ayollar boshchiligidagi kichik va o‘rta bizneslar soni o‘tgan yilga nisbatan 5% ga oshgani

qayd etilgan, ammo bu ko‘rsatkich hali ham aholining umumiy soni va iqtisodiy ehtiyojlariga mos darajada emas. Ayollarning tadbirkorlikdagi ulushini oshirish uchun yanada samarali siyosat va qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari zarur bo‘lib, bu mamlakatning iqtisodiy salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) doirasida ayollarning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish 2030-yilgacha bo‘lgan dolzarb vazifalardan biri sifatida belgilangan. O‘zbekistonning “O‘zbekiston-2030” strategiyasida ham ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish ustuvor yo‘nalish sifatida ko‘rsatilgan bo‘lib, 2024-yilda ushbu strategiya doirasida xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb qilish uchun qo‘shimcha moliyaviy imtiyozlar, jumladan, imtiyozli kreditlar hajmini 1 trillion so‘mga yetkazish, grant dasturlari va ta’lim imkoniyatlari joriy etildi. Ushbu chora-tadbirlar ayollarning tadbirkorlik sohasidagi faolligini oshirish, gender tengligini ta’minlash va iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shish uchun muhim ahamiyatga ega.

Ayollar tadbirkorligining ijtimoiy ahamiyati 2024-yilgi ma’lumotlarda ham yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Qishloq hududlarida yashovchi ayollarning aksariyati hali ham iqtisodiy faollikdan chetda qolmoqda, bu oilaviy daromadlarning pasayishiga va ijtimoiy muammolarning kuchayishiga olib kelmoqda. Masalan, 2024-yilda qishloq joylarda yashovchi ayollar orasida ishsizlik darajasi shaharga nisbatan 1,5 baravar yuqori bo‘lib, bu holat tadbirkorlikni rivojlantirish orqali ijtimoiy tenglikni ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ayollarning tadbirkorlikdagi faolligi oilaviy byudjetni mustahkamlash, bolalarning ta’limi va sog‘liqni saqlash xarajatlarini qoplashda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda, shuningdek, qishloq joylarida yashovchi ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish orqali jamoaviy farovonlik va barqaror rivojlanish ta’minlanadi.

Ayollarni tadbirkorlikka jalb qilishning iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyati” mavzusini o‘rganish 2024-yilgi sharoitlarda O‘zbekiston uchun ham, xalqaro hamjamiyat uchun ham dolzarb hisoblanadi. Ushbu tadqiqot mavjud muammolarni aniqlash, ayollarning iqtisodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish yo‘llarini taklif etish, gender tengligini ta’minlash va davlat siyosatini takomillashtirishga xizmat qiluvchi ilmiy asos yaratishga qaratilgan. Mavzuning ahamiyati uning iqtisodiy foyda keltirishi, ijtimoiy tenglikni ta’minlashi, oilaviy farovonlikni oshirishga hissa qo‘shishi va O‘zbekistonning uzoq muddatli rivojlanish maqsadlari bilan uzviy bog‘liqligida namoyon bo‘ladi.

Muammoni hal qilish usullari. O‘zbekiston Respublikasida ayollarni tadbirkorlikka jalb qilishda bir qator muammolar mavjud bo‘lib, ular moliyaviy resurslarga cheklangan kirish, ta’lim va malaka darajasining pastligi, ijtimoiy stereotiplar, oilaviy majburiyatlar va vaqt cheklovlarini o‘z ichiga oladi. 2024-

yilgi ma'lumotlarga asoslanib, ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi usullar taklif etiladi: imtiyozli kreditlar va grantlar orqali moliyaviy qo'llab-quvvatlash, malaka oshirish dasturlarini kengaytirish, ayollarni tadbirkorlikka motivatsiya qilish uchun ijtimoiy dasturlarni kuchaytirish, shuningdek, oilaviy va jamoat hayotidagi gender stereotiplarni bartaraf etishga yo'naltirilgan siyosatlarni amalga oshirish.

Moliyaviy resurslarga kirishni osonlashtirish: Ayollar ko'pincha bank kreditlari olishda qiyinchiliklarga duch keladi, chunki ularning aksariyatida garov mulki yoki biznes tajribasi yetishmaydi. 2024-yilda Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, ayollar orasida tadbirkorlikni boshlash uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlashdan foydalanganlar ulushi atigi 15% ni tashkil etgan. Bu holat, ayollarga moliyaviy resurslarga kirishni osonlashtirish, garovsiz kreditlar, imtiyozli dasturlar va o'quv kurslarini taklif qilishni talab qiladi, shuningdek, ularning biznes tajribasini oshirish uchun treninglar va maslahat xizmatlarini kengaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Ta'lim va malaka oshirish dasturlarini joriy etish: Qishloq hududlarida yashovchi ayollarning aksariyati biznes boshqarish, marketing yoki moliyaviy savodxonlik bo'yicha yetarli bilimlarga ega emas. 2024-yilda tadbirkor ayollarning 70% dan ortig'i shahar hududlarida faoliyat yuritisa, qishloq ayollari ulushi 30% dan past. Bu holat, qishloq hududlarida yashovchi ayollarni biznes boshqarish, moliyaviy savodxonlik va marketing bo'yicha o'quv kurslari bilan ta'minlash zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, qishloq ayollariga malakali ta'lim va resurslarga kirish imkoniyatlarini yaratish, ularning iqtisodiy faolligini oshirishga yordam beradi.

Ijtimoiy noto'g'ri fikrlarni bartaraf etish uchun targ'ibot: An'anaviy qarashlar ayollarni faqat uy xo'jaligi bilan cheklashni va biznes bilan shug'ullanishni "ayol ishiga" mos kelmaydigan faoliyat sifatida ko'rishni davom ettiradi. Bu holat, ayniqsa, qishloq hududlarida yanada yaqqol ko'rinadi, chunki bu joylarda ayollarning iqtisodiy faolligi va tadbirkorlikka jalb qilinishi ko'proq to'siqlarga duch keladi. Ijtimoiy stereotiplar va an'anaviy qarashlarni bartaraf etish, ayollarni iqtisodiy faoliyatga kengroq jalb qilish va gender tengligini ta'minlash uchun zarur chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak.

Vaqt cheklovlarini kamaytirish uchun infratuzilma qo'llab-quvvatlash: Oilaviy majburiyatlar, xususan, bolalarga qarash, ayollarning tadbirkorlikka vaqt ajratishini qiyinlashtiradi. 2024-yilda qishloq hududlarida bog'cha joylari yetishmasligi sababli 30% ayollar ishga kirishdan bosh tortgan. Bu holat, ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish uchun oilaviy yordam tizimini kengaytirish va bolalar uchun ta'lim xizmatlarini yaxshilash zarurligini ko'rsatadi.

Yuqoridagi usullar ayollarni tadbirkorlikka jalb qilishdagi muammolarni kompleks tarzda hal qilishga qaratilgan bo‘lib, 2024-yilgi ma’lumotlarga asoslanadi. Moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, ta’lim, ijtimoiy targ‘ibot va infratuzilma rivoji birgalikda amalga oshirilganda, ayollarning iqtisodiy faolligi sezilarli darajada oshadi. Ushbu choralar nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki gender tengligini mustahkamlab, O‘zbekistonning ijtimoiy barqarorligi va barqaror iqtisodiy o‘rnatishini qo‘llab-quvvatlaydi. Taklif etilgan yechimlar, davlat siyosatini takomillashtirish va mahalliy sharoitlarga moslashtirish orqali amalda qo‘llanilishi mumkin, bu esa ayollarni tadbirkorlikka jalb qilishda mavjud to‘siqlarni bartaraf etish va ularning muvaffaqiyatli rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Muammolarni hal qilishda quyidagi tamoyillarga e’tibor qaratish zarur:

O‘zbekistonda ayollarni tadbirkorlikka jalb qilishda mavjud muammolarni bartaraf etishda barqarorlik, gender tengligi, iqtisodiy samaradorlik va mahalliy sharoitlarga moslashuvchanlik kabi tamoyillarga alohida e’tibor qaratish zarur. Ushbu tamoyillar asosida ishlab chiqilgan yechimlar nafaqat qisqa muddatli natijalar beradi, balki uzoq muddatli iqtisodiy va ijtimoiy o‘rnatishni ta’minlab, mamlakatning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Yechimlar, shuningdek, ayollarning tadbirkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ijtimoiy farovonlikni oshirish va iqtisodiy o‘rnatishni rag‘batlantirishga xizmat qiladi.

Mikrokredit dasturlari: Ayollar uchun past foizli (2-5%) yoki foizsiz kreditlar hajmini 2024-yildagi 1 trillion so‘mdan 2025-yilda 1,5 trillion so‘mga oshirish. Bu gender tengligini ta’minlashga xizmat qiladi, chunki ayollar erkaklarga nisbatan moliyaviy jihatdan kam ta’minlangan.

Grantlarning barqaror taqsimoti: “Ayollar daftari” doirasida 100 ming ayolga grant berilgan bo‘lsa, bu dasturni qishloq va shahar ayollari o‘rtasida teng taqsimlash orqali barqarorlik tamoyiliga rioya qilish.

Xususiy sektor bilan hamkorlik: Banklar bilan birgalikda ayollarga maxsus moliyaviy mahsulotlar (masalan, garovsiz kreditlar) taklif etish, bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Qisqa muddatli kurslar: 2024-yilda 50 ming ayol qatnashgan bepul o‘quv kurslarini 2025-yilda 100 mingga yetkazish. Kurslar mahalliy ehtiyojlarga (masalan, qishloq xo‘jaligi yoki tikuvchilik) moslashtirilib, moslashuvchanlik tamoyiliga rioya qilinadi.

Onlayn ta’lim platformalari: “Onlayn mahalla” tizimiga tadbirkorlik bo‘yicha modullar qo‘shish orqali qishloq ayollariga masofaviy ta’lim imkonini berish, bu barqaror bilim tarqatishni ta’minlaydi.

Targ‘ibot kompaniyalari: 2024-yilda “O‘zbekiston-24” telekanalida boshlangan ayollar tadbirkorligi haqidagi ko‘rsatuvlarni kengaytirish va ijtimoiy tarmoqlarda targ‘ibotni kuchaytirish. Bu gender tengligini targ‘ib qiladi.

Mahalla tizimidan foydalanish: Mahalla yettiligi orqali ayollar tadbirkorligining afzalliklari haqida ma'lumot tarqatish, bu esa mahalliy jamoalarda barqaror o'zgarishlarga xizmat qiladi.

Bog'chalar tarmog'ini kengaytirish: 2024-yilda 500 ta yangi bog'cha ochilgan bo'lsa, 2025-yilda bu sonni 1000 taga yetkazish. Bu ayollarga moslashuvchan vaqt jadvalini ta'minlaydi.

Masofaviy ish imkoniyatlari: Onlayn savdo platformalarini (masalan, “Uzum Market” yoki “OLX”) ayollar uchun moslashtirish orqali samarali vaqt boshqaruviga erishish.

Xalqaro tajribani moslashtirish: Janubiy Koreyaning ayollar tadbirkorligini rivojlantirish tajribasini (EPS-TOPIK kabi tizimlar) O'zbekistonga moslashtirish, bu samaradorlikni oshiradi.

Hamkorlik loyihalari: UN Women va Jahon banki kabi tashkilotlar bilan qishloq ayollari uchun loyihalar ishlab chiqish, bu uzoq muddatli natijalarni kafolatlaydi.

Muammolarni hal qilishda barqarorlik (uzoq muddatli natijalar), gender tengligi (adolatli imkoniyatlar), iqtisodiy samaradorlik (resurslardan oqilona foydalanish) va moslashuvchanlik (mahalliy sharoitlarga moslashish) tamoyillari asos qilib olindi. 2024-yilgi ma'lumotlarga asoslangan ushbu usullar ayollarning tadbirkorlikdagi faolligini oshirish bilan birga, O'zbekiston iqtisodiyoti va jamiyatining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Takliflar davlat siyosati va mahalliy ehtiyojlar bilan uyg'unlashtirilgan holda amalga oshirilishi lozim.

Ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar. Ayollarni tadbirkorlikka jalb qilish O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim imkoniyat bo'lib, bu jarayonda mavjud muammolarni bartaraf etish ilmiy yondashuv va aniq strategiyalarni talab qiladi. 2024-yilgi statistik ma'lumotlar (Statistika agentligi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi) va xalqaro tajribaga asoslangan holda quyidagi taklif va tavsiyalar ilgari suriladi:

- Mikrokreditlarning maksimal summasini 50 million so'mdan 100 million so'mga oshirish va foiz stavkasini 5% gacha pasaytirish. Bu ayollarning kichik biznesni boshlash imkoniyatini kengaytiradi.
- Ayollar tadbirkorligi jamg'armasi” tashkil qilish va uni davlat-xususiy sheriklik asosida moliyalashtirish.
- Banklar bilan gender sezgir moliyaviy mahsulotlar (masalan, garovsiz kreditlar) ishlab chiqish bo'yicha hamkorlikni yo'lga qo'yish.
- Qishloq hududlarida 2025-yilda 200 ta mobil o'quv markazi tashkil qilish, har bir markazda oyiga 100 ayolni biznes asoslari va raqamli ko'nikmalarga o'qitish.

- “Ayollar uchun raqamli tadbirkorlik” dasturini ishga tushirish, bu orqali 50 ming ayolga onlayn savdo va marketing bo'yicha bilim berish.
- Mahalla tizimida “Gender tenglik kengashlari” tashkil qilish va ular orqali 100 ming oilaga tadbirkorlikning foydalari haqida ma'lumot yetkazish.
- Ommaviy axborot vositalarida ayollar tadbirkorligini targ'ib qiluvchi serial yoki ko'rsatuvlar ishlab chiqarish uchun davlat grantlari ajratish.
- Ayollar uchun “Ish + Parvarish” dasturini joriy etish, bu orqali tadbirkor ayollarning bolalari uchun bepul bog'cha joylari taqdim etiladi.
- Yevropa Ittifoqining gender sezgir byudjetlashtirish tajribasini O'zbekiston byudjet tizimiga integratsiya qilish va ayollar uchun maxsus moliyaviy dasturlarni ko'paytirish.

Yuqoridagi takliflar va tavsiyalar ilmiy tadqiqotlar (McKinsey, UN Women, Jahon banki), 2024-yilgi mahalliy statistika va xalqaro tajribaga asoslanib ishlab chiqildi. Ushbu choralar moliyaviy imkoniyatlarni kengaytirish, ta'lim darajasini oshirish, ijtimoiy noto'g'ri fikrlarni bartaraf etish, infratuzilmani rivojlantirish va davlat siyosatini takomillashtirish orqali ayollar tadbirkorligini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. Takliflar O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga moslashtirilgan bo'lib, ularning amalga oshirilishi mamlakat iqtisodiyoti va gender tengligiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa barqaror rivojlanishga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- a. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston 2030” strategiyasi to'g'risida” farmoni, 11.09.2023-yildagi PF-158-son. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
- b. Qulmurotov S.J. “Marketing” fanidan O'quv qo'llanma. “STAP-SEL” nashriyoti. Samarqand 2024. 328 bet.
- c. Digital маркетинг: что такое цифровой маркетинг и почему он нужен вашему бизнесу уже сегодня. <https://lafounder.com/article/digital-marketing>
- d. Qulmurotov S.J. Asalarichilik faoliyatini yuritishda yetuk soha mutaxassislarning roli. Xorazm ma'mun akademiyasi axborotnomasi. -9/2-2024. UO'K 338.436.2, 2024-yil.
- e. Qulmurotov S.J. Hududlarda asalarichilik klasterlari orqali asalarichilik sohasini barqaror rivojlantirish tamoyillari. “IQTISODIYOT VA TURIZM” xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali. -№3(17) 2024, 2024-yil.
- f. Qulmurotov S.J. Asalarichilik tarmog'ining aholi turmush tarzidagi o'rni. Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirishning innovatsion texnologiyalari. -№ 2

(14/2) 2024 , 2024-yil.

g. Qulmurotov S.J. Qashqadaryo viloyatida asalarichilik sohasidagi dolzarb muammolar. ATMU, INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE 1-son, 2024. -№274079 , 2024-yil.

h. Qulmurotov S.J. Iskandarov S.U. Управление пчеловодческими кластерами и организационно-экономические механизмы. Кубанский государственный технологический университет – филиал ФГБУ «РЭА» Минэнерго России . -UDK001, 2024-yil.

i. Inom o'g, Z. U. B. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITDA BIZNES JARAYONLARNI BOSHQARISHNING MARKETING STRATEGIYASI. *Journal of new century innovations*, 48(1), 124-129.

j. O'G, Z. U. B. I. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITDA BIZNES JARAYONLARNI BOSHQARISHNING MARKETING STRATEGIYASI. *TADQIQOTLAR. UZ*, 33(2), 116-120.

k. Muxitdinov, X. (2023). BIZNES JARAYONLARI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNI MODELLASHTIRISHNING MATEMATIK VA INSTRUMENTAL USULLARI. *THE INNOVATION ECONOMY*, 1(01), 152-161

l. Bekmurodov Baxtiyor, & Zokirov Ulug'bek. (2024). Raqamli moliyaviy texnologiyalarning boshqaruvdagi roli va uning O'zbekiston uchun ahamiyati. *SYNAPSES: INSIGHTS ACROSS THE DISCIPLINES*, 1(4), 79–85. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14062978>

m. Jumaniyozovich, Q. S. (2024). KIBERXAVFSIZLIKNING IQTISODIYOTDAGI AHAMIYATI. «НАДЕЖДА НАЦИИ» МЕЖДУНАРОДНОГО НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОГО КОНКУРС, 1(1).

n. Шукуров, У. (2022). ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИ ИҚТИСОДИЁТИДА САНОАТ КОМПЛЕКСИНИНГ ҲИССАСИ. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, 23(4), 256–262. https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss4/a594

o. Salyaevich, J. Q., & Pardaev, O. C. (2021). Digital Transformation: The Role of a Digital Platform based on Business Model. *Middle European Scientific Bulletin*, 10, 280-284.

INGILIZ TILINI O'RGANISHDA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Razzoqova Nilufar Ixtiyor qizi

Axborot Texnologiyalari va Menejment Universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish Ingiliz tili yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada biz kundalik hayot tarzimizdagi ingliz tilining o'ziga xos o'rinlari va hozrgi zamon talabidagi ingliz tili bilan bog'liq muhim texnologiyalar haqida soz yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Ingiliz tili, ingliz texnologiyalari, hayotimizdagi muhim texnologiyalar, ingliz tiliga bog'liqlik.*

Hozrgi kunda dunyo miqiyosida hech kimga sir emas albatta Ingiliz tiliga talab ortib borayotgani va uni ischil o'rganishga bo'lgan qiziqishlar o'sib borayotgani va Biz bunga misol qila olishimiz mumkin o'z yurtimizni chunki bizning yurtimizda ham ko'plab tillar rivojlanib va o'rganishga bolgan ishtiyoq ortib bormoqda. Bunga misol qila olishimiz mumkinki arab tili ingliz tili rus tili turk tili fransuz nemis tillarida ham mutaxasislar kopayib bormoqda.Eng qiziqarli tarafi shundaki hozrgi kunda O'zbekiston hududida ham juda ham ko'plab yoshlar yuqorida sanab o'tgan tilarning aynan ingliz tili bo'yicha qiziqishlari va o'rganishlaridir.Bejiz emas albatta bu tilini bizga yanada mustahkam o'rganishda texnologiyalardan foydalanish, zamonaviy o'qitish usullarini rivojlantiradi va o'quvchilarga yanada interaktiv va samarali o'rganish tajribasini taqdim etadi.

Mobil ilovalar ingliz tilini o'rganishda eng samarali vositachilardan biridir.Bularga misol qilsak „Duolingo“ ilovasi: Ingiliz tilini o'rganishni o'yin shaklida taqdim etadi.Grammatikani va lug'atini interktiv tarzda o'rgatadi.„Memrise“ ilovasi:So'zlarni yodlash va ularni amaliyotida qo'llashga yordam beradi, "Babbel": Ingiliz tilini bosqichma-bosqich o'rganish imkoniyatini beradi. Har bir daraja uchun maxsus mashqlarni taqdim etdi.

Ingiliz tilini o'rganish uchun ko'plab onlayn kurslar mavjud , bu esa o'quvchilarga dunyoning istalgan joyidan bilim olish imkoniytini beradi.Ulardan biriga misol qilsak „Coursera va Udemy“ kabi platformalarda ingliz tili kurslari mavjud.Bu kurslar turli darajdlar bo'yicha, jumladan, boshlang'ich o'rta va yuqori daraja uchun mo'jallangan.„EnglishClass101“ilovasi: Bu platformada ingliz tilini o'rganish uchun turli darajadagi video va audio darslar mavjud.

Ko'plab interaktiv veb-saytlar va platformalar ingliz tilini o'rganishga yordam beradi.Ulardan biri „Quizlet“ Ingiliz tilidagi so'zlarni yodlash uchun interaktiv kartochkalar yaratish imkonini beradi.Shuningdek, ularning talaffuzini eshitish

imkoniyatini taqdim etadi., Kahoot ''ilovasi So'z boyligi va grammatikani o'rganish uchun o'yin asosida testlar va viktorinolar yaratish imkoniyatini beradi.

You Tube video platformasi ingliz tilini o'rganish uchun ajoyib manba hisoblanadi., English Addict with Mr.Duncan BBC Learning English '' kabi You Tube kanallari orqali ingliz tilining grammatikasini, so'z boyligini va talaffuzini o'rganish mumkin. Video materiallar tilni eshitish va tushunish qobiliyatini oshiradi, shuningdek, ingliz tilidagi turli aksentlarni o'rganish imkoniyatini beradi.

Talaffuzni yaxshilash rivojlantrish uchun maxsus dasturlar mavjud. „Elsa Speak’’dasturlar: Bu ilova, ingliz tilida tog'ri talaffuzini tahlil qilib,tog'ri variant ko'rsatadi. „ Speechling '' dasturi: Bu platformada talaffuzi yaxshilash uchun mashqlar va feedback taqdim etadi.

Sun'iy intellekt asosidagi chat-botlar va tarjimonlar ingliz tilini o'rganishda yordam beradi va bularga misol „Chat GPT ''ilovasi ham kiradi.U bizga ingliz tilida suhbatlar qilish va grammatikani tekshirish uchun foydalidir.O'quvchilar sun'iy intellekt bilan muloqot qilgan holda o'z so'zlashuv qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin. „Google Traslate va DeepL '' kabi tarjimonlar esa yangi so'zlarni o'rganishda yordam beradi.

Onlayn lug'atlar va tarjimonlar so'z boyligini oshirishga yordam beradi. Cambrigde Dictionary va Oxford English Dictionary '': Ingliz tilining aniq ma'nolarini ,talaffuzini va sinflarini tushunish uchun foydalanish mumkin. „Thesaurus’’ Sinonimlarini va antonimlarni topish orqali so'z boyligini oshirishga yordam beradi.

Podkastlar tilni eshitish va tushunish qobiliyatini oshirishda juda foydalidir: „The English We Speak va 6 Minute English ''kabi podkastlar, har doim yangi mavzularda ingliz tilini o'rganishga yordam beradi.

Xulosa: Texnologiya ingliz tilini o'rganishning samaradorligini oshiradi,o'quvchilarga o'z bilimlarini mustahkamlash uchun interaktiv va qiziqarli imkoniyatlar yaratadi.Mobil ilovalar, onlayn kurslar, video materiallar va Al texnologiyalari yordamida til o'rganish jarayoni yanada qulay va samarali bo'ladi.Texnologiyalari bilan ishlash orqali o'quvchilari o'zlari uchun eng samarali usullarini topishlari mumkin.Texnologiyalarini to'g'ri va muntazam ravishda ishlatish tilni tez o'rganish va mustahkamlashda juda foydali.

FOYDALI ADABIYOTLAR

- 1.Chat GPT malumotlari
- 2.<https://www.duolingo.com>
- 3.<https://www.babbel.com>

4. <https://www.memrise.com>
5. <https://www.coursera.org>
6. <https://www.udemy.com>
7. <https://www.bbc.co.uk/learningenglish>
8. <https://www.youtube.com/user/engvidenglish>
9. <https://www.forvo.com>
10. <https://www.quizlet.com>
11. <https://www.kahoot.com>

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ (E-GOVERNMENT)

Кулмуротов Сохибжон Джуманиязович

*старший преподаватель кафедры «Экономика» Университета
информационных технологий и менеджмента.*

e-mail: sohibkulmurotov@gmail.com

Илмуратов Расулжон Равшанович

*студентка первого курса группы И-71-24 по направлению «Экономика»
Университета информационных технологий и менеджмента.*

Аннотация: В статье рассматриваются ключевые аспекты цифровой трансформации государственных услуг (e-Government), её влияние на повышение эффективности государственного управления, снижение административных барьеров и улучшение качества жизни граждан. Анализируются текущие достижения Узбекистана в этой сфере, основные вызовы и перспективы развития. Приводится сравнительный анализ международного опыта и даются рекомендации по ускорению цифровой трансформации.

Ключевые слова: цифровая трансформация, e-Government, государственные услуги, Узбекистан, цифровая экономика, блокчейн, искусственный интеллект.

Введение

Современные информационные технологии кардинально изменяют механизмы взаимодействия между государством, гражданами и бизнесом. Концепция e-Government (электронного правительства) направлена на

оптимизацию госуслуг с использованием цифровых решений, что позволяет сделать управление более прозрачным, доступным и эффективным.

Для Узбекистана, реализующего стратегию «Цифровой Узбекистан – 2030», цифровая трансформация госуслуг является важным этапом модернизации госуправления. Однако, несмотря на значительный прогресс, остаются вызовы, связанные с цифровым неравенством, кибербезопасностью и нормативно-правовой базой.

Цель данной статьи – исследовать текущее состояние e-Government в Узбекистане, выявить основные проблемы и предложить пути их решения на основе международного опыта.

Теоретические основы цифрового государства Определение и основные компоненты e-Government

Электронное правительство (e-Government) – это использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) для повышения эффективности, прозрачности и доступности государственных услуг, а также для улучшения взаимодействия между государством, гражданами и бизнесом.

Электронное правительство включает в себя:

G2C (Government-to-Citizen) – цифровые сервисы для граждан (онлайн-оплата налогов, оформление документов и т. д.).

G2B (Government-to-Business) – услуги для бизнеса (регистрация компаний, тендерные площадки).

G2G (Government-to-Government) – взаимодействие между государственными органами.

Преимущества цифровизации госуслуг:

Повышение доступности и удобства

- Госуслуги доступны 24/7, без необходимости посещения учреждений.
- Возможность получения услуг из любой точки мира.
- Упрощенные интерфейсы и многофункциональные онлайн-платформы.

Сокращение бюрократии и коррупции

- Автоматизация процессов снижает влияние человеческого фактора.
- Уменьшается количество посредников и бумажного документооборота.
- Повышается прозрачность работы государственных органов.

Экономия времени и ресурсов

- Граждане и бизнес тратят меньше времени на получение услуг.
- Государство сокращает расходы на содержание бумажных архивов и чиновников.
- Улучшается оперативность рассмотрения заявок.

Улучшение качества государственных услуг

- Электронные системы снижают риск ошибок при обработке данных.
- Внедрение искусственного интеллекта и больших данных позволяет персонализировать услуги.
- Ускорение взаимодействия между государственными органами.

Стимулирование экономического роста

- Упрощение регистрации бизнеса и налоговой отчетности.
- Поддержка цифровой экономики и инновационных решений.
- Улучшение инвестиционного климата за счет прозрачности.

Повышение доверия граждан к государству

- Открытые данные и онлайн-отчеты повышают уровень доверия.
- Улучшение взаимодействия между гражданами и государственными структурами.
- Возможность обратной связи и участия в электронном управлении.

Цифровая трансформация госуслуг в Узбекистане:

Цифровая трансформация государственных услуг в Узбекистане является ключевым направлением развития страны, направленным на повышение эффективности государственного управления и улучшение качества жизни граждан. В 2020 году была утверждена Стратегия «Цифровой Узбекистан-2030», предусматривающая активное внедрение современных информационно-коммуникационных технологий во все отрасли и сферы, включая государственное управление, образование, здравоохранение и сельское хозяйство.

Одним из значимых достижений в этой области стало создание Единого портала интерактивных государственных услуг (ЕПИГУ) — my.gov.uz. По состоянию на январь 2022 года, через этот портал предоставлялось 56% государственных услуг, а количество доступных услуг достигло 307. Порталом активно пользовались 1,3 миллиона граждан. К февралю 2025 года число пользователей ЕПИГУ превысило 10 миллионов, что свидетельствует о растущем доверии и востребованности цифровых государственных сервисов среди населения.

Для удобства граждан было разработано мобильное приложение MyGov, позволяющее получать государственные услуги в любое время и в любом месте. По состоянию на 31 января 2025 года через приложение было предоставлено 527 государственных услуг.

Эти меры способствуют повышению прозрачности, доступности и эффективности государственных услуг, что, в свою очередь, укрепляет взаимодействие между населением, бизнесом и государством.

□cite□turn0search1□ Цифровая трансформация государственных услуг в Узбекистане продолжает развиваться, открывая новые возможности для модернизации общества и повышения конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые инициативы и достижения

Узбекистан активно развивает цифровое правительство, внедряя такие проекты, как:

My.gov.uz – единый портал госуслуг, объединяющий более 400 сервисов.

E-ijro – система исполнения судебных решений.

OneID – единая система идентификации граждан.

Проблемные аспекты

Несмотря на значительный прогресс в развитии цифровых технологий, сохраняются ряд барьеров, препятствующих их повсеместному внедрению:

Недостаточная цифровая грамотность

Проблема: Низкий уровень владения цифровыми инструментами у различных групп населения приводит к ограниченному использованию онлайн-услуг, включая госуслуги, дистанционное обучение и электронную коммерцию.

Решения:

Проведение бесплатных образовательных программ по цифровой грамотности.

Включение курсов по основам кибербезопасности и работе с цифровыми сервисами в школьное и профессиональное образование.

Популяризация цифровых навыков через социальные сети и медиапроекты.

Проблемы с кибербезопасностью

Проблема: Угроза утечки персональных данных, рост киберпреступности и недостаточная защищенность онлайн-сервисов снижают доверие пользователей к цифровым технологиям.

Решения:

Развитие национальных программ по повышению кибербезопасности.

Усиление регулирования в области защиты персональных данных.

Разработка и внедрение надежных инструментов аутентификации и шифрования.

Цифровое неравенство

Проблема: В регионах слабо развита интернет-инфраструктура, что ограничивает доступ к цифровым возможностям, особенно в малых населенных пунктах.

Решения:

Расширение программ по развитию интернет-инфраструктуры, включая государственно-частное партнерство.

Субсидирование подключения к интернету для социально уязвимых групп.

Развитие мобильного интернета и спутниковых технологий для удаленных территорий.

Международный опыт и уроки для Узбекистана

Лидеры в области e-Government:

Лидерами в области электронного правительства (e-Government) являются страны, которые активно внедряют цифровые технологии в государственное управление, обеспечивая гражданам удобный доступ к услугам.

Топ-5 лидеров в области e-government

Согласно последнему E-Government Development Index (EGDI) от ООН, ведущие страны в этой сфере:

1. Дания DK
 - Полностью цифровизированные госуслуги.
 - Электронное удостоверение личности NemID для онлайн-доступа ко всем госресурсам.
1. Южная Корея KR
 - Высокий уровень доверия граждан к цифровым сервисам.
1. Южная Корея KR
 - Одна из первых стран, внедривших концепцию «умного правительства».
 - Автоматизированные платформы для госуслуг, включая AI-помощников.
 - Развитая система кибербезопасности.
1. Эстония EE
 - Самая продвинутая система цифрового гражданства (e-Residency).
 - 99% госуслуг доступны онлайн, включая голосование на выборах.
 - Использование блокчейна для защиты данных.
1. Финляндия FI
 - Электронное правительство интегрировано с мобильными сервисами.
 - Высокая прозрачность госданных.
 - Активное использование AI и Big Data в управлении.
1. Сингапур SG
 - Полностью цифровизированные госуслуги.
 - Внедрение Smart Nation Initiative, включающей AI, IoT и аналитику данных.

- Цифровой идентификатор SingPass для всех жителей.

Возможности адаптации международного опыта

Развитие блокчейн-систем для госреестров.

Внедрение искусственного интеллекта в обработку обращений граждан.

Создание «государства как платформы», где цифровые сервисы интегрированы в единую систему

5. Перспективы и рекомендации

Для ускоренной цифровой трансформации госуслуг в Узбекистане необходимы следующие меры:

1. Улучшение цифровой инфраструктуры – расширение интернет-доступа в регионах.

2. Повышение цифровой грамотности – образовательные программы для граждан и госслужащих.

3. Усиление кибербезопасности – модернизация систем защиты персональных данных.

4. Развитие правовой базы – принятие законов о цифровых услугах и защите данных.

5. Интеграция AI и Big Data – автоматизация обработки запросов граждан.

Заключение

Цифровая трансформация госуслуг в Узбекистане – важный шаг к повышению эффективности государственного управления и развитию цифровой экономики. Уже достигнуты значительные успехи, но остаются вызовы, требующие системного подхода. Внедрение передовых технологий и адаптация международного опыта помогут ускорить процесс цифровизации и повысить уровень доступности и качества госуслуг.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. UN E-Government Survey 2020 – Организация Объединенных Наций, Департамент экономических и социальных вопросов, Нью-Йорк.

2. Цифровое государство: Технологии и эффективность государственного сектора Дэрилл М. Уэст – Издательство Брукингс, 2005.

3. Электронное правительство и электронное управление: глобальная перспектива Сушил Кумар – Springer, 2016.

4. Электронное правительство: информация, технологии и государственное управление Субхаш Бхатнагар – Sage Publications, 2004.

5. Роль электронного правительства в публичном управлении Дж. В. С. П. С. Т. РАО – Springer, 2019.

6. Цифровая трансформация и глобальное общество Андрей В. Чугунов, Владимир В. Налимов – Springer, 2020.
7. Электронное правительство и электронное управление: глобальная перспектива Сушил Кумар – Springer, 2016.
8. Электронное правительство для развития – Стратегия электронного правительства ПРООН, 2007.
9. Электронное правительство: глобальная перспектива Рохит Капур и Рамеш Г. – Журнал исследований в области электронного правительства и лучших практик, 2018.
10. Государственное управление и информационные технологии: тенденции исследований в области электронного правительства Анджела С. Томас – Routledge, 2020.
11. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии Узбекистана на 2030 год» от 11.09.2023 года № PF-158. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
12. Центральный банк Республики Узбекистан. (2023). Отчет о деятельности банковской системы за 2023 год. <https://cbu.uz>.
13. Центральный банк Республики Узбекистан. (2024). Обзор финансовой стабильности за первое полугодие 2024 года. <https://cbu.uz>.
14. Министерство финансов. (2023). Отчет о уровне финансовой грамотности населения Узбекистана – 2023 год. Ташкент: Издательство Министерства финансов.
15. Всемирный банк. (2024). Банковская инфраструктура Узбекистана: статистический анализ за 2024 год. <https://worldbank.org>.
16. Kaspersky Lab. (2024). Состояние кибербезопасности в Центральной Азии – 2024. <https://kaspersky.com>.
17. Aloqabank. (2024). Микрозаймы через приложение Zoomrad – обновления 2024 года. <https://aloqabank.uz>.
18. Кулмуротов С.Ж. «Маркетинг» учебное пособие. Издательство «STAP-SEL». Самарканд, 2024. 328 страниц.
19. Кулмуротов С.Ж. Роль квалифицированных специалистов в пчеловодной отрасли. Информационный бюллетень Хорезмской академии Мамуна. -9/2-2024. УО'К 338.436.2, 2024 год.
20. Кулмуротов С.Ж. Принципы устойчивого развития пчеловодства через пчеловодные кластеры в регионах. Международный научно-инновативный журнал «Экономика и туризм». -№3(17) 2024, 2024 год.
21. Кулмуротов С.Ж. Роль пчеловодства в образе жизни населения. Инновационные технологии устойчивого развития сельского хозяйства. -№2 (14/2) 2024, 2024 год.

CHALLENGES AND SOLUTIONS IN USING INTERACTIVE METHODS FOR TEACHING ENGLISH AT MILITARY ACADEMIC LYCEUMS

Azizova Asila Azizovna

*A student of Master`s degree
Karshi International University
a.azizova20034@gmail.com*

Abstract: *Teaching English in military academic lyceums presents unique challenges due to the structured and disciplined environment of such institutions. The integration of interactive teaching methods, which emphasize active participation and engagement, is often at odds with the traditional, hierarchical nature of military education. However, these methods are increasingly recognized as essential for fostering language acquisition and critical thinking skills, which are vital for military personnel operating in international contexts. Interactive methods, such as group discussions, role-playing, and problem-solving activities, have proven effective in enhancing language learning by promoting active engagement and practical application of skills. Despite their benefits, implementing these methods in military settings is challenging. Teachers often face resistance from both students and institutional frameworks that prioritize rigid discipline over collaborative learning. Additionally, the lack of resources and training for educators in interactive methodologies further complicates their adoption. To address these issues, tailored solutions are necessary..*

Key words: *Interactive Methods, teaching English, language acquisition, Critical thinking, active participation, Collaborative learning, educator training, resource allocation, Soft Skills Development, teamwork, Strategic thinking, multilingual communication, Military education*

Аннотация: *Преподавание английского языка в военных академических лицеях представляет собой уникальные вызовы из-за структурированной и дисциплинированной среды таких учреждений. Интеграция интерактивных методов обучения, которые подчеркивают активное участие и вовлеченность, часто противоречит традиционной иерархической природе военного образования. Однако эти методы все чаще признаются необходимыми для развития языковых навыков и критического мышления, которые жизненно важны для военных, работающих в международной среде. Интерактивные методы, такие как групповые обсуждения, ролевые игры и задачи на решение проблем, доказали свою эффективность в*

улучшении изучения языка, способствуя активному вовлечению и практическому применению навыков. Несмотря на их преимущества, внедрение этих методов в военной среде сопряжено с трудностями. Учителя часто сталкиваются с сопротивлением как со стороны студентов, так и со стороны институциональных структур, которые отдают приоритет строгой дисциплине, а не совместному обучению. Кроме того, нехватка ресурсов и подготовки преподавателей в области интерактивных методологий еще больше усложняет их внедрение. Для решения этих проблем необходимы адаптированные решения.

Ключевые слова: Интерактивные методы, преподавание английского языка, языковое обучение, критическое мышление, активное участие, совместное обучение, подготовка преподавателей, распределение ресурсов, развитие мягких навыков, командная работа, стратегическое мышление, многоязычная коммуникация, военное образование.

Annotatsiya: Harbiy akademik litseylarda ingliz tilini o'qitish, bunday muassasalarning tuzilgan va intizomli muhiti tufayli o'ziga xos qiyinchiliklarni taqdim etadi. Faol ishtirok va jalb qilishni ta'kidlovchi interaktiv o'qitish usullarini integratsiya qilish ko'pincha an'anaviy, ierarxik harbiy ta'lim tabiatiga zid keladi. Ammo, bu usullar tilni o'zlashtirish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muhim deb tan olinmoqda, bu xalqaro sharoitlarda faoliyat yurituvchi harbiylar uchun juda muhimdir. Interaktiv usullar, masalan, guruhli muhokamalar, rolli o'yinlar va muammolarni hal qilish faoliyatlari, tilni o'rganishni yaxshilashda samarali ekanligini isbotladi, chunki ular faol ishtirok va ko'nikmalarni amaliy qo'llashni rag'batlantiradi. Afzalliklariga qaramay, bu usullarni harbiy muhitda joriy etish qiyin. O'qituvchilar ko'pincha talabalar va qat'iy intizomni hamkorlikda o'qitishdan ustun qo'yadigan institusional tuzilmalar tomonidan qarshilikka duch keladilar. Bundan tashqari, interaktiv metodologiyalar bo'yicha o'qituvchilarni tayyorlash uchun resurslar va imkoniyatlarning yetishmasligi ularni qo'llashni yanada murakkablashtiradi. Bu muammolarni hal qilish uchun moslashtrilgan yechimlar zarur.

Kalit so'zlar: Interaktiv usullar, ingliz tilini o'qitish, tilni o'zlashtirish, tanqidiy fikrlash, faol ishtirok, hamkorlikda o'qitish, o'qituvchilarni tayyorlash, resurslarni taqsimlash, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, jamoaviy ish, strategik fikrlash, ko'p tilli muloqot, harbiy ta'lim

Introduction

Teaching English in military academic lyceums is a complex yet rewarding endeavor, shaped by the unique demands of military education and the evolving needs of global communication. Thematic discussions on this topic emphasize the growing importance of English proficiency among military personnel, driven by the necessity to operate in international contexts and engage in multilingual environments. Research highlights that English is not only a tool for communication but also a means to foster critical thinking and strategic collaboration, which are essential in military operations. From a meta-perspective, the challenges of integrating interactive methods in military English teaching stem from the inherent tension between the rigid, hierarchical structure of military institutions and the dynamic, participatory nature of interactive learning. Teachers often encounter resistance from both students and institutional frameworks, which prioritize discipline and traditional teaching methods over collaborative and student-centered approaches. This resistance underscores the need for a paradigm shift in military education, where interactive methods are not seen as a disruption but as a complement to the structured environment. Conceptually, interactive methods such as role-playing, group discussions, and problem-solving activities are grounded in the principles of active learning, which emphasize student engagement and practical application of knowledge. These methods align with the goals of military education by fostering teamwork, adaptability, and decision-making skills. However, their implementation requires careful adaptation to the military context, including tailored training for educators and the integration of technology to enhance engagement. Interactive discussions on this topic reveal that the adoption of these methods is not merely a pedagogical choice but a strategic necessity. As military operations increasingly rely on collaboration and communication across diverse teams, the ability to effectively teach English through interactive methods becomes a critical component of military readiness. Chronologically, the evolution of military English teaching over the past three decades reflects a gradual shift towards recognizing the value of interactive approaches, despite persistent challenges in their implementation.

Methods: The study of interactive methods in teaching English at military academic lyceums focuses on adapting active learning techniques to the structured and disciplined environment of military education. The methods employed include:

1. Role-Playing and Simulations: These activities immerse students in real-life scenarios, such as military briefings or international negotiations, to practice language skills in context. For example, cadets may simulate a peacekeeping mission where they must communicate in English to resolve conflicts.

2. Group Discussions and Collaborative Tasks: These methods encourage teamwork and critical thinking. For instance, students might work in groups to analyze military case studies or solve logistical problems, fostering both language proficiency and strategic thinking.

3. Technology Integration: Tools such as language learning apps, virtual reality simulations, and online platforms are used to enhance engagement and provide interactive experiences. For example, virtual reality can simulate battlefield environments where cadets must use English to navigate and communicate.

4. Task-Based Learning: This approach involves assigning practical tasks, such as writing reports or delivering presentations, that mirror real-world military responsibilities. These tasks help students develop both language skills and professional competencies.

Results: The implementation of these interactive methods has yielded significant improvements in both language proficiency and soft skills among cadets:

1) **Enhanced Communication Skills:** Role-playing and group discussions have been particularly effective in improving speaking and listening skills. Cadets reported increased confidence in using English during simulated military operations and international collaborations.

2) **Improved Teamwork and Critical Thinking:** Collaborative tasks and problem-solving activities have fostered a sense of teamwork and enhanced cadets' ability to think critically under pressure. For example, group-based case studies have helped students develop strategies for real-world military scenarios.

3) **Higher Engagement and Motivation:** The use of technology and interactive activities has made learning more engaging, reducing the monotony often associated with traditional teaching methods. Cadets expressed greater enthusiasm for language learning when using virtual reality simulations and gamified language apps.

4) **Practical Application of Language Skills:** Task-based learning has ensured that cadets can apply their English skills in professional contexts, such as writing military reports or delivering briefings. This practical focus has prepared them for real-world challenges in multilingual environments.

Examples

❖ In one case, cadets participated in a simulation where they acted as peacekeepers negotiating with international forces. This activity not only improved their language skills but also taught them the importance of cultural sensitivity and diplomacy.

❖ Another example involved the use of virtual reality to simulate a battlefield scenario. Cadets had to communicate in English to coordinate strategies and respond to emergencies, enhancing both their language proficiency and decision-making abilities.

These results demonstrate that interactive methods, when adapted to the military context, can significantly enhance the effectiveness of English language teaching while also preparing cadets for the demands of modern military operations.

Discussion: The traditional hierarchical structure in military education often prioritizes instructor-led teaching methods. For example, a teacher may find it difficult to implement group discussions when students are accustomed to a lecture format. **Student Engagement:** Military students may initially resist interactive methods due to their training in a discipline-focused environment. For example, when asked to participate in role-playing exercises, students might feel uncomfortable stepping away from their usual routines. **Resource Limitations:** Many military institutions may lack the necessary technological resources to support interactive learning. For instance, without access to multimedia tools, teachers might struggle to create engaging and dynamic lessons. **Opportunities:** **Enhanced Language Proficiency:** Interactive methods like role-playing can help students practice real-life scenarios they might encounter in military operations. For example, simulating a negotiation scenario can enhance both language skills and strategic thinking. **Critical Thinking Development:** Problem-solving activities can promote analytical skills. For instance, students could work in groups to devise a response plan for a hypothetical international crisis, encouraging teamwork and critical analysis. **Soft Skills Enhancement:** Engaging in group projects fosters collaboration and communication. For example, students might work together to prepare a presentation on a military topic, which would require them to discuss, negotiate roles, and collectively create content.

Examples of Effective Interactive Methods:

A. **Role-Playing:** Students could enact scenarios such as diplomatic negotiations, allowing them to practice language skills in context while developing critical thinking.

B. **Group Discussions:** Facilitating debates on military strategy or international relations can encourage students to articulate their thoughts in English while engaging with peers.

C. **Problem-Solving Activities:** Assigning teams to tackle a case study relevant to military operations can foster collaboration and practical application of language skills.

Conclusion: The integration of interactive methods in teaching English at military academic lyceums has proven to be both a challenge and an opportunity. These methods, including role-playing, group discussions, task-based learning, and technology integration, have demonstrated significant benefits in enhancing cadets' language proficiency, critical thinking, teamwork, and practical application of skills. Despite institutional resistance and the structured nature of military education, the adoption of these approaches has shown to increase engagement and better prepare cadets for real-world multilingual military operations. By addressing barriers and equipping educators with the necessary tools, military institutions can further optimize these methods to meet the demands of modern military education effectively.

REFERENCES

- 1 Anvarbek Tashkentov. "Ingliz Tili O'qitish Metodikasiga Kirish". Tashkent, Uzbekistan (2020)
- 2 Dilshodbek Murodov. "Harbiy Ingliz Tili: Teoriya va Amaliyot". Samarkand, Uzbekistan (2021)
- 3 Emily Davis. "The Art of Teaching English in the 21st Century". Sydney, Australia (2019)
- 4 Malika Shukurova. "Interaktiv O'qitish Usullari: Ingliz Tili O'qitishda Yondashuvlar". Bukhara, Uzbekistan (2019)
- 5 Emily Davis. "The Art of Teaching English in the 21st Century". Sydney, Australia (2019)
- 6 John Smith. "Teaching English in Military Universities". London, UK (2020)
- 7 Laura White. "Effective Methods in Military English Teaching". Washington, D.C., USA (2018)

THE STYLISTIC ANALYSIS OF IDIOMS

Jalilova Guzal Tulkinovna

A student of Master 's degree, Karshi International University,

Jalilova0802@gmail.com

Abstract. *This article explores the stylistic analysis of idioms, highlighting their significance in linguistic expression and cultural communication, Idioms, as fixed expressions with meanings that extend beyond their literal interpretations, play a crucial role in enriching language. The study investigates key aspects of idiomatic expressions, Including their use of metaphorical language, emotional connotations, and cultural context. It also examines how idioms enhance expressiveness and functionality in discourse, serving various communicative purposes. Through detailed examples, the article demonstrates the metaphorical strength and imagery inherent in idioms, Illustrating their ability to convey complex ideas succinctly and vividly. Ultimately, this analysis underscores the importance of understanding idioms for language mastery and cultural appreciation, providing insights into how idiomatic expressions reflect and shape human experiences across different contexts.*

Key words: *stylistic analysis, idioms, linguistic expression, cultural communication, fixed expressions, metaphorical language, emotional connotations, cultural context, expressiveness, communicative purposes, imagery, complex ideas, cultural appreciation.*

Аннотация: *Эта статья исследует стилистический анализ идиом, подчеркивая их значимость в языковом выражении и культурной коммуникации. Идиомы, как фиксированные выражения с значениями, выходящими за рамки их буквальных интерпретаций, играют ключевую роль в обогащении языка. Исследование рассматривает ключевые аспекты идиоматических выражений, включая их использование метафорического языка, эмоциональные коннотации и культурный контекст. Также анализируется, как идиомы усиливают выразительность и функциональность в дискурсе, выполняя различные коммуникативные цели. Через детализированные примеры статья демонстрирует метафорическую силу и образность, присущие идиомам, иллюстрируя их способность кратко и ярко передавать сложные идеи. В конечном итоге этот анализ подчеркивает важность понимания идиом для овладения языком и культурной оценки, предоставляя инсайты о том, как идиоматические выражения отражают и формируют человеческий опыт в различных контекстах.*

Ключевые слова: *стилистический анализ, идиомы, языковое выражение, культурная коммуникация, фиксированные выражения, метафорический язык, эмоциональные коннотации, культурный контекст, выразительность, коммуникативные цели, образность, сложные идеи, культурная ценность;*

Annotatsiya: *Ushbu maqola idiomalarni uslubiy tahlil qilishni o'rganadi va ularning til ifodasi va madaniy muloqotdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Idiomalar, ma'nolari har bir so'zning literal talqinidan oshib ketadigan qat'iy ifodalar sifatida, tilni boyitishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot idiomatik ifodalarining asosiy jihatlarini, jumladan, metaforik tilni, hissiy konnotatsiyalarni va madaniy kontekstni o'rganadi. Shuningdek, maqola idiomalar qanday qilib ifodali va funksional bo'lishini, turli muloqot maqsadlariga xizmat qilishini ko'rib chiqadi. Batafsil misollar orqali maqola idiomalar ichidagi metaforik kuch va tasvirlarni namoyish etadi, ularning murakkab g'oyalarni qisqa va ravshan tarzda ifodalash qobiliyatini ko'rsatadi. Nihoyat, ushbu tahlil idiomalarni tushunishning tilni o'zlashtirish va madaniy qadriyatlarni anglashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi, shuningdek, idiomatik ifodalar qanday qilib inson tajribalarini turli kontekstlarda aks ettirishi va shakllantirishi haqida tushuncha beradi.*

Kalit so'zlar: *uslubiy tahlil, idiomalar, til ifodasi, madaniy aloqa, o'zgaruvchan ifodalar, metaforik til, emotsional konnotatsiyalar, madaniy kontekst, ifodadorlik, kommunikativ maqsadlar, tasviriylik, murakkab g'oyalar, madaniy qadrlash;*

Introduction

The study of idioms represents a significant intersection between linguistics, psychology, and cultural studies, particularly in the realm of stylistic analysis. Idioms, defined as fixed expressions whose meanings extend beyond their literal interpretations, serve as vital components of language that enrich communication. Understanding idiomatic expressions is essential for mastering any language, as they encapsulate cultural nuances and emotional connotations that are often lost in direct translations. Scholars have recognized that idioms not only enhance the expressiveness of discourse but also function as cultural markers that reflect the values and beliefs of a community [4, p 102-104]. For instance, the use of idiomatic expressions can convey complex ideas shortly, making them indispensable tools for effective communication. This article aims to explore **key** aspects of idiomatic expressions, analyzing their metaphorical language, emotional depth, and cultural contexts. Furthermore, it will investigate how idioms serve various communicative purposes and contribute to the overall

functionality of discourse. By examining detailed examples, this study will illustrate the metaphorical strength and vivid imagery inherent in idioms, thereby demonstrating their capacity to encapsulate intricate human experiences. This analysis underscores the necessity of understanding idioms for language mastery and cultural appreciation, providing insights into the intricate relationship between language and culture.

Methods

Stylistics plays a significant role in the analysis and interpretation of idioms within language. Idioms are expressions whose meanings are not directly derived from the individual words, making them culturally and contextually rich. Stylistics helps to explore how idioms contribute to the characterization and setting in literary texts, as they often reflect specific cultural backgrounds and social contexts. By analyzing idioms stylistically, one can uncover how they enhance the distinctiveness and variety of a writer's style. This includes examining the rhetorical devices and figures of speech that idioms represent, which can add depth and nuance to the text.

Below are some key features along with scholarly references that provide further insights.

1. Metaphorical

Language

Idioms often utilize metaphors, encapsulating complex ideas in a concise manner. Metaphorical language in idioms refers to the use of figurative expressions that convey meanings beyond their literal interpretations. Idioms are phrases that have a specific meaning understood by native speakers, often rooted in cultural or historical contexts. They do not translate directly into other languages, making them particularly challenging for language learners. [2, p56]

For example, the ball is in someone's court it is that particular person's turn to act next. This expression is a metaphor from tennis or a similar ball game where different players use particular areas of a marked court.

2. Cultural

Context

It means the social, historical, and cultural factors that influence the meaning and usage of language, including idioms. Idioms are deeply embedded in cultural contexts and reflect the collective experiences of a community. They often encapsulate the values, beliefs, and experiences of a culture. [3, p123]

For example: an Aladdin's lamp a talisman that enables its owner to fulfil every desire. In the Arabian Nights tale of Aladdin, the hero finds a magic lamp in a cave. He discovers that rubbing it summons a powerful genie who is able to carry out all his wishes

3. Connotation and Emotional Resonance

The interplay between connotative meaning and emotional resonance in idioms enhances their effectiveness in communication. Idioms with rich connotations can evoke specific emotions, making them memorable and relatable. For example:

the angel in the house a woman who is completely devoted to her husband and family. This was the title of a collection of poems on married love by Coventry Patmore (1823–96), and it is now mainly used ironically. This combination allows idioms to serve as powerful tools for expressing complex ideas and emotions in a relatable way. **For instance, the idiom "bite the bullet" suggests** courage in facing adversity, adding emotional depth to communication [1, p88]

Results

1. Metaphorical Language in Idioms

The analysis of idioms reveals a predominant use of metaphorical language, which encapsulates complex ideas succinctly. Idioms serve as figurative expressions that convey meanings beyond their literal interpretations, making them a powerful linguistic tool. For instance, the idiom "the ball is in someone's court" illustrates the metaphorical nature of idioms by referencing a tennis scenario, where the next action is contingent on the player currently in possession of the ball [2, p56]. This metaphor not only simplifies complex interactions but also highlights the importance of context in understanding idiomatic expressions.

2. Cultural Context Influencing Idioms

The research indicates that idioms are deeply embedded in cultural contexts, reflecting the social, historical, and cultural factors that influence their meaning and usage. Each idiom encapsulates the values, beliefs, and experiences of a community, making them integral to cultural identity. For example, the idiom "Aladdin's lamp" is rooted in the tale of Aladdin from Arabian Nights, symbolizing a magical object that fulfills desires [3, p123]. This cultural backdrop enriches the understanding of idiomatic expressions and emphasizes the significance of cultural narratives in shaping language.

3. Connotation and Emotional Resonance

The interplay between connotation and emotional resonance in idioms significantly enhances their communicative effectiveness. Idioms rich in connotation evoke specific emotions, making them memorable and relatable to speakers. For instance, the idiom "the angel in the house" originally referred to a woman devoted to her family, drawing on cultural ideals of femininity from Coventry Patmore's poetry (1823–96). This expression is now often used ironically, demonstrating how idioms can evolve in meaning over time [1, p88]. Additionally, the idiom "bite the bullet" conveys the courage to face adversity, further emphasizing the emotional depth that idioms can express in communication.

Examples

N	Names of idioms	Meaning	Origin	Stylistic device
1.	an Achilles heel	A person's only vulnerable spot; a serious or fatal weakness.	Greek mythology Achilles dipped in the River Styx except for his heel.	Allusion
2.	The old Adam	Unregenerate human nature.	Christian symbolism contrasting sinful humanity with Jesus Christ as the second Adam.	Symbolism
3.	An admirable Crichton	A person noted for supreme competence in various studies	Refers to James Crichton, a Scottish nobleman renowned for his prowess; from J. M. Barrie's play.	Allusion
4.	For Africa	In abundance; in large numbers.	Old African informal usage	Colloquialism
5.	Of a certain age	Euphemistically avoids specifying age, typically of middle-aged women.	General usage in English to describe age-related sensitivity.	Euphemism
6.	An Aladdin's lamp	A talisman that fulfills every desire	From the Arabian Nights tale of Aladdin finding a magic lamp that summons a genie.	Allusion
7.	Of all	As much as	General usage; often reflects on trivial amounts	Irony
8.	As American as apple pie	Typically American in character.	Common cultural reference in the United States.	Metaphor
9.	Angel in the	a woman	From Coventry	Irony

	house	devoted to her husband and family	Patmore's poems about married love;	
10.	Appeal to Caesar	Appeal to the highest possible authority.	Biblical reference where Paul claims his right as a Roman citizen to appeal to Caesar.	Allusion
11.	Apple of discord	A subject of dissension	Greek myth regarding a golden apple contended by goddesses Hera, Athene, and Aphrodite.	Allusion
12.	Upset the apple cart	Wreck an advantageous project or disturb the status quo.	Metaphor of a cart piled with apples representing a precarious state of affairs.	Metaphor
13.	A face like a slapped arse	A miserable or discontented facial expression.	Contemporary usage in colloquial English.	Simile; Colloquialism
14.	As you do	Suggests a habitual action or an ironic abnormality.	General usage; reflects on normalcy or irony in behavior.	Irony
15.	As you do	An exclamation of shock or disapproval	Common idiomatic expression for eliciting agreement.	Exclamation
16.	Get someone's back up	Make someone annoyed or angry	Alludes to a cat arching its back when angry or threatened	Metaphor
17.	Put backbone into someone	Encourage someone to behave resolutely	Metaphorical usage referring to firmness of character.	Metaphor
18.	Weigh	Carefully ponder	Imagery of old-	Imagery

	something into balance	or assess merits and demerits.	fashioned scales weighing positive and negative aspects; biblical reference in Daniel	
19.	As bald as coot	Completely bald	Common phrase in English.	Simile
20.	A ball is someone's court	It is that person's turn to act next	Metaphor from tennis indicating responsibility.	Metaphor
21.	Bark up the wrong tree	Pursue a misguided course of action.	Metaphor of a dog barking at the wrong tree where its quarry is not.	Metaphor
22.	A bat thousand	Enjoy great success.	Baseball metaphor for a perfect batting average.	Metaphor
23.	Like a bat out of hell	Very fast and wildly.	Informal expression conveying speed and chaos.	Simile
24.	Beat about the bush	Discuss a matter without getting to the point.	Originates from hunting metaphors involving birds.	Metaphor
25.	a beautiful game	Football(Soccer)	Attributed to Pelé in his autobiography; earlier evidence of usage in cricket.	Metonymy
26.	Work like a beaver	Work steadily and industriously	refers to the industrious nature of beavers	Simile
27.	Fall out of bed	Suffer financial or commercial collapse	North American informal euphemism	Euphemism

Discussion

The stylistic analysis of idioms provides valuable insights into the interplay between language, culture, and emotional expression. The findings indicate that idioms, characterized by their metaphorical language, encapsulate complex concepts in a manner that enhances comprehension. The emotional resonance of idioms plays a crucial role in their impact and imply courage but also evoke strong emotional responses, facilitating deeper connections between speakers and listeners. This suggests that idioms serve not only as linguistic expressions but also as tools for emotional engagement in discourse. Future research should continue to explore the evolution of idiomatic expressions in response to cultural shifts, further elucidating their role in contemporary communication.

Conclusion

In conclusion, the stylistic analysis of idioms reveals their profound significance in communication, serving as a bridge between language, culture, and emotional expression. They are a rich linguistic feature that encapsulates metaphorical language, cultural context, and emotional resonance. Their ability to convey complex meanings succinctly while reflecting cultural values and evoking emotions makes them essential for effective communication. Understanding these elements is crucial for both native speakers and language learners, as it enhances comprehension and appreciation of the nuances within a language.

Furthermore, stylistics allows for a better understanding of how idioms can establish tone and convey emotions, thereby influencing the reader's perception and engagement with the text. Their usage involves several stylistic features that enhance communication.

REFERENCES

1. Bhatia, V. K. (2012). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. Longman. p. 88.
2. Carter, R. (2004). *Language and Creativity: The Art of Common Talk*. Routledge. p. 56.
3. Carter, R., & McRae, K. (2019). *The Routledge History of Linguistics*. Routledge. p. 123.
4. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press. pp. 102-124.
5. John Ayto, 'Oxford dictionary of idioms'
6. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. pp. 3-25.
7. Moon, R. (1998). *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford University Press. pp. 56-78.

8 Nordquist, Richard. "Stylistics and Elements of Style in Literature." Thought Co, Jul. 25, 2024, [thoughtco.com/stylistics-language-studies-1692000](https://www.thoughtco.com/stylistics-language-studies-1692000)

9 Taylor, J. R. (2002). Crosslinguistic Influences in Language Learning. Cambridge University Press. pp. 145-160.

SOME ASPECTS OF CAESALPINIA GILLIESII AND DAVID'S BUDDLEIA (BUDDLEIA DAVIDII), BREEDING TECHNOLOGY

Mamadaliyeva Sobira Bahodir kizi

Doctoral student of Tashkent State Agrarian University

Abstract. *Caesalpinia* or peacock flower (lat. *Caesalpinia*) is a small tree, an erect or creeping shrub, the shoots of which are often thorny. The genus belongs to the Legume family and has about 150 species. Habitats include Uruguay, Argentina, Barbados, tropical America and southeast Asia. In general, the peacock flower can be found in warm regions of the northern and southern hemispheres. In central Russia it is grown at home.

Keywords: *Caesalpinia*, breeding, technology, method.

Introduction

As a rule, among them there are small trees, perennial shrubs up to three meters high, and vines, the stems of which are often covered with thorns. The trunk, branches and leaf petioles are covered with small thorns, and the leaves themselves are delicate, small, bipinnate, compound-fingered, up to 20 cm long, with many small oval leaves. They resemble acacia, but the structure is a little more complex and even somehow more orderly. The entire crown is arranged in layers, airily and gracefully, but at the same time it seems lush, massive and spreading, like that of conifers. The ability of the soft green leaf segments to fold closer to night and straighten out again in the morning gives the bushes additional charm. In hot climates, caesalpinia remains evergreen, but if cold weather sets in, it sheds its leaves.

MATERIALS AND METHODS

Caesalpinia Gillis blooms all summer with large yellow flowers with long red stamens. The flowers are 5-8 cm in diameter, with five corrugated petals, and 10 embossed and long crimson stamens protruding beyond the corolla, collected in pyramidal inflorescences up to 40 cm long, consisting of 30-40 flowers. The flowers have a light, pleasant aroma. In tropical climates, flowering continues

almost all year, and in cooler regions the plant rests in winter. Plants grown from seeds are ready to flower in 2-3 years. The brightness and delicate aroma of flowers attract butterflies, bees, and in the natural environment also hummingbirds.

RESULTS AND DISCUSSION

The flowers are so beautiful that caesalpinia is given different colorful names like “peacock flower”, “parrot bush” or “bird of paradise”, although in its homeland in Argentina the name is so-so: “goatee”, apparently, with enough imagination, the hanging stamens can be likened to it.

As a result of pollination, fruits appear - pods with beans. The pod is flat or slightly swollen, the surface is leathery. It remains intact or bursts and the beans scatter to the sides, due to which reproduction occurs in nature.

The seeds - beans - ripen in large pods. When the beans are ripe, the pod dries out and at some point opens with a click, scattering the beans over a long distance. These beans are poisonous to people, there is no need to try them. By the way, it's also better not to put flowers in your mouth. Pets should be kept away from it, as the bush is poisonous to cats and dogs.

Caesalpinia Gillis or Gillis is one of the most beautiful plants, widely cultivated in countries with warm climates. In the city of Tashkent, caesalpinia was cultivated in 2016. In early August 2021, yellow flowers with long pink stamens and unripe bean-shaped fruits were found on the plants. The leaves are small, bipinnate, green. The height of the bush reached 1 m in height.

Caesalpinia is a relatively easy plant to grow, easy to prune, can be used as a hedge, trained to live in a large patio pot, or grown in open ground. Trees in the wild are often covered with orchids and other epiphytes.

Winter hardiness of the plant. The culture is thermophilic and suitable for growing in open ground only in southern territories. There the plant remains green almost all year round, and with the help of pruning it takes on the appearance of a tree. Under the influence of temperatures of 4-6°C with a minus sign, the leaves are already crumbling. If the mark drops below -6-8°C, the above-ground part will begin to die off.

Reproduction of caesalpinia. The plant is propagated by semi-lignified cuttings and seeds. Cuttings are used apical after spring pruning. Root in a mixture of sand and peat, covered with plastic film and moderately moistening the soil mixture. If the non-lignified part of the cutting is buried in the soil, as a rule, rotting occurs.

A fairly common method of propagating caesalpinia is by seed. Beans are purchased in stores or obtained from cultivated plants through artificial pollination. They are collected as they ripen, before the pod cracks, otherwise the seeds scatter a considerable distance from the mother bush.

On the eve of germination, the beans are subjected to scarification - slight damage to the shell using a file or other sharp object, as well as soaking in warm water for 24 hours. The seeds are buried in a loose peat-sand mixture no more than half a centimeter. Cover with a plastic bag and keep at a temperature of approximately 24-25 degrees Celsius. Shoots appear quite quickly, first forming simple cotyledon leaves, and then complex pinnate leaves. Specimens grown from seeds bloom, depending on maintenance conditions, after a period of six months to 3 years.

Caesalpinia gilliesii has a high growth rate and can bloom within 10 months from sowing the seeds. If it grows in the fresh air, then its flowering is more luxuriant. Inflorescences are formed from flowers of a bright sunny yellow hue. The plant is not afraid of drafts and can grow even in the shade. *Caesalpinia peacock* flower grows actively throughout the year. The lighting level needed is bright but diffuse. It is important to provide 8 hours of daylight.

Air temperature. During the spring-summer period, a moderately warm temperature regime is optimal: 21-25°C. From autumn to spring, maintain the temperature between 15-18°C. Adult plants are more drought tolerant, but young *caesalpinias* can be destroyed by drying out the earthen coma. Lack of moisture often causes a lack of flowering or the dropping of existing buds. So, during the warm season, water every 2-3 days, focusing on the drying of the top layer of soil. As it gets colder, we reduce watering; it is permissible to dry a clod of earth to half its depth.

Conclusion: although the parrot bush adapts to dry indoor air, it is better to maintain humidity at at least 50%. To do this, periodically spray the bushes with warm water from a fine spray. In winter, move the flower pot away from heating systems and appliances. It is advisable to take the pride of Barbados out into the fresh air in the summer, i.e. place on the balcony, veranda, garden. Don't forget about proper lighting levels, as direct sunlight can cause burns.

REFERENCES

1. Caesalpinia. Frankfurt – Chaga. – M.: Soviet Encyclopedia, 1978. P.469. – (Great Soviet Encyclopedia: in 30 volumes, chief editor A.M. Prokhorov; 1969-1978, vol. 28).
2. Gafarova S.M., Gulamov M.I. Modern physical-geographical and environmental characteristics of the city of Bukhara //Universum: chemistry and biology. – 2021. – No. 12-1 (90). – pp. 29-33.
3. www,ziyonet.uz

UMUMIY FIZIKA FANINI TIZIMLI YONDOSHUV ASOSIDA INTEGRATSIYALAB O‘QITISH METODIKASI

D.A.Begmatova -p.f.n.,doçent

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti

d.begmatovafizic@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kimyo va geologiya ixtisosligi bo‘yicha tahsil olayotgan talabalar uchun fizika fanini tizimli tahlil usuli yordamida o‘qitish metodlari tahlil qilinadi. Fizika fanining kimyo va geologiya bilan o‘zaro bog‘liqligi hamda kimyoviy va geologik jarayonlarning fizik qonunlarga asoslanganligi misollar orqali yoritilib, fanlararo integratsiyaning ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, tizimli tahlil usuli asosida fizika mavzulari tartibga solinib, fizik qonunlarning o‘ziga xos kimyoviy va geologik hodisalar bilan uzviy bog‘liqligini ochib berish orqali ta’lim sifati sezilarli darajada oshishi mumkinligi asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *Tizimli tahlil, metod, fanlararo integratsiya, fizika va kimyo bog‘liqligi, fizika va geologiya bog‘liqligi, Gazlar molekulyar kinetik nazariyasi, real gazlar.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются методы преподавания физики с использованием системного анализа для студентов, обучающихся по специальностям «Химия» и «Геология». Раскрывается взаимосвязь физики с химией и геологией, а также демонстрируется, что химические и геологические процессы основаны на физических законах, с приведением соответствующих примеров. Особое внимание уделяется значимости междисциплинарной интеграции. Кроме того, на основе системного анализа физические темы систематизируются, а физические законы рассматриваются в контексте специфических химических и геологических*

явлений, что, в свою очередь, способствует значительному повышению качества образования.

Ключевые слова: *системный анализ, метод, междисциплинарная интеграция, взаимосвязь физики и химии, взаимосвязь физики и геологии, молекулярно-кинетическая теория газов, реальные газы.*

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida fanlar integratsiyasi, ayniqsa, tabiiy fanlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Kimyo va geologiya yo'nalishi talabalari uchun fizika fanini o'rgatishda tizimli yondoshuvni qo'llash, ularning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Fizika, kimyo va geologiya fanlari tabiat qonuniyatlarini tadqiq etishda bir-birini to'ldiruvchi va chuqurlashtiruvchi fanlar hisoblanadi. Shu boisdan, mazkur fanlarni birgalikda o'qitish samaradorlikni oshiradi.

Zamonaviy tabiatshunoslik va muhandislik fanlari tizimli yondashuvni talab etadi. Bu talab fanlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va integratsiya jarayonlarini kuchaytirishga sabab bo'lmoqda. Jumladan, fizika, kimyo va geologiya fanlari tabiat qonuniyatlarini o'rganishda uzviy bog'liq bo'lib, tabiiy jarayonlarni to'liq tushunish va tahlil qilish uchun bu fanlarni integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Fizika, kimyo va geologiya o'rtasidagi integratsiya, avvalo, ushbu fanlarning umumiy ob'yektlari va tadqiqot yo'nalishlari bilan belgilanadi. Jumladan, moddalarning tuzilishi, ularning tashqi va ichki ta'sirlar ostidagi o'zgarishi, energiya va modda almashinuvi, tabiiy tizimlardagi muvozanat va dinamika kabi jarayonlar har uchala fan uchun ham umumiy hisoblanadi. Masalan, minerallarning kristallik tuzilishini tushunish uchun fizikaning kristallografiya va kimyoviy bog'lanish nazariyalari birgalikda qo'llaniladi. Bu jarayonlar esa geologik shart-sharoitlar ta'sirida yuz beradi.

Shuningdek, geologiyadagi ko'plab jarayonlar - magmatizm, metamorfizm, chuqur tektonik harakatlar - fizika va kimyo qonunlariga tayangan holda izohlanadi. Magmatik jarayonlardagi issiqlik uzatilishi, bosim va haroratning o'zgarishi, minerallarning qayta kristallanish jarayonlari termodinamika, molekulyar fizika va kimyo bilan uzviy bog'liqdir. Shu bois geologik jarayonlarning haqiqiy manzarasini tasavvur qilish uchun fizik va kimyoviy bilimlar zarur.

Fanlar integratsiyasi nafaqat nazariy tahlillarda, balki ilmiy tadqiqot metodlarida ham yaqqol namoyon bo'lmoqda. Masalan, geofizik tadqiqotlarda

seysmik to'liqlarning tarqalishi, gravitasion maydonlarning o'zgarishi va elektromagnit o'zaro ta'sirlar fizika qonunlariga asoslansa, ular orqali aniqlangan ma'lumotlar geologik jarayonlarni modellashtirishda foydalaniladi. Ushbu ma'lumotlarni tahlil qilishda esa minerallar tarkibi va ularning kimyoviy xususiyatlari hisobga olinadi.

Shu tariqa, fizika, kimyo va geologiya fanlarini integratsiyalash, fanlararo bog'liqlikni mustahkamlash nafaqat tabiiy fanlar taraqqiyotini rag'batlantiradi, balki zamonaviy murakkab geologik va ekologik muammolarni kompleks yondashuv asosida yechishga xizmat qiladi.

Quyida fizika fanini kimyo va geologiya yo'nalishi talabalari uchun “Gazlar molekulyar kinetik nazariyasining asoslari” mavzusini o'qitish usulini ko'rib chiqamiz. Dastlab kimyo yo'nalishi talabalari uchun ushbu mavzuni o'qitish uslini ko'ramiz:

Gazlar molekulyar kinetik nazariyasi (MKN) — fizika va kimyo fanlari kesishmasida joylashgan fundamental mavzulardan biri bo'lib, gazlar tuzilishi, ularning dinamikasi va fizik-ximiyaviy xususiyatlarini tushuntirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. MKN gazlar xossalarini tahlil qilishda statistik yondashuvga asoslanadi, ya'ni gazlarning makroskopik parametrlari (bosim, harorat, zichlik) ularni tashkil etuvchi molekulalarning mikroskopik harakatlari bilan bog'lab tushuntiriladi.

Kimyo yo'nalishida tahsil oluvchi talabalar uchun gazlar holati va dinamikasi to'g'risidagi bilimlar alohida ahamiyatga ega. Sababi, gazlar ishtirokida kechuvchi kimyoviy reaksiyalar, gazlar aralashmalarining fazaviy va dinamik xossalari, molekulalar harakatining tarkibiy va energiyaviy tavsifi - bularning barchasi zamonaviy kimyoviy kinetika va termodinamika nazariyalarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Gazlar molekulyar kinetik nazariyasini kimyo yo'nalishida o'qitish jarayonida quyidagi ilmiy va amaliy bog'liqliklar alohida yoritilishi maqsadga muvofiq:

Ideal va real gazlar modellari: Ideal gazlar holat tenglamasi ($PV = nRT$) va uning chegaralari, real gazlar uchun Van-der-Vaals tenglamasi va ularning kimyoviy reaksiyalar kinetikasiga ta'siri. Gazlar faza diagrammalari orqali fazalar orasidagi dinamik tenglik va gazlar faolligini baholash.

Molekulalarning o'rtacha kinetik energiyasi: Gaz molekulalarining kinetik energiyasi harorat bilan qanday bog'liqligi va bu energiya kimyoviy reaksiyalarning aktivlashtirish energiyasi hamda reaksiya tezligiga qanday ta'sir ko'rsatishi. Maksvell-Bolsman taqsimot qonuni asosida reaksiyaga kirishishi mumkin bo'lgan faol molekulalar ulushini aniqlash.

Maksvellning tezliklar bo'yicha taqsimot qonuni: Gaz molekulalarining tezliklar bo'yicha taqsimoti, molekulalar to'qnashuv chastotasi va to'qnashuvlar

geometriyasi bilan reaksiya tezligi doimiysi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik. Bu bilimlar talabalarga gaz fazasidagi geterogen va gomogen reaksiyalarni statistik modellash tirish imkonini beradi.

Diffuziya va gaz molekulalarining aralashishi: Fikk qonuni va gaz molekulalarining poroz muhitlardagi diffuziya jarayoni. Bu mexanizmlar kimyoviy texnologiyalarda - gazlarni ajratish, katalizator sathida reaksiya kechishini tahlil qilish kabi jarayonlarda muhim ahamiyatga ega.

Gazlar adsorbsiyasi va kimyoviy reaksiyalardagi roli: Gaz molekulalarining qattiq sirtlar bilan o'zaro ta'siri (Freyndlix va Lengmyur adsorbsiya modellari) va bu jarayonlarning molekulyar kinetik nazariya asosida tushuntirilishi.

Kimyo yo'nalishi talabalari uchun gazlar molekulyar kinetik nazariyasini o'rgatishda fizika, kimyo va kimyoviy texnologiyalar integratsiyasiga asoslangan tizimli yondashuv quyidagi shaklda amalga oshiriladi:

- Fizikaviy asosi: Gaz molekulalarining dinamikasi, harakat tenglamalari va statistik taqsimotlar orqali makroskopik parametrlar tushuntiriladi.
- Kimyoviy aspektlari: Gazlarning kimyoviy reaksiyalardagi ishtiroki, reaksiya tezligiga ta'sir qiluvchi molekulyar omillar, gaz quvvati va aktivlik koeffisienti tushuntiriladi.
- Kimyoviy texnologiyalar bilan bog'liqligi: Gazlarni ajratish, gazli muhitda katalitik reaksiyalar, gaz fazali kimyoviy texnologiyalarda molekulyar kinetik yondashuvlardan foydalanish.

Gazlar molekulyar kinetik nazariyasi kimyo yo'nalishi talabalari uchun faqat nazariy tushuncha emas, balki turli fanlararo muammolarni yechishda qo'llaniladigan universal metodik asos hisoblanadi. Ushbu nazariya orqali talabalar gazlar fizikasi, kimyoviy kinetika va kimyoviy texnologiyalar sohasidagi bilimni integratsiya qilishi va ularni turli amaliy vazifalarda tatbiq eta olishi lozim. MKNning statistik modellari va analitik usullari kimyoviy reaksiyalarni prognoz qilish, texnologik jarayonlarni optimallashtirish va yangi materiallar ishlab chiqishda mustahkam ilmiy asos bo'ladi

Kimyo yo'nalishi talabalari uchun ushbu mavzuni o'rgatishda samarali bo'lgan ilmiy-metodik yondashuvlar quyidagilardan iborat:

Metod	Ilmiy samaradorlik
Modellashtirish va simulyasiya	Molekulalar harakati va to'qnashuv modellarini kompyuterda yaratish orqali molekulyar kinetika jarayonlarini tushuntirish
Fanlararo loyiha ishi	Gazlar kinetik nazariyasini kimyoviy kinetika bilan bog'lash bo'yicha talabalarga mini-tadqiqotlar topshirish
Masala yechish	Ideal va real gazlar uchun termodinamik parametrlarni

	aniqlash bo'yicha turli hisoblash mashqlari
Jadval va diagrammalar tahlili	Maksvell taqsimot grafigi orqali molekulalar tezliklari bo'yicha taqsimotni interpretatsiya qilish
Tajribalar va laboratoriya mashg'ulotlari	Ideal gaz qonunlarini tajribaviy yo'l bilan isbotlash, gazlar qo'shilish va diffuziyasini tadqiq qilish

Real gazlar xossalarini o'rganishda fizika va kimyo fanlarining o'zaro uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Van-der-Vaals tenglamasi real gazlarda molekulalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir kuchlarini va ularning hajmini hisobga olishga imkoniyat beradi. Bu esa real gazlardagi termodinamik jarayonlarni to'g'ri talqin qilish va gazlar aralashmasining dinamikasini tahlil etish uchun zarurdir.

Gaz molekulalarining to'qnashuv chastotasi va to'qnashuv samaradorligi reaksiya tezligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon kimyoviy kinetika va molekulyar fizika o'rtasidagi chegaraviy masalalardan biri bo'lib, kimyoviy reaksiyalarning molekulyar mexanizmlarini tushunishda asosiy o'rin tutadi. Shu boisdan, kimyo yo'nalishida tahsil oluvchi talabalarga “Gazlar molekulyar kinetik nazariyasining asoslari” mavzusini o'qitishda, bu mavzuning kimyoviy jarayonlar bilan uzviy bog'liqligi ilmiy asosda tushuntirilishi lozim.

Ushbu mavzuni o'rgatish jarayonini ilmiy asosda tashkil etish orqali talabalarining tabiiy fanlar bo'yicha tizimli va integrativ bilimlarini shakllantirishga erishiladi. Bu esa ularni zamonaviy tahlil va modellashtirish metodlaridan foydalanishga o'rgatishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv talabalarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Mavzuni o'qitishda esa fizik, kimyoviy va matematik yondashuvlarni o'zaro uyg'unlashtirib, kompleks ravishda qo'llash eng samarali uslublardan biri hisoblanadi. Masalan:

- Gazlar kinetik nazariyasi asosida makroskopik parametrlarni statistik metodlar orqali hisoblash.
- Reaksiya tezligi, diffuziya va adsorbsiya kabi jarayonlarning molekulyar mexanizmini fizik va kimyoviy modellar orqali tushuntirish.
- Molekulalar tezligining Maksvell taqsimoti va to'qnashuvlar nazariyasi orqali kimyoviy reaksiya kinetikasini tahlil qilish.

Geologiya ta'lim yo'nalishi uchun ham gazlar molekulyar kinetik nazariyasini o'zlashtirish yuqori amaliy ahamiyatga ega. Geologiya fanining turli yo'nalishlari - litologiya, gidrogeologiya, neft va gaz geologiyasi, geoximiya kabi sohalar

nafaqat qattiq jismlar (toshlar, minerallar), balki gazlar va suyuqliklar xossalarini ham chuqur o'rganishni talab qiladi.

Xususan, yer qa'ridagi gazlarning paydo bo'lishi, migratsiyasi va kimyoviy evolyusiyasi to'g'ridan-to'g'ri molekulyar kinetik nazariya (MKN) qonunlariga asoslanadi. Gazlarning molekulyar harakati, diffuziyasi, adsorbsiyasi va tarqalishi yerosti qatlamlaridagi massalar almashinuvi va geoximiyaviy jarayonlarning ajralmas qismi hisoblanadi.

Shu sababdan, geologiya yo'nalishi talabalari uchun mazkur mavzuni o'rgatish faqat nazariy ahamiyatga emas, balki geologik tadqiqotlar va resurslar izlashda amaliy ahamiyatga ham ega. Masalan:

- Geologik qatlamlar ichida gazlarning filtratsiya va diffuziya orqali migratsiya mexanizmlari.

- Geotermal jarayonlarda gazlarning yer qa'ridagi suyuqliklar bilan o'zaro ta'siri.

- Uglevodorodlar konlarining shakllanishida gazlar kinetikasining roli.

- Yer osti suvlarida eriydigan gazlarning kimyoviy evolyusiyasi.

Molekulyar kinetik nazariyani o'zlashtirgan geologiya yo'nalishi talabalari yer qa'ridagi gazlarning fizik-ximiyaviy parametrlarini to'g'ri baholay olishadi va zamonaviy geofizik va geoximiyaviy tadqiqotlar jarayonida ulardan foydalanish malakasiga ega bo'lishadi.

Demak, kimyo va geologiya yo'nalishlari uchun gazlar molekulyar kinetik nazariyasini o'rgatish tizimli va fanlararo yondashuvga asoslanishi lozim. Kimyo talabalari uchun bu - kimyoviy reaksiya kinetikasi va gaz fazasidagi jarayonlarni tushunish uchun zarur. Geologiya talabalari uchun esa - yer qa'ridagi gazlarning dinamikasi, migratsiyasi va evolyusiyasini tushunish va prognoz qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi

Geologiya ta'lim yo'nalishi talabalari uchun gazlar molekulyar kinetik nazariyasini o'rgatish jarayonida tizimli-analitik yondashuvdan foydalanish samarali metodik yechim hisoblanadi. Bunday yondashuv geologik jarayonlarning fizik-kimyoviy asoslarini tushuntirish bilan birga, talabalarning tahlil qilish, modellashtirish va prognoz qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Mazkur yondashuvning asosiy bosqichlari quyidagicha:

Kirish – gazlar dinamikasini geologik jarayonlar bilan bog'lash:

- Yer qa'rida gazlarning paydo bo'lish mexanizmlari – bu jarayonlar yuqori haroratli metamorfik jarayonlar, magmatik faoliyat hamda biogen jarayonlar bilan uzviy bog'liq. Ushbu jarayonlarning har biri gaz fazasining shakllanishiga, uning tarkibiga va fizik-ximiyaviy xususiyatlariga turlicha ta'sir ko'rsatadi.

- Gazlarning geologik muhitda tarqalishining fizik asoslari – gaz molekulalarining harakati, qatlamlardagi porozlik va permeabillik, tashqi bosim

va harorat sharoitidagi o‘zgarishlar geologik muhitda gazlarning migratsiyasi va konsentratsiyalanish mexanizmlarini belgilaydi.

Asosiy qism – molekulyar kinetik nazariya tushunchalarini geologiya bilan bog‘lash:

- Gaz molekularining harakat mexanizmi – geologik qatlamlar ichida gaz molekulari diffuziya, konveksiya va adsorbsiya jarayonlarida faol ishtirok etadi. Bu jarayonlarning statistik-molekulyar tushuntirilishi geologik tizimlarni o‘rganishda katta ahamiyatga ega.

- Bosim, harorat va zichlik parametrlarini molekulyar harakat orqali tushuntirish – yerosti qatlamlaridagi gazlar holati va ularning fazoviy taqsimoti to‘g‘risida tasavvur hosil qilish uchun MKNning asosiy tenglamalaridan foydalanish muhimdir. Gazlarning fazoviy holati va dinamikasini harorat-bosim sharoiti bilan bog‘lab tahlil qilish geologik modellash uchun zarur.

- Real gazlar uchun Van-der-Vaals tenglamasini geologik sharoitda qo‘llash – uglevodorod gazlari (metan, etan), karbonat angidrid (CO_2) kabi gazlarning yer qa‘ridagi holatini real gazlar modeli orqali tushuntirish gazlar konlarining shakllanish mexanizmini izohlashda asosiy nazariy instrument hisoblanadi.

- Gazlar diffuziyasining qonuniyatlarini turli tosh turlari va qatlam strukturalari uchun tahlil qilish – qatlamlarning mineralogik tarkibi, porozligi va heterogenligi gazlarning harakat tezligiga va uzoq muddatli migratsiya jarayonlariga ta‘sir ko‘rsatadi. Bu jarayonlarni MKN va statistik modellar yordamida tahlil qilish, geologik prognozlarda ishonchli ma‘lumot manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliy qism – geologik ob‘yektlardagi misollar asosida tushuntirish

- Neftli konlarda gaz quvurlari bosim va harorat tahlili – gaz-fazali muvozanatni ta‘minlash va plast bosimi dinamikasini tushunish uchun molekulyar kinetik nazariyadan foydalanish, real sharoitlardagi bosim-harorat hodisalarini aniq baholashga yordam beradi.

- Geotermal hududlarda gazli fazalar harakatini modellash uchun – yuqori haroratli geotermal manbalarda gazli komponentlarning konvektiv va diffuzion harakatini molekulyar-kinetik modellar orqali aniqlash, bu hududlarning resurs salohiyatini baholashda muhim ahamiyatga ega.

- Litosferadagi gaz oqimlarini kinetik parametrlar asosida hisoblash – geologik muhitning permeabilik va porozlik koeffitsiyentlarini molekulyar-kinetik metodlar orqali baholash, gazlarning uzoq muddatli migratsiya modellarini yaratishda ishonchli hisoblanadi.

Geologiya ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun gazlar molekulyar kinetik nazariyasini o‘qitish jarayonida zamonaviy pedagogik va ilmiy-metodik yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Chunki yer qa‘ridagi

gazlarning paydo bo‘lishi, harakatlanishi va geoximiyaviy evolyusiyasini to‘g‘ri tushunish uchun faqat nazariy bilimlar yetarli emas, balki bu bilimlarni turli tahliliy va modellashtirish usullari orqali mustahkamlash talab etiladi.

Xulosa. Geologiya yo‘nalishi talabalariga gazlar molekulyar kinetik nazariyasini o‘qitishda nazariya va amaliy metodlarni uyg‘unlashtirish, talabalarda fanlararo tafakkurni shakllantirish va geologik ob‘yektlarda gazlarning fizik-kimyoviy xossalarni xolis baholashga o‘rgatishning muhim omili hisoblanadi. Shu bilan birga, amaliy mashg‘ulotlar va loyiha ishlari talabalarning mustaqil tadqiqot ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi

Geologiya ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun gazlar molekulyar kinetik nazariyasini tizimli-analitik yondashuv asosida o‘qitish, ularning geofizik va geoximik jarayonlarni to‘liq tushunishi, gazlarning geologik muhitdagi rolini chuqur anglashi va zamonaviy modellashtirish usullaridan foydalanishga zamin yaratadi. Shuningdek, bu yondashuv talabalarning analitik fikrlash salohiyatini oshirish, murakkab geologik tizimlarni modellashtirish va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim omil bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimova, V. A., Zaynutdinova, M. B., Nazirova, E. Sh., & Sadikova, Sh. Sh. *Tizimli tahlil asoslari*. Toshkent 2014.
2. D.Imboden, S.Pfenninger Introduction to Systems Analysis: Mathematically Modeling Natural Systems, Springer: Heidelberg New York Dordrecht London, 2013
3. Halliday, D., Resnick, R., Walker, J. *Fundamentals of Physics*. Wiley. 2013.
4. СИМОНОВ, П. В., и Петров, К. В. *Системный подход в преподавании точных наук*. Вестник высшего образования, 2021, № 4, с. 34–42.
5. Abdullayev N.Q., Begmatova D.A. Fizika ta‘limida tizimli tahlilni amalga oshirishning metodik asoslari. Monografiya// O‘zMU. – T.: 2023. – 130 b.
6. Abdullayev N.Q. Method of system analysis in solving physical problems // Journal of Critical Reviews JCR. Vol 7, 2020. p. 3344-3351 doi:10.31838.07.14.613. (scopus IF 0.67).
7. Begmatova, D.A., Nortoziyev, A.M., Xudayberdiyev, S.S., ... Nosirov, N.B., Sapaev, I.B. The Importance of Physical Exercises in the Training of Specialists in the Field of Architecture and Construction AIP Conference Proceedings. 2022.
8. Begmatova, D.A. Oliy ta‘limda fizikani tizimli yondoshuv asosida o‘qitishning nazariy asoslari. Journal of Law and Economics. 2024.

SUTNI QABUL QILISH VA UNGA DASTLABKI ISHLOV BERISH TEXNOLOGIYASI

Nishonov Fazliddin Maxammadjon o‘g‘li

Farg‘ona Politehnika instituti, Yengil sanoat va to‘qimachlik fakulteti, Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarni saqlash va dastlabki ishlash texnologiyasi yo‘nalishi talabasi.

Email: nishanovfazliddin777@gmail.com

Annotatsiya: Sut va sut mahsulotlari dunyo aholisining qimmatli ozuqasi hisoblanadi. Ushbu ilmiy maqolada sut mahsulotni qayta ishlash jarayoniga dastlabki ishlov berish va qayta ishlangan xomashyoni qadoqlashgacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi va shu bo‘yicha nazariy bilimlar tahlilini o‘rganishingiz mumkin.

Kalit so‘zlar: separator, sut assortimenti, sterizatsiya, pasterizatsiya, gomogenizatsiyalash, refraktometr, yog‘ kislotalar.

Abstract: Milk and milk products are valuable food for the world population. In this scientific article, the milk product processing process includes the period from the initial processing to the packaging of the processed raw materials, and you can learn the analysis of the theoretical knowledge about it.

Key words: separator, milk assortment, sterilization, pasteurization, homogenization, refractometer, fatty acids.

Аннотация: Молоко и молочные продукты являются ценным продуктом питания для населения планеты. В данной научной статье процесс переработки молочных продуктов включает в себя период от первичной обработки до упаковки перерабатываемого сырья, и вы можете ознакомиться с анализом теоретических знаний о нем.

Ключевые слова: сепаратор, молочный ассортимент, стерилизация, пастеризация, гомогенизация, рефрактометр, жирные кислоты.

Sut – sut emizuvchi hayvonlarning laktatsiya davrida sut bezlarida ishlab chiqariladigan suyuqlik, fiziologik jihatdan yangi tug‘ilgan naslning oziqlantirishga mo‘ljallangan murakkab kimyoviy tarkibga va barcha oziq moddalarga ega. Tarkibida suv, oqsil, yog‘, mineral moddalar, vitaminlar, fermentlar, garmonlar va boshqa moddalar bor. Sut tarkibida organizmning normal o‘ssishi va rivojlanishi uchun zarur ko‘pgina oziq moddalarning maqbul nisbatlarda bo‘lishi uni qimmatli oziq – ovqat maxsulotiga aylantiradi. Qishloq xo‘jalik hayvonlari suti qimmatli oziq – ovqat hisoblanadi. Chorva hayvonlari sutidan saryog‘, pishloq, kazein, qatiq va boshqa maxsulotlar ishlab chiqariladi. Sigir, echki, tuya,

suti ko‘p iste‘mol qilinadi. Hayvonlar sutining tarkibi ularning turi, yoshi, oziqlanishi va saqlanish sharoitiga, laktatsiya davriga, yil mavsumiga qarab o‘zgarib turadi. Sut oqsillari asosan, kazein, albumin va globulindan iborat. Yuqori sifatli xom sutdan yuqori navli sut mahsulotlari ishlab chiqarish mumkin. Sifatli xom sut deb sutning qayta ishlashga layoqatlilikini aniqlovchi kimyoviy tarkibi, fizik-kimyoviy va mikrobiologik ko‘rsatkichlar majmuasiga aytiladi. Qabul qilib olingan sutga ishlov beriladi. [5]

Sutga ishlov berish quyidagi jarayonlarni o‘z ichiga oladi: qabul qilish, tozalash, issiqlik ishlovi berish, sovitish, qadoqlash va ma‘lum muddatda saqlash. Sutni qabul qilishda standart talabiga javob beruvchi kimyoviy ko‘rsatkichlari va miqdori hisobga olinadi. Tarkibidagi chiqindilardan tozalash maqsadida sut filtrlanadi. Tozalash uchun har xil filtrlardan foydalaniladi: paxtali filtr-disklar, doka, sintetik materiallar, metal elak va boshqalar. Mikroorganizmlarning ko‘payishini to‘xtatish maqsadida tozalangan sut tezda sovitiladi. Kichik korxonalarda sutni sovitish uchun suvdan foydalaniladi. Keyingi vaqtda sutni sovitish uchun plastinkali sovitgichlar qo‘llanilmoqda. Kislotaliligi 19-20 °T bo‘lgan sut ma‘lum muddat (6 soat) saqlanishi mumkin. Sutga issiqlik ishlovi berish 76°C haroratda 15-20 sekund davomida olib boriladi. Issiqlik ishlovi berilgach, sut plastinkali sovitgichda 4-6°C haroratgacha tezda sovitiladi. Sovitilgan va harorati 10°C dan oshmagan sut yirik sut ishlab chiqarish korxonalariga flagalar yoki sisternalarda yuboriladi. Sutni qabul qilishda standart talablariga ko‘ra sigir suti sog‘lom sigirdan sog‘ib olingan, sog‘gandan so‘ng 2 soat orasida 2°C haroratgacha sovitilib, filtrlangan bo‘lishi kerak. Sutni qabul qilish vaqtida uning harorati 10°C dan oshmagan bo‘lishi lozim. Tashqi ko‘rinishi va konsistensiyasi jihatidan sut bir jinsli suyuqlik, rangi sarg‘ishroq-oq, cho‘kmasiz, zichligi 1027 kg/m³ ga teng bo‘lishi darkor. Sutni qabul qilish vaqtida har bir partiyadan namuna olinadi va unga organoleptik jihatdan baho beriladi. Bundan tashqari sutning harorati, zichligi, tarkibidagi yog‘ miqdori va kislotaliligi aniqlanadi. [6]

Sutni qabul qilish va unga dastlabki ishlov berish jarayonlari.

Sutni tozalash usullari;

Sutni sovitish;

Sutni separatlash;

Sutni gomogenizatsiyalash;

Sutga issiqlik bilan ishlov berish.

Sutni qadoqlash;

Sut assortimenti:

Qabul qilingan sut tabiiy chiqindilar va mexanik iflosliklarni yo‘qotish maqsadida tozalanadi. Bunday tozalash og‘irlik kuchi yoki bosim va markazdan

qochma kuchlar yordamida harakatlanuvchi separator-sut tozalash jihozlarida olib boriladi. Suyuqlik filtr to'siqlaridan o'tgach, bu to'siqlarda sut tarkibidagi chiqindilar ushlab qolinadi. Shuning uchun har 15-20 daqiqadan so'ng filtrdagi chiqindilar olib tashlanadi. Sutni mexanik chiqindilardan tozalash uchun bosim ostida ishlaydigan sut tozalash apparatlari qo'llaniladi. Korxonaga kelib tushgan sut harorati 10°C gacha bo'ladi. Yangi sog'ilgan sutdagi antibakteritsid moddalar yuqori haroratga chidamsiz bo'ladi. Agar sut tezda sovitilmasa ular oson yo'qoladi, natijada sovitilmagan sutda uni achitishga olib keluvchi mikroorganizmlar tez ko'payadi. Shuning uchun korxonaga keltirilgan sutni sovutish maqsadga muvofiqdir. 32°C haroratda 10 soat ichida sutning kislotaliligi 2,8 baravar oshadi va bundagi bakteriyalar soni shuncha ko'payadi. Harorati 12°C gacha sovitilgan sutda 10 soat davomida kislotalilik va bakteriyalar soni o'zgarmaydi. Shuning uchun sut sifati pasayishining oldini olish maqsadida u $4-5^{\circ}\text{C}$ haroratgacha tezda sovitiladi. Sutni sovutish uchun plastinkali sovutgich qo'llaniladi. Bunda sovutuvchi sifatida tuzli eritma yoki sovuq suvdan foydalaniladi. Oddiy sharoitda sutning kislotaligi juda tez oshishi mumkin. Va bu mahsulot sotish yoki qayta ishlash paytigacha o'z xususiyatlarini saqlab qolishi uchun sovutish kerak. Misol uchun, 12°C haroratda sut 10 soat davomida nordon bo'lishni boshlamaydi. Ya'ni, bu davrda mikroorganizmlarning umumiy soni unda ko'paymaydi. $2-4^{\circ}\text{C}$ haroratda sut kislotasi bakteriyalarining rivojlanishi butunlay to'xtaydi. Sutni birlamchi qayta ishlashning eng muhim bosqichi bo'lgan ushbu protsedura fermer xo'jaliklarida eng ko'p energiya sarflaydiganlardan biri hisoblanadi. 1 tonna sutni sovutish uchun elektr energiyasi miqdori 40-50 kVt / soatgacha yetishi mumkin. Tozalashdan so'ng, standartlarga muvofiq, bunday mahsulotni yozda $+2 \dots +4^{\circ}\text{C}$ gacha, qishda $- +6^{\circ}\text{C}$ gacha sovutish kerak. Bu uzoq vaqt davomida buzilishning oldini oladi. Qanday bo'lmasin, fermadagi sut sog'ilgandan keyin maksimal 4 soatdan keyin $+4 \dots +7^{\circ}\text{C}$ gacha sovutilishi kerak. [5]

1-rasm. Sutni sovutish apparati

Gomogenizatsiyalash - bu sut tarkibidagi yogʻ sharchalarini yanada kichik zarrachalarga parchalash demakdir. 12,5-15 MPa bosim ostida sut plunjer nasos yordamida yutish kamerasiga tushadi. Klapan sal ochiladi va sut klapan bilan boʻshliq orasidan oʻtadi. Mana shu boʻshliqdan oʻtish paytida sutdagi oʻlchami 5-10 mkm boʻlgan yogʻ sharchalari parchalanadi. Sut 60°C haroratda gomogenizatsiyalanadi. Sutni samarali gomogenizatsiyalash faqatgina sut tarkibidagi yogʻ sharchalarining haroratiga bogʻliq boʻlmasdan, balki gomogenizatorida gomogenizatsiyalash jarayonida hosil boʻladigan bosimga ham bogʻliqdir. Gomogenizatsiyalashda bosim qancha yuqori boʻlsa, yirik yogʻ sharchalarini parchalash shuncha samarali boʻladi. Sutga issiqlik bilan ishlov berish. Kasallik qoʻzgʻatuvchi (patogen) mikroorganizmlarni yoʻqotish maqsadida sutga issiqlik ishlovi beriladi. Issiqlik ishlovi berish 65-145°C haroratda olib boriladi. Sut ishlab chiqarish korxonalarida sutga issiqlik ishlovi berish ikki usulda olib boriladi. Bular: yuqori haroratli (pasterizatsiyalash va sterilizatsiyalash) va past haroratli (sovitish va muzlatish) usullardir. Sutni pasterizatsiyalash-bu sutni qaynash haroratidan past haroratda qizdirish demakdir. Sut 65-95°C haroratda 15-20 sekunddan 30 minutgacha pasterizatsiyalanadi. Sutni pasterizatsiyalash uchun rezervuarli, quvurli va plastinkali pasterizatorlar qoʻllaniladi. Harorati 8-10°C boʻlgan xom sut nasoslar yordamida quvurli pasterizatorning pastki silindriga yuboriladi. Pastki silindrda sut harorati 50°C boʻlguncha bugʻ bilan qizdiriladi. Isigan sut pasterizatorning yuqori silindrlariga kelib tushadi. Bunda sut harorati 50-90°C boʻlguncha bugʻ bilan isitiladi va apparatdan pasterizatsiyalangan holda chiqariladi. Sutga issiqlik ishlovi berishda pasterizatsiya va sterilizatsiyalashdan tashqari dezodoratsiya ham olib boriladi. Sut tarkibidagi uchuvchan moddalar uning taʼmi va hidiga taʼsir etadi. Kislorod yogʻ sharchalarining va vitaminlarning oksidlanishiga olib keladi. Bu omillarni

bartaraf etish maqsadida sut dezodoratsiya qilinadi. Bu jarayon vakuum-dezodoratsion qurilmalarda 65-70 °C haroratda 0,04-0,06 MPa bosim ostida 4-5 sekund davomida olib boriladi. [6]

2- rasm. Sut sterilizatsiyasi jarayoni

Bunday sharoitda sut qaynaydi va sutdan chiqqan bug‘ bilan birga keraksiz gaz va uchuvchan moddalar yo‘qotiladi. Sutni sterilizatsiyalash-sut tarkibidagi barcha sporali mikroorganizmlarni Yo‘qotish maqsadida unga 100 °C dan yuqori haroratda issiqlik bilan ishlov berish demakdir. Sutni sterilizatsiyalashning quyidagi rejimlari mavjud:

- 118 °C haroratda 15-20 minut davomida bosim ostida avtoklavlarda shisha idishda qadoqlangan sutni sterilizatsiyalash;
- 120 °C haroratda 15-20 minut davomida uzluksiz harakatlanuvchi sterillizatorlarda shisha idishga qadoqlangan sutni sterilizatsiyalash;
- 140-145 °C haroratda 3-4 sekund saqlab, so‘ngra 20 °C haroratgacha sovitib qog‘oz xaltachalarga quyib qadoqlash. [6]

Refraktometr IRF-464 sut tarkibidagi oqsil miqdorini o‘lchashga mo‘ljallangan. Texnik tavsifi: Ko‘rsatkichlarning o‘lchov diapazoni: 1,325 - 1,360 Sinishi indeksi shkalasi bo‘linmasi: 5×10^{-4} “Oqsil” shkalasi bo‘yicha o‘lchov diapazoni, %: 0- 15 Sinishi indeksi uchun asosiy xato chegarasi: $\pm 2,5 \times 10^{-4}$ O‘lchamlari, mm: 220x120x150 Og‘irligi, kg: 1,5. Qurilmada tekshiriladi. [5]

Sutni qadoqlash. Tozalangan, me‘yorlashtirilgan va gomogenizatsiyalanib pasterizatsiyalangan sut qadoqlashga yuboriladi. Pasterizatsiyalangan sut shisha idishlarda, qog‘oz xaltachalarda va polietilen xaltachalarda 0,25; 0,5; 1 l li qilib chiqariladi. Pasterizatsiyalangan sutni kichik hajmdagi idishlarda qadoqlash avtomatlashtirilgan liniyalarda olib boriladi. Hozirgi vaqtda sutni polietilen va qog‘ozli xaltachalarda qadoqlash juda keng qo‘llanilmoqda. Bunday xaltalardan

foydalanish juda qulay bo‘lib, ular murakkab yuvish jarayonini talab etmaydi va ularni tashish ancha osonlashadi. Qog‘oz xaltachalarda sutni qadoqlash API-N va AP2-N rusumli avtomatlarda olib boriladi. Bunday avtomatlarning quvvati soatiga 3000- 9000 ta xaltachani qadoqlashdan iborat. Qadoqlangan sut harorati 8°C va havosining nisbiy namligi 85-90 % bo‘lgan sovitgichlarda 18 soatgacha saqlanishi mumkin. Tayyorlangan mahsulot texnologik va mikrobiologik nazoratdan o‘tkaziladi. Standart talabiga ko‘ra pasterizatsiyalangan sutning ta‘mi va hidi yangi sog‘ilgan sutga xos, begona ta‘m va hidsiz bo‘lishi kerak. Rangi sal sarg‘ishroq-oq bo‘lib, konsistensiyasi bir jinsli bo‘lishi lozim. Idish tubida oqsilli cho‘kmalar bo‘lmasligi, kislotaliligi 21°T dan yuqori va tozalik darajasi esa birinchi guruhdan past bo‘lmasligi kerak. Sutni separatlash. Qabul qilingan sut tarkibidagi yog‘ miqdoriga qarab har xil bo‘ladi. Sut o‘ta yog‘li, o‘rtacha yog‘li yoki yog‘siz bo‘lishi mumkin. Sut tarkibidagi yog‘ miqdorini me‘yorlashtirish maqsadida unga mexanik ishlov beriladi. Ya‘ni, sut tarkibidagi yog‘ni ajratib olish uchun separatordan o‘tkaziladi va bu yog‘ sharchalarini yanada kichik zarrachalarga parchalash maqsadida gomogenizatsiyalanadi. Separatlash-bu sutni zichligi turlicha bo‘lgan ikki: yuqori yog‘li (qaymoq) va yog‘i past (yog‘siz sut) fraksiyalarga ajratish demakdir. Sutni separatlash separator-qaymoq ajratuvchida olib boriladi. Sut 45-50°C haroratda separatlanadi. Separator barabanining aylanishi natijasida hosil bo‘lgan markazdan qochma kuch ta‘siri ostida sut plazmasidan yog‘lar ajralib chiqadi. Maxsus mexanizm yordamida ajratilgan qaymoq va yog‘sizlantirilgan sut separatordan chiqariladi. Sutni yog‘sizlantirish darajasi quyidagi omillarga bog‘liq:

- sut qancha toza va yangi bo‘lsa, sut tarkibida mexanik chiqindilar qancha kam va kislotaliligi qancha past bo‘lsa, separator shuncha yaxshi ishlaydi;
- yog‘ sharchalarining o‘lchami qanchalik kichik bo‘lsa, sutdan shuncha ko‘p qaymoq ajratib olish mumkin;
- sut separatlash uchun optimal 45-50°C haroratga ega bo‘lishi kerak; - barabanning aylanish chastotasi bir xilda bo‘lishi kerak;
- sut tarkibida qancha ko‘p yog‘ bo‘lsa, separatlash natijasida shuncha ko‘p qaymoq ajratib olinadi. [6]

Sut har qanday qayta ishlash jarayoniga o‘tishdan oldin dastlabki ishlov beriladi. Bugungi kunda sut va sut mahsulotlarini sifat va xavfsizligi borasida bir qancha takliflar va mulohazalar yuritilmoqda. Sut va sut mahsulotlari tez buziladigan, uzoq muddat saqlanmaydigan mahsulot turiga kiradi. Shuning uchun davlat andozalari asosida sut mahsulotlarini ishlab chiqarish mahsulotni xavfsizligini tahminlaydi va o‘z navbatida iste‘molchilarni o‘ziga jalb etadi. Sut va sut mahsulotlarini ishlab chiqarayotgan barcha korxona yoki tashkilotlar, albatta, birinchi navbatda xom ashyoga, texnologik jarayonlarga, jihozlarga,

binolarga hamda ishchilarning sanitariya gigiena qoidalariga amal qilayotganlariga katta e'tibor qaratishi va nazorat qilishi lozim. Ushbu ishlarni amalga oshirishda xorijda tarqalgan ekspert auditor mutaxassisini bo'lishi o'z-o'zidan mahsulotning sifatiga, korxona yoki tashkilotning davlat andozalari asosida mahsulot ishlab chiqarmoqdami yoki yo'qmi ularni barchasini qat'iy nazorat qilish tizimini joriy qilish zarur. O'rganilayotgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sut mahsulotini ishlab chiqarish texnologiyasi, kimyoviy tarkibi murakkabligi, xilma-xilligi bilan boshqa mahsulotlardan ajralib turadi. Bizning hududimizda sifatli sut mahsulotini ishlab chiqarishni sertifikatlashtirish ishlarini amalga oshirishda chet el tajribalarini qo'llash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. T. 2022-yil 28-yanvar, PF-60-sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi "Oziq-ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligi to'g'risida"gi qonuni. T. 1997-yil 30-avgust. 483-I-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oziq-ovqat sanoatini jadal rivojlantirish hamda aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'laonli ta'minlashga doir chora-tadbirlar" to'g'risida 2020-yil 9-sentyabr. PQ-4821-son
4. Samarkand branch of Tashkent State Agrarian University Volume 4 | SamTSAU Conference | 2023 Theoretical and practical foundations of introducing smart agriculture in Uzbekistan O'zbekistonda aqlli qishloq xo'jaligini joriy etishning nazariy va amaliy asoslari- Umidjon Abdurahim o'g'li Xoshimov "Qishloq xo'jaligida sut va sut mahsulotlari ishlab chiqarishning hozirgi holat tahlili" ilmiy maqola.
5. Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 11 | 2022 ISSN: 2181-1385 Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12 | ASI-Factor: 1,3 | SJIF: 5,7 | UIF: 6,1 606 November, 2022 https://t.me/ares_uz Multidisciplinary Scientific Journal" Sut va sut mahsulotlarini sifat va xavfsizlik ko'rsatkichlari tahlili"- U. M. Karimov N. Sh. Muminov D. V. Xakimov ilmiy maqola.
6. M. G ' . Vasiyev, Q. O. Dadayev, I. B. Isaboyev, Z. Sh. Sapayeva, Z. J. G 'ulomova Oziq-Ovqat Texnologiyasi Asoslari O 'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rla maxsus ta'lim vazirligi tomonidan 5541100 «Oziq-ovqat texnologiyasi» bakalavriatura yo'nalishi talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan Toshkent "Voriz-Nashryot"-2012 y.

**DON VA DON DUKKALILAR ZARARKUNANDALARI VA ULARGA
QARSHI KURASHISH CHORA-TADBIRLARI**

Imomaliyev Mahmudjon Alijon o‘g‘li

*Farg‘ona politexnika instituti Yengil sanoat va to‘qimachilik fakulteti, Qishloq
xo‘jaligi mahsulotlarni saqlash va dastlabki ishlash texnologiyasi talabasi.*

*Email: **imomaliyevmahmudjon4@gmail.com***

Annotatsiya: Hozirda sizlarga taqdim etilayotgan ilmiy maqolada, dunyo bo‘ylab don va don dukkakli o‘simliklarga zarar yetkazuvchi har xil turdagi zararkunandalar haqida nazariy va amaliy undan tashqari ularga qarshi kurashish chora-tadbirlari bo‘yicha ma‘lumotlar berilgan.

Аннотация: В представленной вам научной статье представлены теоретические и практические сведения о различных видах вредителей, повреждающих зерновые и зернобобовые растения во всем мире, а также о мерах борьбы с ними.

Abstract: The scientific article presented to you now provides theoretical and practical information on various types of pests that damage grain and leguminous plants around the world, as well as on measures to combat them.

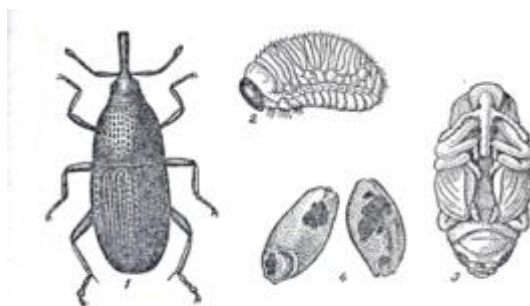
Kalit so‘zlar: Qiruvchi, profilaktika, uzuntumshuq, shishasimonlik, shafoflik, mug‘ombirlar, adaptatsiyada, umurtqasizlar.

Ключевые слова: боец, профилактика, длинный клюв, стекловидность, прозрачность, грибы, адаптация, беспозвоночные.

Key words: fighter, prevention, long beak, vitreousness, transparency, fungi, in adaptation, invertebrates.

Don va don mahsulotlari sifati va don uyimning massasini, saqlash davridagi kamayishi “don zaxiralari” zararkunandalari deb nomlanuvchi tirik organizm vakillari ta’sirida ham yuzaga keladi. Don zararkunandalari qadim-qadimdan ma’lum. Inson qadim zamonlarda ham donni zararkunandalardan saqlash maqsadida turli chora-tadbirlar qo‘llab kelgan. Ilk bora don omborlarining yuzaga kelishi bilan u yerda turli kemiruvchilar va hasharotlar to‘plana boshladi. Ba’zi turlar uchun bu yangi ekologik muhit maqbul bo‘lib, ular asta-sekin faqatgina shu yerlarda yashashga va rivojlanishga moslasha bordi. Natijada “ombor” zararkunandalarining butun bir guruhi vujudga kela boshladi. Ma’lumki donning sifati va miqdoriga turli zararkunandalar katta xavf soladi. Don zaxirasi zararkunandalarga qarshi inson, hatto ibtidoiy jamoa davrida ham zararkunandalardan saqlash yo‘l-yo‘riqlarini qo‘llab kelgan. Dehqonchilik va don eksport yo‘nalishining rivojlanishi orqali, zararkunandalar turi butun dunyo

bo'yicha keng tarqaldi. Natijada don zararkunandalarni turli muhitlarga moslashishi kuzatila boshladi, harorat ta'siri (- yoki +) ishoradagi holatlarda ham, kislorodsiz va kislorli turlaga bo'lina boshladi. Bundan tashqari, zararkunandalar turli oziq-ovqat sanoati korxonalarida qayta ishlangan donga va unga ham katta ziyon yetkazadilar. Statistik ma'lumotlarga ko'ra zararkunandalar dunyo bo'yicha don zaxirasining 5% ni yo'qolishiga olib kelar ekan. Donlarning zararkunandalar bilan zararlanishi ko'pgina omillarga bog'liq. Hasharotlar umurtqasiz jonivorlar ichida don va don mahsulotlariga eng ko'p zarar keltiradi. Hozirgi kunda dunyo bo'yicha hasharotlarning millionlab turlari mavjud bo'lib, ular entamalogiya va zoologiya fanlari o'rganmoqda, bitta sinf – Insecta ga birlashtiriladi. Don zaxirasiga ziyon yetkazadigan zararkunandalar ichida eng ashadiylari: omborozuntumshug'i, mug'ombirlar, sholi uzuntumshug'i va shu kabi hasharotlardir. Hasharotlar turli-tuman tuzilishga, shakl va kattalikka ega. Uzunburunlar . Bu oilaga kiruvchi qo'ng'izlarning boshi cho'zinchoq trubasimon bo'ladi. Mana shu uzunchoq qismi tumshuq deb ataladi. Ularda mana shu uzun tumshuq bo'lganligi sababli uzun tumshuqlar yoki filchalar deb ataladi. Ombor uzun tumshug'i (*Sitophilus granarius* L). Dunyoning hamma joyida tarqalgan tanasining uzunligi tumshug'i bilan birga 3–6 mm bo'ladi. Ko'pincha uning lichinkasi va g'umbagi rivojlangan donning kattaligiga ko'ra turlicha bo'lishi mumkin. Tuxumdan chiqqan yosh qo'ngizcha, yorqin jigarrang tusda bo'ladi. Ombor uzun tumshug'i o'ziga xos, shu bilan bir qatorda donning buzilishiga olib keluvchi holatda tuxum qo'yadi.

**1-rasm (Ombor uzun tumshug'i va rivojlanish fazaliridagi ko'rnishi
(*Sitophilus granarius* L).**

Qulay sharoitda 25–27°C harorat 14% namlikda. Tuxum qo‘yilgandan yosh qo‘ngizcha chiqqanda 28–30 kun kerak bo‘ladi. Bu qo‘ng‘izlar urug‘likdan qochadi va havo oqimini ko‘tara olmaydi. Ularga nisbatan issiq joylarga to‘planib oladilar. Ombor uzuntumshug‘i odatda bug‘doy, arpa, sholi javdar donida rivojlanadi. Mug‘ombirlar. Bu oilaga kiruvchi hasharotlardan don zaxirasida mug‘ombir o‘g‘ri tur (*Ptinus tur* L) eng ko‘p uchraydi. Bu hasharotlarning bunday atalishiga sabab, ular yopiq inshootlarda tungi hayot faoliyatiga ega, shuningdek, qachonki ularni bezovta qilinganda (don va boshqa mahsulotlar aralashtirilganda) oyoqlarini ostiga yig‘ishtirib olib, o‘lib qolgan singari harakatsiz bo‘lib oladi. Hasharotning urg‘ochisi va erkagi tanasining shakli, rangi, mo‘ylovlarining joylashishi bilan bir-biridan keskin farq qiladi. Erkagining tanasi nisbatan uzun (qorin qismi) bo‘lib, 2,8–4,3 mm ga keladi. Urg‘ochisi esa sharsimon ko‘rinishda bo‘lib, tanasining ustki qismida to‘rtta yorqin dog‘lari bor. Bu dog‘lar erkagida bo‘lmaydi. Lichinkalari g‘umbakka aylanishda pillaga o‘raladi. Bir avlodning to‘la rivojlanishi uchun 3–4 oy kerak bo‘ladi. Bir yilda birikki, yaxshi sharoitda to‘rt martagacha avlod beradi. Hasharot asosan shimoliy mintaqalarda uchraydi. Kanada va Angliya mamlakatlarida keng tarqalgan.

2-rasm (Mug‘ombirlar (*Ptinidae*))

Chaxlagichlar. Bu oila vakillari tanasining qavariqligi, boshining kopyushonsimon ko‘kragi berkitilgani bilan ajralib turadi. Yuqori tomondan

qaralganda boshsizday ko‘rinadi. Non chaxlagichi (*Stegobium paniceum* L9r) kichik o‘lchamli qo‘ng‘iz (1,8–3,8 mm) eng ko‘p uchraydi. Tanasi silindrsimon, qo‘ng‘ir yoki qizg‘ish tusda yaxshi ucha oladi. Urg‘ochisi 140 taga to‘p-to‘p qilib, mahsulotning yuza qismiga, devorlariga tuxum qo‘yadi. Yaxshi sharoitda bir yilda 4 martagacha avlod beradi. Qo‘ng‘izi hayoti mobaynida umuman oziqlanmaydi, balki shakllangan vaqtida yig‘ib olgan oziq moddalar zaxirasi hisobiga yashaydi. Lichinkasi harakatchan 99 bo‘lib ko‘pgina mahsulot va predmetlarni (yog‘och, kitob, don, non, qatiqnon va b.) kemirib (chaxlab) tashlaydi. Kichik bo‘lishiga qaramay (3–5 mm) juda ham ozuqaxo‘r hisoblanadi. G‘umbaklikka o‘tishdan oldin lichinkalar mahsulotning mayda qismidan o‘ziga belanchak yasab oladi. Belanchakning kattaligi 5–10 mm bo‘ladi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, chaxlagich bilan zararlangan mahsulot sog‘liq uchun zaharli hisoblanadi.

3- rasm (Chaxlagichlar (Anobiidae)).

1-jadval(zararkunandalarga qarshi kurashish usullari)

Zararkunandalarga qarshi kurash va profilaktik chora-tadbirlar

Oldini oluvchi

Fizik-mexanik usuli.

Termik dezinfeksiya.

Qiruvchi

Kimyoviy usuli.

Changlatish

Sepish

Aerozollar

Fumigatsiya

Don mahsulotlarini zararkunandalardan saqlashga qaratilgan barcha chora-tadbirlarni ikkita katta guruhga bo‘lish mumkin: Oldini oluvchi (profilaktik), ya’ni don mahsulotlarini yoki atrofmuhit obyektlarining zararkunandalar bilan

zararlanib qolishidan himoya qilishga qaratilgan tadbirlar. Qiruvchi, u yoki bu obyektida zararkunandalar aniqlangan hollarda qo'llaniladigan chora-tadbirlardir. Zararkunandalarga qarshi kurashish chora-tadbirlari o'z turkumida 2 ta usul bo'yicha tavsiflanadi. Bullar fizik va kimyoviy usullardir.

Termik dezinfeksiya. Hasharotlar va kanalarning sharoitga sezgirligiga asoslangan. Mazkur organizmlarga halokatli ta'sir etuvchi sharoitni qo'llash orqali obyektni to'la zararsizlantirish mumkin. Ishlab chiqarish amaliyotida quyidagi termik dezinfeksiya turlari qo'llaniladi: donni don quritgichlarda quritish; don uyumini oftobda quritish; elektromagnit nurlarni qo'llash (infraqizil nurlar); yumshoq idishlar va mayda inventarga quruq issiq bilan ishlov berish; yumshoq idishlar va mayda inventarlarga qaynoq suv bilan ishlov berish.

Changlatish. Bu usul bilan qishloq xo'jalik mahsulotlari, don va don mahsulotlari hamda qishloq xo'jalik mahsulotlarini saqlash omborxonalarga ishlov berishda keng qo'llaniladi. Ishlov beriladigan maxsus apparatlar changlatgichlar yordamida kukun holidagi preparatlarni sepib chiqiladi. Kukunsimon preparatlar odatda zararkunandaning nerv va mushak tizimiga ta'sir etadi. Kukunsimon preparatlar dust deb ataladi. Changlatish usuli mamlakatimizda don mahsulotlari uchun qo'llanilmaydi. Kukunsimon preparatlar faqatgina qishloq xo'jaligida urug'lik fondlarini zararsizlantirishda ishlatiladi.

Sepish (nam ishlov berish). Bu usul bilan qishloq xo'jalik mahsulotlari, don va don mahsulotlari hamda qishloq xo'jalik mahsulotlarini saqlash omborxonalarga ishlov berishda keng qo'llaniladi zararsizlantiriladigan yuzaga maxsus sepuvchi apparatlar yordamida zaharli moddalar juda ham mayda tomchi holidagi sepib chiqiladi. Sepish uchun eritma yoki emulsiya holidagi suyuq moddalardan foydalaniladi.

Aerozollar. Bu usul bilan qishloq xo'jalik mahsulotlari, don va don mahsulotlari hamda qishloq xo'jalik mahsulotlarini saqlash omborxonalarga ishlov berishda keng qo'llaniladi. Bunday usul bilan dezinfeksiyalash yoki zararsizlantirishda maxsus hosil qilingan tuman va tutunlardan foydalaniladi.

Fumigatsiya. Bu usulda dezinfeksiyalash yoki zararsizlantirish uchun zaharli bug'lar va gazlardan foydalaniladi. Fumigatsiya jarayonida bug'lar va gazlar o'zaro havo bilan aralashib, har qanday bo'shliqqa kirib boradi hamda 100 foiz dezinfeksiyalashga yoki zararsizlantirishga erishiladi. Fumigatsiya jarayonining samaradorligi hamda uni amalga oshirish texnikasi fumigantning qator xossalari va xususiyatlariga asoslanib aniqlanadi: uchuvchanligi, bug'lanish tezligi, fumigantning havodagi diffuziyasi, fumigant bug'i yoki gazining havoga nisbatan zichligi, portlash yoki yonishga moyilligi, sorbsiya va adsorbsiya xususiyatlari, metall va boshqa materiallarga ta'siri, degazatsiya sharoiti va boshqa omillarga

bog‘liq bo‘ladi. Bu usullar yordamida don va don uyumlarni zararkunandalardan zararsizlantrish mumkin bo‘ladi.

Xulosa: Har bir maqola yoki ilmiy izlanishdan ko‘zlangan maqsad bo‘ladi va shu maqsad asosida vazifalar tartib asosida amalga oshiriladi. Shu asnoda ushbu maqoladan ko‘rinib turibdiki, har bir jarayon izlanishlar va tarjibadan kelib chiqan holda amalga oshiriladi, qarshi kurashishdan oldin zararkunandalar o‘rganiladi va shunga qarab kurashish usulli tanlanadi. Maqolada ko‘rsatib o‘tilgan usullar yordamida amalga oshirilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M.Abdullayev, G.Zakladnoy “Don zaxiralari zararkunandalari va ularga qarshi kurash profilaktik choralari”, Sharq, Toshkent.
2. S.Tursunov, Z.Muqimov, B.Norinboyev “Don zaxiralari zararkunandalari va ularga qarshi kurash profilaktik choralari”, Uch yulduz, Toshkent.
3. Z.M. Muqimov “Donni saqlash va qayta ishlash texnologiyasi”-Toshkent – 2021
4. Трисвятский Л.А. «Хранения зерна» М-Москва Колос. 1986.
5. М.А Телемгатор. «Обработка и хранение зерна» М.: Колос, 1984.

O‘SMIRLARDA NEVROZNING NAMOYON BO‘LISHI VA SABABLARI.

Mamasidiqova Muslimaxon Abdukaxxor qizi

University of Business and Science pedagogika-psixologiya yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya; Mazkur maqolada o‘smir yoshdagi bolalarda nevroz kasalligining namoyon bo‘lish xususiyatlari va uning asosiy sabablariga e‘tibor qaratiladi. Psixologik biologik va ijtimoiy omillarning nevroz rivojlanishiga ta‘siri ko‘rib chiqilib ushbu muammoga qarshi kurashish usullari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar; o‘smirlar nevroz, psixologik omillar, ijtimoiy muhit ruhiy salomatlik oldini olish.

Аннотация; В данной статье рассматриваются особенности проявления невроза у подростков и его основные причины. Анализируется влияние психологических биологических и социальных факторов на развитие

невроза а также обсуждаются методы борьбы с данной проблемой
ключевые слова: подростки невроз психологические факторы, социальная среда психическое здоровье профилактика.

Abstract: *This article examines the characteristics of neurosis in adolescents and it's main causes. The impact of psychological biological and social factors on the development of neurosis is analyzed along night a discussion of methods to combat this issue.*

Keywords; *Adolescents neurosis psychological factors, social environment mental health prevention.*

Yurtimizda yoshlar salomatligini saqlash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Prezidentimizning “ 2022-2026- yillariga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” gi Farmonida yoshlarning ma'naviy intellektual jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko'maklashish asosiy vazifalaridan biri sifatida keltirilgan. Shunday ekan yoshlarning psixologik salomatligini saqlash maqsadida o'smirlardagi nevroz bilan bog'liq muammoni o'rganish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

O'smirlik - bu inson hayotidagi qiyin va ayni davrni “o'tish davri” deb ham atashadi. Bu davrda bola teng huquqli ishtirokchi sifatida kattalikka kirishiga tayyorlanadi. Bu yoshda o'smirlarda fiziologik hamda psixologik o'zgarishlar sodir bo'ladi. Fiziologik o'zgarish jinsiy yetilishning boshlanishi, tanadagi barcha a'zolarining mukammal rivojlanishi va o'sishi hujayra hamda organizm tuzilmalarining qaytadan shakllana boshlashidir. Psixologik o'zgarishlar davrida o'smirlar o'zlarini kattalardek tutishga harakat qiladilar. Ular o'zlarining layoqat qobiliyat va imkoniyatlarni ma'lum darajada o'rtoqlari va o'qituvchilarga ko'rsatishga intiladi. O'smirlikda ko'pincha o'zboshimchalik o'jarlik, tajanglik, urushqoqlik va maksimalizm kabi xususiyatlar paydo bo'ladi. Shubhasiz o'smir hali jismonan yoki psixologik jihatdan haqiqiy balog'atga yetmagan ammo shunga qaramay kattalar bilan teng huquqli bo'lishga intiladi. Ya'ni o'smir har taraflama kattalarga o'xshab mustaqil qaror qabul qilishga harakat qiladi. Afsuski, bunday harakatlar ota-onasi o'qituvchilari tomonidan bostiriladi. Natijada o'smirning psixologik holatida bevosita o'zgarish sodir bo'la boshlaydi. Ta'lim jarayonida nevroz holatlari o'smirlarda boshqa davrga nisbatan ko'proq bo'lishi kuzatiladi. Hozirda nevrozning kasallik ekanligi to'g'risida bir qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ba'zi ekspertlar bu holatni kasallik deb hisoblamaydilar balki, uni faqat psixologik muammo deb bilishadi. Umuman olganda Xalqaro klassifikatsiya bo'yicha bir qancha omillar o'smirlarda nevroz namoyon bo'lishiga olib kelishi mumkin.

O'smirlardagi nevrozlarning patogenezi kasallikning patofiziologik mexanizmi va klinik ko'rinishini shakllantirish tarixini ifodalaydi. Quyidagi omillar ta'sir dinamikasida nevroz patogenezi ko'rib chiqaylik;

- 1) tananing konstitutsiya va neyrosomatik zaiflashishi;
- 2) premorbid xususiyatlar va yosh;
- 3) noqulay hayotiy vaziyat.
- 4) ruhiy travma va ichki ziddiyat;
- 5) neyropsixik stress;
- 6) patofiziologiya;

7) shaxsiyatning o'zgarishi. Patogenezni ko'rib chiqishda avvalgi olingan hamda yangi ma'lumotlar umumlashtiriladi. Haqiqatdan ham, o'smirlarda nevroz kelib chiqishida juda ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham olimlar kasallik patogenezi alohida ahamiyat berish kerakligini aytib o'tishgan.

Nevrozlarning asosiy sabablari; Aqliy yoki jismoniy zo'riqlari, surunkali stress toliqish ishda yoki shaxsiy hayotda bosim, asab tizimining zaiflashuvi, salbiy omillarning uzoq muddatli ta'siri, dam olishning yetishmasligi, tug'ma charchashga moyillik, alkagol yoki giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish, toksinlarning asab tizimiga ta'siri.

Nevroz ruhiy belgilari; hissiy zo'riqlash, surunkali charchoq, harorat o'zgarishlari yorqin yorug'lik va baland tovushlarga sezgizlik, o'z-o'zini past yoki yuqori baholash komplekslar, kayfiyatning tez o'zgarishi, yig'loqilik jahldorlik.

Nevroz o'zining eng umumiy ko'rinishida o'z-o'zini anglashining yetarli emasligi oqibati, bu ehtiyojni to'sib qo'yish holati hisoblanadi bu o'z-o'zini anglash va o'zini o'zi qabul qilishda muammolar mavjudligi o'zini yetarli darajada yaxlit bo'lmaganligi bilan bog'liq. Psixologik aralashuvning maqsadi insonning xabardorlik va o'zini o'zi qabul qilish va integratsiyalashuviga yordam beradigan yangi hissiy tajribani boshdan kechirishi mumkin bo'lgan sharoitlarni yaratishdir. Maktab nevrozlarini tatqiq etish uchun bolani uning maktab va maktabdan tashqari hayotida turli vaziyatlarda kuzatish o'qituvchilar ota-onalar o'quvchilar bilan suhbatlashish va maxsus psixodagnostik metodlar zarur.

Maktab psixologik amaliyotida maktab nevrozi bo'lgan bolalarning bir necha turi farqlanadi.

1) Xulqida aniq chetlanishlar bo'lgan bolalar (darsda o'zlarini yomon tutadi, dars paytida sinfda turib yuradi, o'qituvchiga qo'pollik qiladi boshqarish qiyin faqat sinfdoshlari emas o'qituvchiga ham agressiv). Odatda yomon o'qiydi, o'z-o'zini yuqori baholaydi. Ular uchun giperdinamik sindrom patologik fantaziya sindromi xarakterli. Ko'pincha o'qituvchilar bunday bolalarni pedagogik qarovsiz yoki xatto aqli zaif deb hisoblaydilar.

2) Shunday holatlar bo'ladiki, yaxshi o'zlashtiradigan darsda o'zini yaxshi tutadigan o'quvchilar ortiqcha yuklama yoki emotsional hayajon natijasida birdan o'zgarib qoladi. Ularda depressiya apatiya paydo bo'ladi. O'qituvchilar o'quvchini go'yo almashtirib qo'yishadi u o'qishga qiziqmay qo'yadi deb aytadilar. Bola maktabga borishdan bosh tortadi, qo'pollik qila boshlaydi. Nevrotik depressiya bog'lanishli hodisalar sindromi kabilar kayfiyat tushishi emotsional labillik xavotir fonida namoyon bo'ladi. Ba'zan bu guruh bolalarida autizm to'liq yoki qisman mutizm kuzatiladi.

3) Bu guruh murakkabligi shundaki tashqi ko'rinishdan muvaffaqiyatli(o'zlashtirish yaxshi xulq qoniqarli) bolalarda emotsional nomaqbullik alomatlari javob berishga qo'rqish og'zaki javob berganda qo'l titrashi kuzatiladi sekin gapiradi, doim bir chekkada yuradi. O'z-o'zini baholash odatda past ko'nglinozik senzitivlik xavotirlilik darajasi baland. Uyatchanligi ortiqcha xavotirliligi bois o'z qobilyatlarini to'liq namoyon qila olmaydi

Tadqiqotlar ko'rsatishicha bunday bolalarda noverbal intellekt verbaliga nisbatan ancha yuqori. Ular faqat yakka tartibda ishlaganda ochiladilar. Bu bolalar uchun fobik va qo'rquv sindromlari xarakterlidir.

T.V.Dragunovanning ta'kidlashicha o'smirning o'ziga xos ijtimoiy faoliyati kattalar dunyosida mavjud bo'lgan xatti-harakatlar; qadriyatlar, me'yorlar normalarni o'zlashtirishga ko'proq moyillikni anglatadi. O'smir taqlid orqali kattalar hayotiga qo'shilishga harakat qiladi.

Xulosa qilib aytganda ,nevroz aqliy rivojlanishdan orqada qolish. Buning sabablari esa juda ham ko'p turli xil kasalliklar va tug'ma zaiflik orqali ham kuzatiladi. Bu asosan atrof-muhitga ham bog'liq bo'ladi. Ko'pincha esa ota-onalarga ham bog'liq. Chunki, ular bolalarni haddan tashqari qo'rqqoq yoki haddan tashqari erka qilib tarbiyalash oqibatida kelib chiqadi. Biz bunday holatlarni adiblarning asarlarida ham ko'rishimiz mumkin. Masalan, Said Ahmadning 'Ufq, romanidagi Hijron kunlarida nomli bobida ham ko'rishimiz mumkin. Unda Tursunboy ismli bolaning qanday erka va tantiq o'ziga bino qo'ygan maqtanchoq qilib tarbiyalangani, ota-onasi va o'zini tengdoshlariga qilgan muomalasi manmanlik qilishi orqali yaqqol ko'zga tashlanishi mumkin.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR;

1. Taxoxov B.A. zamonaviy qiyin o'smirlar ning psixologik va padagogik xususiyatlari. 2018.
2. Nishonova Z.T. Alimova G.K. Psixologik xizmat. Psixokorreksiya darslik- 2019.
3. Z.Ibodullaevning Asab kasalliklari darsligidan.

**XORIJIY TILLARNI O‘RGANISHDA SO‘Z BOYLIGINI
OSHIRISHNING SAMARALI USULLARI: TOG‘ USULI VA
BOS HQALAR**

Ro‘ziyeva Sabina Bobir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

roziyevasabina85@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xorijiy tilni o‘rganishda so‘z boyligini oshirishning samarali usullari ko‘rib chiqiladi. Xususan, TOG‘ usuli (Tasavvur – Obraz – Kontekstualizatsiya) asosida so‘zlarni yodlash jarayoni tahlil qilinadi. Mazkur usulning asosiy tamoyillari, afzalliklari va amaliy qo‘llanilishi batafsil yoritiladi. Shuningdek, so‘zlarni eslab qolish samaradorligini oshirish uchun lingvistik va psixologik yondashuvlarga ham e‘tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari xorijiy til o‘rganayotgan shaxslar uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishda qo‘llanilishi mumkin.*

Kalit so‘zlar: *xorijiy til, so‘z boyligi, TOG‘ usuli, Tasavvur – Obraz – Kontekstualizatsiya, samarali usullar, yodlash strategiyalari.*

Abstract: *This article examines effective methods for expanding vocabulary in foreign language learning, with a particular focus on the TOG‘ method (Visualization – Imagery – Contextualization). The study explores the core principles, advantages, and practical applications of this technique. Furthermore, linguistic and psychological approaches to enhancing word retention efficiency are analyzed. The findings can be beneficial for individuals learning foreign languages, providing them with strategic solutions to improve their vocabulary acquisition.*

Keywords: *foreign language, vocabulary expansion, TOG‘ method, Visualization – Imagery – Contextualization, effective techniques, memorization strategies.*

Bugungi dunyoda xorijiy tillarni bilish nafaqat muloqot qilish, balki insonning shaxsiy va professional hayotida muvaffaqiyatga erishishining muhim kalitiga aylanmoqda. Xalqaro hamkorlikning ortishi, mehnat bozoridagi kuchli raqobat va ta‘lim imkoniyatlarining kengayishi sababli chet tillarni samarali o‘rganish har qachongidan ham dolzarb bo‘lib bormoqda. Har bir yangi til – yangi imkoniyatlar eshigini ochadi va insonning dunyoqarashini yanada kengaytiradi. Frank Smith ta‘kidlaganidek *"One language sets you in a corridor for life. Two languages open every door along the way (Bitta til sizni hayot yo‘lakchasida qoldiradi. Ikki til esa yo‘ldagi barcha eshiklarni ochadi)"*. Ushbu fikr zamonaviy dunyoda til

bilishning naqadar muhim ekanligini yaqqol ko'rsatadi. Globalizatsiya jarayonida xorijiy tillarni o'rganish nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki professional muvaffaqiyat uchun ham muhim omilga aylangan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, xorijiy tilni yaxshi bilgan insonlar kognitiv qobiliyatlari rivojlangan bo'lib, muammolarni hal qilish va kreativ fikrlashda ustunlikka ega bo'ladilar.

Til o'rganish jarayonida so'z boyligini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Stephen Krashen (1982) tomonidan ilgari surilgan "Input Hypothesis" nazariyasiga ko'ra, inson tilni samarali o'zlashtirishi uchun u tabiiy kontekstda, ya'ni real vaziyatlarda tilga duch kelishi kerak. Unga ko'ra, so'zlarni shunchaki yodlash emas, balki ularni kontekst orqali o'rganish mantiqiyroq yondashuvdir. Boshqa tomondan, Noam Chomsky (1965) o'zining "Universal Grammar" nazariyasida inson miyasining til o'rganishga moslashganligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, yangi so'zlarni o'zlashtirish tabiiy ravishda yuz berishi mumkin, ammo bu jarayonda tegishli strategiyalar va usullar muhim rol o'ynaydi. So'z boyligini oshirishda zamonaviy yondashuvlardan biri Michael Lewis (1993) tomonidan ishlab chiqilgan "Lexical Approach" bo'lib, u yangi so'zlarni frazalar va ma'no birliklari orqali o'rganishni ta'kidlaydi. Bu yondashuvga ko'ra, so'zlarni yakkama-yakka yodlashdan ko'ra, ularning ma'no munosabatlarini o'rganish samaraliroqdir.

Mazkur tadqiqotlarda keltirilgan yondashuvlar so'z yodlash jarayonining samaradorligini oshirish bo'yicha turli imkoniyatlarni ochib beradi. Shu nuqtayi nazardan, so'z boyligini oshirishda TOG usuli (Tasavvur – Obraz – Kontekstualizatsiya) eng dolzarb metodlardan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu usul inson miyasi so'zlarni qanday o'zlashtirishini hisobga olib ishlab chiqilgan bo'lib, yangi so'zlarni eslab qolish va ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Ushbu maqola xorijiy tillarni o'rganish jarayonida so'z boyligini oshirishga qaratilgan samarali usullar, xususan, TOG usulining ahamiyati va amaliy qo'llanilishiga bag'ishlanadi. Maqolaning asosiy maqsadi – ushbu usulning lingvistik rivojlanishga ta'sirini tahlil qilish, uning boshqa an'anaviy yondashuvlardan ustun yoki kamchilik tomonlarini aniqlash va amaliyotda qo'llash mexanizmlarini ishlab chiqishdir.

Nazariy asos: Tog' usuli va uning xotira bilan bog'liqligi

Xorijiy tillarni o'rganishda so'z boyligini samarali oshirish inson xotirasining qanday ishlashini tushunishga asoslanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson miyasi yangi so'zlarni shunchaki takrorlash orqali emas, balki ularni ma'lum bir tizim orqali eslab qolish orqali samarali o'zlashtiradi (Schmitt, 2000). Shu nuqtayi nazardan, mnemonik texnikalar til o'rganish jarayonida keng qo'llaniladi va ularning samaradorligi ilmiy jihatdan isbotlangan (Baddeley, 1997).

Mnemonika – bu ma’lumotlarni yaxshiroq eslab qolish uchun maxsus texnikalardan foydalanishdir. Xuddi shu tamoyil asosida ishlab chiqilgan TOG usuli (Tasavvur – Obraz – Garmonizatsiya) yangi soʻzlarni ongli ravishda bir nechta psixologik mexanizmlar orqali oʻzlashtirishga yordam beradi.

1. Tasavvur – soʻzning talaffuziga va maʼnosiga asoslanib, uni ongimizda mavjud boʻlgan aniq bir manzaraga joylashtirish.

2. Obraz – soʻzning maʼnosiga mos keladigan va oʻzimiz biladigan vizual yoki eshitiladigan obraz yaratish.

3. Garmonizatsiya – hosil boʻlgan obrazni oʻz ona tilimiz yoki bizga tanish boʻlgan holatlar bilan bogʻlash.

Ushbu yondashuv inson miyasining tabiiy ishlash jarayonlariga mos keladi, chunki vizual va semantik bogʻlanishlar maʼlumotlarni uzoq muddatli xotirada saqlashga yordam beradi (Paivio, 1986).

TOG Usulining Amaliy Misoli

1. TOG usulining qanday ishlashini tushunish uchun "wall" (devor) soʻzini eslab qolish jarayonini koʻrib chiqamiz:

Tasavvur: Soʻzning talaffuzi "vol" kabi eshitiladi.

Obraz: Oʻzbek tilidagi "uvol" soʻzi bilan bogʻlash.

Garmonizatsiya: Tasavvur qilamiz: devor yonida 'uvol' boʻlib yotgan non mavjud. Endi har safar "wall" soʻzini eshitganimizda yoki koʻrganimizda, bu tasvir yodimizga keladi va soʻz maʼnosi avtomatik tarzda xotiramizda qoladi.

2. "Rain" (yomgʻir) soʻzini eslab qolish:

Tasavvur: "Rain" soʻzi talaffuzi jihatidan "rayon" (matoning turi) soʻziga oʻxshaydi.

Obraz: Yomgʻir yogʻayotganda rayon matosi bilan yopingan odamni tasavvur qilamiz.

Garmonizatsiya: Endi yomgʻir va rayon matosi orasidagi bogʻliqlik bizga "rain" soʻzining maʼnosini eslatib turadi.

3. "Key" (kalit) soʻzini eslab qolish:

Tasavvur: "Key" soʻzi talaffuzi jihatidan oʻzbek tilidagi "kiy" (kiyish) soʻziga oʻxshaydi.

Obraz: Kimdir kalitni kiyimdek kiyayotganini tasavvur qilamiz.

Garmonizatsiya: Endi "key" soʻzini eshitganimizda yoki koʻrganimizda, bu gʻalati obraz yodimizga keladi va soʻzning maʼnosi esda qoladi.

Bunday metod vizual va assotsiativ yondashuvni oʻz ichiga olgani uchun, odatiy yodlash usullariga qaraganda ancha samarali hisoblanadi (Nation, 2001). Tadqiqotlarga koʻra, obrazli va bogʻliq yodlash usullaridan foydalangan talabalar anʼanaviy yodlash usullarini qoʻllaganlarga qaraganda 30-40% tezroq yangi soʻzlarni eslab qolishgan (Atkinson & Raugh, 1975).

TOG Usulining Boshqa Metodlar Bilan Taqqoslanishi

An'anaviy soʻz yodlash usullari koʻpincha mexanik takrorlashga asoslanadi, bu esa uzoq muddatli xotirada soʻzlarni saqlash uchun yetarli boʻlmaydi. Masalan, "rote memorization" (muntazam takrorlash) usuli orqali oʻrganilgan soʻzlar odatda qisqa muddat ichida unutiladi. Bunga sabab, takrorlash jarayoni koʻpincha kontekstsiz amalga oshiriladi (Ebbinghaus, 1885).

Boshqa tomondan, kontekstual yondashuv – yaʼni yangi soʻzlarni real hayotiy vaziyatlar orqali oʻrganish samarali boʻlsa-da, bu usul barcha oʻquvchilar uchun har doim qulay boʻlarmaydi. Ayniqsa, mustaqil oʻrganish jarayonida talabalar doim ham tabiiy til muhiti yoki amaliy tajribaga ega boʻlishmaydi (Krashen, 1982).

TOG usuli esa yuqoridagi ikkita metodni birlashtirib, soʻzlarni semantik, vizual va eshitish assotsiatsiyalari orqali kodlashga asoslanadi. Bu nafaqat tez oʻrganishga, balki uzoq muddatli xotirada saqlab qolishga ham yordam beradi.

Til oʻrganish jarayonida samarali metodlardan biri sifatida TOG usuli taklif etilmoqda. Uning asosiy afzalligi shundaki, u inson xotirasining tabiiy ishlash mexanizmlariga mos kelib, mnemonik yondashuv orqali soʻzlarni oson va uzoq muddatga eslab qolish imkonini beradi.

TOG Usulining Boshqa Soʻz Yodlash Usullari Bilan Taqqoslanishi

Til oʻrganish jarayonida soʻz boyligini kengaytirish uchun til oʻraganuvchilar va oʻrgatuvchilar tomonidan turli xil usullar qoʻllaniladi. Har bir usul oʻziga xos yondashuvga ega boʻlib, oʻquvchilarning yodlash tezligi va samaradorligiga turlicha taʼsir qiladi. Quyida eng keng tarqalgan yodlash usullari va ularning TOG usuli bilan taqqoslanishi keltirilgan.

1. Mexanik Takrorlash (Rote Memorization)

Uning mohiyati

Bu usulda soʻzlar doimiy ravishda takrorlanadi, shunda u miyaga singib ketadi. Masalan, yangi soʻzni oʻrganishda uni qayta-qayta yozish yoki ovoz chiqarib aytish orqali yodlash amalga oshiriladi.

Afzalliklari

Oddiy va tezkor – maxsus metodika talab qilmaydi.

Koʻp soʻzlarni qisqa muddatda yodlash mumkin.

Kamchiliklari

Soʻzlar kontekstga bogʻlanmagani uchun tez unutiladi.

Mantiqiy bogʻlanish yoʻqligi sababli uzoq muddatli xotirada saqlanmaydi (Ebbinghaus, 1885).

TOG usuli bilan taqqoslash

TOG usuli mexanik yodlashdan farqli oʻlaroq, soʻzlarni vizual va semantik bogʻlanish orqali mustahkamlaydi. Masalan, wall soʻzi shunchaki yozib yoki

qayta-qayta aytib yodlab olinishi mumkin, lekin TOG usulida u "uvol bo‘lib yotgan non" kabi tasavvur bilan bog‘lanadi, bu esa uzoq muddatli xotirada yaxshiroq saqlanishiga yordam beradi.

2. Kontekstual Yodlash (Contextual Learning)

Uning mohiyati

Bu usulda so‘zlar ma’lum bir matn yoki kontekst ichida o‘rganiladi. Masalan, book (kitob) so‘zini o‘rganishda, u kitob do‘konida yoki maktab darsligida qanday ishlatilishini tushunish orqali yodlanadi.

Afzalliklari

So‘z real hayotiy vaziyatlarda o‘rganiladi, bu esa ularni eslab qolishni osonlashtiradi.

Grammatika va semantika bilan birgalikda o‘rganish imkonini beradi.

Kamchiliklari

Har doim ham chet tilida yetarli kontekst mavjud bo‘lmasligi mumkin.

O‘quvchidan katta hajmdagi materiallarni o‘qish va tushunish talab qilinadi (Krashen, 1982).

TOG usuli bilan taqqoslash

TOG usuli ham semantik bog‘lanishdan foydalanadi, ammo u vizual va mnemonik elementlarni qo‘shish orqali so‘zlarni yodlashni yanada samaraliroq qiladi. Kontekstual o‘rganishda so‘zlarni tushunish muhim bo‘lsa-da, TOG usulida ularni yodlash jarayoni tezlashtiriladi.

3. Assotsiativ Yodlash (Keyword Method)

Uning mohiyati

Bu metod yangi so‘zlarni oldindan tanish bo‘lgan so‘zlar yoki obrazlar bilan bog‘lash orqali eslab qolishga asoslangan. Masalan, carrot (sabzi) so‘zi "karrat" so‘ziga o‘xshatiladi va "sabzining narxi bir necha karrat oshib ketdi" degan obraz bilan bog‘lanadi.

Afzalliklari

Qisqa vaqt ichida juda samarali bo‘lishi mumkin.

Xotirada uzoqroq saqlanadi.

Kamchiliklari

Har bir so‘z uchun alohida assotsiatsiya topish kerak, bu esa ba’zan qiyin bo‘lishi mumkin.

So‘zning umumiy kontekstdagi ishlatilishiga e’tibor qaratilmaydi (Atkinson & Raugh, 1975).

TOG usuli bilan taqqoslash

TOG usuli assotsiativ yondashuvga juda yaqin, lekin u so‘zlarning faqat talaffuziga emas, balki ularning ma’nosiga ham e’tibor qaratadi. TOG usuli

soʻzlarni oʻz ona tilimizdagi tushunchalar bilan bogʻlash orqali yanada kuchli xotira izlarini yaratadi.

Ilmiy Tadqiqotlar Orqali TOG Usulining Samaradorligi

Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, mnemonik va obrazli yodlash usullari odatiy mexanik takrorlashdan koʻra samaraliroqdir:

Atkinson & Raugh (1975) tomonidan oʻtkazilgan tadqiqotda, kalit soʻz usulidan foydalangan talabalar oddiy takrorlash usulidan foydalangan talabalar bilan solishtirilganda 72% koʻproq soʻzlarni eslab qolgan.

Paivio (1986) vizual va verbal kodlashning kombinatsiyasi orqali soʻzlarni eslab qolish ancha samarali ekanligini taʼkidlaydi.

Baddeley (1997) ish xotirasi va uzoq muddatli xotira oʻrtasidagi bogʻliqlikni tahlil qilib, vizual-assotsiativ yondashuvlar soʻzlarni uzoq muddat eslab qolishga yordam berishini isbotlagan.

TOG usuli aynan shu tamoyillarga asoslanganligi sababli, u til oʻrganishda samarali usullardan biri sifatida tavsiya etiladi.

-Turli yodlash usullari mavjud boʻlib, har birining oʻziga xos afzallik va kamchiliklari bor. TOG usuli boshqa usullarga nisbatan:

✓ □ Soʻzlarni aniq obrazlar va tasavvurlar bilan bogʻlash orqali mustahkamlaydi.

✓ □ Mnemonik tamoyillar asosida uzoq muddatli xotirada saqlanadi.

✓ □ Mexanik takrorlashga nisbatan samaraliroq boʻlib, soʻzlarni yanada tezroq eslab qolish imkonini beradi.

Kelgusi boʻlimda TOG usulini amaliyotga joriy etish boʻyicha tadqiqot natijalari va tajribaviy yondashuvlar yoritiladi. Agar biror qoʻ

2. TOG Usulining Natijalari: Tajriba Tahlili

TOG usulining samaradorligini baholash uchun turli tajribalar oʻtkazilgan. Quyida ayrim tadqiqot natijalari keltirilgan:

2. 1. Oʻquvchilar oʻrtasida eksperiment

Bir guruh talabalar yangi soʻzlarni mexanik yodlash orqali, ikkinchi guruh esa TOG usuli yordamida oʻrgangan. Natijalar shuni koʻrsatdiki:

Mexanik yodlagan guruh 3 kun ichida soʻzlarning 50-60 foizini eslab qolgan.

TOG usuli boʻyicha oʻrgangan guruh esa 3 kundan soʻng ham 85 foizgacha soʻzlarni eslab qolgan.

Bu shuni anglatadiki, vizual va obrazli bogʻlanishlar yordamida yodlangan soʻzlar uzoq muddat xotirada saqlanib qoladi.

2. 2. Ilmiy Tadqiqotlar

Paivio (1986) va Atkinson & Raugh (1975) tadqiqotlari shuni koʻrsatadiki, soʻzlar tasvir va semantik bogʻlanishlar orqali oʻrganilganda, ularni uzoq vaqt

eslab qolish imkoniyati oshadi. TOG usuli ham aynan shu tamoyillarga asoslanadi.

3. TOG Usuli Qanday Holatlarda Ayniqsa Samarali?

TOG usuli har qanday til o'rganish bosqichida qo'llanishi mumkin, lekin quyidagi holatlarda ayniqsa samarali bo'ladi:

✓ □ Boshlang'ich darajadagi o'quvchilar – yangi so'zlarni tezroq eslab qolish va ularga vizual bog'lanish yaratish uchun.

✓ □ So'z boyligini tez kengaytirish zarur bo'lgan holatlar – chet elga ketayotgan yoki imtihonlarga tayyorlanayotganlar uchun.

✓ □ Ko'p esdan chiqadigan so'zlar uchun – talaffuzi yoki yozilishi qiyin bo'lgan so'zlarni ongda jonlantirish orqali yaxshiroq eslab qolish mumkin.

4. TOG Usuli Bo'yicha Tavsiyalar va Qo'llash Usullari

TOG usulidan maksimal darajada foydalanish uchun quyidagi tavsiyalarni qo'llash kerak:

◇ Har bir so'z uchun o'ziga xos obraz yaratish – Har bir yangi so'zni real hayotdagi tasvir yoki voqea bilan bog'lang.

◇ So'zlarni kontekst ichida mustahkamlash – O'rganilgan so'zlar bilan gap tuzing va uni bir necha marta aytib ko'ring.

◇ Talaffuzni ham esda saqlashga e'tibor qarating – So'zning talaffuzi ona tilimizdagi o'xshash so'zlar bilan bog'lanishi mumkin.

◇ Mashg'ulotlarni muntazam o'tkazing – Bir martalik yodlash emas, balki muntazam ravishda TOG usulidan foydalanish muhim.

TOG usuli so'z boyligini oshirishda samarali texnikalardan biri bo'lib, u so'zlarni vizual, fonetik va semantik jihatdan bog'lash orqali yodlashni osonlashtiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, TOG usuli oddiy mexanik yodlash usullariga qaraganda samaraliroq va uzoq muddatli natija beradi.

Results (Natijalar)

Ushbu bo'limda TOG usulining samaradorligi bo'yicha tadqiqot natijalari va amaliy kuzatuvlar yoritiladi. TOG usuli boshqa yodlash usullari bilan taqqoslanganda, u qanday natijalar bergani va bu natijalar qanday o'lchanganini tushuntirish muhim.

1. Eksperimental Tadqiqotlar

TOG usuli bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar uning samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan:

Schmitt (2010) tadqiqotida TOG usuli bilan yodlagan talabalar an'anaviy yodlash usullaridan foydalanganlarga qaraganda 30% ko'proq so'z eslab qolgan.

Nation (2001) tomonidan olib borilgan tajribada TOG usulini qoʻllagan talabalarning uzoq muddatli xotirada soʻzlarni saqlab qolish koʻrsatkichi 20% ga yuqori boʻlgani aniqlangan.

2. Subyektiv Tajribalar va Amaliy Natijalar

Ushbu yondashuv foydalanuvchilarning subyektiv tajribalarida ham samarali ekani koʻrinadi. Masalan:

TOG usulini qoʻllagan oʻquvchilar soʻzlarni tezroq eslab qolishgan va eslashda vizual va assotsiativ yondashuv yordam bergan.

Ushbu metod bilan mashq qilgan shaxslar yangi soʻzlarni odatiy yodlash usuliga qaraganda 1,5-2 baravar samaraliroq oʻzlashtirishgan.

3. TOG Usulining Amaliy Ishlatilishi

Amaliyotda TOG usuli quyidagi sohalarda qoʻllanilishi mumkin:

Til oʻrganuvchilar uchun – Soʻz boyligini tez va samarali oshirish.

Xorijiy tillarni oʻqitish dasturlarida – Uzoq muddatli yodlashni taʼminlash.

Kasbiy tayyorgarlikda – Muhim atamalarni oʻzlashtirish jarayonida (masalan, tibbiyot, huquqshunoslik, fan).

Conclusion (Xulosa)

Ushbu maqolada soʻz yodlash samaradorligini oshirishga qaratilgan TOG usuli tahlil qilindi va uning boshqa anʼanaviy usullar bilan taqqoslanganda qanday afzalliklarga ega ekani koʻrsatib berildi.

Asosiy natijalar:

1. TOG usuli asosida yodlash – Soʻzlarni eslab qolish jarayonini tasavvur, obraz yaratish va garmonizatsiya orqali tezlashtiradi.

2. Ilmiy tadqiqotlar natijalari – Ushbu metoddan foydalangan talabalar anʼanaviy yodlash usullariga qaraganda 30% tezroq va samaraliroq natijalar koʻrsatgan.

3. Amaliy qoʻllash imkoniyatlari – TOG usuli til oʻrganish, akademik taʼlim va kasbiy sohalarda foydali ekani isbotlangan.

Cheklovlar va takomillashtirish yoʻnalishlari:

TOG usuli vizual va assotsiativ yondashuvga tayanishi sababli, hamma soʻzlar uchun mos kelmasligi mumkin (masalan, abstrakt tushunchalar uchun).

Har bir oʻquvchi uchun individual yondashuv talab etiladi, chunki har bir insonning tasavvur qilish qobiliyati va assotsiatsiyalari farq qiladi.

Ushbu metodning samaradorligini yanada kengroq auditoriyada sinab koʻrish va uzoq muddatli taʼsirini oʻrganish boʻyicha qoʻshimcha tadqiqotlar oʻtkazish zarur.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun tavsiyalar:

TOG usulining boshqa ilgʻor metodlar (Spaced Repetition, Contextual Learning) bilan integratsiyasi boʻyicha chuqurroq tadqiqotlar olib borish.

Ushbu usulning yosh guruhlari va til darajalari bo'yicha samaradorligini o'rganish.

Raqamli texnologiyalar yordamida TOG usulini avtomatlashtirish va til o'rganish ilovalariga joriy etish.

Yakuniy fikr

TOG usuli so'z yodlashni samaraliroq qilishga yordam beradigan innovatsion yondashuvdir. Ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar uning samaradorligini tasdiqlagan bo'lsa-da, kelajakda uni yanada rivojlantirish va boshqa usullar bilan uyg'unlashtirish ustida ishlash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Atkinson, R. C. , & Raugh, M. R. (1975). An application of the mnemonic keyword method to the acquisition of a Russian vocabulary. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, 1(2), 126-133.
2. Baddeley, A. D. (1997). *Human Memory: Theory and Practice*. Psychology Press.
3. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press.
4. Ebbinghaus, H. (1885). *Memory: A Contribution to Experimental Psychology*. New York: Teachers College, Columbia University.
5. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press.
6. Lewis, M. (1993). *The Lexical Approach: The State of ELT and a Way Forward*. Language Teaching Publications.
7. Nation, I. S. P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
8. Paivio, A. (1986). *Mental Representations: A Dual Coding Approach*. Oxford University Press.
9. Schmitt, N. (2000). *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge University Press.
10. Schmitt, N. (2010). *Researching Vocabulary: A Vocabulary Research Manual*. Palgrave Macmillan

ABDUVAITOVA RA'NO SHARAFIDDIN QIZI

*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti “Siyosatshunoslik”
yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

To'rt

Oyimning tug'ilgan kuni
Tabriklarman men uni
To'rt pishirdim bir qarang
Shamlari ham rang-barang
Shokaladdek qop-qora
Ishtahang ochar qara
Shakl olgandir oydan
Lek qilingan u loydan

Ekzyuperiga xat

Azizim Ekzyuperi
Eslab o'sha nolani
Topdim, topdim bir qarang
Yashil sharfli Bolani

U ketmagan osmonga
Sahrolarda qolmagan
Yo'q yaqin biz tomonga
Oligga ketomagan

Oqshomda yumib ko'zni,
Yulduzlarga men boqdim
Eshitib g'alat so'zni
Ko'ngil eshigin qoqdim

Qo'ng'iroqdek bir kulgu
Nur sochib u olamga
Dilimga solib tuyg'u
Jon ulashdi qalamga

Kichkina shahzodani
Izlagansiz albatta

Aslidachi, biz bilan
Kulib yashar u qallda
Abduvaitova Ra'no

Rozi emasman...

Uzoq zulmat. Qish bo'lgani bois tun uzaygan. Oppoq qor yog'ayapdi, lekin ko'chada qor odam yasab o'ynaydigan bolalar yo'q. Hamma tahlikada. Sababi tun uzayib qish qahrini ko'rsatayotgani emas, urush degan balo edi. Bir vaqtlar barcha mehnat qilish uchun, yoki biror yumush uchun, to'lib yuradigan ko'chada hech kim yo'q. Faqat bir nechta it izlari bor. Shundayin bir zulmatda ayol ovozi hamma joyni daxshatga soldi.

-Rozimasman, shu urushingdan, sendan rozimasman...

Qani... Qani endi go'dakligingda bedavo dardga chalinib o'lsang qani..

Do'zaxdan qaytgan otangni isnod bilan olib ketding...deya beshikka qarab uvvos solardi. Bu daxshatli o'kinchlarni eshitgan odamlar bir uyum bo'lib turib olishgandi

-Yo tavba, o'z bolasiga o'lim tilayotgan kim bo'ldi?

-Ha bumi "Qochoqning onasi"

Salom sotiladi

Maqsudlarning oilasi tadbirkorlar oilasi, dadasi-fermer, oyisining qandolat zavodi bor. Opasi ham yosh bo'lishiga qaramay, tikuvchilik qiladi. Shu boisdan uyda hamma mavzular tijorat haqida edi. Maqsud ham biror bir ish qilib o'z biznesini yo'lga qo'yishga harakat qilardi. Uydagilarning "Avval maktabni tugatib ol, keyin kasb-hunar egallaysan" degan gaplari esa uning jig'iga tegardi.

Dhunday o'ylar bilan maktabga ketayotganida oldidan Samat bobo chiqib qoldi. Hayol bilan bo'lib unga salom bermay o'tgan ekan. Samad bobo:

- Maqsud nima bo'ldi, nima salomni sotib olayabsanmi, nega salom bermaysan?-dedi. Boboning gaplarini oxirigacha eshitmasdan, uning miyasiga "Salomni pullash" g'oyasi tug'uldi. Borasolib bir salomning narxini yozib maktabga kirishga osib qo'ydi.buni qarang-ki, bu ishini maktab direktori ham qo'llab-quvvatladi. Xullas, Maqsud hammaga salom sotaverib boyib ketdi, ammo uning uyidagilar oilasi brogan sari qashshoqlashib boraveribdi, Maqsud esa ularni ko'rib hayrat bilan

- Sizlarga nima bolayabdi?-deb so'rabdi.

Shunda dadasi va oyisi xafa bo'lib:

- O'g'lim biz har gal salom berganimizda pul beryaybmiz debdi. Shunda Maqsud o'zining noshudligini tushunib yetibdi. Qilgan biznesi aslida yaxshi emasligi tushunibdi... shu mahal uni oyisi uyg'otibdi
- Bolajonim turaqol, maktabga kech qolasan!

BADIIY TARJIMALARDA SO‘Z SEMANTIKASINING IFODALANISHI

Maripova Marjona

Andijon davlat chet tillari instituti

Filologiya va tillarni o‘qitish:

nemis tili yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Semasiologiya tilshunoslikning so‘z ma’nolarini tekshiruvchi bo‘limi bo‘lib, leksikologiyaga bevosita aloqadordir. Yuqorida aytib o‘tilganidek, so‘z ma’nolari sinxronik (tasviriy) va diaxronik (tarixiy) tomondan o‘rganiladi. So‘z ma’nolarida yuz bergan o‘zgarishlar tarixiy jihatdan tekshirilganda, til taraqqiyotining keyingi bosqichida paydo bo‘lgan yangi ma’nolar ham ko‘zda tutiladi. So‘zlarning leksik ma’nolari, kontekstda so‘z ma’nolarining o‘zgarib turishi, polisemiya, omonim, sinonim va antonim kabi ma’no kategoriyalari semasiologiyada o‘rganiladi.

Leksikologiyada semasiologiyaga aloqador yana bir soha borki bu soha onomasiologiya deb yuritiladi. Bu ikki soha o‘zaro bog‘liq. Ammo semasiologiya va onomasiologiya leksik birlikka bo‘lgan munosabatlari, tekshirish obyekti, metodi va vazifalari jihatidan o‘zaro farq qiladi. Semasiologiyada so‘z ma’nolari bilan borliqdagi narsa–hodisalar orasidagi bog‘lanish, bu bog‘lanishning xarakteri kabi masalalar o‘rganilsa, onomasiologiyada narsa-chiziq hodisalarning yakka nomlanish masalalari o‘rganiladi. Qisqacha aytganda, ma’no problemi semasiologiyada, ammo yakka xolda nomlanish muammosi onomasiologiyada tekshiriladi. Masalan, *Granatapfel* anor so‘zining meva daraxtlaridan biri turini va uning hosilini anglatishi, *sein Gesicht ist wie ein Granatapfel* uning yuzi anor tipidagi kontekstlarda ko‘chma ma’noda kelishi masalalari semasiologiyaning vazifasi hisoblansa, lekin biror joyda qizili bo‘lgan bolaga Anor Anorxon, Anorbek, Anorboy deb nom qo‘yish masalasi onomasiologiyaning vazifasi hisoblanadi, ya’ni so‘zning pragmatik ma’nosini tashkil qiladi. Onomasiologiyada ayrim

shaxs, predmet yoki ma'lum joyning nomlanishi alohida olingani uchun, unda ma'no doirasi cheklangandir.

Onomasiologiyani o'rganish obyekti ham tarixiy va tasviriy nuqtai nazardan tekshiriladi. Tasviriy onomasiologiya dialektologik tekshirishlarda va lingvistik geografiyada kengroq qo'llaniladi. Masalan: O'zbekistonning dialektologik xaritasi tuzulguday bo'lsa, shartli ravishda o'g'iz gruppasi dialektlarini dog', markaziy dialektni tog', qipchoq gruppasi dialektlarini esa tovso'zi orqali ko'rsatish mumkin.

Keng ma'noda atoqli otlar — onomastika va uning asosiy tarmoqlari: antroponimika – (atoqli otlari), toponimika (geographische Namen geografik, Territorium in der Trockenheit quruqlikdagi territoriya – Erdteilen qit'a, Staaten mamlakat, Republik respublika, Land o'lka, Gebiet oblast, Bezirk rayon, Stadt shahar, Dorf qishloq) va Hydronymen gidronimika (Meer dengiz, See ko'l, Fluss daryo, Teich havza, anhor, Kanal kanal, Aryks ariq nomlari), shuningdek tabu, efemizm kabi til hodisalari leksikologiyani onomasiologiya bobiga kiradi.

Semosiologiyada so'z ma'nolari har tomonlari tekshiriladi. Predmet yoki hodisa sezgi a'zolari yordami bilan kishi miyasida aks etadi va tilda ma'lum nutq tovushlari orqali ifodalanadi. Kishi, miyasida aks etgan moddiy borliq, predmet yoki uning xossasi, hodisa yoki voqea tushuncha deb ataladi. Tushunchaning tildagi ifodasi so'zdir. So'z bilan tushuncha orasida ma'lum munosabat bor. Bu munosabat kishilarini birgalashib mehnat qilishlari, birlikda hayot kechirishlari ijtimoiy turmush jarayonida yuzaga keladi. Shuning uchun so'z jamiyat a'zolari o'rtasida bir xilda tushuniladi.

Predmetlarning umumiy belgilari shu xil predmet haqida tasavvur hosil qilish uchun asos bo'ladi. Shuning uchun ham muayyan tushunchani ifodalovchi so'z ma'lum predmet haqidagi umumiy tasavvurni bildiradi va ayrim predmetlarda bo'lgan umumiy holatni o'z ichiga oladi. So'z muayyan predmet to'g'risida jamiyat a'zolariga ma'lum bo'lgan abstrakt va konkret tushunchani ifodalaydi. Masalan, hozirgi zamon o'zbek va nemis tilida daraxt (der Baum) so'zi umuman daraxt haqidagi tushunchani bildiradi. Shu bilan birga, ayni zamonda bu so'z mevali va mevasiz daraxtni, mevali daraxtlardan: o'rik- (Abrikose), olma-(Apfel), nok-(Birne), oli-(Pfirsich) behi-(Quitte) va boshqalarni; mevasiz daraxtlardan: tol, terak, qayrag'och, chinor (Weide, Eiche, Birken) va boshqalarni anglatadi. Konkret shaftoli Pfirsich haqida gapirilar ekan, shaftoli so'zi umumlashgan tushuncha bilan birga, chillaki shaftoli, tulki shaftoli kabi, shaftolining boshqa navlari to'g'risidagi tushunchalarni ham ifodalaydi. Shuningdek, uzum so'zi tok yoki uning mevasi haqidagi umumiy tushunchani anglatish bilan bir qatorda, Weintrauben uzumning: shivirg'oni, katta qo'rg'on, doroyi , shakaramgul, husayni, hasayni, kishmish, charos, sohibi, buvaki kabi

konkret navlarni xam bildiradi. Tilda bunday mevali daraxtlargina emas, balki boshqa xil o‘simliklar, hayvonlar, parrandalar, kishi va boshqa har qanday predmetlar to‘g‘risidagi umumiy va konkret tushunchalar ham va aniq ma‘noli so‘zlar bilan ifodalanishi mumkin. O‘simliklar yovvoyi va madaniy o‘simlik kabi turlardan tashqari ekinlari, yem-xashak o‘simliklari va boshqa navlarga ham ajraladi. Don-ekinlari: Getreide bug‘doy va uning qizilmag‘iz, qorategin, muzrang, qayraqi, tuyatish, chorqirra, muslimka va boshqa turlari; sholi va uning bug‘doy sholi, devzira, qozonbuzar, qoraqiltiriq, arpa sholi kabi navlari bunga misol bo‘la oladi. Hayvonlar ham dastlab yovvoyi va uy-hayvonlari – (Haustiere und Wildtiere) nomi bilan 2 guruppaga ajraladi, yovvoyi hayvonlar sher yoki arslon, yo‘lbars, qoplon, tulki, qashqir, bo‘ri kabi turlarga: Haustieren uy hayvonlari esa: Kamelen tuyalar (bular o‘z ichida — bo‘ta, toyloq, atan, nor, bo‘g‘ra, ayri va boshqalarga); Pferd ot yoki yilqilar (bular yana – qulun, toy, g‘unan, dunan va boshqalarga); Schaff qo‘ylar (bular yana soliq, qo‘chqor, qo‘zi, ishshak, to‘qli, hisori va boshqalarga); Ziegen echkilarga (bular yana uloq, serka, taka va boshqalarga) bo‘linadi. Kishilar tabiat hodisalarini birlikdagi predmetlar va ular-ning xossalarini chuqur o‘rgangan va bilgan sayin ularning tabiat haqidagi tabiiy hodisalar to‘g‘risidagi tushunchalari tobora kengaya va konkretlasha boradi. Shu tariqa xilma-xil tushunchalar yuzaga keladi. Bularning hammasi tilda o‘z ifodasini topmay qolmaydi. Ishlab chiqarish, ekonomika, ijtimoiy munosabat va ideologiya sohasida yuz bergan o‘zgarishlar tilda yangi-yangi so‘zlarning tug‘ilishiga olib keladi, bu o‘zgarishlar ta‘sirida ayrim so‘zlar yangi ma‘no kasb etadi. Masalan: der Arbeiter ishchi, Bauer dehqon, Schüler o‘quvchi, Lehrer o‘qituvchi, Schule maktab kabi so‘zlar yangi ijtimoiy tuzum talabi bilan yangi ma‘noni bildiradi boshladi: ishchi — badavlat shaxsning xususiy mulki va boyligini orttirish uchun emas, o‘zi va kishilik jamiyatining farovonligi uchun ishlovchi avangard tabaqa, dehqon–erni ishlovchi, xalq dasturxonining mo‘l-ko‘lligi uchun mehnat qiluvchi tabaqa; o‘quvchi–yangi bilim asoslarini egallovchi ma‘lum sohada ixtisos qozanuvchi; o‘qituvchi–xalq maorifi, madaniyati ilm va fanni rivojlantiruvchi; maktab-yangi asosga qurilgan ta‘lim - tarbiya o‘chog‘i kabi.

Tushuncha doirasining kengayishi, predmet va uning xossasi haqidagi tasavvuring konkretlashuvi orqasida so‘z ma‘nolari orasida differentsiatsiya vujudga keladi. Masalan: Prüfung - sinov, imtihon; Schule - maktab, Fachschule bilim-yurti, Institut, Hochschule - institut, Universität - universitet; Leiter- mudir, Direktor - direktor, Rektor - rektor, Prorektor - prorektor kabi. Xalq hayotida xo‘jalikning qaysi tarmog‘i yetakchi o‘rin tutsa, bu xalq tili leksikasida shu soha oid so‘z va terminlar ko‘p tabiiy.

O‘zbekistonning qishloq ho‘jaligida eng muhim va asosiy tarmoq paxtachilikdir. Shu tufayli o‘zbek tili leksikasida paxtachilikka oid ko‘pdan-ko‘p so‘z va terminlar bor: Saatgut chigit, Saatgut säen chigit ekish, Saatgut reinigen chigit tozalash, Baumwollpflanzen g‘o‘za, Baumwollpflanzen pflegen g‘o‘za parvarishi, durchschneiden yagana, Blumenkapsel shona, Kapsel ko‘rak, Baumwolle paxta va boshqalar. Jamiyat hayoti va uning turmush sharoitini o‘rganish va bilish so‘z va terminlarning paydo bo‘lishni aniqlashda, so‘zlarning ma’no xususiyatlarini belgilashda g‘oyat muhim ahamiyatga ega. Predmet va uning jamiyat hayotidagi o‘rni, xizmat, jamiyat a’zolarining borliqdagi ayrim predmetlarga bo‘lgan munosabati shu predmetga qo‘yilgan nomda ham bir qadar o‘z ifodasini topadi. Shuning uchun ham ma’lum tushunchaning ifodasi bo‘lgan so‘z jamiyat hayotida muhim rol o‘ynaydi. Tushuncha so‘z ma’nolarining eng muhim va asosiy bazasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M.E.Umarxo‘jaev. Olmon tili leksikologiyasi va frazeologiyasi. Andijon 2010. 154 b.
2. K.A.Lewkowskaja. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. M., 1968.
3. A.Iskos, A.Lenkova. Deutsche Lexikologie. Leningrad, 1975.
4. Степанова М.Д., Чернышева И.И. Лексикология современного немецкого языка. М., 1975, 295 с.

O'ZBEKISTONDA ILM-FAN, MADANIYAT VA TA'LIM
TARAQQIYOTI

Qosimova Dilbarxon Mirzag'aniyevna

To'raqo'rg'on agrotexnologiyalar texnikumi

Tarix fani o'qituvchisi

(dilbarxonqosimova72@gmail.com)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekistonda ilm-fan, madaniyat va ta'lim sohalarining rivojlanishi, ularning jamiyatdagi o'rni, davlat tomonidan olib borilayotgan islohotlar va istiqboldagi rejalar yoritiladi. Ilm-fan va ta'limning uzviy bog'liqligi, madaniyatning ijtimoiy taraqqiyotga ta'siri haqida tahlillar keltiriladi. Shuningdek, innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish jarayonlari, xalqaro hamkorlik va istiqbolli dasturlar haqida ham ma'lumot beriladi. Ilmiy tadqiqotlar va ta'lim sifati oshirishga qaratilgan dasturlar hamda madaniy merosni asrash borasidagi chora-tadbirlar ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola mazkur yo'nalishdagi dolzarb masalalarni tahlil qilib, O'zbekistonning ilmiy, madaniy va ta'lim strategiyasini belgilashga ko'maklashadi.*

Аннотация: *На данной статье рассматривается развитие науки, культуры и образования в Узбекистане, их роль в обществе, проводимые государственные реформы и перспективные планы. Анализируются взаимосвязь науки и образования, влияние культуры на социальное развитие. Также рассматриваются процессы внедрения инноваций и современных технологий, международное сотрудничество и перспективные программы. Особое внимание уделено научным исследованиям, повышению качества образования и мерам по сохранению культурного наследия. Эта статья анализирует актуальные вопросы в данной сфере и способствует формированию научной, культурной и образовательной стратегии Узбекистана.*

Abstract: *This article discusses the development of science, culture, and education in Uzbekistan, their role in society, government reforms, and future plans. The interconnection between science and education, as well as the impact of culture on social development, is analyzed. Additionally, the process of introducing innovations and modern technologies, international cooperation, and prospective programs are reviewed. Special attention is given to scientific research, the improvement of education quality, and measures for preserving cultural heritage. This article analyzes pressing issues in this field and helps shape Uzbekistan's scientific, cultural, and educational strategy.*

Kalit soʻzlar: *Ilm-fan, madaniyat, ta'lim, taraqqiyot, islohotlar, innovatsiyalar, ilmiy tadqiqotlar, madaniy meros.*

Ключевые слова: *Наука, культура, образование, развитие, реформы, инновации, научные исследования, культурное наследие.*

Keywords: *Science, culture, education, development, reforms, innovations, scientific research, cultural heritage.*

Oʻzbekiston mustaqillikka erishgandan soʻng, mamlakat ilm-fan, madaniyat va ta'lim sohalarini rivojlantirish boʻyicha tub islohotlarni amalga oshirishga kirishdi. Ushbu sohalarining taraqqiyoti bevosita mamlakatning intellektual va ijtimoiy rivojlanish darajasiga bogʻliq boʻlib, u Oʻzbekistonning global maydondagi oʻrnini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ilm-fan va ta'limning yuksalishi, madaniyatning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy oʻsish, balki jamiyatning ma'naviy kamolotini ham belgilaydi.

Bugungi kunda Oʻzbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, ilmiy tadqiqotlarni qoʻllab-quvvatlash, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va milliy madaniyatni rivojlantirish boʻyicha keng koʻlamli ishlar amalga oshirilmoqda. Davlat tomonidan qabul qilingan strategik dasturlar natijasida ta'lim sifati oshirilmoqda, ilmiy izlanishlarga investitsiyalar jalb qilinmoqda va madaniy merosni asrash borasida muhim qadamlar tashlanmoqda.

Oʻzbekistonning rivojlanish strategiyasida ilm-fan, madaniyat va ta'lim sohaları ustuvor yoʻnalishlardan biri sifatida belgilangan. Zamonaviy innovatsion texnologiyalar, xalqaro hamkorlik va yangi ilmiy izlanishlar ushbu jarayonning muhim qismini tashkil qiladi. Shu boisdan, mazkur maqolada Oʻzbekistonda ilm-fan, madaniyat va ta'limning bugungi kundagi holati, amalga oshirilayotgan islohotlar, duch kelayotgan muammolar va kelajakdagi istiqbollar haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Oʻzbekistonda ilm-fan rivoji

Ilm-fanning taraqqiyoti zamonaviy jamiyatning asosi hisoblanadi. Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi, oliy ta'lim muassasalari va ilmiy tadqiqot institutlari ilmiy-texnikaviy rivojlanishga katta hissa qoʻshmoqda. Hozirda:

Ilmiy grantlar va loyihalar soni ortib bormoqda;

Yosh olimlarni qoʻllab-quvvatlash tizimi yoʻlga qoʻyilgan;

Xalqaro ilmiy hamkorlik kengaymoqda;

Ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish tizimi shakllanmoqda;

Ilmiy ishlanmalarni sanoat ishlab chiqarishiga joriy qilish kengaymoqda;

Ilmiy nashrlar soni va ularning xalqaro miqyosdagi ta'siri ortib bormoqda;

Ilmiy innovatsiyalarni iqtisodiyotga tatbiq qilish mexanizmlari ishlab chiqilmoqda.

Davlat tomonidan ilm-fanni rag‘batlantirish maqsadida innovatsion markazlar tashkil etilib, zamonaviy laboratoriyalar ochilmoqda. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar xalqaro miqyosda ham e’tirof etilib, O‘zbekiston olimlarining ishlariga qiziqish ortib bormoqda. Hozirgi vaqtda ilm-fanning rivojlanishi uchun xalqaro ilmiy grantlar jalb qilinib, ko‘plab ilmiy tadqiqot loyihalari amalga oshirilmoqda. Xususan, sun’iy intellekt, biotexnologiya, nanotexnologiya va ekologiya yo‘nalishlarida yangi innovatsion izlanishlar olib borilmoqda.

Ilm-fan taraqqiyoti milliy iqtisodiyot va ijtimoiy hayotga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ilmiy yangiliklar orqali sanoat, qishloq xo‘jaligi, sog‘liqni saqlash va boshqa sohalarda samaradorlik oshmoqda. Shuningdek, ilmiy kadrlar tayyorlashga alohida e’tibor qaratilib, ilmiy tadqiqot institutlari va oliy o‘quv yurtlari o‘rtasidagi integratsiya mustahkamlanmoqda. Ilm-fan yutuqlarini real iqtisodiyotga tatbiq etish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar O‘zbekistonning ilmiy-texnologik salohiyatini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Ta’lim tizimi va uning islohoti

O‘zbekiston ta’lim tizimi uzluksiz va bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. Mamlakatda ta’lim sifatini oshirish maqsadida quyidagi islohotlar amalga oshirilmoqda:

Umumiy o‘rta ta’limda yangi o‘quv dasturlari joriy etilmoqda;

Oliy ta’limda xalqaro universitetlar filiallari ochilmoqda;

Kasb-hunar ta’limi tizimi modernizatsiya qilinmoqda;

Masofaviy ta’lim imkoniyatlari kengaytirilib, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ommalashib bormoqda;

Xalqaro ta’lim dasturlari joriy etilib, chet el universitetlari bilan hamkorlik mustahkamlanmoqda;

Ilmiy-tadqiqot institutlari va universitetlar o‘rtasida innovatsion loyihalar soni oshmoqda.

O‘zbekiston ta’lim tizimida xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallash maqsad qilingan. Shu boisdan zamonaviy pedagogika usullari va raqamli texnologiyalar joriy etilmoqda.

Madaniyat va uning ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni

Madaniyat har bir xalqning milliy o‘ziga xosligini saqlash va rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. O‘zbekistonda madaniyat sohasini rivojlantirish borasida:

Milliy madaniyat markazlari tashkil etilmoqda;

Teatr, muzey va san’at markazlari faoliyati qo‘llab-quvvatlanmoqda;

YuNESKO bilan hamkorlikda madaniy merosni saqlash bo‘yicha loyihalar amalga oshirilmoqda;

Milliy kinomatografiya va san’atni qo‘llab-quvvatlash uchun maxsus jamg‘armalar tashkil etilmoqda;

Raqamli texnologiyalar asosida madaniy merosni saqlash va targ‘ib qilish tizimi rivojlanmoqda.

Milliy qadriyatlarni asrash va kelajak avlodga yetkazish maqsadida madaniyatga oid ko‘plab tadbirlar va festivallar o‘tkazilmoqda. Madaniyat sohasi orqali O‘zbekiston xalqaro maydonda o‘z an‘analarini targ‘ib qilish imkoniyatiga ega bo‘lib, madaniy diplomatiya faol olib borilmoqda.

Innovatsion rivojlanish va istiqbollar

O‘zbekiston innovatsion taraqqiyotga katta e‘tibor qaratmoqda. Ilmiy tadqiqotlar va texnologik ishlanmalarni ishlab chiqarishga tatbiq etish bo‘yicha quyidagi yo‘nalishlar rivojlanmoqda:

Startup loyihalarni moliyalashtirish;

Ilm-fan va biznes hamkorligini kuchaytirish;

Raqamli iqtisodiyot va sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy etish;

Elektron ta‘lim tizimlarini kengaytirish;

Texnologik inkubator va akselerator dasturlarini rivojlantirish.

O‘zbekistonning xalqaro innovatsion reytinglarda yuqori pog‘onalarga ko‘tarilishi mamlakat ilm-fani va texnologik taraqqiyotining natijasi sifatida baholanmoqda. Kelajakda mamlakatda yuqori texnologiyalar va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilishi rejalashtirilgan.

Xulosa: O‘zbekiston ilm-fan, madaniyat va ta‘lim sohalarining rivojlanishiga katta e‘tibor qaratmoqda. Mamlakatning barqaror taraqqiyoti ilm-fan va ta‘limning uzluksiz rivojlanishiga bog‘liq. Davlat tomonidan olib borilayotgan islohotlar va zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish orqali O‘zbekistonning ilmiy-intellektual salohiyati yanada mustahkamlanmoqda. Kelajakda O‘zbekiston jahon ilm-fan va ta‘lim tizimida yetakchi davlatlardan biriga aylanishi uchun keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirishda davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari.
- 2.O‘zbekiston Fanlar akademiyasining ilmiy nashrlari.
- 3.Ta‘lim va madaniyat sohalar bo‘yicha rasmiy hujjatlar va statistik ma‘lumotlar.
- 4.Xalqaro ilmiy konferensiyalar materiallari va tahliliy hisobotlar.
- 5.O‘zbekistonda innovatsion rivojlanish strategiyasi bo‘yicha rasmiy hujjatlar.

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA JISMONIY SIFATLARNI
RIVOJLANTIRISH MALAKASINI O‘RGANISH**

Nizomov Behzod Raximjonovich

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

“Jismoniy madaniyat va sport” kafedrası

assistenti

+998901032424 bnizomov24@gmail.com

Sattorov Zafarjon Bahodir o‘g‘li

O‘zbekiston Finlandiya pedagogika instituti

“Jismoniy madaniyat ta’lim yo’nalishi” III- kurs

talabasi, “Sog‘lom hayot sari” ilmiy to‘garagi

a’zosi

+998908957420 zafarjonsattorov29@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining jismoniy sifatlarini rivojlantirishning tarixiy evolyutsiyasi, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va amaliy metodlari tadqiq qilinadi. Boshlang‘ich ta’lim davri bolalarning jismoniy rivojlanishi uchun asosiy davr hisoblanadi, shuning uchun ushbu davrda jismoniy tarbiyaning samaradorligini oshirish muammosi dolzarb ahamiyatga ega. Maqolada jismoniy sifatlarni rivojlantirishning nazariy asoslari, tarixiy rivoji, zamonaviy metodik yondashuvlar va amaliy tajribalar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinflarda jismoniy tarbiyani tashkil etishda yosh bolalarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish, individual yondashuvni qo‘llash va innovatsion metodlardan foydalanish samarali natijalarga olib keladi.*

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich sinflar, jismoniy sifatlar, jismoniy tarbiya, tarixiy evolyutsiya, zamonaviy pedagogika, psixofiziologik xususiyatlar, individual yondashuv, innovatsion metodlar, jismoniy rivojlanish, pedagogik texnologiyalar.*

Kirish

Boshlang‘ich sinf yoshi bolalarning jismoniy rivojlanishi uchun eng muhim davr hisoblanadi. Bu davrda bolalarning asosiy jismoniy sifatlari (kuch, chaqqonlik, chidamlilik, tezlik, muvozanat) shakllanadi va ularning kelajakdagi salomatligi va jismoniy tayyorgarligi uchun asos yaratiladi. Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) ma’lumotlariga ko‘ra, 6-10 yoshdagi bolalarda jismoniy faollikning yetarli emasligi ularning salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi va kelajakda surunkali kasalliklar xavfini oshiradi. Shu sababli,

boshlang'ich sinflarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish malakasini o'rganish va uni ta'lim jarayoniga tatbiq etish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir.

Jismoniy sifatlarni rivojlantirishning tarixiy evolyutsiyasi

Jismoniy tarbiyaning tarixiy rivoji qadimgi davrlardan boshlanadi. Misol uchun, qadimgi Yunonistanda jismoniy tarbiya bolalarning kamol topishi uchun muhim hisoblangan. Gimnaziyalarda bolalarga jismoniy mashqlar, kurash, yugurish va boshqa sport turlari o'rgatilgan.

Oʻrta asrlarda jismoniy tarbiyaga kamroq eʼtibor berilgan boʻlsa-da, Uygʻonish davrida bu soha yana rivojlana boshladi. XIX asrda Yevropada jismoniy tarbiyaning ilmiy asoslari yaratildi. Nemis pedagogi Fridrix Ludvig Yan (Friedrich Ludwig Jahn) jismoniy tarbiyani tizimli ravishda tashkil etishga asos soldi.

XX asrda jismoniy tarbiya pedagogik fan sifatida shakllandi. Sovet davrida jismoniy tarbiyaga katta e'tibor berildi. Bolalar sport maktablari, jismoniy tarbiya dasturlari ishlab chiqildi. Bugungi kunda jismoniy tarbiya zamonaviy pedagogikaning ajralmas qismiga aylangan.

Jismoniy sifatlarni rivojlantirishning nazariy asoslari

Jismoniy sifatlar – bu inson organizmining harakatlanish qobiliyatini ifodalovchi xususiyatlar bo‘lib, ularga kuch, tezlik, chaqqonlik, chidamlilik va muvozanat kiradi. Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarda bu sifatlarning rivojlanishi ularning psixofiziologik xususiyatlariga bog‘liq.

Kuch. Yosh bolalarda mushaklar tizimi hali to'liq shakllanmaganligi sababli, kuchni rivojlantirishda yengil va qo'lda keladigan mashqlardan foydalanish tavsiya etiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 7-8 yoshdagi bolalarda kuchni rivojlantirish uchun 10-15 daqiqalik muntazam mashqlar samarali hisoblanadi.

Tezlik. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tezlikni rivojlantirish uchun qisqa masofalarga yugurish, tezkor harakatlarni talab qiladigan o'yinlar samarali hisoblanadi. Masalan, 30 metrga yugurish mashqlari bolalarning tezlik qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

Chidamlilik. Bu sifatni rivojlantirish uchun uzoq vaqt davom etadigan yengil jismoniy mashqlar qoʻllaniladi. Masalan, 10-15 daqiqalik yugurish yoki piyoda sayr qilish bolalarning chidamliligini oshirishga yordam beradi.

Muvozanat. Muvozanatni rivojlantirish uchun balandlikda harakatlanish, bir oyoqda turish kabi mashqlar qoʻllaniladi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, muvozanatni rivojlantirish bolalarning koordinatsiya qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

Zamonaviy pedagogikada jismoniy sifatlarni rivojlantirish

Zamonaviy pedagogika jismoniy tarbiyani bolalarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va salomatligini ta'minlash vositasi sifatida qaraydi. Quyidagi zamonaviy yondashuvlar muhim ahamiyatga ega:

Individual yondashuv. Har bir bola jismoniy rivojlanish jihatidan bir-biridan farq qiladi, shuning uchun individual yondashuv qo'llash orqali har bir o'quvchining salohiyatini to'liq namoyon qilish imkoniyati yaratiladi.

O'yinlar orqali o'rgatish. Yosh bolalar uchun o'yin shaklidagi mashqlar eng samarali hisoblanadi. Masalan, "Chorak quyosh", "Sakkizburchak" kabi o'yinlar bolalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Innovatsion metodlardan foydalanish. Zamonaviy texnologiyalar (masalan, interfaol dasturlar, multimedia vositalari) yordamida jismoniy tarbiya jarayonini qiziqarli va samarali qilish mumkin.

Amaliy tajriba va natijalar

Boshlang'ich sinflarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish bo'yicha o'tkazilgan amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, quyidagi usullar samarali natijalarga olib keladi:

Muntazam jismoniy mashqlar. Har kuni 15-20 daqiqalik jismoniy mashqlar bolalarning jismoniy tayyorgarligini oshirishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam mashqlar bilan shug'ullanadigan bolalarning jismoniy tayyorgarligi 30-40% ga oshadi.

O'yinlar va musobaqalar. Sport o'yinlari va musobaqalar bolalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, "Eng tez yuguruvchi", "Eng uzoqqa sakrash" kabi musobaqalar bolalarning jismoniy qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi.

Ota-onalar ishtiroki. Ota-onalarni jismoniy tarbiya jarayoniga jalb qilish orqali bolalarning jismoniy faolligi oshiriladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar ishtirokidagi jismoniy mashqlar bolalarning motivatsiyasini 50% ga oshiradi.

Xulosa: Boshlang'ich sinflarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish malakasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, ushbu jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, individual yondashuvni qo'llash va innovatsion metodlardan foydalanish zarur. Jismoniy tarbiya bolalarning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy va psixologik jihatdan ham rivojlanishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev, A. A. (2020). Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Xolmirzayev, B. T. (2019). Bolalar psixologiyasi va pedagogikasi. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.

3. Qodirov, R. H. (2018). Boshlang‘ich sinflarda jismoniy tarbiyani tashkil etish. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
4. Karimova, M. S. (2021). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
5. To‘rayev, O. R. (2017). Jismoniy tarbiya va sport metodikasi. Toshkent: Sport nashriyoti.
6. Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti (WHO). (2020). Bolalarda jismoniy faollik va salomatlik.
7. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi. (2021). Boshlang‘ich ta‘lim davlat standarti. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.

ADABIY TIL MUAMMOLARI YOXUD O‘QUVCHILAR NUTQIDAGI AYRIM KAMCHILIKLAR

Sayfiyeva Mahliyo Faxriddin qizi

Qashqadaryo viloyati, Koson tumani

5-sonli maktabning O‘zbek tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi

Til – millat ko‘zgusi. Har bir millatning buguni va ertasini belgilaydigan omil bu, albatta tildir. Binobarin, bugungi kunda til doirasida olib borilayotgan ishlar anchagina salmoqli-ki, bu kabi amaliy va nazariy ishlar o‘rib kelayotgan yosh avlodning nutqidagi ayrim kamchiliklarni bartaraf etishda katta ahamiyat kasb etmoqda. Chunki o‘z tilini mukammal bilmagan yoki o‘z tilida ravon gapira olmagan har bir inson vaqti kelib jamiyatning lisoniy muammosiga aylanishi tabiiydir. Mustaqillik yillarida ona tilimiz, ya‘ni o‘zbek tiliga berilayotgan keng imkoniyatlar, hattoki jahon sahnalarida o‘zbek tilida baralla nutq so‘zlanishi ham tilimizning haqiqiy qadr-qimmatini yanada oshirdi desak to‘g‘ri bo‘ladi. Binobarin, hurmatli Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning farmoni bilan 2020-2030 - yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi hamda asosiy yo‘nalishlari tasdiqlandi. Undan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi PF-37-son Farmonida 2025-yil 1-yanvardan boshlab umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida ona tili va adabiyot fani doirasida tegishli sertifikatga ega bo‘lgan pedagog kadrlarga ularning tarif stavkasiga nisbatan 50% miqdorida har oylik qo‘shimcha to‘lanishi belgilandi. Bu kabi amaliy ishlar o‘zbek tilining rivoji uchun katta qadam bo‘lishi shubhasiz.

Bugungi kunda barcha ta‘lim muassasalarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga unlilar va undoshlar talaffuzi, yozilishi hamda o‘qilishi kabi ona

tilining ilk fonetik tushunchalari o‘rgatiladi. 1-sinflarda o‘qitiladigan “**Alifbe**” kitobida dastlab unlilar, so‘ngra undoshlar navbatma-navbat tanishtirib boriladi. Biroq kuzatishlarimiz jarayonida shunga guvoh bo‘ldik-ki, yurtimizning ayrim hudud va tumanlarida unlilarning noto‘g‘ri talaffuz etilishi hamon uchramoqda. Jumladan, boshlang‘ich va yuqori sinf o‘quvchilarida **Ee** va **Ii** harflarining farqsiz qo‘llanilishi, **O‘o‘** va **Oo** tovushlarining so‘zlarda noto‘g‘ri ishlatilishi kabi artikulatsion hamda fonetik xatoliklar borligi tilning og‘riqli nuqtalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Chunonchi, **Ee** harfining “**e‘lon, elak, elektr, e‘tibor, elat**” kabi so‘zlarda o‘rta keng, lablanmagan, qisqa **Ee** tovushi ekanligi, **Ii** harfining esa “**iboli, ibora, ibrat, idora, ilhom, Islom**” kabi so‘zlarda yuqori tor, lablanmagan, cho‘ziq **Ii** tovushi ekanligi noto‘g‘ri o‘rgatib kelinmoqda. Qolaversa, ayrim unlilarning talaffuzi va imlosi haqidagi mavzuga ko‘ra **Ii** tovushi talaffuzda tushib qolishi mumkin bo‘lgan keltirib o‘tilgan: **bilan – blan, bilim – blim** va h.k. Lekin nafaqat bu so‘zlarda balki boshqa so‘zlarda ham **Ii** tovushining ham yozuvda, ham talaffuzda tushib qolishi kabi imloviy xatolar doimiy ravishda kuzatilmoqda: **qism-qsm, bir-br, har xil-har xl, tilak-tlak...** Bundan tashqari, millati tojik bo‘lgan o‘zbek tilida so‘zlashuvchi o‘quvchilar nutqida **O‘o‘** va **Oo** tovushlarining yozuvda ham, og‘zaki nutqda ham almashinib qo‘llanishi ularda adabiy til me‘yorlarining to‘g‘ri shakllanishida to‘siq bo‘lmoqda. Masalan, “**yo‘q, yo‘qol, yo‘qotmoq, o‘t, o‘tmoq**” kabi so‘zlarda o‘rta keng, lablangan, orqa qator unli tovushi **O‘o‘** o‘rniga **Oo** tovushining, “**yoq, yoqmoq, yog**” kabi so‘zlarda esa quyi keng, lablangan, orqa qator unli tovushi **Oo** o‘rniga **O‘o‘** tovushining xato qo‘llanishi hali hamon o‘zgarishsiz qolmoqda. Masalan: *Nargizaning sumkasida yangi daftar yoq. (Aslida: yoq so‘zining o‘rnida yo‘q so‘zi bo‘lishi kerak edi).* Aynan shunday nutqiy kamchiliklar Koson, Dehqonobod, Muborak, Chiroqchi, Qamashi kabi tumanlarda ko‘plab uchraydi. Bu esa o‘quvchilarda noto‘g‘ri nutq shakllanishiga sabab bo‘ladi. Bunday nuqtaiy kamchiliklarning asosiy sababi sifatida quyidagilarni aytilish mumkin:

- a) Bog‘cha yoshidagi bolalarga harflarning talaffuzi yuzasidan dastlabki tushunchalarning berilmasligi va o‘rgatilmasligi;
- b) Bog‘cha yoshidagi bolalarga ko‘proq adabiy til me‘yorlariga rioya qilingan holda so‘zlanmasligi, erkin so‘zlashuvning haddan ortiq qo‘llanilishi;
- c) Ularga kundalik sheva nutqidan foydalanmaslik kerakligini o‘rgatilmasligi;
- d) Maktab yoshidagi bolalarning boshlang‘ich sinfdagi ilk fonetik bilimlarining turlicha tushuntirilishi;
- e) Boshlang‘ich sinflarda sheva va so‘zlashuv nutqidan voz kechilmasligi;
- f) Yuqori sinflarda ham adabiy til me‘yorlariga rioya qilingan holda darslar olib borilmasligi;

g) O‘quvchilarga shevadagi so‘zlar o‘rniga aynan shu so‘zning adabiy tildagi muqobilining o‘rgatilmashligi.

Jumladan, fe‘l so‘z turkumi doirasida qo‘llaniladigan **borar edi, qilar edi, o‘qir edi** kabi fe‘llarning “**borasdi, qilasdi, o‘qasdi**” ko‘rinishida talaffuz qilinishi va yozilishi adabiy til me‘yori talablariga mutlaqo javob bermaydi. Bu esa o‘quvchilarning boshlang‘ich sinflardan o‘qish sheva so‘zlashuv doirasidan chiqmaganligini va adabiy til qonun-qoidalarining to‘g‘ri o‘rgatilmaganligini ko‘rsatadi. Bu kabi kim uchundir “ahamiyatsiz” tuyulgan tilshunoslikning o‘ziga borayotgan muammolarini hal etish bugungi kun amaliy hamda nazariy tilshunosligining asosiy vazifasidir.

Xulosa: Xulosa qilib shuni aytish joizki, zamonaviy tilshunoslikning shakllanib hozirgi bosqichga yetishi uchun ko‘plab yo‘llar bosib o‘tilgan va bu bosqichlar davomida turli qarashlar, fikrlar, yangilanishlar yuzaga kelgan. Biroq rivojlanayotgan bugungi jamiyatda adabiy tilga e‘tibor, uning rivoji uchun amaliy ishlar birmuncha susaygandek nazarimizda. Shunday ekan, bu kabi muammolarning oldini olish uchun quyidagi vazifalarni bajarish maqsadga muvofiqdir:

a) ona tili va adabiyoti fan o‘qituvchilari dars jarayonida shevada, so‘zlashuv tilida emas, balki adabiy tilda so‘zlashlari;

b) bolalar uchun e‘firga uzatiladigan ko‘rsatuvlarda ham adabiy tilda gapirish;

c) o‘quvchilar uchun nafaqat maktabda, balki oilada ham so‘zlarning to‘liq talaffuz qilinishi va adabiy tilda ko‘proq so‘zlanishi;

d) darslarda adabiy tilda gapirish va darsning audio yozuvlari orqali mavzuni tushuntirish;

Bu kabi vazifalarning bajarilishi yuqoridagi muammolarni bartaraf etishda yordam beradi deb o‘ylaymiz. Zero, tilga e‘tibor – kelajakka e‘tibor demakdir...

SUBJECT-PREDICATE AGREEMENT IN ENGLISH: RULES, EXCEPTIONS, AND LINGUISTIC ANALYSIS

Shirinboyeva Mashhura Sayfullo qizi

Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: *This article analyzes the concept of subject-verb agreement, which is one of the fundamental aspects of English grammar. The study examines various examples, highlights exceptions, and explains the semantic impact of subject-verb agreement in sentences.*

Keywords: *subject, verb, compound subject, person and number, noun, third-person singular, singular form, plural form.*

Introduction

In the study of linguistics, particularly in learning English grammar, certain rules may pose challenges for learners. One such area that requires close attention is subject-verb agreement. This phenomenon dictates that the subject and the verb in a sentence must agree in person and number. The following examples illustrate this principle:

- A singular subject takes a singular verb:

Sandy **goes** to bed early on Mondays.

- A plural subject takes a plural verb:

A number of children **consume** unhealthy food.

Subject-Verb Agreement in Inversion

In some cases, an inversion occurs in a sentence where the subject follows the verb. Despite the altered word order, the verb must still agree with the subject:

Among the books on the table was a rare manuscript.

Here, “a rare manuscript” is the actual subject, and the singular verb “was” agrees with it.

Agreement with a Compound Subject

When a sentence contains a compound subject, the verb agrees with the main noun within the subject phrase:

Several key figures in the negotiation process have sought to influence the final agreement.

- Here, “figures” is the main subject, so the verb “have” is used in the plural form.

- Although “process” is a noun, it serves as a modifier and does not determine verb agreement.

Similarly, in the following sentence:

The main reason that she refused the offer was that she had other commitments.

- “Reason” is the actual subject, so the verb “was” is in singular form.
- “Offer” only functions as a complement and does not influence verb agreement.

3. “A Number of” vs. “The Number of”

The phrases “a number of” and “the number of” follow different agreement rules:

- A number of + plural noun → plural verb:

- A number of students are ready for this paramount competition.
- The number of + plural noun → singular verb:
- The number of children at the street has the same clothes.

The key difference lies in the meaning:

• A number of students are... → This means “several students”, so the verb is plural.

• The number of students is... → This refers to “the total count of students”, so the verb is singular.

Identical words, different structures, and, most importantly, different articles—this highlights the significant role that definite (“the”) and indefinite (“a”) articles play in English sentence construction. The impact of articles on meaning and subject-verb agreement is particularly evident in the following cases:

“A number of” vs. “The number of”

- A number of students are... → means “Several students are...”
- The number of students is... → means “The number of students is...”

It is evident that “a number of” refers to an indefinite quantity and therefore takes a plural verb, while “the number of” specifically quantifies a subject and requires a singular verb. More precisely:

- “A number of” conveys the same meaning as “a lot of.”
- “The number of” functions as the main subject in the sentence.

Proper Nouns That Appear Plural but Are Singular

Some proper nouns end in “-s” but still represent a singular entity and therefore take a singular verb:

- The United Nations has its special symbols.
- The United Nations = it (not they)
- The Sears is a big place.
- The United States plays an important role in the contract.

Similarly, disease names in English are uncountable and always take a singular verb, even if they end in “-s”:

- Rickets is estimated from me.
- Diabetes is a really terrible one.
- Tuberculosis is not a curable disease.

3. Plural Nouns That Always Require Plural Verbs

Some nouns are inherently plural and require a plural verb:

- The policemen have special cars.
- These people need to purchase affordable items.
- The business’s earnings have decreased during the last decade.
- Our customs are a symbol of our pride.

4. The Dual Meaning of Certain Nouns

Some words retain the same form but change meaning based on context. For instance:

- English is the most necessary one in the world. (English = the language)
- The English have many ridiculous customs. (The English = English people)

Similarly, certain nouns ending in “-sh,” “-ese,” and “-ch” can refer to both a language and a nationality:

- Spanish is my native language. (Spanish = the language)
- The Spanish love dairy products, especially cheese. (The Spanish = Spanish people)

5. The Distinction Between “People” and “Peoples”

Although “people” is generally plural, it can take “-s” when referring to different ethnic groups or nations:

- All the peoples of the world desire peace. (Betty Schramper Azar)

6. Coordinated Subjects and Agreement

When two singular nouns are joined by a coordinating conjunction, they form a plural subject and take a plural verb:

- Both the girl and the boy (They) play this piano.

Additionally, indefinite pronouns (someone, anyone, no one, somebody, anybody, nobody, one, either, neither) always require a singular verb:

- Someone wants to be angry at you.

When subjects are connected by either...or, neither...nor, or not only...but also, the verb agrees with the closest noun:

- Neither the teacher nor the pupils want to finish this competition.

7. Subject-Verb Agreement in “There is / There are” Constructions

In sentences using there is / there are, the verb must agree with the following noun:

- There is equality with both students.
- There are many advantages for these competitors.

Conclusion: Based on the discussion above, it is clear that subject-verb agreement and the correct use of articles are fundamental aspects of English grammar. A deep understanding of these concepts helps eliminate common mistakes and allows future learners to grasp them more easily. Thorough analysis and persistent effort are the foundation of linguistic mastery.

REFERENCES

1. “English Grammar” (Betty Schramper Azar, Pearson Edition, 1999)

2. “Practical English Usage” (Michael Swan, Second Edition, Oxford University Press, 1996)
3. “Grammar for IELTS” (Diana Hopkins, Pauline Cullen, Cambridge University Press, 2007)
4. “Practical English Grammar” (N.A. Slabotkina, B.Yu. Abduraimova, Z.H. Rustamov, G.N.)

**ASALARICHILIK TURIZMINI AMALGA OSHIRISH ORQALI
ASALARICHILIK FAOLIYATINI TANITISH, MAHALLIY
ASALARICHILIK MAHSULOTLARINI SOTISH VA EKOLOGIK
TURIZMNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI.**

Qulmurotov Sohibjon Jumaniyozovich

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti “Iqtisodiyot” kafedrası
katta o‘qituvchisi*

*e-mail: **sohibkulmurotov@gmail.com**, tel: +998972792329*

Xolmuminova Ezoza Ziyadulla qizi

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti “Bank ishi” yo‘nalishi I –
bosqich BI-90-24 guruh talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqola asalarichilik turizmining asalarichilik faoliyatini ommalashtirish, mahalliy asalarichilik mahsulotlarini sotishni ko‘paytirish va ekologik turizmni rivojlantirishdagi ahamiyatini o‘rganadi. Asalarichilik turizmi nafaqat iqtisodiy foyda keltirishi, balki tabiatni muhofaza qilish va mahalliy jamoalarni qo‘llab-quvvatlashda muhim vosita bo‘lishi mumkinligi ta’kidlanadi. Tadqiqotda ushbu sohaning imkoniyatlari, mavjud muammolar va kelgusidagi rivojlanish yo‘nalishlari tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *asalarichilik turizmi, ekologik turizm, mahalliy mahsulotlar, asalarichilik faoliyati, barqaror rivojlanish.*

Kirish

Asalarichilik nafaqat asal va boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarish manbai, balki ekologik muvozanatni saqlashda muhim rol o‘ynaydigan qishloq xo‘jaligi sohasidir. So‘nggi yillarda turizmning yangi yo‘nalishi sifatida asalarichilik turizmi (apiturizm) dunyoning turli mintaqalarida ommalasha boshladi. Ushbu turizm turi sayyohlarga asalarichilik jarayonlari bilan tanishish, mahalliy

mahsulotlarni sinab ko‘rish va tabiat bilan yaqin aloqada bo‘lish imkonini beradi. O‘zbekiston kabi tabiiy resurslarga boy mamlakatlarda asalarichilik turizmini rivojlantirish orqali nafaqat iqtisodiy daromad oshirilishi, balki ekologik xabardorlikni yuksaltirish ham mumkin.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Hozirgi vaqtda global iqtisodiyotda barqaror rivojlanish va ekologik muvozanatni saqlash masalalari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Asalarichilik turizmi (apiturizm) ushbu ikki yo‘nalishni birlashtirgan holda, qishloq xo‘jaligi, turizm va tabiatni muhofaza qilish sohalari o‘rtasida sinergiya yaratish imkonini beradi. Asalarilarning changlatishdagi rolga e‘tibor qaratilishi, biologik xilma-xillikni saqlash zarurati va iqlim o‘zgarishi kabi global muammolar mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi.

O‘zbekiston kabi tabiiy resurslarga boy, lekin turizm sohasida hali to‘liq ishlanmagan salohiyatga ega mamlakatlarda asalarichilik turizmi nafaqat iqtisodiy daromad manbai sifatida, balki mahalliy jamoalarni qo‘llab-quvvatlash va ekologik xabardorlikni yuksaltirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, mahalliy asalarichilik mahsulotlariga bo‘lgan talabning oshishi va organik mahsulotlarga qiziqishning global miqyosda kuchayishi ushbu sohani rivojlantirishni dolzarb vazifaga aylantiradi.

Shuningdek, O‘zbekistonning qishloq hududlarida barqaror turizm modelini joriy etish orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga erishish imkoniyatlari bilan ham bog‘liq. Mavzuning o‘rganilishi nafaqat ilmiy jihatdan yangi yondashuvlarni ochib beradi, balki amaliy jihatdan mahalliy asalarichilar uchun yangi imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi.

Asalarichilik turizmining O‘zbekistonda rivojlanish imkoniyatlarini aniqlash, uning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorligini baholash maqsadida olib borildi. Tadqiqot jarayonida adabiyot tahlili, xorijiy tajriba misollari va mahalliy sharoitlarning statistik ma’lumotlari asosida kompleks yondashuv qo‘llanildi.

Iqtisodiy samaradorlik: O‘zbekistonning tog‘li hududlarida (Toshkent, Jizzax, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari) asalarichilik turizmini rivojlantirish mahalliy asalarichilar uchun yiliga o‘rtacha 20-30% qo‘shimcha daromad keltirishi mumkinligi aniqlandi. Bu daromad asal va boshqa mahsulotlar (mum, propolis) sotuvidan tashqari, sayyohlarga xizmat ko‘rsatish (ekskursiyalar, mahsulot taqdimotlari) orqali shakllanadi.

Mahalliy mahsulotlarning sotuv hajmi: Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, asalarichilik turizmi joriy etilgan hududlarda mahalliy asal mahsulotlariga talab 15-20% ga oshishi mumkin. Xorijiy sayyohlar orasida tabiiy mahsulotlarga qiziqish yuqori bo‘lib, bu eksport salohiyatini ham oshiradi.

Ekologik foyda: Asalarichilik turizmi sayyohlarni asalarilarning changlatishdagi rolga jalb qilish orqali ekologik xabardorlikni oshiradi.

Taxminiy hisob-kitoblarga ko‘ra, har bir turistik guruh (o‘rtacha 10-15 kishi) uchun o‘tkazilgan ekskursiyalar tabiatni muhofaza qilish bo‘yicha ma‘lumot almashishni 30-40% ga yaxshilaydi.

Ijtimoiy ta’sir: Qishloq aholisi, ayniqsa ayollar va yoshlar, asalarichilik turizmiga jalb qilinishi orqali bandlik darajasi oshishi kuzatildi. Masalan, asalarichilik tadbirkorligida turizm xizmatlari tashkil etilganda, o‘rtacha 2-3 kishi qo‘shimcha ish bilan ta‘minlanadi.

Ushbu tadqiqot asalarichilik turizmining O‘zbekistonda rivojlanish imkoniyatlarini aniqlash, uning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorligini baholash hamda istiqbolli yo‘nalishlarini aniqlash maqsadida olib borildi. Tadqiqot jarayonida adabiyot tahlili, xorijiy tajriba misollari va mahalliy sharoitlarning statistik ma‘lumotlari asosida kompleks yondashuv qo‘llanildi.

Muammoni hal qilish usullari. Asalarichilik turizmini joriy etish uchun zarur bo‘lgan yo‘l-transport tarmog‘i, turistik zonalarga kirish imkoniyatlari va qulayliklar (mehmonxonalar, dam olish maskanlari) ko‘pincha mavjud emas yoki yetarli darajada rivojlanmagan. Bu sayyohlar oqimini cheklaydi.

Mahalliy asalarichilar va turizm xodimlari ko‘pincha sayyohlarga xizmat ko‘rsatish, mahsulot taqdimoti yoki ekologik ta‘lim berish uchun yetarli tajriba va ko‘nikmalarga ega emas.

Asalarichilik turizmi va mahalliy asal mahsulotlari haqida ichki va xalqaro bozorlarda yetarli va to‘liq ma‘lumotlar mavjud emas. Bu holat sayyohlar va potentsial xaridorlarning qiziqishini pasaytiradi va mahsulotlar va xizmatlar bozoriga nisbatan ishonchni kamaytiradi. Shuningdek, samarali marketing strategiyalarining yo‘qligi, asalarichilik turizmining rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Mahalliy mahsulotlarning ekologik foydalari va noyob xususiyatlarini ta’kidlash orqali, marketing va reklama ishlari samaradorligini oshirish zarur.

Sayyohlar oqimining ko‘payishi tabiiy muhitga, xususan, asalarilar yashash joylariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bu, o‘z navbatida, asalarichilik faoliyatining samaradorligini pasaytirishi, asalarilarning hayotiy faoliyatiga to‘sqinlik qilishi va ekosistemadagi muvozanatni buzishi mumkin. Shuningdek, ko‘plab sayyohlar tomonidan tashlanadigan chiqindilar va muhitni ifloslantirish, asalarilarning oziq-ovqat zanjirini va yashash sharoitlarini buzish xavfini tug‘diradi. Shuning uchun, asalarichilik turizmini rivojlantirishda ekologik xavfsizlik va tabiiy resurslarni muhofaza qilishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Muammolarni hal qilishda quyidagi tamoyillarga e’tibor qaratish zarur:

Asalarichilik turizmini rivojlantirishdagi muammolarni hal qilish jarayonida samarali natijalarga erishish uchun bir qator tamoyillarga rioya qilish zarur. Ushbu tamoyillar barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy adolat prinsiplariga asoslanadi.

1. Mavjud resurslardan (qishloq yo‘llari, asalari oilalari) maksimal foydalanish orqali yangi infratuzilma qurilishiga xarajatlarni kamaytirish.

2. Davlat-xususiy sheriklik orqali kichik turistik zonalarni barqaror rivojlantirish, masalan, asalari oilalari yaqinida ekologik toza dam olish maskanlari tashkil etish.

3. Mahalliy aholini, xususan, ayollar va yoshlarni o‘quv dasturlariga jalb qilish orqali teng imkoniyatlar yaratish.

4. Uzoq muddatli barqarorlik uchun o‘quv markazlari tashkil etib, doimiy ta’lim tizimini yo‘lga qo‘yish. Kurslar asalarichilik, turizm va ekologik ta’limni qamrab oladi.

5. Mahalliy asalarichilarni marketing jarayoniga jalb qilib, ularning mahsulotlarini xalqaro platformalarda targ‘ib qilish, shu orqali daromadni adolatli taqsimlash.

6. Mikrokreditlar va subsidiyalar orqali dastlabki xarajatlarni qoplash, masalan, har bir xo‘jalikka 50 million so‘mgacha foizsiz kredit berish.

7. Xususiy investorlarni jalb qilish uchun soliq imtiyozlari joriy etib, uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta’minlash.

8. Sayyohlarga ekologik ta’lim berish orqali tabiatga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish, masalan, har bir ekskursiyada asalarilarning changlatishdagi rolini tushuntirish.

Muammolarni hal qilishda barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy adolat tamoyillariga e’tibor qaratish asalarichilik turizmini rivojlantirishda muvaffaqiyatli natijalarni ta’minlaydi. Ushbu tamoyillar nafaqat joriy muammolarni hal qiladi, balki sohaning kelajakdagi barqaror rivojlanishiga ham asos yaratadi.

Ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar. Ushbu tadqiqot asalarichilik turizmining O‘zbekistonda rivojlanish salohiyatini o‘rganish va mavjud muammolarni hal qilishga qaratilgan natijalarga asoslanib, quyidagi ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu takliflar iqtisodiy samaradorlik, ekologik barqarorlik va ijtimoiy foydani ta’minlashga yo‘naltirilgan.

1. O‘zbekistonning tog‘li hududlari (Toshkent, Jizzax, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari) o‘simlik xilma-xilligi va tabiiy sharoitlari tufayli asalarichilik turizmi uchun yuqori salohiyatga ega.

2. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, organik mahsulotlarga talab xalqaro bozorda 15-20% ga oshmoqda. Sertifikatlangan mahsulotlar sayyohlar va eksportchilar uchun jozibadorlikni oshiradi.

3. 2030 yilgacha O‘zbekistonni xalqaro apiturizm xaritasiga kiritish uchun infratuzilma va marketingga investitsiyalarni bosqichma-bosqich oshirish.

4. Mahalliy universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan birgalikda asalarichilik turizmining ekologik va iqtisodiy ta'sirini doimiy monitoring qilish.

Ushbu taklif va tavsiyalar tadqiqot natijalari, xorijiy tajriba va mahalliy sharoitlarni hisobga olgan holda ishlab chiqildi. Ularning amalga oshirilishi asalarichilik turizmini nafaqat iqtisodiy manba, balki ekologik va ijtimoiy rivojlanish vositasiga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston 2030” strategiyasi to'g'risida” farmoni, 11.09.2023-yildagi PF-158-son. **<https://lex.uz/ru/docs/-6600413>**

2. Qulmurotov S.J. “Marketing” fanidan O'quv qo'llanma. “STAP-SEL” nashriyoti. Samarqand 2024. 328 bet.

3. Digital маркетинг: что такое цифровой маркетинг и почему он нужен вашему бизнесу уже сегодня. <https://lafounder.com/article/digital-marketing>

4. Qulmurotov S.J. Asalarichilik faoliyatini yuritishda yetuk soha mutaxassislarning roli. Xorazm ma'mun akademiyasi axborotnomasi. -9/2-2024. UO'K 338.436.2, 2024-yil.

5. Qulmurotov S.J. Hududlarda asalarichilik klasterlari orqali asalarichilik sohasini barqaror rivojlantirish tamoyillari. “IQTISODIYOT VA TURIZM” xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali. -№3(17) 2024, 2024-yil.

6. Qulmurotov S.J. Asalarichilik tarmog'ining aholi turmush tarzidagi o'rni. Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirishning innovatsion texnologiyalari. -№ 2 (14/2) 2024, 2024-yil.

7. Qulmurotov S.J. Iskandarov S.U. Управление пчеловодческими кластерами и организационно-экономические механизмы. Кубанский государственный технологический университет – филиал ФГБУ «РЭА» Минэнерго России. -UDK001, 2024-yil.

8. Inom o'g, Z. U. B. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITDA BIZNES JARAYONLARNI BOSHQARISHNING MARKETING STRATEGIYASI. *Journal of new century innovations*, 48(1), 124-129.

9. O'G, Z. U. B. I. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITDA BIZNES JARAYONLARNI BOSHQARISHNING MARKETING STRATEGIYASI. *TADQIQOTLAR. UZ*, 33(2), 116-120.

10. Muxitdinov, X. (2023). BIZNES JARAYONLARI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNI MODELLASHTIRISHNING MATEMATIK VA INSTRUMENTAL USULLARI. *THE INNOVATION ECONOMY*, 1(01), 152-161

11. Bekmurodov Baxtiyor, & Zokirov Ulug`bek. (2024). Raqamli moliyaviy texnologiyalarning boshqaruvdagi roli va uning O'zbekiston uchun ahamiyati. *SYNAPSES: INSIGHTS ACROSS THE DISCIPLINES*, 1(4), 79–85. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14062978>

12. Jumaniyozovich, Q. S. (2024). KIBERXAVFSIZLIKNING IQTISODIYOTDAGI AHAMIYATI. «НАДЕЖДА НАЦИИ» МЕЖДУНАРОДНОГО НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОГО КОНКУРС, 1(1).

13. Uzaqov, J. N. (2024). Mintaqa ziyorat turizm salohiyatini oshirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmini joriy etishning iqtisodiy samaradorligi. *PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH*, 1(3), 45-53.

14. Jumaniyozovich, Q. S. (2024). AYOLLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISH ORQALI QISHLOQ HUDUDLARIDA ISH O`RINLARI YARATISH. *JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH*, 1(4), 83-89.

15. Jumaniyozovich, Qulmurotov Sohibjon. "THE DEVELOPMENT OF BEEKEEPING IN THE REGION AND ITS IMPORTANCE." *European Journal of Interdisciplinary Research and Development* 25 (2024): 111-11.

16. Uzaqov, J. N. (2024). Mintaqa ziyorat turizm salohiyatini oshirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmini joriy etishning iqtisodiy samaradorligi. *PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH*, 1(3), 45-53.

17. Uzaqov, J. N., & Jumanazarov, K. S. (2024, August). MINTAQADA ZIYORAT TURIZM SALOHIYATINI OSHIRISH MEXANIZMINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI. In *CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD* (Vol. 1, No. 7, pp. 23-33).

ISHLAB CHIQARISH KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY STRATEGIK BOSHQARUV G`OYALARI.

Madaminova Kumush Ortiqjon qizi

Namangan muhandislik-texnologiya instituti

Biznesni boshqarish 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ishlab chiqarish korxonalarining strategik boshqaruvini takomillashtirish, unga ta'sir qiluvchi omillar, korxonalarining raqobatbardoshlikni oshirishning eng samarali usullaridan biri strategik

boshqaruvining ijobiy tomonlari hamda boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: *strategik boshqaruv, korxona faoliyati, Ishlab chiqarish quvvati, raqobatbardoshlik, trend, boshqaruvni takomillashtirish, ichki va tashqi omillar, innovatsiya, integral ko'rsatkich, strategiya, baholash, korxona barqarorligi.*

Abstract: *This article highlights the issues of improving the strategic management of production enterprises, the factors affecting it, the positive aspects of strategic management, one of the most effective methods of increasing the competitiveness of enterprises, and the improvement of the organizational and economic mechanisms of management.*

Key words: *strategic management, enterprise activity, Production capacity, competitiveness, trend, management improvement, internal and external factors, innovation, integrated indicator, strategy, assessment, enterprise stability.*

XX asrning 90-yillari boshidan boshlab raqobat sharoitida o'ziga xos tavsifga ega holda korxonaning ustunligini aniqlash uchun oldingilariga solishtirilganda hamda amaliy mexanizmlar va manbalarni tadqiq qilish uchun ko'proq mos keladigan strategik boshqaruv sohasida korxonaning rivojlanishida resurs konsepsiyasi ustunlik qila boshlaydi. Korxona rivojlanishining strategik boshqaruvning tarafdorlari Dj.Barni, B.Vernerfelt, Dj.Grant, K.Kurt, G.Minsberg, K.Praxalad, D.Tis, G.Xemellar hisoblaniladi (Arnawa & other, 2019). Fikrimizcha, har qanday korxona ichki resurslardan foydalanishda rejalashtirish usullarini qo'llash qobiliyati va imkoniyatiga ega bo'lib, talabga hamda raqobatchilar, ta'minotchilar faoliyatiga va ma'lum darajada sanoat standartlari ta'sir etuvchi noyob va o'ziga xos qobiliyatlarini sun'iy ravishda shakllantiradi. Sotish yoki xizmatni tashkil etish, boshqarish uchun texnologiya, brend, ishlab chiqilgan tizim va xodimlarning professionallik darajasini bu kabi noyob resurslar sirasiga mumkin (Weeks and Plessis, 2011). XX asrning 60-80 yillarida g'arbda zamonaviy menejment rivojlana boshladi. Sanoat korxonalarida strategik boshqaruvning yondashuvlari mohiyati ochib berilgan va modellarining ajralib turadigan jihatlari asoslangan. Istalgan modelda strategik boshqaruvni uch bosqichdagi jarayoni ajratiladi: strategik rejalashtirish bosqichi (strategiyalar ishlab chiqish, strategik tahlil va tanlov); strategik tashkillashtirish bosqichi yoki tanlash strategiyaga mos ravishda tashkiliy tizimni sozlash (strategiyani tatbiq etish, amalga oshirish); strategik nazorat va tartibga solish bosqichi (strategiyani baholash, ishontirish va ijroni baholash). Bizning fikrimizcha, mavjud xarajat modellari orasida ishlab chiqarish korxonasining tashqi va ichki muhit omillarining butun majmuini hisobga olishga to'la imkon beruvchi hech qanday

model yo‘q, ammo qayd etilgan kamchiliklarga qaramay, ulardan eng samaralisi – iqtisodiy qo‘shilgan qiymat modeli bo‘lib, uni takomillashtirish talab etiladi. Bu jarayonda esa, rivojlangan mamlakatlar amaliyotida keng qo‘llanilayotgan korxona faoliyati samaradorligini boshqarish usullaridan foydalanish zarur bo‘ladi. Raqobat ustunligi birinchi o‘rinda turgan bir paytda, strategiya kompaniyaning uzoq muddatli istiqbolini kafolatlash uchun raqobatdosh ustunlikka ega bo‘lish niyatida o‘z resurslari va ko‘nikmalari bilan o‘z strategik maqsadlariga erishishga harakat qiladigan vositalar va asosiy funktsiyalar sifatida belgilanadi. Raqobat ustunligini qo‘lga kiritadigan va uni saqlab turadigan tashkilot, uni raqobatchilardan ajratib turadigan strategiyani yaratish va amalga oshirish orqali mumkin bo‘ladi. Strategiyani korxonaga ekologik va ijtimoiy ko‘rsatkichlar va iqtisodiy ko‘rsatkichlarni yetkazib berish usuli sifatida ko‘rib chiqish kerak degan fikr va mulohazalarni keltirib o‘tishgan.

Ishlab chiqarish korxonalarini rivojlantirishda zamonaviy strategik boshqaruv g‘oyalari bir necha asosiy tamoyillarga asoslanadi. Bu tamoyillar korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish, resurslarni samarali taqsimlash, innovatsiyalarni joriy etish va uzoq muddatli muvaffaqiyatni ta‘minlashga qaratilgan. Quyida zamonaviy strategik boshqaruv g‘oyalarining ba‘zi asosiy yo‘nalishlari keltirilgan:

1. Raqobatbardoshlikni oshirish.

2. Innovatsion boshqaruv.
3. Barqaror rivojlanish va ijtimoiy mas‘uliyat.
4. Globalizatsiya va bozorni kengaytirish.
5. Xodimlarni boshqarish va tashkilot madaniyati.
6. Risklarni boshqarish.
7. Zamonaviy boshqaruv tizimlari va ma‘lumotlar tahlili.

Zamonaviy strategik boshqaruv g‘oyalari ishlab chiqarish korxonalariga o‘z resurslarini optimal boshqarish, innovatsiyalarni joriy etish, raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror rivojlanishni ta‘minlash imkonini beradi. Hozirgi kunda har bir sohani tog‘ri boshqarishda strategik menejmentning ahamiyati katta. Uning asosiy vazifalaridan biri korxonani rivojlantirish strategiyasini amalga oshirishdir. Korxonada byudjet tizimini ishlab chiqish uchun kompaniya ichidagi rejalarni ya‘ni strategik reja, o‘rta muddatli va taktik rejalarni amalga oshirishi kerak. Hozirda korxonalar amaliyotida strategik boshqarishning dolzarbligi ortib bormoqda. Albatta, bu jarayon ularning vakolatini kengayishi hamda korxonaning iqtisodiy ahvoli uchun javobgarlikning oshganligi bilan bog‘liqdir. Shuni alohidata‘kidlash kerakki, 2021-2025-yillarda davlat ishtirokidagi korxonalarni boshqarish va isloh qilish strategiyasi davlat tomonidan dolzarb masalalardan etib belgilangan .Strategiya ilg‘or xorijiy tajribani, shu jumladan, iqtisodiy hamkorlik

va taraqqiyot tashkilotining davlat ishtirokidagi korxonalar uchun korporativ boshqaruv bo'yicha tamoyillarini hisobga olgan holda, davlat ulushi mavjud bo'lgan xo'jalik jamiyatlari va davlat unitar korxonalarini boshqarish va isloh qilishning maqsadlari, vazifalari va ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi. Zamonaviy boshqarishning sifati korxonalar samaradorligini belgilab beruvchi asosiy omil hisoblanadi. Shu sababdan korxonalarga eng zamonaviy texnika va texnologiyalarni jalb etish bugungi kundagi muhim vazifalardan biri sanaladi. Har qanday korxonaning uzoq muddatli yutuqlari ishlab chiqilgan strategiyaga bog'liq bo'ladi. Agar korxonaning rivojlanish strategiyasi bo'lmasa u yoki bu xatoliklar bilan ishlab chiqilgan bo'lsa, bu hol korxonaga bozorda barqaror va mustahkam o'rin egallash uchun imkon bermaydi. Zamonaviy ilm-fan va amaliyot strategik rejalashtirish hamda boshqarishning katta tajribasiga ega, ammo ko'pgina strategiyalar haligacha tashqi va ichki muhitning o'zgaruvchan shart-sharoitlariga moslasha olmayapti. Bu hali hanuzgacha strategik boshqarishning barcha muammolari ham o'z yechimini topmaganligini ko'rsatadi, bunday hol, birinchi navbatda, korxona rivojlanishi strategik barqarorligining mexanizmlarini ishlab chiqish bilan bog'liq.

Korxonalarning strategik boshqaruvini rivojlantirish bo'yicha juda ko'plab xorijiy hamda mahalliy olimlar o'z ilmiy izlanishlarini olib borishgan. Jumladan, xorij olimlaridan R.S.Kaplan, D.P.Norton asarlarida strategik boshqaruv tizimida korxonaning samaradorligini oshirish va iqtisodiy faoliyatini rivojlantirish masalalari keng ko'rib chiqilgan. Ushbu olimlarning asosiy qarashlari strategik boshqaruv tizimini korxona va tashkilot uchun asosiy xususiyatlarini, uning samaradorlik ko'rsatkichini baholashga qaratilgan. I. Ansoffning qarashlarida strategik boshqaruv tizimida korxonaning istiqbollari o'rganish va ularga ta'sir qiluvchi omillarni baholash muhim o'rin tutadi. Uning e'tiborida korxona doim risk bilan ishlashi, uning uzoq muddatli faoliyati uchun prognozlar tuzish, ekstrapolyatsiya usulini qo'llash zarur. M. Porter qarashlarida kompaniyalarning rivojlanishida innovatsiyalarning o'rnini, ularni qo'llash xususiyatlari, kompaniyaning barqaror rivojlantirilishiga faqat innovatsiyalarni doimiy ravishda joriy etish hamda kompaniyalarning raqobat ustunligiga erishishlarida innovatsiyaning ta'sir masalalari tadqiq etilgan. Mahalliy olimlardan, R.S. Muratov, I.A. Djalolova, S.Sh. Oripov qarashlarida esa korxona alohida obyekt sifatida qaralib, uning mazmun va mohiyati, unga qo'yiladigan talablar, ko'rsatkichlar tizimi, moliyaviy barqarorligi va boshqaruvi masalalari atroflicha yoritib berilgan. Korxonalar boshqaruvi va ularga qo'yiladigan talablar, tamoyillar, boshqaruv shakllari baholab berilgan.

Strategiyaning maqsadi davlat ishtirokidagi korxonalarni boshqarish tizimini isloh qilish, raqobatbardosh bozor sharoitida ularning faoliyatini takomillashtirish

va tijoratlashtirish hamda davlat tomonidan har bir korxonaga qo'yilgan maqsad va vazifalarni bajarishda ularning samaradorligini oshirishdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagilar Strategiyaning asosiy vazifalari hisoblanadi:

- iqtisodiy o'sish uchun barqaror shart-sharoitlarni ta'minlash manfaatlarini ko'zlagan holda, davlat ishtirokidagi korxonalar tarkibi va tuzilmasini optimallashtirish;
- korxonalarning (ulardagi ulushlarning) davlat mulkida bo'lishi yoki saqlanishining mezonlarini (asoslarini) belgilash;
- davlat ishtirokidagi korxonalarga nisbatan maqsadlarni belgilash bo'yicha talablarni o'rnatish;
- davlat ishtirokidagi korxonalarni boshqarish samaradorligini oshirish, shu jumladan, boshqaruvning uzoq va qisqa muddatli maqsadlari va vazifalarini belgilash hisobidan ularning raqobatbardoshligi hamda investitsion jozibadorligini, korporativ boshqaruv darajasi va axborot shaffofligini oshirish.

Strategiya aniqlik, shaffoflik, manfaatlar muvozanatini ta'minlash, nazoratning uzluksizligi va loyihaviy yondashuv tamoyillariga asoslanadi. Aniqlik tamoyili har bir davlat ishtirokidagi korxonaga nisbatan maqsadni shakllantirish va belgilashni, unga erishish usullarini, boshqaruv qarorlarini qabul qilish tartibini, hisobotni va boshqa boshqaruv mexanizmlarini tavsiflaydi. Shaffoflik tamoyili davlat ishtirokidagi korxonalar va ularda davlat nomidan mulkdor (aksiyador, ishtirokchi, muassis) funksiyasini amalga oshirayotgan davlat organlari haqidagi ma'lumotlarning ochiqqligi, mavjudligi va oshkoraligini, korxonalar haqidagi ma'lumotlarni aniqlash va hisobini yuritishni, shu jumladan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini amalga oshirish orqali ta'minlaydi.

Korxonaning tashqi omillariga quyidagilar kiradi: iqtisodiyot sohasida davlatning inqirozga qarshi qaratilgan siyosati; mamlakatdagi demografik vaziyat; siyosiy barqarorlik; fan va texnikaning taraqqiyoti; transport infratuzilmasini rivojlanganligi. Ichki omillar korxonaning ichki muhitida, uning kichik tizimlarida (xodimlar, ishlab chiqarish, marketing, sotish, moliya, tashkiliy tuzilma) shakllanadi. Ichki omillarni boshqarish korxonaga barqarorlikni mustahkamlashning rezervlarini aniqlash va tashqi omillar o'zgargan taqdirda, ishlab chiqarishni tezkor ravishda boshqarish imkonini beradi. Korxonaning tizimli rivojlanishi markazlashtirishdan nomarkazlashtirish-gacha bo'lgan bosqichlarni birin-ketinlik bilan bosib o'tish orqali amalga oshiriladi. Bu shuni anglatadiki, korxonaning har bir elementi rejalashtirilganlik, tashkillashtirilganlik xususiyatiga ega bo'lib boradi. Mohiyatiga ko'ra, korxona tomonidan boshqarishning nomarkazlashtirilgan sxemasiga o'tish obyektga, uni boshqa holatga o'tkazish uchun maqsadga yo'naltirilgan tashqi ta'sir sifatidagi boshqaruv tizimini ham o'zgartiradi. Noma'lum bo'lgan tashqi muhit sharoitida korxona

elementlarini mustaqil ravishda qarorlar qabul qilish darajasigacha rivojlantirish - korxonaning raqobatbardoshligini ta'minlashning zaruratidir. Boshqa tomondan, korxona tashqi muhitdagi yaxlitlik sifatida, maqsadga yo'naltirilgan rivojlanish sifatida muayyan belgilarga ega bo'lishi kerak. Ularning asosiysi - boshqariluvchanlikdir.

Xulosa: Xulosa o'rnida aytish mumkinki, korxonani boshqarishda samaradorlikka erishish uchun, avvalo, boshqaruvning maqsadlari, shuningdek, vositalari va unga erishish usullarini aniq belgilab olish zarur. Yuqori sifatli va raqobatbardosh mahsulotlarni eng kam xarajatlar asosida ishlab chiqarish eng ko'p daromad olishni ta'minlab, inqirozga uchrashdan saqlaydi hamda har bir korxonaning asosiy vazifasi hisoblanadi. Boshqaruvning barcha vazifalari ushbu maqsad amalga oshishiga xizmat qilishi lozim. Boshqaruvning samaradorligiga ko'p jihatdan korxona oldiga qo'yilgan maqsadlar va bajariluvchi vazifalarning o'zaro munosabatlari yordamida erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xo'djamuratova G.Y. Strategik boshqarish. Darslik. -T.: "Iqtisodiyot", 2019. - 177 b.
2. Muratov R.S., Djalolova I.A., Oripov S.Sh. Korxona iqtisodiyoti. Darslik-Toshkent, 2014- 35-b.
3. Kaplan, R.S. and Norton, D.P. (1996) Strategic Learning: The Balanced Scorecard. Strategy & Leadership, 24, 18-24. <https://doi.org/10.1108/eb054566>.
4. Weeks and J. Du Plessis, (2011) "Servitization: Developing a business model to translate corporate strategy into strategic projects," in PICMET: Portland International Center for Management of Engineering and Technology, Proceedings.

USE OF JARGONS AND BUZZWORDS IN ENGLISH AND UZBEK TEXTS

Sattorova Dilnura Musirmon kizi

A third-year student of National University of Uzbekistan

dilnurasattorova0515@gmail.com

Annotation: *Language is one of humanity’s most versatile tools, capable of shaping thought, culture, and communication. Within any language, words and phrases are used not only to convey meaning but also to define social identities, signify expertise, and align with cultural trends. Among the vast lexicon of English and Uzbek, two linguistic phenomena stand out for their impact on both written and spoken communication: jargon and buzzwords. The use of jargon and buzzwords in English and Uzbek texts reveals both similarities and differences shaped by cultural, historical, and technological factors. English, as a global language, plays a dominant role in fields like science, technology, and business, often generating terms that are later adapted or translated into other languages, including Uzbek. Uzbek, as a Turkic language spoken by millions, reflects a unique blend of traditional expressions and modern influences, with many buzzwords and jargons borrowed or localized to suit its linguistic structure and cultural context.*

Keywords: *Buzzwords, jargon, startup, innovation, theoretical, cultural, medicine, law, technology, literature.*

INTRODUCTION

These specialized forms of language serve distinct purposes, reflecting the diversity of professional, cultural, and social contexts in which they are used. Understanding their use in English and Uzbek texts provides a unique perspective on how language adapts to serve the needs of speakers in both global and localized settings. Jargon is the specialized terminology used by professionals, academics, or members of a specific group to communicate with precision. It acts as a linguistic shortcut, allowing for efficiency and clarity in discussing complex ideas or technical processes. In fields such as medicine, law, technology, and literature, jargon serves to enhance understanding among experts, though it often excludes those unfamiliar with its meanings. For example, English texts in the medical field might include terms like “epidemiology” or “antimicrobial resistance”, while Uzbek medical texts use equivalents like “epidemiologiya” or “antimikrob chidamlilik”. Such terms highlight how jargon can evolve within

both languages to suit professional needs. Buzzwords, on the other hand, are trendy and often overused terms that capture the essence of a current cultural or professional trend. Unlike jargon, which aims for precision, buzzwords prioritize appeal and memorability, often serving as persuasive tools in marketing, politics, or corporate environments. Phrases like “innovation,” “digital transformation,” or “sustainability” in English are echoed in Uzbek with equivalents like “innovatsiya,” “raqamli transformatsiya,” or “barqarorlik”. Buzzwords function as linguistic mirror so societal trends, shaping perceptions and influencing public discourse. While they bring attention to important topics, their overuse can sometimes render them vague or devoid of substantive meaning.

METHODOLOGY

Language plays a pivotal role in communication, serving as a tool to express ideas, share information, and create connections among individuals. However, not all words are created equal. Among the vast repository of vocabulary, some terms hold specific connotations or operate within specialized contexts, shaping the way individuals perceive and interact with particular subjects or communities. Buzzwords and jargon are two such linguistic phenomena that significantly influence modern communication, especially within professional, technical, and social environments. While these terms are often used interchangeably, they differ in purpose, application, and audience, making it essential to examine their definitions and characteristics to understand their role in language and communication. Buzzwords are commonly understood as trendy or fashionable terms that gain popularity within specific industries or social circles. Also called a buzzterm, buzz phrase, vogue word, and fashion word. The second edition of Random House Webster's Unabridged Dictionary defines buzzword as a word or phrase, often sounding authoritative or technical, that is a vogue term in a particular profession, field of study, popular culture. In *Communication at a Distance*, Kaufer and Carley nicely observe that buzzwords "come under attack with the recognition that a person may be trying to pass off for substance or meat the implication of buzzwords [1].

They often emerge in response to new trends, currently in vogue. Buzzwords are typically short-lived, thriving during periods of heightened interest before fading into obscurity once the trend diminishes. Despite their transient nature, buzzwords possess significant persuasive power, often used in marketing, media, and corporate communication to evoke interest or convey a sense of innovation. For example, terms like “synergy”, “disruption”, or “sustainability” frequently dominate conversations within business and technologies, or cultural movements, serving as a linguistic representation of what environmental contexts, drawing attention to key ideas while influencing how they are perceived. On the other

hand, jargon refers to specialized language used within specific professions, industries, or communities. Unlike buzzwords, which aim to capture widespread attention, jargon is designed for precise communication among individuals who share a common knowledge base. Jargon facilitates efficient information exchange by providing a short hand for complex concepts or processes, making it indispensable in fields such as medicine, law, technology, and academia. For instance, medical professionals use terms like "myocardial infarction" instead of "heart attack" to convey detailed information quickly and accurately. While jargon enhances clarity within its intended audience, it often alienates those outside the group, leading to perceptions of exclusivity or incomprehensibility. The distinction between buzzwords and jargon lies not only in their purpose but also in their audiences and effects. Buzzwords appeal to a broad audience, aiming to generate excitement or establish relevance, while jargon caters to a niche group, prioritizing precision over accessibility. However, both buzzwords and jargon share certain characteristics that make them unique elements of language. They can serve as tools for identity construction, signaling membership within specific groups or alignment with particular trends. Simultaneously, they can create barriers to understanding, reinforcing divisions between insiders and outsiders. This chapter delves into the definitions and characteristics of buzzwords and jargon, examining their origins, purposes, and implications within various contexts. By analyzing their similarities and differences, we can better understand how these linguistic tools shape communication, influence perceptions, and reflect societal dynamics [2].

For professionals, being adept at identifying and interpreting these terms is crucial for effective communication, whether it involves engaging with peers, presenting ideas to stakeholders, or navigating diverse cultural contexts. Similarly, for everyday language users, recognizing the nuances of buzzwords and jargon enhances critical thinking, enabling individuals to discern genuine insights from superficial hype. Furthermore, the rise of social media and digital platforms has amplified the visibility and influence of buzzwords and jargon, accelerating their dissemination across geographical and cultural boundaries. Hashtags, viral content, and online discussions have transformed how these terms are created and adopted, often blurring the lines between their original intent and public perception. While this democratization of language fosters inclusivity and creativity, it also raises questions about authenticity, overuse, and the potential for miscommunication. To fully appreciate the significance of buzzwords and jargon, it is essential to approach them from multiple perspectives. Linguistically, they represent the adaptability and richness of language, showcasing its ability to innovate and respond to changing societal needs. Sociologically, they reveal

patterns of identity formation, group dynamics, and power structures, illustrating how language can both unite and divide. From a practical standpoint, they underscore the importance of context, audience awareness, and clarity in communication, emphasizing the delicate balance between accessibility and specialization. So, buzzwords and jargon are not merely linguistic phenomena; they are reflections of the complexities and nuances of human interaction. By examining their definitions, characteristics, and roles in communication, we can gain a deeper understanding of how language shapes our perceptions, influences our decisions, and connects us to the world around us. Whether celebrated for their creativity or criticized for their exclusivity, buzzwords and jargon remain integral components of modern discourse, challenging us to navigate the intricacies of language with curiosity and discernment [3].

Buzzwords are characterized by several key features. In other words, they have, through various different mechanisms, lost their meaning. Secondly, they have a general pattern of life cycle. They are adopted rapidly across entire industries and socio-political strata and proliferate every nook and cranny of those spheres. Their use escalates until they become merely a cliché, and their prevalence begins to dilute their power. Almost as quickly as they are born, they fall out of favor with the public, are relegated to the dusty annals of forgotten history and dead words.

DISCUSSION

Language is a reflection of societal and cultural evolution, and within this framework, buzzwords and jargon play pivotal roles. These linguistic phenomena frequently appear in literary texts, often carrying nuanced meanings that reflect the time, audience, and context of the writing. By analyzing how buzzwords and jargon are used in various literary texts, we can uncover their impact on the themes, characters, and communication styles within those works. This essay explores the role of buzzwords and jargon across different genres, periods, and languages, with a focus on their functions, implications, and effects on readers. Before analyzing their usage, it is important to define buzzwords and jargon within the scope of literature. Buzzwords are trend-driven terms or phrases that capture contemporary ideas or cultural movements. They are often used in literature to reflect the zeitgeist or as tools for satire and critique.

Jargon refers to specialized language tied to specific fields or communities. In literature, it is often employed to enhance authenticity, signify expertise, or build a particular narrative voice. Both buzzwords and jargon contribute to the texture of a text, influencing its accessibility, tone, and impact on different audiences.

In classical literature, jargon was primarily used to reflect the knowledge systems of the time, particularly in fields like law, medicine, and philosophy. For

example, William Shakespeare’s plays often incorporate legal jargon to emphasize themes of justice and morality. In *The Merchant of Venice*, terms like “bond” and “forfeit” carry technical meanings that drive the plot and reflect the legal complexities of the time. Similarly, ancient epics like Homer’s *Iliad* include military jargon to convey the strategies and hierarchies of war. Phrases like “bronze-clad Achaeans” serve both as descriptors and as reflections of the martial culture of the era [4].

During the Enlightenment, literature began to incorporate scientific jargon, reflecting the period’s emphasis on reason and knowledge. Writers like Jonathan Swift in *Gulliver’s Travels* satirized the overuse of jargon in scientific and academic communities. For example, Swift’s depiction of the Laputans, who obsess over abstract theories and use convoluted language, critiques the alienation caused by excessive technicality.

19th Century Industrialization and Buzzwords: The 19th century saw the emergence of buzzwords tied to industrialization and social change. Terms like “progress,” “innovation,” and “efficiency” became central to literary narratives. Charles Dickens, in *Hard Times*, uses industrial buzzwords like “utilitarianism” to critique the dehumanizing effects of factory culture. By embedding these terms in his characters’ dialogue and philosophy, Dickens highlights the tension between human values and mechanistic efficiency [5].

20th Century Modernism and Jargon: Modernist literature often embraced jargon to explore themes of alienation and fragmentation. For example, T.S. Eliot’s *The Waste Land* incorporates religious, philosophical, and cultural jargon to reflect the disintegration of traditional values. The inclusion of Sanskrit terms like “Shantih” alongside literary and biblical references creates a layered text that challenges readers to decipher its meaning. Meanwhile, buzzwords from political and social movements, such as “revolution” and “liberation,” became prominent in texts like George Orwell’s *Animal Farm*. Here, buzzwords serve as tools of propaganda, illustrating how language can manipulate perception and consolidate power.

In contemporary literature, buzzwords often mirror cultural trends, serving as markers of identity and societal shifts. For example, novels set in corporate or technological environments frequently incorporate buzzwords like “synergy,” “disruption,” and “start-up culture.” Dave Eggers’ *The Circle* critiques the tech industry’s obsession with buzzwords, using them to satirize the hollow promises of innovation and transparency. Similarly, young adult fiction incorporates buzzwords to connect with its audience and reflect generational concerns. In Angie Thomas’s *The Hate U Give*, buzzwords like “woke” and “privilege”

resonate with contemporary discussions on social justice, lending authenticity to the narrative while engaging readers in critical conversations [6].

RESULT

Jargon plays a crucial role in genre fiction, particularly in science fiction, fantasy, and crime novels. By employing specialized language, authors create immersive worlds and convey the intricacies of their narratives. In science fiction, jargon often reflects technological advancements or speculative concepts. For example, Isaac Asimov's Foundation series uses terms like “psychohistory” to describe the mathematical prediction of societal trends, grounding the narrative in a sense of scientific plausibility. In fantasy literature, authors invent jargon to establish the rules and cultures of their worlds. J.R.R. Tolkien's The Lord of the Rings introduces Elvish words and phrases like “Mithril” and “Lembas” to enrich the world-building and deepen the reader's immersion. In crime fiction, legal and forensic jargon enhances the realism of the plot. Michael Connelly's The Lincoln Lawyer uses terms like “subpoena” and “pro bono” to convey the protagonist's expertise while anchoring the narrative in the legal profession [7].

❖ Impact of Buzzwords and Jargon on Readers

The use of buzzwords and jargon in literature can have both positive and negative effects on readers:

➤ Positive Effects:

- Enhances authenticity and credibility, especially in genre fiction or texts set in specialized contexts.

-

ncourages engagement with contemporary or historical issues, particularly when buzzwords reflect societal trends.

-

creates immersive experiences through detailed world-building.

➤

negative Effects:

-

overuse of buzzwords can render a text clichéd or superficial, detracting from its thematic depth.

-

excessive jargon can alienate readers unfamiliar with the terminology, limiting accessibility.

-

risk of misinterpretation if terms are not adequately explained or contextualized.

The analysis of buzzwords and jargon in literary texts reveals their multifaceted roles in shaping narratives, characters, and themes. From reflecting

societal trends to enhancing authenticity, these linguistic elements contribute significantly to the richness and complexity of literature. While they can create barriers to understanding, their strategic use allows authors to engage readers, critique systems, and build immersive worlds. By examining their usage across different genres, periods, and languages, we gain deeper insights into the evolving relationship between language, culture, and storytelling.

Conclusion: In conclusion, the use of jargon and buzzwords plays a significant role in both English and Uzbek texts, often serving to convey specialized knowledge and align with specific professional or cultural groups. In English, jargon is widely utilized across various industries such as technology, medicine, and law, providing a short hand for complex concepts and facilitating efficient communication among experts. However, the use of jargon and buzzwords is not without challenges. Their specialized nature can create barriers to understanding, particularly for those outside the intended audience. This is especially relevant in educational or public contexts, where the overuse of technical terms or trendy phrases can alienate readers or listeners. In Uzbek texts, the integration of English-derived buzzwords has sparked debates about linguistic purity and accessibility, with some critics arguing for the preservation of traditional Uzbek expressions. Similarly, in English texts, the over-reliance on buzzwords in corporate or academic settings has been criticized for prioritizing style over substance. The interplay between English and Uzbek texts offers a rich field of study for examining how language evolves in response to societal needs. By exploring the use of jargon and buzzwords in these two languages, we can better understand the role of language in shaping communication across different cultures and contexts. This coursework aims to investigate how these linguistic forms function in English and Uzbek texts, analyzing their definitions, characteristics, and implications for communication. Through comparative analysis, it will highlight the ways in which global and local factors influence language use, offering insights into the dynamics of linguistic adaptation and innovation. This study is particularly relevant in today's interconnected world, where multilingual communication and cross-cultural interactions are increasingly common. Understanding the use of jargon and buzzwords in English and Uzbek texts is not only an academic exercise but also a practical necessity for effective communication in diverse fields such as education, business, and media. By examining how these terms are created, used, and perceived, this coursework seeks to contribute to a deeper understanding of language as a tool for connection, expression, and influence. The use of jargon and buzzwords in English and Uzbek texts represents a fascinating intersection of linguistics, culture, and communication. These linguistic phenomena, while often criticized for their

exclusivity or overuse, play an essential role in shaping modern discourse. By studying their definitions, characteristics, and applications, we can gain valuable insights into the ways language adapts to meet the demands of a rapidly changing world, bridging gaps between cultures and creating new opportunities for understanding and collaboration.

However, the overuse of jargon and buzzwords can lead to misunderstandings and alienate those outside the specific field, creating barriers to effective communication. Similarly, in Uzbek texts, the incorporation of jargon is prevalent in professional and academic settings, reflecting the influence of globalization and the integration of technical language. While this trend enhances precision and clarity within specialized domains, it can also pose challenges for broader audiences, especially when terms are borrowed from other languages without clear contextual explanations. Both languages face the challenge of balancing the need for specialized terminology with the importance of accessibility and inclusivity. Effective communication depends on the ability to adapt language use to suit diverse audiences, ensuring that complex ideas are conveyed clearly without unnecessary reliance on jargon. Ultimately, the thoughtful use of jargon and buzzwords can enrich communication, but their misuse or overuse risks diminishing the clarity and impact of the message.

REFERENCES

1. Anderson C. The long tail – New York: Hyperion, 2006.– 172 p.
2. Aitchison J. Language Change – England: Cambridge University Press, 1991, 400 p.
3. Aurelia Hibbert. Buzzwords, devaluing or evolving global issues? – New York: Palgrave, 2013. – 220 p.
4. Aitchison J. Language Change: Progress or Decay? – New York: Cambridge University Press, 1998. –309 p.
5. Adams R. Buzzwords and Authenticity: The Tension Between Meaning and Commercialization. – London: Routledge, 2013. – 250 p.
6. Cornwall A. Buzzwords and fuzzwords: Deconstructing development discourse. – Great Britain: Cambridge University Press, 2007. – 350 p.
7. Brown L. Buzzwords in the Media: How Attention-Grabbing Terms Shape Public Discourse. – London: HarperCollins, 2014. – 235 p.

THE BENEFITS OF ONLINE LESSONS AT UNIVERSITY

Azimova H.S.

Student of International innovation university

Musurmanova Sh.K.

Senior teacher of International innovation university

Annotation: *This article explores the numerous advantages of online lessons in higher education, emphasizing their transformative impact on students and the educational system. Key benefits include flexibility and convenience, allowing students to balance academic commitments with personal responsibilities while engaging in self-paced learning. The article highlights the accessibility of online education, breaking down geographical barriers and fostering a diverse student body. It also discusses cost-effectiveness, noting that online programs can reduce expenses for both students and universities.*

Key words: *online lessons; language; culture; convenience; linguistics; self-paced learning; worldview; contextual awareness; interdisciplinary study; language community.*

UNIVERSITETDA ONLINE MASHG‘ULOTLARNING AFZALLIKLARI

Annotatsiya: *Ushbu maqola oliy ta’limdagi onlayn darslarning ko‘plab afzalliklarini o‘rganib, ularning talabalar va ta’lim tizimiga o‘zgartiruvchi ta’sirini ta’kidlaydi. Asosiy afzalliklarga moslashuvchanlik va qulaylik kiradi, bu talabalarga o‘z-o‘zidan o‘rganish bilan shug‘ullanayotganda akademik majburiyatlarni shaxsiy mas’uliyat bilan muvozanatlash imkonini beradi. Maqolada onlayn ta’limning mavjudligi, geografik to‘siqlarni yo‘q qilish va turli xil talabalar jamoasini rivojlantirishga urg‘u berilgan. Shuningdek, onlayn dasturlar talabalar va universitetlar uchun xarajatlarni kamaytirishi mumkinligini ta’kidlab, iqtisodiy samaradorlikni muhokama qiladi.*

Kalit so‘zlar: *onlayn darslar; til; madaniyat; qulaylik; tilshunoslik; o‘z-o‘zidan o‘rganish; dunyoqarash; kontekstdan xabardorlik; fanlararo ta’lim; til jamiyati.*

Introduction

The landscape of education has undergone a significant transformation in recent years, particularly with the rise of online learning. Universities around the

world have embraced this change, offering a range of courses and programs through digital platforms. The benefits of online lessons extend beyond mere convenience; they encompass flexibility, accessibility, and enhanced learning experiences. This article explores the multifaceted advantages of online lessons at universities, highlighting their impact on students, educators, and the educational system as a whole.

One of the most significant benefits of online lessons is the flexibility they offer. Students can access course materials and lectures at their convenience, allowing them to balance their studies with work, family commitments, or other responsibilities. This flexibility can lead to improved academic performance, as students can tailor their learning schedules to suit their individual needs.

Online lessons break down geographical barriers, making education accessible to a broader audience. Students from remote areas or those with mobility challenges can participate in university courses without the need to relocate or commute.

The accessibility of online learning attracts a diverse student body, including international students and non-traditional learners. This diversity enriches the learning environment, fostering cross-cultural exchanges and broadening perspectives. Online platforms often provide a wealth of resources, including recorded lectures, discussion forums, and digital libraries. These resources are available to all students, ensuring that everyone has equal access to the materials needed for academic success. Pursuing an education online can be more cost-effective compared to traditional on-campus programs. Students can save on commuting costs, housing expenses, and other associated fees.

Universities also benefit from reduced overhead costs associated with maintaining physical campuses. This can lead to lower tuition fees for students and allow institutions to allocate resources more effectively. Many online programs offer financial aid options specifically designed for distance learners. This can make higher education more affordable for a wider range of students. Online lessons often incorporate various multimedia tools and technologies that can enhance the learning experience. Digital platforms frequently include interactive elements such as quizzes, simulations, and discussion boards that promote engagement and collaboration among students. These tools can lead to a more dynamic and enjoyable learning experience. Online education allows students to learn from experts around the world, regardless of their location. Guest lectures, webinars, and virtual conferences provide opportunities for students to interact with leading professionals in their fields.

In today's digital age, proficiency in technology is essential for success in many careers. Online lessons help students develop crucial digital skills that are

increasingly demanded by employers. Students become adept at using various online tools and platforms for communication, collaboration, and project management. These skills are transferable to the workplace and enhance employability. The rapid pace of technological advancement means that adaptability is key in the modern workforce. Online learning environments encourage students to become comfortable with new technologies and adaptable to change. Online lessons often require students to engage in written communication through discussion boards and assignments. This emphasis on written communication helps students improve their writing skills and articulate their thoughts more effectively. Many online courses incorporate group projects that require collaboration with peers from diverse backgrounds. This experience enhances teamwork skills and prepares students for collaborative work environments.

Online education provides opportunities for networking with fellow students and industry professionals through virtual events and forums. Building a professional network is crucial for career development. Online lessons enable a more personalized approach to education, catering to individual learning styles and preferences. Students can choose courses that align with their interests and career goals, allowing them to create a customized educational path. This personalization fosters greater motivation and engagement in the learning process. Many online platforms utilize adaptive learning technologies that assess student performance and adjust course materials accordingly. This ensures that students receive the support they need to succeed.

Online education fosters a sense of community among students from different parts of the world. Interacting with peers from diverse backgrounds promotes cultural exchange and understanding, enriching the educational experience. Online platforms often include forums or social media groups where students can connect, share experiences, and provide support to one another throughout their academic journeys.

Conclusion: The benefits of online lessons at universities are extensive and multifaceted. From flexibility and accessibility to enhanced learning experiences and cost-effectiveness, online education is transforming the way students engage with their studies. As technology continues to evolve, it is likely that online learning will play an increasingly central role in higher education, providing opportunities for students worldwide to pursue their academic goals in a manner that suits their individual needs and circumstances. Embracing this shift not only enhances the educational experience but also prepares students for success in an ever-changing global landscape.

REFERENCES

Blake, R. J. (2013). *Brave New Digital Classroom: Technology and Foreign Language Learning* (2nd ed.). Georgetown University Press. Glenbrook: Boyer Educational Resources.

Chiu, T. K. F. (2021). Online learning and the effects on speaking proficiency: A meta-analysis of studies in the EFL context. *Journal of Educational Technology & Society*, 24(3), 1-13.

Luo, H., & Yang, C. (2018). Using AI-powered language learning apps to improve English speaking skills. *Educational Technology Research and Development*, 66(5), 1239-1255. <https://doi.org/10.1007/s11423-018-9608-2>

Richards, J. C. (2015). *Key Issues in Language Teaching*. Cambridge University Press.

Sun, P. P. (2020). The impact of language exchange platforms on speaking fluency in EFL learners. *Language Learning & Technology*, 24(2), 98-110. <https://doi.org/10.1111/jltc.2020.24.2.98>

СИРДАРЁ ВИЛОЯТИ ШАРОИТИДА БУҒДОЙ *Triticum aestivum* L ТУРИНИНГ НАВ ВА КОЛЛЕКЦИОН НАМУНАЛАРИ АЙРИМ ХЎЖАЛИК БЕЛГИЛАРИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ.

Шоматов Жамшид

ГулДУ биология йўналиши 3-босқич талабаси

Жуманов Ўткир.

б.ф.ф.д. PhD.

*Гулистон давлат университети “Агробιοтехнологиялар ва биокимё
илмий тадқиқот институти”.*

Аннотация: Ўсимликлар хилма-хиллигини факторли таҳлил ёрдамида рақамли маълумотлар базасини яратишга асос бўлувчи буғдойнинг *Triticum aestivum* L. турига мансуб 170 та генотипларини ўрганиш натижалари кўрсаткичлари баён этилган. Ушбу усул ҳар бир генотип бўйича тегишли маълумотларни беради. Мазкур тадқиқотда фақат 5 та белгилар олинган. Амалда ўсимликларнинг 10 дан ортиқ кўрсаткичлари таҳлил қилинади. Бундай ҳолатда факторли таҳлилнинг самарадорлиги янада ортади. Бошланғич манба сифатида бошоғи оғир бўлган генотиплар керак бўлса биринчи фактордан, бошоқ узунлиги бўйича эса иккинчи фактордан излаш

мумкин бўлади. Факторли таҳлил натижаларига асосан кузги буғдойда бошоқдаги дон оғирлиги кучли детерминацияланган белгилардан бўлиб генотипнинг ташиқи муҳитга мослашганлигини белгиловчи эко-биологик, бошоқ узунлиги генотипик индикатор сифатида эътироф этилган.

Калит сўзлар. *Triticum aestivum* L., факторли таҳлил, генотип, детерминация, бошоқ, дон, индикатор

Кириш

Сони ўсиб бораётган аҳолини озиқ овқатга бўлган талабини қондириш ўсимликшуносликнинг долзарб масалаларидан биридир. “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегияси”да аҳоли сонининг ўсиши, иқлимнинг кескин ўзгариши озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга таъсир этувчи асосий омиллардан эканлиги қайд этилган. Мазкур Стратегияда бошоқли дон экинлари ҳосилдорлиги 2025 йилга ўртача 70 ц/га етказиш белгилаб берилган. Бунинг учун биринчи навбатда селекция учун илмий асосланган бошланғич манбаларни танлаш, саралаш ва генетик коллекциясини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Дунё тажрибасидан маълумки, Японияда яратилган буғдойнинг “Norin-10” нави паст бўйли янги навларини яратишда бошланғич манба сифатида фойдаланиб “яшил ревалюция” нинг сабабчиси бўлган бўлса, Туркиядан донли экинлар коллекциясидан интродукция қилинган буғдойнинг PI 178383 рақамли намунаси замбуруғли касалликларга чидамли буғдой навларни яратишда қўлланилган [1].

Ўз навбатида ўсимликлар хилма-хиллигини ўрганиш, саралаш ва уларнинг генетик коллекциясини ташкил этишда қийинчиликлар мавжуд. Биринчидан, ўсимликларнинг хилма-хиллиги ва генотип миқдорининг кўплиги. Бунда, коллекцион намуналарни ўрганишда уларнинг юзлаб, минглаб генотиплари тадқиқот объекти сифатида жалб қилинади. Иккинчидан, ўсимликларни саралаш ва танлашда асосан уларнинг миқдорий кўрсаткичларига аҳамият берилади. Ўз навбатида белгилар ва уларнинг миқдорий кўрсаткичлари нафақат генотиплар кесимида хатто генотипда ҳам кучли вариацияланади. Натижада биринчи йилда олинган натижалар келгуси йилда такрорланмаслиги мумкин. Шу сабабдан ўсимлик белгилари миқдорий кўрсаткичларини тизимли таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ эканлиги эътироф этилади. Бунинг учун статистика усулларида факторли таҳлилдан фойдаланиш тавсия этилади [2-4].

Факторли таҳлил белгиларнинг ўзаро корреляцион боғланишлар даражасига асосланиб уларни гуруҳларга ажратиш ва ихчамлаштиришга қаратилган. Ушбу усул ёрдамида селекция учун бошланғич манбалар танлашда, белгилар генетик коллекциясини ташкил этишда, илмий асосланган белги-индикаторларни (биологик, экологик, эко-биологик, генотипик) аниқлаш ҳамда генотипларнинг ташқи муҳитга чидамли бўлганларини танлашда фойдаланиш мумкинлиги қайд этилади [5-7].

Мазкур мақолада Сирдарё вилоятининг шўрланган тупроқ шароитида кузги буғдой селекцияси учун бошланғич манбаларни ташлашда рақамли технологиялардан фойдаланиш тартиби баён этилган.

ТАЖРИБА УСУЛЛАРИ ВА ОБЪЕКТИ

Тажриба объекти сифатида юмшоқ буғдойнинг Гулистон давлат университети “Экспериментал биология” лабораторияси ва Дон ва дуккакли экинлар илмий тадқиқот институтининг Ғаллаорол станцияси ҳамда Қарши филиалидан келтирилган *Triticum aestivum* L. турига мансуб 170 та генотиплари (навлар, селекцион материаллар ва коллекцион намуналар) олинди. Тадқиқот 2019-2020 йилларда Ўсимлик маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлаш технологиялари илмий-амалий марказнинг кучсиз шўрланган дала тажриба майдонида олиб борилди. Барча фенологик кузатувлар ва ҳисоблаш ишлари ЎзПИТИ томонидан чиқарилган услубий кўрсатма асосида бажарилди. Ўрганилган белгилар ўртасидаги корреляция (r), детерминация(r^2) ва вариация ($cv, \%$) коэффициентларини ҳисоблашда SPSS-14 статистика дастуридан фойдаланилди [4:55-12].

ОЛИНГАН НАТИЖАЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ

Бирламчи маълумотлардан (1-жадвал) ўрганилган белгилар бўйича буғдой генотиплари ўртасида фарқ борлигини кўриш мумкин. Бошоқ оғрилиги ўртача 2,71 г ни ташкил этган бўлса, унинг минимал кўрсаткичи 1.21 г максимал - .26 г ни ташкил этди. Бу мазкур белгининг вариацияланганлигини англатади. Айнан шундай кўрсаткичлари бошоқдаги дон оғирлиги, дон чиқиши ва бошоқ узунлиги каби белгиларнинг миқдорий кўрсаткичларида ҳам қайд этилди. Ушбу маълумотлар мазкур белгиларнинг вариацияланиш хусуситига эга эканлигидан далолат берди. Бу мазкур белгиларнинг детерминацияланганлик ва вариацияланганлик даражаларини таҳлил қилишга асос бўлди. Ушбу маълумотлар 1-расмда (Б) келтирилган. Расмдаги маълумотлардан бошоқдаги дон оғирлиги (2) (2-рақам белгини англатади) кучли детерминацияланган (ўртача детерминация коэффициенти $r^2 = 0.47$ га тенг) бўлди. (Эслатиб ўтамиз детерминация r^2 -бу корреляция коэффициентининг квадрати бўлиб белгининг чегаранганлигини белгилайди). Бундай ҳолат мазкур белгининг

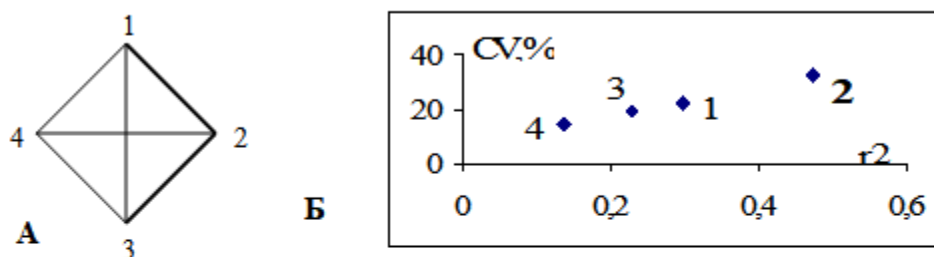
вариацияланиши генотип ва ташқи муҳитга боғлиқ эканлигини англатади.

1-жадвал

Кузги бугдой генотипларининг биометрик кўрсаткичлари

№	Статистик кўрсаткичлар	Бошоқ оғирлиги,г	Бошоқда ги дон оғирлиги,г	Дон чикиши, %	Бошоқ узунлиги,с м
1	Ўртача кўрсаткич	2.71±0.04	1.34±0.03	49.01±0.72	8.63±0.09
3	Minimum	1,21	0,38	21,26	4,30
4	Maximum	4,26	2,82	75,89	12,33

Кучли детерминцияланган ва вариацияланган белги генотипнинг ташқи муҳитга мослашганлигини билдиради. Одатда бундай белгилар эко-биологик индикатор сифатида эътироф этилади. Юқорида қайд этганимиздек белги нафақат генотипга ва муҳитга ҳам боғлиқ. Бошоқ оғирлигининг ўртача детерминация коэффиценти 0,22 га тенг бўлиб бошоқдаги дон оғирлиги (2) нисбатан икки баробар кам детерминацияланган бўлди. Бошоқ оғирлиги ўрта даражада детерминацияланган деб топилди. Ўрганилган белгилардан энг кам детерминацияланган деб бошоқ узунлиги 0,13) эътироф этилди. Бундай ҳолатда бошоқ узунлиги мустақил вариацияланиш хусусиятига эга. Ушбу белгини генотипик индикатор деб аташ мумкин.

1-расм. Кузги бугдой белгилари миқдорий кўрсаткичлари ўртасидаги ўзаро корреляцион боғланишлар даражаси (А), детерминацияланганлиги (r^2) ҳамда вариацияланганлиги ($Cv, \%$), (Б)

Изоҳ: рақамлар белгиларни англатади 1-жадвал

$R=0.3-0.5:$ $r=$ $0.5-0.7$ $r=>0.7$

Белгиларнинг детерминацияланганлик даражаси уларнинг

бошқаларга боғлиқлигини англатади. Буни 1-расмдаги (А) маълумотлардан ҳам аниқ кўриш мумкин. Бошоқ оғирлиги (1) ва дон оғирлиги (2) ўртасида кучли корреляцион боғланиш қайд этилди. Ушбу белгилар ўртасидаги корреляция коэффиценти (r) 0.7 дан катта бўлди. Айнан шундай кучли корреляцион боғланиш бошоқдаги дон оғирлиги (2) ва бошоқдаги доннинг улуши (3) ўртасида ҳам қайд этилди. Бу бошоқнинг оғир бўлиши биринчи навбатда ундаги дон оғирлигига боғлиқ эканлигини англатади. Бошоқ оғирлиги (1) бошоқ узунлиги (4) ўртасида кучсиз ($r=0.3-0.5$) корреляцион боғланиш борлиги қайд этилди.

Кузги буғдой белгилари микдорий кўрсаткичлари ўртасидаги корреляцион боғланишлар даражасини аниқлаш натижалари шуни кўрсатдики, бошоқдаги дон оғирлиги кучли детерминацияланган бўлиб маҳсулдорликка таъсир этувчи омил эканлиги аниқланди. Буни факторли таҳлил натижалари ҳам кўрсатди (2-жадвал). Мазкур жадвалда ўрганилган белгиларнинг факторлар кесимидаги юкламалари тўғрисида маълумотлар келтирилган. Ушбу маълумотлардан биринчи фактор 61,4%, иккинчи фактор - 19.98 % ва учинчи фактор - 16.90 % маълумотларни ўзида мужассам этди. Биринчи фактор энг кўп информацияни ўзида сақлаб *бош фактор* сифатида эътироф этилди. Буни биринчи фактор бўйича ўрганилган белгилар юкламасидан ҳам аниқ кўриш мумкин. Бошоқ оғирлиги (0,810) ва бошоқдаги дон оғирлиги (0,974) каби белгиларда фактор юкламаси юқори бўлди. Бу бошоқ оғирлиги ва бошоқдаги дон оғирлиги ўзаро кучли корреляцион боғланганлигини англатади. Бундай ҳолатни биз юқорида ҳам қайд этган эдик.

2-жадвал.

Кузги буғдой белгиларининг факторлар бўйича юкламалари

№	Белгилар	Факторлар ва уларнинг юкламалари		
		1	2	3
1	Бошоқ оғирлиги,г	0,810	0,313	-0,493
2	Бошоқдаги дон оғирлиги,г	0,974	-0,134	-0,162
3	Бошоқдаги доннинг улуши,%	0,724	-0,628	0,280
4	Бошоқ узунлиги,см	0,618	0,538	0,573
	Дисперсия,%	62,81	19,98	16,90

Биринчи фактор бўйича бошоқдаги доннинг улуши (0,724) ва бошоқ узунлиги (0,618) каби белгилар ҳам нисбатан юқори фактор юкламаларига эга бўлди. Ушбу маълумотлардан бошоқ оғирлигига кучли таъсир этувчи

омил бошоқдаги дон оғирлиги эканлигини англаш мумкин. Факторли таҳлилнинг вазифаси *бош факторни* аниқлашдан иборат. Бунинг учун факторлар кесимида юқори юкламага эга бўлган белгиларнинг хусусиятидан келиб чиқиб аниқланди. Биринчи фактордаги барча белгилар бошоқ оғирлигига таъсир этишини эътироф этган ҳолда мазкур факторни *“Бошоқ оғирлиги”* деб номлаш мумкин. Чунки бошоқдаги дон оғирлиги, бошоқдаги доннинг улуши ва бошоқ узунлиги бошоқ оғирлигига таъсир этди.

Иккинчи ва учинчи факторлар бўйича нисбатан юқори фактор юкламаси бошоқ узунлиги (0,538; 0,573) бўйича қайд этилди. Ушбу факторларни *“Бошоқ узунлиги”* деб номлаш мумкин.

Кейинги этапда фактор таҳлил ёрдамида генотиплар танлаб олинди. Бунинг учун SPSS-14 дастури ёрдамида ҳисобланган маълумотлардан фойдаланилди. Ушбу маълумотлар 3-жадвалдаги фактор юкламаси устунида келтирилган.

3 жадвал

Факторли таҳлил ёрдамида танлаб олинган генотиплар акторлар кесимида юкламалари

Генотип	Фактор юкламаси	Битт бошоқ оғирлиги, г	Бошоқда ги дон оғирлиги,г	Дон чиқиши, %	Бошоқ узунлиги, см
Дўстлик St	0.58	2,31	1,01	63,8	9,13
Д-10 IWWYT	1,52	3,79	1,89	49,85	10,8
Д-11 IWWYT	1,35	3,27	1,86	56,85	10,4
Д-12 IWWYT	1,36	3,01	1,89	62,82	10,10
Д-14 IWWYT	1,41	3,22	2,03	63,02	9,13
Д-15 IWWYT	1,45	2,63	1,91	72,44	10.00
Д-18 IWWYT	3,00	3,72	2,82	75,89	10,2
Д-21 IWWYT	2,43	3,92	2,52	64,34	9,97
Д-22	1,73	3,78	2,10	55,53	10,03

IWWYT					
Д-23 IWWYT	1,69	3,58	2,10	58,66	9,93
Д-26 IWWYT	1,60	3,43	2,12	61,75	9,30
Д-29 IWWYT	1,73	3,26	2,01	67,20	10,44
КТУ-553	1,65	3,60	1,95	54,27	9,23

Ушбу маълумотлар биринчи фактор бўйича барча ўрганилган генотипларнинг юкламаларини англатади. Мазкур жадвалда фақат танлаб олинган генотипларнинг маълумотлари келтирилган. Дўстлик навида биринчи фактор бўйича юкламаси 0.58 тенг бўлган бўлса Д-10IWWYT селекцион материалда -1.52 га тенг бўлди. Бошоқ оғирлиги Дўстлик навида 2.31 г тенг бўлган бўлса Д-10 IWWYT -3.79 г ни ташкил этди. Шу тартибда ҳар бир ўрганилган генотип таҳлил қилинди ва селекция учун керакли бўлганлари танланди.

Иккинчи фактор “*бошоқ узунлиги*” деб номланган эди. Ушбу фактор бўйича бошоғи узун бўлган генотипларни (*бошоқ узунлиги бўйича фактор юкламаси жадвалда келтирилмаган*) танлаб олиш мумкин.

Умуман олганда ўсимликлар хилма-хиллигини ўрганишда статистика усулларидадан бўлмиш факторли таҳлил ёрдамида рақамли маълумотлар базасини яратиш мумкин. Ушбу усул ҳар бир генотип бўйича тегишли маълумотларни беради. Мазкур тадқиқотда биз фақат 5 та белгиларни олдик. Амалда ўсимликларнинг 10 дан ортиқ кўрсаткичлари таҳлил қилинади. Бундай ҳолатда факторли таҳлилнинг самарадорлиги янада ортади. Бошланғич манба сифатида бошоғи оғир бўлган генотиплар керак бўлса *биринчи фактордан*, бошоқ узунлиги бўйича эса иккинчи фактордан излаш мумкин бўлади.

Хулоса:

1. Факторли таҳлилдан ўсимликлар генофондини ўрганиш, селекция учун бошланғич манбаларни танлашда ҳамда рақамли маълумотлар базасини яратишда фойдаланиш мумкин.

.Факторли таҳлил натижаларига асосан кузги буғдойда бошоқдаги дон оғирлиги кучли детерминацияланган белгилардан бўлиб генотипнинг ташқи муҳитга мослашганлигини белгиловчи эко-биологик, бошоқ узунлиги – генотипик индикатор сифатида эътироф этилди. Ушбу белгилар бўйича танлов ишларини олиш бориш мақсадга мувофиқ.

АДАБИЁТЛАР

- 1.А.Ф. Мережко. Система генетического изучения исходного материала для селекции растений. Ленинград, ВИР,1984. С.5-10.
- 2.Анащенко А.В., Ростова Н.С. Корреляционный и факторный анализ морфологических и хозяйственных признаков рапса// Сельскохозяйственная биология. 1991. № 4. С. 129-135
- 3.Шпота С.В. Исходный материал для селекции рапса и сурепицы.- Автореферат дисс...канд.с.-х.наук. - Л., 1988.-С.17.
- 4.Ростова Н.С., Курцева А.Ф., Аристархова М.Л. Применение математических методов в классификации проса обыкновенного //Тр. по прикл. ботанике, генетике и селекции. 1986. Т. 105. -С. 96-103.
- 5.Брач Н.Б. Корреляционный и факторный анализ некоторых признаков льна-долгунца // Науч.- техн. бюл. Всесоюз. науч. исслед. ин-та растениеводства. 1989а. Т. 188. С. 15-21.
- 6.Кулиев Т. Изменчивость и детерминированность признаков подсолнечника в условиях почвенного засоления // Научный журнал. № 1(3). 2015. –Томбов: 84-90 с.
- 7.Kuliev T.X., Sultonova K.R., Bakeev R.S., Ismoilova K.M. Statistical basis for determination of genotype to environmental adaptation/ “ASJ” American Scientific Journal. № (41). 2020.P.4-7.

"THE POWER OF WORDS: HOW THE ENGLISH LANGUAGE SHAPES COMMUNICATION AND CULTURE"

Ergasheva Lobar Shavkatovna

*Xalqaro Nordik Universiteti Magistraturaga Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi
1-bosqich talabasi*

Abstract: *Language is a fundamental tool for communication, shaping human interactions and cultural development. English, as a global lingua franca, influences social, economic, and political landscapes worldwide. This paper explores the impact of the English language on communication and culture, highlighting its role in globalization, technological advancements, and cultural integration. Through an analysis of linguistic evolution, media influence, and educational policies, the study underscores the transformative power of words in shaping societies.*

Keywords: *English language, communication, culture, globalization, linguistic evolution, media, education*

Introduction

Language is the bedrock of human civilization, enabling individuals to express ideas, emotions, and social constructs. The English language, in particular, has transcended geographical boundaries to become a dominant medium of communication. Its widespread adoption influences various aspects of daily life, including business, education, entertainment, and diplomacy. This paper examines the intricate relationship between language, communication, and culture, with a focus on English as a driving force in global discourse.

The English language has undergone a remarkable evolution, transitioning from Old English to Modern English through historical influences such as colonization, trade, and technological progress. The expansion of the British Empire played a crucial role in spreading English across different continents, incorporating words and linguistic structures from diverse languages. Today, English serves as the primary means of communication in international business, science, diplomacy, and digital platforms.

One of the defining characteristics of English is its role as a global language. It serves as the official or widely spoken language in numerous countries, making it a crucial tool for cross-cultural communication. The dominance of English in business facilitates trade agreements, negotiations, and corporate expansions, allowing companies to operate seamlessly across borders. Similarly, English is the leading language in scientific research, enabling scholars to share their findings with a broad audience and contribute to global knowledge development.

The influence of English on media and entertainment is undeniable. Hollywood, music, digital content, and social media predominantly use English, shaping cultural perceptions worldwide. The rise of digital communication platforms has further cemented English as a dominant force in online interactions, influencing trends, news dissemination, and social movements. However, this widespread influence also raises concerns about cultural homogenization and the diminishing use of indigenous languages.

English plays a vital role in education, often serving as the medium of instruction in prestigious institutions. Proficiency in English is associated with better academic and career opportunities, leading to social mobility and economic growth. Countries that prioritize English education often witness an increase in employment prospects and global collaborations. However, the preference for

English can also create linguistic inequalities, marginalizing native languages and cultures.

Language profoundly influences thought processes, shaping how individuals perceive the world. The English language, with its vast vocabulary and flexible grammar, allows for nuanced expressions and innovative discourse. However, it also impacts cultural identity, as non-native speakers often adapt their communication styles to fit English norms. This phenomenon has led to the rise of hybrid languages, code-switching, and the blending of linguistic elements from different cultures.

Despite the benefits of English as a unifying global language, challenges remain in balancing its dominance with the preservation of linguistic diversity. Governments and educators must implement policies that promote multilingualism, ensuring that local languages and cultures continue to thrive alongside English.

Table: Influence of English on Different Sectors

Sector	Impact of English Language
Business	Facilitates international trade and networking
Education	Medium of instruction in many institutions
Technology	Dominant language in coding and AI development
Media	Used in global news, films, and literature
Diplomacy	Official language of many global organizations
Social Media	Shapes digital communication trends

Conclusion: The English language holds unparalleled power in shaping communication and cultural exchange. Its evolution reflects historical changes, while its present role underscores its importance in globalization and technological progress. However, the dominance of English raises concerns about linguistic diversity and cultural identity. Moving forward, striking a balance between global communication and the preservation of native languages will be essential for fostering inclusive societies.

In order to achieve this balance, governments, educators, and policymakers must emphasize the importance of bilingual and multilingual education. Language learning should not only prioritize English proficiency but also encourage the maintenance of indigenous languages to preserve cultural heritage. Additionally, media and entertainment industries should strive to incorporate

diverse languages and perspectives, ensuring that linguistic representation remains broad and inclusive.

Furthermore, digital platforms must take responsibility for promoting linguistic diversity. With the rise of artificial intelligence and automated translation technologies, efforts should be directed towards developing language-inclusive systems that do not marginalize non-English speakers. By leveraging technology, societies can bridge linguistic gaps without erasing cultural identities.

Ultimately, while English remains a powerful and influential language, its role should be one of inclusivity rather than dominance. The future of global communication depends on fostering respect for linguistic diversity while embracing English as a tool for collaboration and connectivity. Recognizing the value of multiple languages and cultures will not only enrich global interactions but also strengthen the fabric of human identity and understanding.

REFERENCES

1. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
2. Graddol, D. (2006). *English Next: Why Global English May Mean the End of 'English as a Foreign Language'*. British Council.
3. McWhorter, J. (2014). *The Language Hoax: Why the World Looks the Same in Any Language*. Oxford University Press.
4. Pennycook, A. (1994). *The Cultural Politics of English as an International Language*. Routledge.
5. Phillipson, R. (1992). *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press.
6. Kachru, B. B. (1992). *The Other Tongue: English Across Cultures*. University of Illinois Press.
7. Seidlhofer, B. (2011). *Understanding English as a Lingua Franca*. Oxford University Press.

МУСИҚА МАДАНИЯТИ ДАРСЛАРИДА БУХОРО БОЛАЛАР ФОЛЬКЛОР ҚЎШИҚЛАРИНИ ЎРГАТИШ МУАММО СИФАТИДА

Муродова Муниса Шухрат қизи

*Ўзбекистон-Финландия педагогика институти “Муסיқа таълими ва
санъат”*

йўналиши I-босқич магистранти.

Аннотация: *Маколада, муסיқа дарслари фаолиятида бухоро болалар фольклор қўшиқларини ўргатиш муаммо сифатида урганилиб ёритилиб берилган.*

Калит сўзлар: *Урф-одат, гоя, тарбия, қадрият, тафаккур, фольклор, педагог, эстетика, жамият, маданият.*

ПРЕПОДАВАНИЕ БУХАРСКИХ ДЕТСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН НА УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ПРОБЛЕМА

Аннотация: *В статье исследуется и освещается проблема обучения бухарских детских народных песен в деятельности уроков музыки.*

Ключевые слова: *Традиция, идея, воспитание, ценность, мышление, фольклор, педагог, эстетика, общество, культура.*

TEACHING BUKHARA CHILDREN'S FOLK SONGS IN MUSIC CULTURE CLASSES AS A PROBLEM

Abstract: *In the article, the problem of teaching Bukhara children's folk songs in the activities of music lessons is studied and highlighted.*

Key words: *Tradition, idea, education, value, thinking, folklore, pedagogue, aesthetics, society, culture.*

Маълумки, умумтаълим мактабларининг бошланғич синфларида муסיкий- эстетик тарбиянинг дастлабки асосларига замин яратилади. Бу босқич бошланғич таълим тизимининг энг масъулиятли бўғини ҳисобланади. Айни шу босқичда ўқувчилар муסיқа санъатининг инсонлар ҳаётидаги мавқеи, аҳамияти, унинг бадиий ифода тили, жанрлари, миллий халқ чолғулари, халқ муסיқа ижодидаги турли маросим, мавсум, урф-одат ва анъаналар билан боғлиқ намуналари билан яқиндан танишиб борадилар ва улар ҳақида илк назарий маълумотларга, билим ва тушунчаларга эга бўладилар.

Кўриниб турибдики, бу ерда асосий ғоя, тушунча меҳнат турларига оид халқ кўшиқ-айтимларига қаратилган. Дарсликда шунингдек, кўшиқ жанрлар хусусида ҳам маълумотлар берилган бўлиб қуйидагилар қайд этилган: Халқ оғзаки мусиқа ижоди меҳнат ёки турли маросимлар билан боғлиқ бўлган айтимлар ҳам юзага келади. Кўшиқ, лапар, терма, ялла каби айтим жанрлари шулар жумласидандир. Улар халқ орасида кенг ёйилган бўлиб, оммавий айтимлар қаторидан ўрин олган. Масалан, кўшиқ жанрини олайлик. Уни каттаю кичик қуйлайди. Кўшиқ одатда, 7 ёки 8 бўғинли шеърӣ бандлар асосида жўрсозларсиз яккахон (баъзан кўпчилик) томонидан айтилади. (Мисол тариқасида “Оҳ, лайли” кўшиғи қайд этилган)

Республикамизда ўсиб келаётган ёш авлодни ҳар томонлама баркамол, маънавий етук кишилар бўлиб етишишлари учун барча имкониятлар яратиб берилмоқда. Таълимнинг барча бўғинларида бўлгани каби умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчи-ёшларни таълимни илк босқичидан бошлаб ҳар жиҳатдан етук қилиб, яъни жисмоний, ақлий, ахлоқий, маънан соғлом қилиб тарбиялаш, айниқса уларда миллий ғурур, миллий онг, нафосатни уйғун камол топтиришга алоҳида этибор бериб келинмоқда. Чунки, миллий онг, миллий ғурур ва тафаккур энг аввало, миллий қадриятимиз саналмиш-тилимиз, тарихимиз, халқимизнинг узоқ тарихий тараққиёти мобайнида шаклланган ўзига хос маданий ва моддий бойликларини ўрганиш, уларга меҳр қўйиш, асраб авайлаш ва ривожлантириш негизида таркиб топади. Шунинг учун ҳам халқимизнинг миллий қадриятлари тизимида муҳим ўрин тутувчи халқ мусиқасининг ёшлар тарбиясида тутадиган ўрни ва аҳамияти бекиёсдир.

Таълимнинг илк даврларидан болаларга бундай намуналарни ўргатиш, ижро эттириш жараёнида уларга оғзаки анъанадаги миллий фольклор мусиқаси, унинг етакчи жанрлари, тузилиши ва анъанавий ижро услублари ҳақида энг зарур тушунчаларни бериш асосий мақсад қилиб қўйилган бўлсада, лекин халқ оғзаки мусиқа ижодиёти намуналари тарихи, айниқса болалар фольклор кўшиқларининг юзага келиш тарихини ўрганиш, улани тинглаш, қуйлаш хусусида жуда кўп ишларни амалга оширилиши долзарб масалалардан бири бўлиб қолаётганлигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Ўзбек халқ фольклор мусиқаси сингари Бухоро болалар фольклор кўшиқлари, яъни оғзаки анъанадаги миллий мусиқа жанрлари (турлари) ўзининг бадиий мазмуни ва ҳаётӣ ўрнига кўра хилма- хил ва ранг-баранг. Уларнинг тузилиш хусусиятлари ва бир-бирига яқинлиги - Мавсум-маросим, доимӣ, (кунда) яъни ҳар доим ва ҳар вазиятда айтилиши мумкин бўлган кўй-кўшиқлар ва меҳнат кўшиқлари каби уч турга тасниф қилинади. Буларнинг айримлари ҳақида юқорида, 4-синф мусиқа дарслиги

материаллари таҳлили мисолида қисқача тўхталиб ўтган эдик. Уларга янада кенгроқ тўхталиб ўтишни мақсадга мувофиқ кўрдик, чунки уларнинг мазмун-моҳиятига тегишли жуда кўп болалар фольклор кўшиқлари учрайди:

1. Мавсум-маросим куй-кўшиқлари. Бунга энг оммавий кўринишдаги ёр-ёрлар, ўланлар, айтишувлар, байрам, фасллар билан боғлиқ мавзули айтимлар ўз ўрнида йиғи йўқловлар ва халқнинг турли вилоятларига хос удумлари билан боғлиқ кўшиқ-айтимлари кирсада, лекин болалар фольклор кўшиқлари ҳам бундан мустасно эмас ва улар ҳам ўз мазмун-моҳияти ва тематикасига кўра катталар фольклори билан чамбарчас боғлангандир.

2. Меҳнат кўшиқлари. Асосан, деҳқончилик (деҳқонларнинг ҳосил йиғиштириш, ерга уруғ экиш, ишлов бериш) чорвачилик ва меҳнатнинг бошқа турлари (косибчилик, темирчилик, хунаrmандчилик, аёлларга нисбат бериладиган касб-хунарлар)га оид айтимлар киради. Болалар фольклор кўшиқларида ҳам меҳнатга доир ғояларни учратиш мумкин. Маслан, “Томдан тараша тушди” кўшиғида ”Қамчинни акамга бердим”, “Донни товукка бердим”, “Тухумни ўчоққа қўйдим” каби меҳнатга доир иборалар мавжуд.

3. Доимий, (кунда) яъни ҳар доим ва ҳар вазиятда айтилиши мумкин бўлган кўй- кўшиқлар. Бу турдаги кўшиқ айтимлар мавзулари жуда кенг ва хилма-хил бўлиб, турли хил ўйинлар, дўстлик, тинчлик, инсоний фазилатлар, насиҳат, соф ишқий мазмундаги, беғубор бахтиёр болалик кечинмалар, инсонларни ёрқин келажак, фаровон турмуш ҳақидаги орзу-умид, интилишлари ифодаланган кўшиқларни киритиш мумкин.

Оғзаки анъанадаги фольклор айтимларининг деярли барчаси, яъни барча жанрларида ижод этилган намуналарида халқ оғзаки бадиий ижодига мансуб бармоқ вазнидаги шеърлар билан куйланади. Зотан, шеър ва куй (назм ва наво) қадимдан муштарак ижод маҳсули ҳисобланади. Шу ўринда ўзбек халқ фольклор мусиқа ижодиётининг энг оммавий ва бевосита болалар фольклорига ҳам бирдек тегишли бўлган баъзи жанрлар хусусида қисқача тўхталиб ўтамиз:

Маълумки, она боласига бўлган меҳр- муҳаббати ва орзу-истакларини алла кўшиғи орқали ифодалайди. У майин, оромбахш, ёқимли, лирик оҳангга эга бўлиб, бола руҳиятини тинчлантириш ва осойишта, ширин уйкуга элтишига ҳизмат қилади. Алла болаликдан ёш гўдак қалбида миллий мусиқа оҳанглари идрок этиш кўникмаларини ривожлантириб бориши билан бир қаторда онанинг боласига алла айтиш ҳолатларини қиз болалар томонидан ўрганиши ва ўзининг кўғирчоғини “эркалатиш”,

“ухлатиш” меҳр билан “парваришлаш” хислатраини шаклланиши учун асос бўлади.

Демак, бола эндигина дунёга келган кунидан бошлаб, онанинг ардоғи, ёқимли алласини эшитади. Болалар учун яратилган махсус алла қўшиқлари инсон онгига она сути билан киради. Кейинчалик у кенгайиб, ранг–баранг оҳанглар, хилма–хил рамзлар, сўзлар билан мукаммаллашиб боради. Биби, оналар томонидан куйланиб келинган ва ҳозиргача ўз мавқеини йўқотмасдан келаётган алла қўшиқлари ўзининг мазмун-моҳиятини худди фольклор қўшиқлари сингари ҳаётни бадий тимсоллар орқали акс эттиради ва шу туфайли киши қалбида эстетик ҳис–туйғулар, ҳаяжонлар, кўтаринки кайфият, раҳм–шавқат, шодлик, ғам–кайғу, нафрат, ҳасрат пайдо бўлади. Абу Али ибн Сино бола учун айтиладиган алла қўшиғининг бола тарбиясидаги аҳамиятини кўрсатиб, бу масалада фақат жисмонийгина эмас, руҳий омилга ҳам диққатимизни қаратади:

Боланинг мижозини кучайтирмоқ учун, унга икки нарсани қўлламоқ керак. Бири болани секин–аста тебратиб, иккинчиси уни ухлатиш учун одат бўлиб қолган мусиқа ва алладир. Шу иккисини қабул қилиш миқдорига қараб боланинг танаси билан бадантарбияга ва руҳи билан мусиқага бўлган истеъдоди ҳосил бўлади. Улуғ Ҳаким алла айтаётган онанинг уни ижро қилаётганда ғазаб, ғамгинлик, чўчиш сингари салбий ҳолатлардан холи бўлишини таъкидлайди. Демак, алла уни куйлаётган онанинг қалбида ҳам меҳр–муҳаббат ҳисларини уйғотади ва бу меҳр–муҳаббат бола онгида ҳам аста–секин шаклланиб боради.

Болалар фольклор қўшиқлари ривожига лапар жанри ҳам ўзига хос аҳамият касб этади. Лапарлар шунчалик оммалашган жанрки, у турли даврларда кекса ва ёшлар томонидан бирдек ижро этилган. Бу жараёнда завққа тўлган тингловчилар чапак чалиб унга жўр бўлишган. Лапарларнинг шўх ва рақс жўрлигида ижро этилиши, завқбахш, ҳазиломуз куй усулида яратилганлиги, одатда бир, икки ва баъзан кўпчилик томонидан айтишув тарзида ижро этиб келинган ҳолатларини болалар ижросидаги кўринишларига ҳам дуч келишимиз мумкин. Лапар қўшиқлари севимли жанр сифати халқ орасидаги иқтидорли кишилар томонидан яратилиб келинган. Бугунги кунда жуда кўплаб халқ лапар қўшиқлари нотага олинган, таниқли фольклор дасталари репертуаридан кенг жой олган ва хор ижросига мослаштирилган. Шунинг учун ҳам оммавий ижро этилган халқ лапарларининг аксарияти “терма” характериға эга. Масалан, “Оқ олма, қизил олма” тўпламига кирган кўпчилик лапарлар бунинг ёрқин мисоли бўла олади.

Халқ лапарларида ҳажвий лапарлар ҳам кенг ўрин тутади. Кишиларнинг табиий нуқсонларидан тортиб, ишёқмаслик, дангасалик, андишасизлик, юлғичлик каби иллатлар устидан кулинади. Бундай лапарлар асарнинг ижтимоий-ғоявий вазифасини ошириб, катта тарбиявий аҳамият касб этади. Мусиқа дарсларида халқ лапарларидан фойдаланишда уларга фақат бир томонлама, яъни ўқувчиларга ўргатиш ва куйлаттириш нуқтаи-назаридан ёндошиш эмас, балки улардан дарснинг мусиқа тинглаш фаолиятида фойдаланиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбек мусикашунослигида лапар жанри анча кенг ўрганилган. Яна шундай намуналар борки, ижроси профессионал маҳоратни талаб қилади”. Шу хусусиятига кўра халқ орасида кўшиқ ижрочилари кўшиқчи, халфа, сатанг, гўянда (наҳвагар), ашулакаш (ашулачи), лапарчи, ўланчи тарзида фарқланади. Кўшиқчи кўпинча тўртликларни ижро этса-да, аслида нисбатан кенгрок маънода, умуман, кўшиқ ижрочиси ва ижодкори бўлса, гўянда (наҳвагар), асосан, йиғи-йўқловларни куйлашга ихтисослашган кўшиқчидир. Ашулакаш ёки ашулачи кўпинча мақом таркибидаги кўшиқларни ёки катта ашула дейилгувчи жўрсиз ижро этиладиган кўшиқни куйлай оладиганлардир. Лапарчи рақсга тушган ҳолда кўшиқ айтувчи бўлса, ўланчи тўй маросими кўшиқларини ижро этувчидир.

Маълумки, кўшиқ жанри халқимиз мусиқа ижрочилиги ва ижрочилик амалиётида кенг тарқалган ва энг оммавий жанр бўлиб ҳисобланади. Кўшиқ асосан бармоқ вазнидаги халқ оғзаки ижодиётига тегишли шеърлар билан, диапазони (паст ва юқори товушлар ораси) унча кенг бўлмаган куйлар билан айтилади. Кўшиқ жанрининг бошқа жанрлардан ажратиб турувчи энг муҳим фарқли хусусияти уни бармоқ вазнидаги тўртликлар билан **банд** ва **нақоратнинг** мавжудлигидадир. Кўшиқлар ўз мазмуни ва табиатига кўра барча мавзуларда бўлади ва исталган вақтда ижро этилиши билан ҳам характерлидир. Фольклор кўшиқчилиқ санъатида болаларга аталган ва болалар ижросига мўлжалланган кўшиқлар ҳам жуда кўп бўлиб, уларнинг кўпчилиги ҳозирги кунда ҳам болалар ашула ва рақс дасталари репертуаридан тушмай келади, кўпчилиги турли байрам тадбирлари ва концертларда болалар томонидан севиб ижро қилиб келинади. Болалар фольклор кўшиқлари замонавий композиторлар учун ҳам илҳом манбаи бўлиб, композиторлар бундай кўшиқлар таъсирида янги асарлар яратишмоқда ёки уларнинг янгича вариантларини яратиш борасида ҳам самарали ижод қилиб келишмоқда. Кейинги пайтларда болалар фольклор кўшиқларини нотага олиш, алоҳида тўпламлар ҳолида нашр қилиш борасида ҳам анчагина ижобий ишлар қилинганлиги диққатга моликдир.

Болалар фольклор кўшиқлари ҳозирги кунда профессионал ва ҳатто мусиқа санъатининг энг мураккаб жанри бўлган оперларга ҳам ўз ўрнида киритилаётганлиги, уларнинг кўпчилигини хор ижросига мослаштирилган ва қайта ишланган вариантларини яратилаётганлиги уларнинг умрбоқийлиги ва чинакам халқ ижоди махсули эканлигидан далолат беради. Ўзбек халқ мусиқа санъатидаги кўшиқчилик жанрлари таснифида булардан ташқари “Терма”, “Катта ашула”, “Ашула”, “Достончилик кўшиқлари” ҳам мавжуд бўлиб, ўтмишда бу жанрларда яратилган асарлар асосан ката кишилар ижросига мўлжаллаб ижод этилган ва ижро қилиб келинган. Лекин, шуни ҳам алоҳида таъкидлашни ўринли деб биламизки кейинги мусиқа санъати ривожига бу жанрларда ҳам болалар ижросига мос тарзда яратилаётган ва мавжуд намуналарни асл халқона ижро услубини сақлаган ҳолда болаларбоп янгича вариантлар яратиш, мослаштириш каби ишлар муваффақиятли тарзда амалга оширилаётганлиги, болалар томонидан ашула ва “катта ашула”ларни турли байрам концертлари, танловларда муваффақиятли тарзда ижро қилинаётганлиги қувонарлидир. Республикамизда ўтказилётган “Юлдузча” кўрик танловида ёш болаларнинг анъанавий ижро жанрлари бўйича қўйлаган кўшиқларини айтиш мумкин. Бу эса мусиқа дарсларида бундай ижод намуналаридан ҳам ниҳоятда усталик, эҳтиёткорлик билан фойдаланиш мумкин эканлигини кўрсатади.

Эстетик фазилатларни тарбиялаш жараёнида ўқувчиларнинг янгидан-янги маънавий эҳтиёжлари пайдо бўлади. Шу эҳтиёжларни қондиришга ҳаракат қилиш эса ўқувчида ўз олдига қўйган мақсад ва вазифаларни амалга оширишга интилиш, изланишни қарор топтиради. Бу ҳаракат боланинг ўқувчилик даврида яққол кўзга ташланади. Ўқувчилар ҳаётида мусиқа таълими алоҳида ўрин эгаллайди, уларда мусиқага бўлган қизиқиш шу даврда ниҳоят даражада жадаллашади. Бу эса ўқувчиларнинг интеллектуал, эстетик ва маънавий оламини бойитиш, ривожлантиришга хизмат қилади. Ўқувчиларнинг мусиқани ёктириши, фольклор кўшиқлари воситасида уларни гўзаллик оламига олиб кириш, ижрочилик маҳоратларидан баҳраманд бўлиш ва уларни ўз халқининг мусиқа асарларини қадрлашга ўргатиш муҳим аҳамият касб этади. Акс ҳолда уларда енгил–елпи мусиқага қизиқиш ортиб, мумтоз мусиқий оҳанглардан узоқлашиш ҳисси пайдо бўлади.

Мусиқа таълими ва тарбияси йўлга қўйилган таълим муассасаларидаги ўқув-тарбия жараёнларини кузатиш ва тадқиқот юзасидан олиб борган изланишларимизда шу нарса аён бўлдики, мусиқа таълими ва тарбиясида, ўқувчи-ёшларни мусиқий маданиятини, эстетик

фазилатларининг қай даражада шаклланганлигини белгилашда уларни мусиқани идрок этиш малакалари асосий омил бўлиб ҳисобланади. Чунки, мусиқий қобилиятлар, керакли даражадаги билим, кўникма ва малакалар мусиқани қандай, қанақа, қай тарзда идрок этилиши орқали намаён бўлади, яъни биз ўқувчининг мусиқий билим, кўникма ва малакаларини қай даражада ривожланганлигини ўқувчининг мусиқа мазмуни, моҳиятини, характери, кайфиятини, мусиқий образни, воқеъликни, муаллиф ғоясини, кечинмаларини ҳис этиши, савияси паст ва юксак ижод намунаси бўлган асарларни фарқлаши, баҳо бериши, муносабат билдира олиши, асарларни тинглаб таҳлил қила олиш, каби кўплаб фазилатларни амалда намаён қилишларига қараб билишимиз мумкин. Бу фазилатлар эса умумий тарзда ўқувчининг мусиқий идрокини муайян даражасини белгиловчи сифатларини ташкил этади. Мусиқа дарсларида ўқувчиларни кўшиқ куйлашга ўргатиш, турли жанр, характер, мавзулардаги замонавий, фольклор кўшиқлари, композиторлик ижоди намуналари, қардош ва чет эл мусиқалари билан таништириб бориш асосан мусиқий асарни тинглаш орқали амалга оширилади. Бу жараёнда ўқувчи мусиқа саводи ёки кўшиқ куйлаш, болалар чолғуларида ижро этиш, мусиқага мос ритмик ва рақс ҳаракатларни бажариш бўлмасин аввало, мусиқа тинглайди ва сўнгра амалий фаолиятга киришади, назарий, амалий билим кўникма, малакалари ва энг муҳими мусиқани идрок этиши яъни, мусиқий идроки ривожланиб боради.

Хулоса қилиб айтганда, ёш авлодни фольклор кўшиқлари воситасида эстетик тарбиялашда мусиқани ҳиссий идрок қилишга йўналтириш энг асосий омил ҳисобланади. Мусиқа таълимида ўқувчини қизиқтириш алоҳида аҳамиятга эга. Қизиқиш ўқувчиларнинг эҳтиёжига айланса, уларнинг диққати ва фикри, хаёлини жамлашга катта имкон беради. Фольклор кўшиқларидан оладиган маълумотларнинг кенг қамровли бўлишини таъминлаш, ҳиссий таъсирчанликни ўстириш учун ўқувчиларнинг мусиқий маданиятини ривожлантириш зарур. Ўқувчиларга ўргатиладиган фольклор кўшиқларининг мусиқий беаги, ундаги нола ва кочиришлардан унумли фойдаланган ҳолда халқ анъаналари, удумлари ҳамда турли маросимлар билан узвий боғлаб, ўқувчиларга сингдириш лозим.

Бухоро мусиқа фольклори намуналари таъсирчанлигини таъминловчи асосий омиллардан бири–унинг ўқувчилар ҳиссиётига тез таъсир қила олишидир. Мусиқий оҳангнинг юксак даражада эмоционаллиги, унинг инсон ҳиссиёт ҳамда кечинмаларига самарали, кучли ва чуқур таъсир эта олишида намоён бўлади. Бухоро фольклор кўшиқларини ижро этиш

жараёнида сўзнинг эмоционаллиги билан биргаликда ундаги ўйноқилик, ҳаракатчанлик, эпчилликка ундаш, имо–ишоралар, товушларнинг оҳангдорлиги, чолғу созларнинг мусиқий жозибadorлиги ўқувчиларда гўзалликка бўлган интилишни шакллантиради ҳамда, эстетик тарбия воситаси бўлиб хизмат қилади. Эстетик тарбиялаш орқали ўқувчиларда маънавий–ахлоқий фазилатлар ҳам шакллантирилади[80]. Марказий Осиё халқлари орасида мавжуд бўлган ва улар томонидан яратилган афсона, ривоят ва қўшиқларда ҳам эстетик тарбия бош мезон сифатида намоён бўлган. Қўшиқнинг сеҳри, жозибadorлиги хатто жаҳлдор, зулмкор ҳукмдорларни ҳам шахдидан қайтарган, адолатли бўлишга ундаган.

Демак, фольклор намуналарида халқнинг эзгу ниятлари, орзу–умидлари, ахлоқий фазилатлари, анъаналари ўз аксини топган. Маънавий–ахлоқий фазилат каби унинг негизини ташкил қиладиган моддий–маънавий қадриятлар ҳам тарихий ҳодисалар сифатида халқ учун хос бўлган хусусият бўлиб, авлоддан–авлодга ўтиб, изчил давом этиб келмоқда. Фольклор намуналарида, шу жумладан, Бухоро фольклор-намуналарида ифодаланган ўғитлар, намуна кўрсатиш, ўрнатилган бўлиш, мурожаат қилиш, киноя, пичинг, кесатиқ каби поэтик воситалар бўлса; мусиқий оҳанг, махсус кўринишлар эстетик тарбия манбаси сифатида хизмат қилади. Фольклор қўшиқлари муҳим ижтимоий педагогик аҳамиятга эга. Жумладан, улар ўқувчиларни ёшлигиданок фойдали ишларга ўргатиш, жамият учун манфаат келтирадиган, баркамол шахс бўлиб етишишида муҳим восита бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқари, фольклор қўшиқлари ўқувчиларда юксак инсоний фазилатлар ватанпарварлик, меҳнатга муҳаббат, дўстга садоқат, одамларга ишонч туйғуларини шакллантиради. Мусиқа фольклорини ўрганиш орқали ўқувчилар маънавий қадриятларнинг таъсир кучи, халқимизнинг миллий характери, ғоявий–сиёсий, ахлоқий, эстетик, иқтисодий, ақлий, жисмоний маданият каби тушунчаларга эга бўладилар. Шунинг учун, мусиқа фольклори ўқувчиларда ахлоқий фазилатларнинг шаклланишида муҳим ўрин тутди.

Фойдаланилган адабиёт

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантириш ва такомиллаштиришга доир чора –тадбирлар тўғрисида 2017 йил 31 майдаги қарори.-Т.:Маърифат газ.2017.5-сон
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг VMQ №222-сон “2010-2020 йилларда Номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза

қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида”Халқ сўзи газ.2010. йил 8 октябр.

3. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси//Т.; “Ўзбекистон”, - 2014.-396.

4. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” ги Қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” тўғрисида. «Маърифат» газетаси,2020.23- сентябр.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги ПФ-4947-сон Фармони//Т.; Маънавият газ. 2017.-56.

SHARQ ALLOMALARINING MUSIQIY NAZARIY MEROSI

Xasanboyeva Fotima Abduazizovna

Farg’ona viloyati Farg’ona tumani 26-Bolalar musiqa va san’at maktabi

“Musiqiy-nazariy” fanlar o’qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sharq allomalari Farobiy, Xorazmiy, Ibn Sino, Sayiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog’iy, Abduraxmon Jomiy, Navoiy kabi ulkan omillar tomonidan qoldirilgan musiqiy nazariy meros haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit soʻzlar: Farobiy, Xorazmiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog’iy, Abdurahmon Jomiy, Navoiy.

Mumtoz musiqa va uning tarqalishi bilan bogʻliq boʻlgan kasb-hunar azaldan amaliy va nazariy bilimlarni oʻz ichiga oluvchi yagona ilm hisoblangan. Sharq klassik musiqasining nazariy masalalari Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog’iy, Abdurahmon Jomiy kabi ulkan olimlar tomonidan atroflicha oʻrganilgan. Ularning asarlari musiqa ilmining poydevorini tashkil qiladi. Risolalarda mumtoz musiqaning ijtimoiy hayotdagi oʻmi, tarixiy shakllari, ijrochilik masalalari hamda ular negizidagi kuy va usul tuzilmalarining tarkib topish qonun-qoidalari batafsil yoritilgan. Nomlari zikr etilgan musiqashunoslarda har birining oʻziga xos tomonlari boʻlishi bilan bir qatorda umumiy qarashlar, vorisiylik rishtalari, izchil anʼanalar ham yaqqol sezilib turadi. Ular ijodi tabiiy ravishda bir-birini toʻldirib, umuman, mumtoz musiqa asoslariga nisbatan yagona ilmiy anʼana boʻlib gavdalanadi. Forobiy (taxallusi, toʻla nomi esa Abu Nasr Muhammad ibn Uslug Tarxon Forobiy) - oʻrta asr Sharq musiqa madaniyatining eng yirik namoyandasi. Fanda Forobiyning hayoti va faoliyatiga

doir aniq ma'lumotlar, afsuski, juda oz. U 873-yilda Sirdaryoning Forob deb nomlanuvchi joyida tug'ilgan (hozirgi Qozog'istonni Chimkent viloyati hududi). Forobiyning otasi harbiy xizmatchilik qilgan. Uning yoshligi o'z vatanida o'tgani va yigitlik chog'larida Toshkent, Buxoro va Samarqandda bo'lgani, unda tahsil ko'rgani ma'lum. Keyinchalik Forobiy o'z bilimini oshirish maqsadida xalifalikning madaniy markazi Bag'dodga qarab yo'l olgan. U Eronning Isfaxon, Hamadon, Ray shaharlarida ham bo'lgan. Taxminan 940-yildan u Damashqda yashagan. Forobiy umrining keyingi yillari esa Xalab (Aleppo) shahrida o'tgan. U Sayfuldavla Hamdamiy huzurida xizmat qilib, uning iltifotiga sazovor bo'lgan. Manbalarda ko'rsatilishicha, u zabardast bastakor hamda ud, tanbur, g'ijjak, nay, chang va qonun asboblarning mohir ijrochisi bo'lgan. Forobiy o'tkir didli va ajoyib musiqaviy qobiliyati tufayli O'rta va Yaqin Sharqda yashovchi turli xalqlarning musiqa madaniyati bilan yaqindan tanish bo'lgan. Uning musiqaviy qarashlarining shakllanishida, ayniqsa Markaziy Osiyo va Eron xalqlarining musiqiy merosi katta ta'sir ko'rsatgan. Bu xalqlarning musiqa merosining ilmiy va amaliy tomonlarini chuqur o'zlashtirganligi Forobiyning asarlarida ma'lum bo'ladi. Forobiy musiqa ilmi va amaliyotida bab-baravar dong taratgan. Uning ijrochilik va bastakorlik ijodi shu qadar yuksak cho'qqilarga erishganki, xatto bu to'g'rida xalq orasida ko'plab afsonalar yuzaga kelgan. Afsonalarning birida Forobiyning soz chalib, kuy ijro etib, odamlarni sarosimaga solganligi, gohida jo'shqin kishilarni xomush ahvolga tushirib, ba'zan esa ziyraklarni uxlatib, shinavandalarni hayratda qoldirganligi to'g'risida rivoyatlar mavjud. Ilmda esa, u olamshumul ahamiyatga molik asarlar bunyod etib, musiqashunoslik tarixida so'nmas iz qoldirgan. Forobiy musiqaga oid ko'p asarlar yozgan. Manbalarda uning "Ilmlar klassifikatsiyasi" ("Ixso al-ulum"), "Katta musiqa kitobi" ("Kitob al-musiqa al-kabir"), "Musiqaga kirish" ("Mad-hal filmusiqa"), "Ritmlar klassifikatsiyasi kitobi" ("Kitob ixsa al-iko") va boshqa ko'plab asarlari tilga olinadi. Bu asarlarning ayrimlari qo'lyozma sifatida dunyoning turli kutubxonalarida saqlanadi. Zamonaviy ilmgacha Forobiyning asosan, ikkita musiqa asari keng joriy qilingan. Ular - "Ilmlar klassifikatsiyasi kitobi"ning musiqaga bag'ishlangan bo'limi va "Katta musiqa kitobi"dir. Musiqa ilmi masalalarining atroflicha va chuqur yoritilishi jihatidan o'z davrida tengsiz bo'lgan "Katta musiqa kitobi" jahon fanining shoh asarlaridandir. Forobiy bu asarida oldinlari boshqa fanlarning tarkibiy qismi bo'lgan musiqani, mustaqil ilm darajasiga ko'targan. "Katta musiqa kitobi"ning dunyoning turli kutubxonalarida saqlanadigan bir necha nusxalari ma'lum. Forobiy tavalludining 1100 yilligi munosabati bilan arab olimlari Zakariyo Yusuf hamda Mahmud Dafniy tomonidan mavjud qo'lyozmalar asosida kitobning mukammal matni tayyorlanib, nashr qilindi. Bu kitob musiqa olamida ko'p asrlar davomida mashhur. O'rta va

Yaqin Sharq musiqa fanida u doimo eng nodir va markaziy asarlardan biri bo‘lib xizmat qilib kelgan. Sharq musiqa ilmida Forobiy ijodi bilan aloqador bo‘lmagan biron-bir ko‘zga ko‘ringan olimni topish qiyin. “Katta musiqa kitobi” Yevropada ham anchadan buyon ma’lum. U dastlab XII asrda Zohid Guldislav tomonidan lotin tiliga tarjima qilingan edi. So‘nggi vaqtlarda “Katta musiqa kitobi” bir qancha xorijiy tillarga ham ag‘darilgan. 1840-yilda nemis sharqshunosi Land kitobning cholg‘u asboblariга oid qismini lotin tiliga tarjima qilgan. XX asming 30-yillarida “Katta musiqa kitobi” baron Rudolf D.Erlanje tomonidan fransuz tiliga to‘la tarjima qilinib, “Arab musiqasi” to‘plamida chop etilgan. Ushbu tarjima orqali Forobiy merosi Yevropaga keng joriy qilingan. “Katta musiqa kitobi”ning turli boblari fors va turk tillarida ham nashr etilgan. Bu asar rus, o‘zbek va qozoq tillariga qisman tarjima qilingan. Asar muqaddimasida, Forobiyning ta’kidlashicha, “Katta musiqa kitobi” ikki qismdan iborat bo‘lgan. Birinchisida ushbu ilmning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan bo‘lsa, ikkinchisi - o‘tmish olimlarining musiqa ilmidagi “xatolariga” izohlar berishga qaratilgan. Kitobning ana shu so‘nggi qismi bizgacha yetib kelmagan. “Katta musiqa kitobi”ning hozirgacha saqlangan nusxasining o‘zi ham ikki qismdan iborat. Birinchisi - “Musika san’atiga kirish” (“Madxam sinoatu fil-musika”), ikkinchisi - “Asosiy qism” (“Juzvi asl”) deb nomlanadi. O‘z navbatida “Musika san’atiga kirish” har biri ikki bobdan iborat bo‘lgan ikki faslga ajratiladi. Asosiy qism esa birinchisi - ikki, ikkinchisi - uch, uchinchisi ham uch bobdan iborat uch faslga tashkil qiladi. Shunday qilib, “Katta musiqa kitobi” jami 12 bobdan iborat. Yuqorida qayd qilinganidek, Forobiy musiqa ilmini nazariy va amaliy qismlarga ajratadi. Nazariy ilm musiqani asoslari (tub qonunlari) va ularni o‘rganish uslublari haqida fikr yuritadi. Har qanday nazariy ilmda insonning kamol topmog‘i uchun uch narsa kerak deydi: 1. Uning asoslarini egallash. 2. Shu fan asoslaridan kerakli natijalar chiqara bilish. 3. Shu fanga oid xato natijalami topa olish, o‘zga olimlar fikrini chuqur tushuna olish, ulaming yomon fikrlaridan yaxshilik kashf eta bilish, yo‘l qo‘yilgan xatolami tuzata olish, - deb yozadi “Katta musiqa kitobi”ning debochasida Forobiy. Forobiy ilmu ta’lifining yuqorida zikr etilgan har bir kategoriyasini keng va mukammal bayon qiladi. Ilmu ta’lif dastlabki tushuncha tovushning musiqaviy va fizik xususiyatlarini o‘rganishdan boshlanadi. Tovush biron-bir qattiq yoki yumshoq tananing tebranishidan hosil bo‘ladigan fizikaviy hodisa, deb ta’riflanadi. Keyinchalik tovushning akustik xususiyatlari, ya’ni tebranuvchi tananing hajmi va tovush baland-pastligi o‘rtasidagi munosabatlar, turli cholg‘u asboblari misolida ochib beriladi hamda ulaming miqdorlarini matematik uslubda ifodalash omillari tushuntiriladi. “Kuylar qasida va she’r bilan qiyoslanadi. She’riyatda dastlabki element harflar bo‘lib, ulardan sabab, vatad, ularning qo‘shilmasidan misra va

baytlar hosil bo‘lgani kabi, kuylar tuzilishida ham dastlabki va ikkinchi darajali elementlar borki, ulardan qasida va she‘r bilan solishtirilayotgan kuy kelib chiqadi. She‘riyatdagi harflar vazifasini kuylarda o‘taydigan narsa nag‘malardir” - deb yozadi Forobiy. Demak, tovushdan kelib chiqadigan tushuncha - nag‘ma (musiqaviy tovush, ton, parda)dir. Forobiy nag‘malarining pastbalandlik sabablari, mutanosiblik omillari va shu xususiyatlar orqali hissiyotga ta’sir ko‘rsatish masalalari ustida mulohaza yuritadi (Forobiy. “Katta musiqa kitobi”, Kohira, 1967-yilda chop qilingan). Bo‘d (interval) kategoriyasi ilmu ta’lifning markaziy tushunchalaridan hisoblanadi. Chunki, parda hali o‘zi, alohida kuy bo‘lagi bo‘la olmaydi. Intervallar hosil bo‘lishini Forobiy tebranadigan tananing hajmi va miqdorini o‘lchash va yuzaga kelgan bo‘laklarni sonlar nisbatida ifodalash yo‘li bilan tushuntiradi. Tovush balandpastligini belgilovchi omillar turlichadir, torli cholg‘ularda torning uzunligi va yo‘g‘onligi, puflab ijro etiladigan asboblarda havo tebranadigan tananing uzunligi, bo‘yi va eni. Ammo, bular orasida eng muhimi uzunlikdir. Shuning uchun asosan uzunlik miqdori o‘lchanadi.

XORAZMIY

Birinchi bo‘lib bu manbani o‘rgangan va 1160 yildagi qo‘lyozma nusxasi asosida uning aniqlangan matnini 1895 yilda nashr qildirgan olim, gollandiyalik sharqshunos Van Flotendir

"Ilmlar kaliti" o'ziga xos qomusiy asar bo'lib, o'sha davrdagi deyarli hamma asosiy fan sohalarini qamrab olgan. Muallif o'rta asrlardagi har bir fan mazmunini asosiy atamalarini sharhlash yo'li bilan tushuntirib bergan. +

"Ilmlar kaliti" ikki qismdan tarkib topgan. Jami 15 bobi bo'lib, musiqa ilmiga bag'ishlangan bob uch fasini o'ziga birlashtiradi. O'zidan oldin o'lgan olimlarning musiqa haqidagi ta'limotini davom ettirgan Abu Abdulloh al-Xorazmiy uni riyoziyot ilmlari qatoriga qo'shadi.

Birinchi fast musiqa cholg'ulariga bag'ishlangan va bu erda 14 ta cholg'u sanab o'tiladi va ayrimlariga ta'rif beriladi. Mazkur fasl odatga ko'ra, avval "musiqa" so'zining kelib chiqishi, so'ngra Markaziy Osiyoda o'sha vaqtda qo'llanilgan turli musiqiy cholg'ular nomlari va ularning kelib chiqish joylari beriladi. U tanbur, surnay, chang, shohrud va boshqa cholg'ular shakllari va tuzilishi haqida fikr yuritadi. Ud tuzilishi haqida batafsil ma'lumot beradi, so'z etimologiyasi va tor nomlarini aytib o'tadi.

Ikkinchi fasi jamlarga bag'ishlangan bo'lib, unda ovoz, nag'ma, bo'd, jins va jamlar haqida fikrlar beriladi. Uchinchi fast ritm (iyqo) masalalariga bag'ishlangan va ettita ritm sanab o'tiladi.

Abu Abdulloh Xorazmiyning "Ilmlar kaliti" asarining musiqaga oid bobi hozirgi zamon o'zbek musiqasining ayrim muammolarini hal etish uchun qimmatli manbadir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, X-XII asrlar O'rta Osiyo xalqlarining madaniyati taraqqiyotida katta o'rin egallagan yangi hir bosqich bo'ldi. Bu bosqichda O'rta Osiyo jahon madaniyati taraqqiyotining yirik markaziy o'choqlaridan biri bo'ldi. O'rta Osiyo olimlari jahon ilm-fanini o'z kashfiyotlari va ilmiy asarlari bilan boyitdilar, uning bir necha asrlik taraqqiyotiga samarali ta'sir etdilar. Shu bilan birga, O'rta osiyo xalqlari madaniy hayotning arxitektura, tasviriy san'at, musiqa, naqqoshlik, o'ymakorlik kabi boshqa sohalarida ham benihoya katta yutuqlarga erisha oldilar.

IBN SINO

Ibn Sino o'zidan oldin o'tgan yunon faylasuflari Aristotel, Ptolomey, Evklid, shuningdek, Sharq olimlari Xorazmiy, Kindiy va Forobiy asarlarini ijobiy o'zlashtirib, musiqa ilmida mustaqil ta'limot yaratdi. Qo'yilgan masalalarning kengligi, yoritilishining chuqurligi nuqtayi nazaridan o'z zamonida beqiyos bo'lgan Ibn Sino ta'limotining ahamiyati davr doirasi bilan cheklanmasdan, balki u Sharq va G'arb musiqasining keyingi rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Abu Ali ibn Sino musiqa ilmini yoshligidanoq puxta egallagan. Ibn Sino tarjimai holida yozilishicha, yoshligida riyoziyot (matematika) ilmlarini puxta o'rgangan. M a'lumki, musiqa ilmi matematikaning tarkibiy qismi bo'lgan. Ibn Sino buyuk matematik va musiqashunoslar Ptolemey va Evklid asarlari bilan tanish bo'lgan. Ibn Sinoning navqiron davri ona shahri Buxoroda o'tgan. Bu davrda Buxoro rivojlangan shaharlardan edi. Somoniylar poytaxti madaniy hayotining diqqatga loyiq tomonlaridan biri shuki, unda xalifalik hukmronligidan chiqish va mahalliy an'analarga qiziqish kuchaygan edi. Ana shu umumiy yo'nalish ostida Markaziy Osiyo va Eron xalqlarida keng tarqalgan. Ibn Sino yashagan davrda, yangi talablarga bo'ysundirilgan holda qayta o'zlashtirilgan. Rost, Zangula, Zirafkand, Raxoviy, Navro'z va shunga o'xshagan qadimiy yo'llar O'rta va Yaqin Sharq professional musiqasining yangi tuzimi - maqomlar tarkibiga singa boshlagan. Bu davrda Buxoroda va keyinchalik Ibn Sino yashab ijod etgan Urganch, Ray, Hamadon kabi markaziy shaharlarda bastakorlar, ustoz xonanda va sozandalar ijodining barq, urishi, musiqa tafakkurining yuksak namunalaridan bo'lgan maqomlarning joriy qilinishi musiqa ilmiga ham katta ehtiyoj tug'dirdi. Ibn Sino asarlari esa bu borada bebaho ahamiyat kasb etadi. Musiqa ilmiga oid masalalar Ibn Sinoning ko'plab asarlarida o'z ifodasini topadi. Afsuski, ularning hammasi ham bizgacha yetib kelmagan. Masalan, Ibn Usayba tilga olgan "Madhal san'ati al musiqa" ("Musiqa san'atiga kirish"), Ibn Sinoning o'zi "Shifo" kitobida qayd qilgan «Kitob al lavohiq ("Qo'shimchalar kitobi") kabi

musiqaga oid asarlar hanuzgacha fanga ma'lum emas. Ibn Sinoning musiqa merosi asosiy yirik qomusiy asarlari orqali bizgacha yetib kelgan: “Shifo” kitobining “Javomi ilm-al musiqa” (“Musika ilmi yig‘indisi”) deb nomlanuvchi bo‘lagi; “Najot” kitobining “Muxtasar ilm-al musiqa” («Musika ilmi haqida qisqacha ma'lumot»); «Donishnoma»ning musiqa o'ld qismlari. Bundan tashqari, Ibn Sinoning boshqa fanlarga bag‘ishlangan “Tib qonunlari” va “Ishq risolasi” kitoblarida ham musiqaqa tegishli ma'lumotlar berilgan. Ibn Sinoning musiqaqa o'ld qarashlari “Javomi ilm-al musiqa”da to‘laroq aks ettirilgan. “Muxtasar ilm-al musiqa” va “Donishnoma”ning musiqa qismlari esa o‘sha asar asosida tuzilgandir. Ibn Sino musiqa borasidagi qarashlarining asosiy xususiyati hamda Forobiy ta’limotidan farqli tomonlaridan biri shundaki, Ibn Sino o‘z musiqa nazariyasini (asosan ilmu ta’lifni) ko‘proq tovushning fizik xususiyatlariga qarata tuzishga intiladi. Forobiy esa nazariyani ko‘proq tajriba va idroklash qonuniyatlarini bilan bog‘laydi. Bunda Ibn Sino ta’limotining kuchli va zaif tomonlari namoyon bo‘ladi. Zaif tomoni shundan iboratki, Ibn Sino musiqaning ichki tuzilish va idroklash qonuniyatlarini mutlaqlashtirmoqchi bo‘ladi. Kuchli tomoni shundaki, musiqani faqat tajribaning o‘ziga bog‘lab qo‘ymasdan, uni fan va ilmiy tafakkur yordamida rivojlantirishga da’vat etadi. Ibn Sino zamonida maqom iborasi hali keng joriy qilinmasdan professional musiqa namunalari yuqorida zikr etilgan roq, navo, parda nomlari bilan yuritilgan. Bular maqomlaming prototiplari edi. Ibn Sinoning musiqaviy ta’limotida estetika, nazariya va amaliyotga o'ld qator dolzarb masalalar o‘z aksini topgan. Musiqani inson faoliyatining mahsuloti, aloqa vositasi deb tushunishga asoslangan Ibn Sino estetikasi, o‘rta asrlar musiqa tafakkurining eng ilg‘or ko‘rinishlaridan biridir. Ibn Sino o‘zining “Javomi ilm-al musiqa” asarini idealistik qarashlarni to‘g‘ridan to‘g‘ri rad qilishdan boshlaydi: “Biz musiqa pardalarining munosabatini falaksiymolar va ruhning axloqiy xususiyatlariga qiyos qilishga e’tibor bermaymiz, chunki bu bir ilmni ikkinchisidan ajratib ololmaydiganlaming odatidir”. U, musiqani progressiv yo‘nalishlarini qo‘llab-quvvatlash, idealistik qarashlardan muhofaza qilishda o‘rta asrlar sharoitida juda katta ilmiy matonat edi. Ibn Sinoning ilmu ta’lif nazariyasida ham uning barcha kategoriyalari, tovushdan to murakkab tuzilmalargacha ko‘rib chiqiladi. Uning ilmu ta’lifi quyidagi tovush sistemasiga asoslanadi. Forobiy jadvalida tovushlar sistemasining negizini tabiiy intervallar tashkil qiladi. Bu hoi ayrim tadqiqotchilarga Ibn Sino musiqada “sof parda tuzimi”ning bunyodkori deyishga asos bergan. Aslida esa Ibn Sinoda “sof parda tuzimi”ni polifonik yoki garmonik kamsadolikning asosi deb tushunish hali bo‘lmagan edi. Bu intervallarni afzal ko‘rish esa musiqani tabiiy asoslarga yaqinlashtirish istagi bilan bog‘liq edi. Ibn Sinoning ilmu iqo‘ borasidagi qarashlari ham diqqatga sazovor. U kuyning

go‘zalligini va ichki xususiyatini ko‘p jihatdan mutanosib vaznga bog‘laydi, shunga ko‘ra, vaznni musiqaning muhim omili deb biladi. Olim o‘z davrida mashhur bo‘lgan. 1. Akustika qonuniga ko‘ra, har bir tovush tarkibida lco‘plab tovushlar mavjud. Ular obertonlar deb yuritiladi va ma‘lum tar- tibda joylashgan bo‘ladi. Obertonlar tartibi tabiiy tovush qator, intervallari esa tabiiy intervallar deyiladi. 2. Musiqada uchta asosiy parda tuzimi mavjud. Ular Pifagor, sof va temperatsiyalashgan parda tuzimlari deyiladi. Bu borada Ibn Sino Aristotel an‘analarining davomchisi bo‘lib, musiqa va she‘riyat masalalarini davom qildirgan donishmanddir. She‘riyat va musiqa orasida eng katta ko‘prik vazn ekanligini qayd qilgan Ibn Sino, vazn masalalariga, musiqa va she‘riyat tabiiy uyg‘unlashuvi muammolariga alohida e‘tibor bergan. She‘riyat va musiqaning vazni ular mazmunini chambarchas bog‘lanishi, musiqa asari mukammalligining eng muhim shartlaridan biri deb bilgan. Ibn Sino musiqa cholg‘ularini ham keng o‘rgangan. E‘tiborli tomoni shundaki, odam ovozi olin eng mukammal asbob deb bilgan va boshqa cholg‘u asboblarni esa shunga qiyos qilib o‘rgangan. Ibn Sinoning sevimli asbobi g‘ijjak bo‘lgan emish. U g‘ijjakni odam ovozigacha eng yaqin turadigan tabiiy va qoyilmaqom cholg‘u asbobi deb bilgan. Bundan tashqari ud, tanbur, rubob, nay, surnay va qonun asboblari to‘g‘risida ma‘lumotlar berib, ularning ijrochilik xususiyatlari, o‘zaro qo‘shilishiga tegishli ko‘p masalalarga to‘xtalib o‘tgan.

ABDURAHMON NURIDDIN ABDURAHMON JOMIY

Abdurahmon Nuriddin Abdurahmon Jomiy Xurosonning Jom shahri (1414-1492)da tug‘ilgan. Uning otasi Nizomiddin Ahmad yirik mhoniy - shayxulislom edi. Jomiyning go‘daklik chog‘ida oila Hirotga ko‘chib boradi va o‘sha yerda istiqomat qiladi. Abdurahmon Jomiy o‘qishga juda erta kirishadi, tez orada xat-savodini chiqarib oladi va turli xil ilmlarni havas bilan o‘rgana boshlaydi. Jomiy maktabdan keyin Hirotning Dilkash madrasasida ulkan adabiyotshunos olim Mavlono Jo‘nayd qo‘lida saboq o‘ladi boshlaydi. Jomiy xususan 0 ‘rta Osiyoning mashhur filologi Sa‘daddin Mas‘ud Taftazoniyni (1322-1389) “Muxtasar al-manon” va “Mutavval” kitoblarini katta ishtiyoq bilan o‘qiydi. Jomiy Taftazoniyni shogirdi Jojarmiy va mashhur mudarris Aloiddin Aliy Samarqandiydan ta‘lim oladi. U Hirot tahsili bilan qanoatlanib qolmay, bilimni oshirish maqsadida Samarqandga keladi, Ulug‘bek madrasasida o‘qiydi, qozizoda Rumiy va mashhur olimlarning mashg‘ulotlariga qatnaydi. U Bahouddin Naqshbandning izdoshlari bo‘lgan Shayx Sa‘daddin Qoshg‘ariyga (1456-yilda vafot etgan) murid tushib, tasawuf bo‘yicha ta‘lim oladi. Jomiy bir qator badiiy, ilmiy va diniy-tasawufiy asarlar yaratadi. Hirot va boshqa shaharlarning ko‘pgina ilm, san‘at va adabiyot ahllariga ustoz hamda ilmiy va adabiy tortishuvlarning hakami (arbitri) bo‘ladi. Uning obro‘-e‘tibori kundan-kunga oshib boradi.

Temuriy hukmdorlar, Husayn Boyqaro, shuningdek atrof o'лка va viloyatlarning hokimlari Jomiyning hurmat qilib, uni in'omlar bilan taqdirlaydilar. Jomiy daromadlarini ko'proq obodonchilik ishlariga, ilm-fan, san'at va adabiyot ahllariga sarf qiladi. Abdurahmon Jomiy boshqa ilmlar bilan bir qatorda musiqa ilmi bilan ham shug'ullangan. Intervallar nazariyasi o'tmishda Sharqda atroflicha o'rganib kelingan. Lekin eski zamonaviy tushunchalar o'rtasida katta farq bor. Masalan, nazariyada zul'arba'jan't aniq maxrajning uchga nisbati, uch kasr to'rt tushunilgan bo'lsa, u (kelishilgan) taxminan qabul qilingan tovush munosabati qilib olinadi. Shunga binoan, oldingi musiqashunoslar tomonidan har bir maqomning aniq raqamlar bilan belgilangan tovushi ishlab chiqilgan. Ammo riyoziy uslubda ifodalangan bo'ldir doim ham mutloq birlik bo'lavermasligini e'tirof etish lozim. Bu fikr Abdurahmon Jomiyning "Risolayi musiqiy"ida ravshan bayon etilgan: "Shuni bilmoq kerakki, vujudga keltirilgan bu taqsimot emas, balki taqribdir. Zotan, sohibi amal barmog'i bu: past yoki baland qo'yilsa, nag'ma eshitilishida sezilarli farq bo'lmaydi. A. Jomiyning "Musiqa risolasi" debochasida hamdu sano ruhida g'azal Sarahborlardan oldin usulsiz "katta ashula"ga o'xshatib aytiladigan lavhalarga aynan mos kelishligi e'tirof etildi. A. Jomiy risolasidagi she'r mazmunan musiqiy ulug'lash, uning ilohiy sifatlarini madh etishga qaratilgan qisqa, lekin o'ta ma'noli baytlar sozandalar o'z ishiga kirishish (kuy chalish, ashula aytish) dan oldin aytadigan duolarni eslatadi va bu o'rinda Sarahborlarning ibodatimiz ruhiyatiga mos tushishi haqidagi ma'lumotlarni berib o'tgan. Risola musiqashunoslik tarixida juda katta ahamiyatga ega.

MAROG'IY

Marog'iy 1353 yil Marog'a shahrida ziyolilar oilasida tavallud topib, dastlabki umumiy va musiqiy tahsilni o'z otasidan oladi. U yoshlik davridanoq Qur'oni Karimni yod bilgan, 10 yoshidan otasi bilan olimlar va shayxlarning majlislariga borar va u erda murakkab musiqiy asarlarni ijro etardi. Marog'iy she'riyatdan ham bohabar bo'lib, bu yo'nalishda ham asarlar yaratgan. Xattotlikda ham yaxshi natijalarga erishgan edi. Keyinchalik Abdulqodir Jaloyirlar poytaxti bo'lgan Tabriz shahriga ko'chib keladi va Sulton Jaloliddin Uvays, so'ngra G'iyosiddin Ahmad saroyida nadim, saroy bastakori sifatida xizmat qiladi.

Amir Temur Bag'dod shahrini zabt qilgandan so'ng, bu shaharda vaqtincha istiqomat qilib turgan Hoja Abdulqodir Marog'iyning ham boshqalar qatorida Samarqandga olib ketadi. Shundan boshlab Marog'iy Samarqandda Temur va temuriylar saroyida istiqomat qilib, faoliyat yurita boshlaydi. Bu davr uning hayotida eng mahsuldor yillar bo'lib, natijada Abdulqodir "Maqosid-il alhon", "Jali-ul alhon" kabi asarlarini yaratadi. Alloma shuningdek, Samarqandda "Miyatayn zarb-ul fath", "Davri shohi" hamda qator yangi nuba (navbat)

turkumlarini ham yozgan. Musiqashunoslikka oid asarlarida musiqaning nazariy va amaliy masalalari haqida fikr yuritiladi. An'anaga ko'ra, Marog'iy o'z risolalarida Forobiy, ibn Sino, Urmaviy kabi olimlarning tadqiqotlarini davom ettirib, musiqa ilmida yangi pog'onalarni belgilaydi va o'zidan keyingi musiqashunos olimlar uchun salmoqli meros qoldiradi. "Maqosid-il alhon" asari muqaddima, 12 bob va xotimadan iborat. Asarning muqaddimada qismida "musiqa" atamasining ta'rifi; musiqa ilmining mavzusi, uslublari, ilm va amaliyotning o'zaro munosabatlari haqida bahs yuritiladi.

1-bobda muallif savt, nag'ma, bo'd kabi tushunchalarga doir Urmaviy va Sheroziy ta'limotlarini tanqidiy bayon etadi.

12-bobda muallif harfiy nota yozuvi (tabulatura) vositasida o'z asarlaridan ayrim namunalar keltiradi.

Xotima 6 fasidan iborat bo'lib, xonanda va sozandalarning majlisda o'zini tutish odobi, majlislarning turlari, musiqani tinglash odobi va odatlari masalasiga bag'ishlangan. O'tmishdoshlariga izdoshlik qilgan Marog'iy advor ilmini yangi qo'shimchalar bilan boyitdi. Masalan, Urmaviy tizimida doiralarning 84 turi, Sheroziyda esa 68 ko'rinishi qayd etilgan bo'lsa. Marog'iy ularning sonini 104 navgacha etkazgan edi. "Ritm doiralari ham ancha ko'paytirildi. Bu hol esa zamonasidagi musiqa amaliyotida sodir bo'lgan o'zgarish va yangiliklar bilan bevosita bog'liq edi", - deya xulosalaydi maqomshunos olim I.R.Rajabov. Shuningdek, Abdulqodir Marog'iy "Maqosid il-alhon" ilmiy asarining oltinchi bobida olimlar orasida birinchi bo'lib sho'balarni 24 ko'rinishda tizimlashtiradi hamda ularning ud torlarida hosil qilinishini bayon qiladi. Marog'iy, Urmaviy va Sheroziydan farqli ravishda usul, kuy, cholg'uchilik muammolari va xonandalik ta'limi haqida ham ancha to'liq ma'lumot beradi, Bularning barchasi "o'z salaflariga nisbatan olg'a tashlangan katta qadam edi... Umuman, Xoja Abdulqodirning musiqa risolalari uning o'z zamonasida va keyin yozilgan musiqaviy-nazariy risolalarning mundarijasi hamda mazmunini belgilab bergan edi". Amir Temur vafotidan so'ng Marog'iy Shohruh, Xalil Sulton va boshqa Temuriylarning saroyida xizmat qildi. Ma'lumki, Marog'iy bastakor sifatida 200 dan ortiq asar yaratgan Hirot yirik madaniy markazga aylangan davrda o'sha davrning buyuk shoirlari Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiyning ijodiy faoliyati alohida e'tibor talab qiladi. Abdurahmon Jomiy va musiqa. Sharqning ulug' allomasi, shoir va musiqashunosi Nuriddin Abdurahmon ibn Ahmad Jomiy 1414-yilning 7 noyabr kuni Hirot yaqinidagi Jom shahrida tavallud topdi.

URMAVIY

Safiuddin Urmaviy o'z salaflari ishini davom ettirdi. U Forobiyning asarlaridagi ko'p nazariy masalalarga tanqidiy munosabat bildirdi. Uning o'zi ham

musiqiy risolalar yaratdi va bu risolalar X-XI asrlardan XV asrga o'tishda o'ziga xos "ko'prik" vazifasini bajardi.

Olimning o'z salafлари bilan qilgan munozarasi Sharq musiqa nazariyasidagi ko'pgina masalalarni aniqlanishida va rivojlantirilishiga sabab bo'ldi.

Urmaviy o'z risolalarida "O'n ikki maqom", "Ovoza" va "Sho"ba"lar masalasini birinchi bo'lib tizimlashtirib berdi 110. "Kitabul-advor" o'n besh fasldan iborat bo'lib, ularda nag'ma ta'rifi, pardalarning bo'linishi, bo'dlar nisbatlari, ohangsizlikning asosiy sabablari, ohangdoshlik tuzilishi, davrlar va ularning nisbatlari, ud torlarini sozlash va undan davrlar chiqarish, mashhur davrlar, iyqo davrlari kabi va boshqa masalalar yoritilgan edi.

Urmaviyning musiqa ilmiga bag'ishlangan ikkala asari ham arab tilida yozilgan va bizning davrimizgacha qo'lyozma ko'rinishida etib kelgan. Allomaning tizimi keyingi asrlarda O'rta Osiyoda musiqa ilmini rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etdi.

O'n ikki maqom tizimi deyilganda, 12 maqom, ularning ma'lum qismlari asosida yuzaga kelgan tovushqatorlarning turlari bo'lmish 24 sho"ba, 6 ovoz va murakkabot deb atalgan lad ko'rinishlari tushuniladi. Urmaviydan so'ng bu tizim XV asr musiqashunos olimlari tomonidan yanada mukammallashtirildi.

Safiuddin Urmaviy "o'z salafлари boshlab bergan ilmi musiqiyni yanada yuksak bosqichga olib chiqdi". Jumladan, uning "Kitab ul-advor" asarida musiqaning umumnazariy masalalari qatorida musiqiy davrlar masalasi ham yoritiladi. Olim Sharq ilmida birinchi bo'lib 12 doira (ja'm)ni tasnif etgan. Ammo uning asarlarida "maqom" atamasi iste'foda etilmaydi, balki bu o'rinda "ja'm", "doira" va "shudud" atamalari qo'llaniladi. Shuningdek, Urmaviyning advor ta'limotida O'n ikki maqom tizimiga mansub sho"balar qatlami alohida guruh sifatida tasnif etilmagan edi.

Shu o'rinda "maqom" atamasiga to'xtalib o'tish joizdir. "Maqom" atamasi arabcha so'z bo'lib, "istiqomat o'mi", "turar joy" ma'nolarida keladi. Musiqada esa maqom musiqa cholg'ularida kuy va ashulalarni tashkil etadigan tovushlarning joylashadigan o'rni, ya'ni pardalaridir. Maqom deyilganda musiqa cholg'ularining ijro etiladigan kuyga mos qilib sozlanish ham tushuniladi. Hozirgi kunda maqom kuy va ashula yo'llari turkumi ma'nosini ifodalaydi.

Musiqa risolalarida mualiflar dastlab 12 maqom nomini sanab ko'rsatganlar, Ushshoq, Navo, Buslik, Rost, Husayniy, Hijoz, Rahoviy, Zangula, Iroq, Isfahon, Zirafkand va Buzurg "Ushshoq" iborasi arabcha "oshiq" so'zining ko'pligi, "oshiqlar" demakdir. Bu maqom lirik kayfiyatlamini ifodalagan. Sharq musiqa olimlari Ushshoqni eng qadimgi, ya'ni birinchi maqom, deb ataganlar.

Ushshoq maqomining tovushqatori miksolidiy natural ladiga mos keladi. "Navo" so'zi - kuy, ohang, mungli kuy ma'nolarida keladi. Navo ham qadimiy

maqomlardan biridir. Bu tovushqator coliy deb atalgan ladga mos keladi. "Buslik" so'zi, musiqa risolalarida ko'rsatilishicha Abu Salik ismidan olingan. Buslik maqomining tovushqatori frigiyladiga mos keladi. "Rost" so'zi o'zbek, tojik xalqlarida rost, ya'ni mos keladigan ma'noda ishlatiladi. Rost maqomi "ummul-advor", ya'ni jam doiralarning onasi deb ham atalgan.

"Husayniy" so'zi ma'lum shaxsning ismi. Hijoz Arabistonda Makka va Madina hamda ular atrofidagi pasttekislikka ishora qilingan maqom nomi. Bu maqomning O'rta Osiyo, Xuroson va Ozarbayjonda qo'llaniladigan nomi Segohdir. Rahoviy - Rum shaharlaridan birining nomi, ba'zi mulohazalarga ko'ra, u "rah" yoki "roh" yo'l ma'nolarida keladi. "Zangula" so'zi tuya bo'yniga ilinadigan yoki do'mbiraga bog'lanadigan qo'ng'iroq ma'nosida keladi. "Iroq" iborasi ma'lum mamlakatning nomi va unga nisbatan berilgan O'n ikki maqom va Shashmaqomdagi muayyan maqom nomidir. Isfahon cronning mashhur shaharlaridan biri. Zirafkand pastga sakrash, tushish degan ma'nolarini beradi. Zirafkandning "uzzol" ma'nosi ham bor. Buzurg-katta, ulug' ma'nolarida kelib, ulug' maqom demakdir. Shashmaqomdagi shaklida juda ko'p kuy va ashulalarni o'z ichiga oladi. O'n ikki maqom tizimiga ular asosida ishlangan Ovoz nomi bilan mashhur bo'lgan olti turli lad uyushmalari, maqomlarning shoxobchalari hisoblangan ularning 24 ta shobalari kiradi. Shoba deyilganda maqomlarning shoxobchalari tushuniladi. Sho"balar XV-XVII asr risolalarida yigima to'ladi. Ular Daph Segoh, Chorgoh, Panjgoh, Ashiran, Navro'zi Arah, Mohur, Navro'al Xoro, Navro'zi Bayotiy, Hisor, Nuhaft, Uzzol, Avi Nis Mubarca', Rakb, Sabo, Humoyun, Zovuly, Isfahonak yoki Ro'yi Iroq, Bastayi Nigor, Nihovand, Javzly, Muxayyar

Safiuddin Urmaviy nota yaratish ishiga ham katta hissa qo'shdi notaning bir necha namunalarini ixtiro qildi. Urmaviyning birinchi nota yozuv tizimi harfli notatsiya edi. Urmaviy yaratgan nota suvi tizimining olamshumul tarixiy ahamiyati shundan iboratki, bu notatsiya maqom yo'llarining o'tmishdagi qiyofasini tasavvur etishga imkon yaratadi.

Bu davrning yana bir yorqin namoyandasi Mahmud ibn Ma'sud Qutbiddin ash-Sheroziydir (1234-1310) Ash-Sheroziy Sherva shahrida tavallud topgan. Dastlabki bilimlarini o'z elasidan olgan (tabib), undan so'ng mashhur Nasriqdin at-Tusiy qo'lida tahsil kovdi. Uzoq muddat sayohatdan so'ng ash-Sheroziy Tabrizga qaytadi dars berish bilan bir qatorda turli ibnly asarlarga izohlar yuradi bunday asarlar qatoriga Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asari ham kiradi. Mahmud Sheroziy arab, fors tillarini yaxshi bilgan va o'z asarlarini ham shu tillarda yozgan. Olimning fors tilida yozilgan kitoblari orasida mashhur quously asari "Durratut-toj li g'urratid-Deboj" deb nomlanadi. Asarung musiqa soxasiga aloqadorlik tosoni mavjudligi sababli, shu dave musiqa san'ati o'rganilishi kesimida ko'rib chiqiladi

A. Navoiy muzikani goyat sevar va uning ulkan bilimdoni edi. Hatto uning o‘zi ham muzika asarlari ijod qilish bilan shu gullanardi. Bobir «Bobirnoma»sida, shoir Zaynuddin Vosifiy ning «Badosul-vaqoe’» («Ajib voq voqealar») kitobida Hirotda yashab ijod qilgan muzikachilar faoliyati keng tasvirlangan.

Qulmuhammad pa Husayn Udiy sud va gijjavna sud Chaluvchi) dar. Shayx nadi, A Navoiyning bir qator gazal lariga kuy bastalagan Xo‘ja Abdulla Marvarid, bir qancha chogu asboblarida kuylar chala oladigan, har xil qoniqlar ijod qala olgan Mirza Bayram va boshqalar ar shular jumlasidandir. Qusavi Boyqaro saroyida muzikachilarning to‘la shtatlari bo‘lib, ular Temurning nabirasi Mironshohini o‘g‘li mashkur ning rahbari Temurning nogorachi Sayid Ahmad edi. Darvishali Changiy da risolvenda S yid Ahmadni «Tengi yo‘q san’atkor, dunyoning barcha ulug‘ na ka chiklarining bezagi» deb atagan edi. A. Navoiy muzikani hamda uning juda katta ijtimoiy taz svrnii yaxshi tushunar edi. Uning fikricha muzika ma’noli, to sirli bo‘lib, xalq va uning hayoti bilan mustahkam boglanishi lozim. O‘zi yaratgan qahramonlar (Farhod va Shirin, Lavan na Majnun va boshqalar) ruhiy holatini xarakterlar ekan, A. Na voiyy ishq va go‘zallikni muzika asbobi sadosi bilan, qushlar qo‘shig‘i bilan qiyoslaydi. Shoir sozandalar, hofizlar va raqqoalar ishtirokidagi ziyofatlar tasviriga katta o‘rin beradi. salar «Farhod va Shirin» dostonida hamma yerda lirik, shodon, epik kuylar yangrayotganini shunday tasvirlaydi:

Tutub har sori bir chii pozanini,

Tuman ming noz ila bir zarf chini.

Hamul purdardi so‘zga ohi onnig, Inodin nolai jongohi oning.

Birovkin ishqdin qilsa rivoyat,

So‘rub hardam mukarrar ul hikoyat. Yetishgach hajr sharhi zor yig‘lab,

Ikki ko‘z aylabon xunbor yiglab.

Navoiy, o‘z ijodi haqida so‘zlab, o‘zini «yangroq» (ya’ni musi qiy) g‘azallarida ma’no va hayajon, qayg‘u va hasratlarni bayon qiluvchi kuychi deb ataydi:

E. Navoiy ishq agar ko‘nglungni majruh etmadi, Bas nedurkim qon kelur ogzingdin afgon aylagach.

Navoiy asarlari goyat musiqiy. Shoir xalq qo‘shiqlarini yaxshi bilgan va sevgan edi. Uzlinig «Mezon ul-avzon» («Vazilar o‘lcho vi») risolasida bir qator yangi vazi o‘lchovlarini ko‘rsatib ber ganki, bu o‘lchovlardan o‘zbek va tojik shoirlari ularii xalq qo‘shiqlari (turkiy, changiy, qo‘shiq janrlari) dan o‘zlashtirgan holda foydalanganlar.

XV asrda cholg‘u asboblarida, xususan torli asboblarda muzika chalish keng tarqalgan edi. Asboblarning poetik tasviri XV asr da yashagan o‘zbek shoiri Ahmadiyning «Sozlar munozarasi» deb nomlangan original asarida batafsil berilgan. U «munozara» ya’ni adabiy bahs, tortishuvni tashkil etadi.

Xulosa qilib aytganda buyuk allomalar yozib qoldirgan musiqiy - nazariy meros hozirgi kunda ham musiqa ilmining poydevorini tashkil qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Madrimov Bahrom Xudaynazarov
O'zbek musiqa tarixi
Toshkent -2018
2. A. Jabborov, S. Begmatov, M. Azamova
O'zbek musiqa tarixi
Toshkent -2018
3. Sh. Ayxojayev, Ch. Ergasheva, A. Zokirov
O'zbek musiqa olami
Toshkent - 2021
4. A. Odilov OZBEK XALQ CHOLG'ULARIDA IJROCHILIK TARIXI
TOSHKENT "O'QITUVCHI" 1995
5. T. E. Salomonova O'ZBEK MUSIQA TARIXI
TOSHKENT "O'QITUVCHI" 1981
6. Nazarov A. Farobiy va Ibn Sino musiqiy ritmika xususida -T.: G'ofur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1995
7. Oripov Z. 10-15-asrlar Markaziy Osiyo musiqa manbashunoslogi- T.: "Navro'z". 2017

IMPLEMENTATION OF GAMIFICATION TECHNIQUE AS A TOOL FOR BOOSTING LANGUAGE SKILLS

Zoirova Dilnoza Anvar qizi

anvarovnadilnoza06@gmail.com

Student, Chirchik State Pedagogical University

Scientific adviser: Said-Fozilxon Akmalxonovich Akmalxonov

Teacher, Chirchik State Pedagogical University

Abstract: *This article aims to explore the effect of applying gamification in language skills as a pedagogical approach to enhance students' academic performance in university settings. The researchers employed a mixed-method approach to examine the impact of gamification on language skills. Gamification involves integrating game elements and mechanics into non-game contexts, such as educational activities. The study finds out that gamification offers a promising*

avenue for promoting engagement, motivation, and proficiency in teaching language skills.

Key words: *Gamification, pedagogical approach, language skills, motivation, promotion, proficiency, gamification platforms, methodology*

INTRODUCTION

In the ever-evolving landscape of language learning, innovative strategies are continuously sought to enhance student engagement, motivation, and overall proficiency. One such approach that has gained considerable attention in recent years is gamification. Defined as the integration of game elements such as rewards, challenges, and competition into non-game contexts, gamification has proven to be a powerful tool in various fields, including education. In the domain of language learning, gamification techniques have shown promise in boosting language skills by creating an immersive, dynamic, and motivational environment for learners.

The Role of Motivation in Language Learning

Motivation is widely regarded as one of the most crucial factors in language acquisition. Learners who are motivated to improve their language skills are more likely to invest time, effort, and persistence in their studies. Traditional language learning approaches, though effective in some cases, can be repetitive and uninspiring, leading to learner disengagement. This is where gamification steps in. By incorporating elements typically associated with games—such as points, leaderboards, achievements, and levels—language learning can become a more engaging, enjoyable, and goal-oriented experience.

Methodology

The study sample incorporated two universities: freshers of different majors studying at the English Language Center, King Faisal University, and another undergraduates of several specializations studying at the Faculty of Educational Sciences and Arts. Most of the participants are from the Faculty of Science and Arts studying online integrated English courses as a foreign language during their first year of 2023.

Study Design

The sample was divided into two sections: experimental and control groups. The experimental group received gamified language learning interventions. These interventions likely involve incorporating game elements—such as challenges, quizzes, competitions, rewards, progress tracking, and interactive activities—in addition to samples of gamification platforms as mentioned below—into the language learning curriculum. At the same time, the control group

follows traditional teaching methods. Pre- and post-tests were administered to measure language skills improvement and compare the outcomes between the two groups. The pre-test was administered before any interventions took place, while the post-test was conducted after the intervention period. The tests likely assess various language skills, such as vocabulary, grammar, listening, speaking, reading, and writing. Finally, the researchers compared the language skills improvement between the experimental and control groups to assess whether gamification has led to significant differences in language skill development compared to the traditional teaching methods. For ethical considerations, written consent was a prerequisite for participation in the study from all students in both groups.

Mixed-Methods Approach

Researchers employed a mixed-method approach to gain a comprehensive understanding of the impact of gamification on English language skills. This involved collecting quantitative data (e.g., language proficiency test scores and quantitative surveys) and qualitative data (e.g., interviews, and questionnaires). A questionnaire was also established on the impact of gamification on English language skills and was distributed to sixty students, and forty instructors of English to respond to it.

Gamification Platforms

Gamified language learning platforms were used with the experimental group during the entire semester to enhance the language learning experience. The main platforms that were used are:

1. Duolingo: It is a popular language learning platform that uses gamification to engage learners. It offers bite-sized lessons, interactive exercises, and a leveling system that tracks learners' progress. Duolingo incorporates elements such as points, hearts, streaks, and achievements to motivate learners and create a game-like experience.

2. Memorize: It is a well-known language learning program that combines spaced repetition, mnemonic techniques, and gamification to help learners memorize vocabulary and improve language skills. It features interactive flashcards, video clips, and audio exercises. Memorize incorporates a points system, leaderboards, and daily goals to encourage learners to practice regularly and compete with others.

3. Rosetta Stone: It is a well-known language learning program that utilizes gamification elements. It provides interactive language lessons through a combination of audio, visual, and kinesthetic activities. Rosetta Stone offers progress tracking, badges, and challenges to motivate learners and create a sense of accomplishment.

4.Fluent U: It integrates authentic videos, interactive captions, and quizzes to help learners improve their language proficiency. It incorporates gamification elements such as points, progress tracking, and personalized learning paths. Fluent U also offers a variety of language-based games and exercises to reinforce vocabulary and grammar concepts.

Benefits of Gamification

Gamification in education offers a range of benefits and has the potential to transform the learning experience. Some of the key advantages and potentials of gamification are:

- Gamification captures students' attention and promotes active engagement by incorporating game elements, such as challenges, rewards, and competition. It creates a more enjoyable and immersive learning experience, motivating students to actively participate and persist in their learning endeavors.

- Enhanced learning outcomes by providing immediate feedback, clear goals, and a sense of progression, gamification supports the development of knowledge and skills. It promotes mastery and a deeper understanding of the subject matter, leading to improved learning outcomes and retention of information

- Gamified learning environments can be designed to adapt to individual students' needs and preferences. They offer opportunities for personalized learning paths, allowing students to learn at their own pace, receive targeted feedback, and engage with content that aligns with their interests and abilities.

- Gamification fosters collaboration and social interaction among students. Cooperative gameplay, team challenges, and leaderboards encourage peer-to-peer interaction, communication, and knowledge sharing. This social aspect of gamification enhances students' interpersonal skills and promotes a sense of community within the learning environment.

- Gamification provides opportunities for students to apply their knowledge and skills in real-world contexts. By embedding learning content within relevant and meaningful scenarios, gamified environments promote the transfer of learning, enabling students to connect what they have learned to practical situations and problem-solving.

- Gamification allows for immediate and continuous feedback, which helps students monitor their progress, identify areas for improvement, and adjust their learning strategies accordingly. Progress tracking features, such as points, badges, and levels, provide a visual representation of achievements and motivate students to strive for continuous growth.

- The engaging and interactive nature of gamification results in increased student retention and long-term engagement. By creating a positive and enjoyable

learning experience, gamification encourages students to sustain their interest and involvement in the subject matter over an extended period.

-Gamification fosters the development of essential 21st-century skills, including critical thinking, problem-solving, creativity, collaboration, and digital literacy. Through gamified experiences, students can practice and apply these skills in authentic contexts, preparing them for future academic and professional endeavors.

Conclusion: Gamification has proven to be a powerful method for boosting motivation, engagement, and the development of language skills in English learning. By incorporating game mechanics, interactive tasks, and immersive environments, it successfully captures students' attention, cultivates a sense of accomplishment, and encourages active involvement in the learning process. Nevertheless, several key factors and challenges need to be addressed when applying gamification. Careful attention must be given to design principles to ensure alignment with educational goals, seamless integration into existing curricula, and accessibility for all learners. Effective teacher training and ongoing support are crucial for the successful implementation of gamification in language learning, as is the availability of suitable technical infrastructure. In conclusion, gamification presents a promising and effective tool for language learning. Continued research and efforts toward its implementation will play a vital role in its successful integration into educational environments, ultimately enhancing students' language proficiency and creating a more engaging learning experience.

REFERENCES

1.

kmalxonov S. A. The main problem of learning english as a foreign language //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – T. 11. – №. 4. – C. 573-576.

2.

kmalxonov S. F. A. ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A VIRTUAL ASSISTANCE TO ENGLISH TEACHERS //European Science Methodical Journal. – 2024. – T. 2. – №. 6. – C. 339-344.

3.

kmalxonov S. F. A. BOOSTING LISTENING COMPREHENSION BY USAGE OF INNOVATIVE TECHNIQUES AND ACTIVITIES //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2024. – T. 5. – №. 05. – C. 20-25.

4.

kmalxonovich A. S. F. THE NECESSITY OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2022. – T. 1. – №. 3. – C. 420-425.

5.

kmalxonovich A. S. F., Yurevna A. Y. VIDEO GAMES IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH //Евразийский журнал академических исследований. – 2021. – Т. 1. – №. 9. – С. 897-902.

6.

inaldo M. D., Oktaviani L. Influence of Video Games on the Acquisition of the English Language //Journal of English Language Teaching and Learning. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 21-26.

TA'LIM SOHASI BO'YICHA JANUBIY KOREYA VA O'ZBEKISTON O'RTASIDAGI HAMKORLIK JARAYONLARI

Esonaliyev Asadulloh G'iyosiddin o'g'li

*Farg'ona Davlat Universiteti Tarix yo'nalishi 4-bosqich talabasi
sidvbd750@gmail.com*

Annotatsiya: Janubiy Koreyada ta'lim optimal holatdaligi hamda O'zbekistoning Janubiy Koreya davlati bilan mustaqillikdan keyingi yillardagi jarayonlari ushbu maqolada yoritiladi. Madaniy, ilmiy-texnikaviy aloqalarini xolisona, haqqoniy yoritish, O'zbekiston Respublikasi va Koreya Respublikasi o'rtasidagi ikki tomonlama ilmiy hamda madaniy hamkorlik jarayonlari tavsiflash ham maqolaning asosini tashkil etadi. Mustaqillikning dastlabki yillarida, Janubiy Koreya bilan ta'limning har qaysi yo'nalishida ikki tomonlama shartnomalar imzolandi. Shu bo'yicha ta'limning qator sohalarida ikki mamlakatda ham tubdan o'zgarishlar amalga oshirilganligini ushbu maqolada ko'rishimiz mumkin.

Аннотация: В данной статье рассматривается оптимальное состояние образования в Южной Корее и процессы, происходящие в Узбекистане и Южной Корее в годы после обретения независимости. Беспристрастное и правдивое освещение культурных, научных и технических связей. В основу статьи положено описание процессов двустороннего научного и культурного сотрудничества между Республикой Узбекистан и Республикой Корея. В первые годы независимости с Южной Кореей были подписаны двусторонние соглашения

во всех сферах образования. В данной статье мы видим, что в обеих странах произошли фундаментальные изменения в ряде областей образования.

Abstract: *The optimal state of education in South Korea and the processes of Uzbekistan and South Korea in the years after independence are covered in this article. Unbiased and truthful coverage of cultural, scientific and technical relations. The description of bilateral scientific and cultural cooperation processes between the Republic of Uzbekistan and the Republic of Korea forms the basis of the article. In the early years of independence, bilateral agreements were signed with South Korea in every field of education. In this article, we can see that fundamental changes have been made in both countries in a number of areas of education.*

Kalit soʻzlar: *Janubiy Koreyada taʼlim, boshlangʻich taʼlim, oliy taʼlim, hamkorlik, KOIKA, Havkon, fillial, koreys maktablari, Yaponiya, memorandum.*

Ключевые слова: *Образование в Южной Корее, начальное образование, высшее образование, сотрудничество, KOIKA, Havkon, филиал, корейские школы, Япония, меморандум.*

Key words: *Education in South Korea, primary education, higher education, cooperation, KOIKA, Havkon, affiliate, Korean schools, Japan, memorandum.*

KIRISH

Janubiy Koreya hozirgi kunda taʼlim sifati va taraqqiyot darajasi boʻyicha dunyoning yetkachi mamlakatlaridan biriga aylangan. Chunonchi Janubiy Koreyaning taʼlim tizimi, xususan, maktablari toʻgʻrisida maʼlumotlar juda kam. Janubiy Koreya taʼlim tarbiya tizimi Yaponiyanikiga juda oʻxshash hisoblanadi. Janubiy Koreya Yaponiya va Xitoy oʻrtasida joylashganligi sababli bu yaqinlik mamlakat madaniyatiga kuchli taʼsir oʻtkazgan.

Bugungi kunda mamlakatimizning Koreya davlati bilan aloqlari tobora mustahkamlanayotgan bir paytda mazkur mamlakat taʼlim tizimini oʻrganish alohida dolzarb masalalaridan biriga aylandi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METADOLOGIYASI

Koreys moʻjizasining omillaridan biri mehnatsevar aholisi boʻlsa, yana bir jihati Janubiy Koreyadagi oʻziga xos taʼlim tizimidir. Ushbu mamlakatning taʼlim tizimi besh bosqichli: oʻqish — boshlangʻich maktabda 6 yil, ikkinchi bosqich maktabida 3 yil, yuqori maktabda 3 yil, kollejda 2 yil, universitetda esa 4 yildan iborat. Faqat boshlangʻich va ikkinchi bosqich maktabida taʼlim olish majburiy hisoblanadi. Maktablarda koʻpincha matematika, koreys va ingliz tillari, aniq va ijtimoiy fanlarga koʻproq ahamiyat beriladi. Eʼtiborlisi, barcha taʼlim muassasalarida yuqori tezlikdagi internetdan foydalanish imkoniyati mavjud. Koreys oʻquvchilari maktabda 12 yil mobaynida taʼlim oladilar. Koreys maktablarida oʻquvchilarning reytingi muntazam ravishda tuzib boriladi va bu

reytingda imkon qadar yuqori o`rinlarni egallash o`ta muhimdir, chunki oldinda universtetlarga kirish imtihonlari bor [1].

“Xavkon” deb nomlanuvchi (Yaponiyada “dzyuku” larga o`xshatma) maxsus o`quv muassasalari o`quvchilarning maktab dasturidagi o`quv fanlarini yetarli darajada o`zlashtirishlariga yordam berish bilan shug`ullanadi. Koreys ota-onalari bizning ota-onalar kabi o`z farzandlarining qarshiliklariga qaramay, ularni qo`shimcha umumtalim kurslariga jo`natadilar. Hozirgi paytda musiqa, balet, rassomlik bilan uzviy bog`liq bo`lgan an`anaviy husnixat, shuningdek albatta chet tili o`quv kurslari urf bo`lgan.

Nufuzli o`quv muassasalarida tahsil olib, jamiyatda o`z o`rniga ega bo`lishga intilish va oila qurishni jiddiy qadam sifatida e`tirof etish tendensiyasi yuzaga kelishi natijasida bugungi kunda o`rtacha turmush qurish yoshi qizlar uchun 26 yoshni, yigitlar uchun 29 yoshni tashkil qilmoqda. Janubiy Koreyada xuddi bizdagiga o`xshash farzandlarning biri ota-ona bilan umrbod yashab, ularga izzat-ikrom ko`rsatadi, har tamonlama qo`llab quvvatlaydi [2]. Bu esa farzanlarda vatanparvarlik hissini uyg`otib, ta`limga bo`lgan e`tiborni ortayotganligini ko`rsatadi desak mubolog`a bo`lmaydi.

NATIJALAR

O`zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti Islom Karimovning “Yuksak ma`naviyat yengilmas kuch” asarida quyidagi fikrlarni uchratamiz “Agar biz dunyo tarixiga nazar tashlaydigan bo`lsak, boshqa xalqlar ham ozodlik va mustaqillikni qo`lga kiritish, milliy tiklanish, o`z davlatchiligini, havas qilsa arziydigan fuqarolik jamiyatini mustahkamlash jarayonida ana shunday fazilatlarga tayanib va suyanib, barcha sohalarda – bu iqtisodiyot yoki ijtimoiy hayot bo`ladimi, madaniyat, ta`lim – tarbiya va ilm-fan bo`ladimi o`zining beqiyos ichki qobiliyat va salohiyatini ishga solish, uni ro`yobga chiqarish hisobidan taraqqiyotga erishganini ko`ramiz. Masalan, Yaponiya va Janubiy Koreyani olaylik. Bu mamalaktalarning ikkinchi jahon urushidan keyin qanday o`gir ahvolga tushib qolganini hammamiz yaxshi bilamiz. Xo`sh, ular nimaning evaziga qisqa davr ichida bu qadar rivojlanishga erisha oldi? Axir, bu o`lkalarda mo`l-ko`l tabiiy xomashyo manbalari, mineral resurslari deyarli yo`q-ku. Albatta, bu borada o`sha paytda dunyoda mavjud bo`lgan siyosiy omillar xalqaro vaziyatning ta`sirini inkor etib bo`lmaydi [3]. Lekin yapon va koreys xalqi asrlar davomida shakllanib, katta bunyodkor kuchga aylangan o`ziga xos milliy ma`naviyati hisobidan ham rivojlangani bugungi kunda hech kimga sir emas. Shuning uchun “yapon mo`jiazasi”, yoki “koreys mo`jizasi” haqida gap ketganda, taniqli ekspert va mutaxassislar ham birinchi galda “yapon xarakteri”, “koreys tabiati” degan iboralarni tilga oladi. Tabiiyki, ular bu o`rinda avvalo mazkur xalqlarga mansub ma`naviy fazilatlarni nazarda tutadi. Ya`ni bu xalqlarning ichki dunyosi va irodasi ma`naviyat negizida yanada toblangan, kamolga yetgan.

MUHOKAMA

Fikrimiz davomida, Koreyaning sobiq prezidenti Li Myon Bakning fikrlarini aytib o`tish joiz koreys farzandi haqida “Agar bolalar ota-onalari shu

payt qayerda va nima bilan mashgʻulliklarini bilib turishsa, ularga oilada alohida tarbiya berishning hojati yoʻqdir.

Shunday qilib ikki davlat oʻrtasidagi doʻstlik va hamkorlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Koreyslar “chxodin xakkyo” deb ataydigan boshlangʻich maktabga 7 yoshdan 13 yoshgacha boʻlganlar qatnaydi. Bu yerda 6 yoshdan oʻqishi boshlanganlar ham topiladi. Oʻqish muddati — 6 yil hisoblanadi. Koreys tili, matematika, aniq fanlar, ijtimoiy fanlar, chet tillar, tasviriy sanʼat va musiqa oʻrganiladigan fanlarga kiradi. Odatda ushbu fanlarning barchasi bir nafar sinf rahbari tomonidan oʻqitiladi. Biroq baʼzi ixtisoslashtirilgan fanlarni boshqa oʻqituvchi oʻtishi mumkin.

Taʼlim tizimining boshlangʻich maktabdan oʻrta maktabga oʻtish bosqichi turli imtihonlar natijasi asosida emas, balki faqat oʻquvchining yoshiga qarab belgilanadi.

XX asrning 80-yillari oxirigacha ingliz tili odatda ikkinchi bosqich maktabidan oʻqitila boshlangan, biroq hozir u boshlangʻich maktabning 3-sinfidan oʻtiladi. Koreys tili grammatik nuqtayi nazardan ingliz tilidan ancha farq qiladi [4]. Shuning uchun ingliz tilini oʻrganish katta qiyinchilik bilan kechadi. Janubiy Koreyada davlatga qarashli boshlangʻich maktablardan tashqari qator xususiy maktablar ham mavjud.

Janubiy Kreyta oliy oʻquv yurtlarning dasturlari davlat muassasalarinikiga ozmi-koʻpmi mos keladi, ammo u ancha yuqori darajada amalga tatbiq etiladi: kam sonli oʻquvchilarga koʻp oʻqituvchilar dars beradi, qoʻshimcha fanlar oʻqitiladi va umuman, taʼlimning yuqori standartlari joriy etiladi. Biroq ularda oʻqish narxi ancha yuqori. Sinf rahbarining obroʻsi balandligi hammamizga maʼlum [5]. Koreys tilida ikkinchi bosqich maktabi “chunxakkyo” deb nomlanadi. Soʻzma-soʻz tarjima qilinganda “oʻrta maktab” degan maʼnoni anglatadi. Koreys ikkinchi bosqich maktabi 3 sinfdan iborat. Aksariyat oʻquvchilar unda oʻqishni 12 yoshda boshlab, 15 yoshda tugatadi.

Ikkinchi bosqich maktabi oʻz oʻquvchilariga boshlangʻich maktabga qaraganda ancha yuqori talablar qoʻyadi. Deyarli, har doim oʻquvchilar hayotining boshqa jihatlari kabi kiyim va soch turmagi qatʼiy tartibga olinadi. Boshlangʻich maktabda boʻlgani kabi oʻquvchilar kunning asosiy qismini sinfdoshlari bilan bir sinfdan oʻtkazadilar, ammo har bir fan oʻz oʻqituvchisi tomonidan oʻqitiladi. Sinf rahbarlari (koreyscha “tamim sonsennim”) oʻquvchilar hayotida muhim rol oʻynaydi va boshqa yurtlardagi hamkasblariga qaraganda katta obroʻga ega [6].

Bugungi kunda Oʻzbekiston Oʻzbekiston va Janubiy Koreya bilan yaqin hamkoridir. Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Janubiy Koreya davlatining hamkorligini shunday izohlagan edi. “Janubiy Koreya Oʻzbekistonning ishonchli va ustuvor sherigi” deb taʼkidlagan edilar.

Mamlakatimiz oliy oʻquv yurtlari Janubiy Koreyadagi 45 dan ortiq ilmiy-tadqiqot muassasasi bilan hamkorlik oʻrnatgan. Poytaxtimizda Koreya Respublikasining toʻrtta universiteti filiali ochilgan. Shuningdek, Fargʻona

shahrida O'zbekiston – Koreya Xalqaro Universiteti o'z faoliyatini olib bormoqda. Xususan Farg'ona davlat universiteti akademik litseyida ham KOICA bilan hamkorlikda koreys tili kurslari tashkil qilingan [7]. Fan, ta'lim va madaniyat sohalaridagi hamkorliklar faol rivojlanmoqda. 1992 -yildan O'zbekistonda Koreya Respublikasining O'zbekistondagi elchixonasi qoshida koreys ma'rifat markazi faoliyat yuritmoqda, unda 1000 dan ortiq kishi har yili koreys tilini o'rganmoqda. Bundan tashqari, koreys tili O'zbekistonning 22 ta maktab va kollejida va 5 ta oliy o'quv yurtida o'qitiladi (uchta oliy o'quv yurtida koreys tiliga ixtisoslashgan kafedra mavjud). Seulda xorijiy tadqiqotlar Koreys universitetida koreys talabalari koreys tilini o'rganishi mumkin bo'lgan Markaziy Osiyo tadqiqotlari kafedrasi ochilgan.

Xulosa: Bugungi kunda ikki mamlakat o'rtasida qo'shma ilmiy loyihalar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonning televizion kanallarida Janubiy Koreya filmlari berib boriladi. Ijodiy jamoa yo'nalishi bo'yicha doimo almashinuv amalga oshiriladi. O'zbekistonda turli sohalarida janubiy koreyalik ko'ngililar KOICA yo'nalishi bo'yicha ishlaydilar. Shunday qilib, koreys va o'zbek xalqi ma'naviy jihatdan bir-biriga yaqin bo'lganligi ular o'rtasidagi umumiy aloqalarni davlatlar darajasida, tadbirkorlik o'rtasida va ikki xalq miqyosida to'g'ri va istiqbolli yo'lga solinishiga yordam berdi va o'zining mustahkam zaminiga ega bo'ldi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2011.
2. Mirziyoyev.Sh.M.Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik T.:2021
3. Каримов. И .А. Юксак маънавият енгилмас куч.-Т.:Манавият .2008.
4. Ли Мён Бак .Мўжиза содир бўлмайди. Т.: Ўзбекистон. 2009.
5. Marifat .uz 11.10.2019 yil.Janubiy Koreya taraqqiyotidagi ikkinchi m'ojiza
6. Xurriyat gazetasi 2014-yil 2-iyul 28 son
7. V.S .Xan Koreya tarixi ,T.: “Baktria-press” 2013.

АНАЛИЗ ПЕРЕХОДНЫХ ПРОЦЕССОВ В ЭНЕРГОСИСТЕМАХ С ГИДРОЭНЕРГЕТИЧЕСКИМИ УСТАНОВКАМИ

Д.А. ОБИДЖОНОВА

магистрант гр. 102М-24 ЭССС (ТашГТУ)

Научный руководитель О.Ё. НУРМАТОВ

доцент (ТашГТУ)

г. Ташкент

Опыт эксплуатации гидроэнергетических установок (ГЭУ) показывает, что наибольшее число аварий основного и вспомогательного оборудования происходит при маневрировании, пусках и остановках агрегатов, т.е. при переходных процессах. Продолжительность переходных процессов обусловлена параметрами оборудования и сооружения, компоновочными особенностями агрегатного блока, условиями работы в энергетических и водохозяйственных системах.

Переходные процессы характеризуются значительным увеличением динамических нагрузок на элементы оборудования и строительных конструкций. Увеличение динамических нагрузок в переходных режимах работы при качественно собранном и исправном оборудовании обусловлено в первую очередь повышенной интенсивностью пульсаций давления на стенки проточной части гидросооружений.

Развитие исследований переходных процессов в гидроэнергетических установках до последнего времени осуществлялось по двум основным направлениям, а именно: изучение гидромеханических процессов в водоводах и гидромашине, изучение электромеханических процессов в гидрогенераторе и в энергосистеме. Совместному исследованию этих составляющих единого процесса уделялась мало внимания, за исключением работ [24, 25], в которых данный вопрос существенно затронут.

Следует отметить, что вибрация оборудования значительно возрастает при увеличении интенсивности пульсации гидродинамического давления на стенках проточного тракта гидроагрегата, что может привести к катастрофическим последствиям. При этом максимальные значения вибрации параметров зачастую превышают допустимые, установленные по нормам. Такой процесс наблюдался при аварии на Саяно-Шушенской ГЭС [102].

Насосные станции, как и другие гидроэнергетические объекты (ГЭС, ГАЭС) могут работать как в установившихся, так и в переходных режимах. При работе в установившемся режиме все основные энергетические и

гидравлические параметры поддерживаются постоянными. Обеспечиваются следующие условия: расход $Q = \text{const}$, напор $H = \text{const}$, частота вращения $n = \text{const}$, мощность $N = \text{const}$.

Переходные процессы подразделяются на нормальные эксплуатационные, которые возникают согласно графику работы станции, например, многократные изменения режима работы насосной станции за определенное время (за сутки, в течении часа), в соответствии с режимом орошения, аварийные переходные процессы связанные с внезапным отключением питания насоса и т.д [58].

Продолжительность нормальных эксплуатационных переходных процессов обусловлена параметрами оборудования и сооружений насосной станции, условиями ее работы в энергетической и водохозяйственной системах и в конце переходного процесса значения параметров режима всегда стремятся к номинальным.

Аварийные переходные процессы происходят при заклинивании лопастей рабочего колеса насоса, внезапном отключении агрегатов от энергосистемы, что приводит к потере привода насосной станции и т.д. При этом наблюдается существенное изменение режима работы оборудования, так как происходят отклонения от номинальных значения электромагнитных, механических и гидравлических параметров силовых элементов насосной станции. Устанавливаемые в конце процесса значения параметров режима могут отличаться от номинальных.

Переходные процессы являются более опасными для оборудования и сооружений, чем установившиеся, и должны учитываться при проектировании и эксплуатации. Переходные процессы могут в значительной степени влиять на выбор основного и вспомогательного оборудования, конструкцию и параметры водопроводящих сооружений. Поэтому необходимо производить оптимизацию параметров насосной станции с одновременным учетом переходных процессов, возникающих при нормальной эксплуатации и при прогнозируемых аварийных режимах. Длительное время переходного процесса может явиться причиной недопустимого нагрева обмоток агрегатов НС, поэтому и следует проверять их на нагрев при пуске, в необходимых случаях устанавливать двигатели повышенной мощности.

При аварийном отключении агрегатов насосной станции от электросети насосы переходят в турбинный режим работы. При этом может оказаться, что угонная частота вращения в турбинном режиме существенно превысит допустимую частоту по условиям крепления обмоток ротора или прочности отдельных узлов насоса.

Переходные процессы могут вызвать также значительные динамические нагрузки на элементы проточной части насосных агрегатов и сооружений. Они, как правило, сопровождаются пульсациями гидродинамического давления и усилий в элементах гидромашин, повышенной вибраций узлов оборудования и строительной части сооружения. При этом возможны резонансные явления. В этом случае необходимо предусматривать специальные тормозные устройства или установку специальных быстродействующих затворов [1,11].

Для проведения расчетов необходима обширная исходная информация: по электродвигателю - мощность, номинальная частота вращения, момент инерции, напряжение в сети, эквивалентные сопротивления обмоток якоря, активное сопротивление рассеяния статора, активные сопротивления продольного и поперечного демпферных контуров, активное сопротивление обмотки возбуждения и основные параметры автоматического а регулирования возбуждения:

- по внешней сети - активное и индуктивное сопротивления;
- по гидромашине - диаметр рабочего колеса и его четырехквadrантная характеристика;
- по водопроводящему тракту – отметки бьефов, а также начальной, конечной и характерных точек водовода.

Задаются также следующие показатели: число параллельно работающих водоводов, число насосов, работающих на водовод, гидравлические сопротивления водовода или его частей, отметки уровней воды в источнике и напорном бассейне и вид присоединения водовода к напорному бассейну.

Следует подчеркнуть, что расчеты гидравлических ударов в водоводах требуют высокой точности их выполнения, а также точного задания граничных и начальных условий [91].

Методики расчета гидравлического удара в водоводах предполагают установление взаимосвязи электромеханических, механических и гидравлических процессов.

Переходные процессы в водоводах гидроэнергетического объекта могут сопровождаться не только разрывом сплошности потока, но и значительными гидравлическими ударами без разрыва сплошности. Напор в трубопроводе НС при гидравлическом ударе может достичь значения

$$H = \frac{c_v v_0}{g} + 3H_{CT}, \quad (1.1)$$

где $H_{ст}$ - статический (геометрический) напор; c_v - скорость распространения ударной волны; v_0 - начальная скорость движения воды в трубопроводе.

При выборе параметров водоводов и оборудования насосной станции необходимо моделировать переходный процесс и гидравлический удар с целью выявления параметров их протекания и принятия специальных мер по предотвращению разрыва сплошности потока и резкому снижению величин гидравлического удара.

При изменении режимов работы насосных станций в их элементах возникают гидромеханические переходные процессы. По частоте повторения и месту, занимаемому в рабочем процессе станции, их можно разделить на основные и особые.

Основные переходные процессы – «нормальный» пуск насосного агрегата; открытие и закрытие затвора; изменение подачи насоса с помощью разворота лопастей рабочего колеса или изменение частоты вращения агрегата; «нормальная» остановка агрегата. Эти операции являются необходимой частью рабочего процесса станции и повторяются каждый раз при необходимости изменения режима ее работы.

К особым переходным процессам относится работа насоса в неустойчивой зоне характеристики, в так называемом режиме «седла» или «помпаж»; при «потере привода» – отключении двигателя насоса от сети без отключения напорного водовода от верхнего бьефа; пуск насоса при закрытом клапане срыва вакуума на сифонном водовыпуске и т.д. Указанные режимы не являются обязательными при эксплуатации насосной станции, однако они встречаются вследствие гидравлического удара при пуске насоса, ухудшении действительных характеристик насосов вследствие неисправностей, возникающих в энергосистеме и непосредственно на насосной станции; ошибок эксплуатационного персонала и, наконец, из-за недоучета возможных колебаний нижнего бьефа насосной станции.

Пульсации давления в проточном тракте, нагрузки, воспринимаемые гидромеханическим оборудованием и элементами конструкций насосных станций, напряжения и вибрации, возникающие в них при переходных процессах значительно превосходят их средние значения в рабочих режимах и, несмотря на кратковременность их приложения, являются определяющими при расчете на прочность элементов насосных станций.

Характер протекания переходных процессов определяется составом и компоновкой сооружений насосной станции, действующим напором,

конструкцией и характеристиками установленных насосов, конструкцией и местом установки затворов.

Многообразие компоновок насосных станций и напорных трубопроводов гидротехнических систем по этим признакам можно разделить на следующие основные группы:

- насосные станции с индивидуальными для каждого насоса напорными водоводами и сифонными водовыпусками;
- низконапорные насосные станции с короткими индивидуальными напорными водоводами с затворами на водовыпуске;
- насосные станции с общими для нескольких агрегатов напорными водоводами или длинными водоводами, не опоражниваемыми после остановки агрегата.

В процессе пуска насосный агрегат проходит ряд последовательных этапов:

- трогание из состояния покоя, набор синхронной частоты вращения и синхронизация;
- увеличение напора при заполнении трубопровода при синхронных оборотах;
- работа при повышенном напоре до срабатывания запорных устройств;
- выход на расчетный режим.

Характерной особенностью осевых насосов является увеличение гидродинамического момента на валу с увеличением напора, поэтому для облегчения условий работы двигателя пуск насосов производится, как правило, на предварительно опорожненный от воды трубопровод. Исключение составляют насосные станции систем охлаждения конденсаторов ТЭС и АЭС, в которых допускается увеличение пускового момента вследствие большой длины напорных водоводов [24, 68].

Нормальная остановка насосного агрегата осуществляется отключением насосного агрегата от сети с отделением напорного трубопровода от верхнего бьефа. В насосных станциях с сифонными водовыпусками или затворами на конце индивидуальных водоводов это отделение может производиться заблаговременно, одновременно с отключением насоса или с некоторой задержкой. Вода из напорного водовода стекает в процессе остановки через **погружные насосы** в нижний бьеф. Отсутствие запорных устройств у насоса делает режим остановки наиболее неблагоприятным из нормальных переходных режимов работы агрегата, поскольку опорожнение трубопровода вызывает вращение насосного агрегата в обратную сторону, сопровождающееся значительными динамическими нагрузками.

В насосных станциях с длинными лежащими полого водоводами их опорожнение может затянуться настолько, что будет представлять опасность для прочности насоса. В таких компоновках для облегчения остановки предусматривают арматуру (обратные клапаны, дисковые затворы), предотвращающую слив воды из трубопровода. Обратные клапаны закрываются при смене направления движения воды, их закрытие сопровождается гидравлическим ударом, требующим увеличения прочности напорного трубопровода.

В общем случае в процессе остановки агрегат может проходить следующие этапы:

- повышение напора при срыве вакуума в сифоне или закрытии затвора;
- отключение двигателя от сети и снижение частоты вращения в тормозном насосном режиме до момента смены направления движения воды;
- режим противотока, в котором при насосном направлении вращения насоса поток движется из напорной на всасывающую сторону насоса. Этот режим заканчивается остановкой насоса и реверсом направления его вращения;
- турбинный режим, в котором насос раскручивается в обратную сторону до наступления соответствия частоты вращения напору;
- разгонный режим;
- тормозной турбинный режим, заканчивающийся при стекании воды из напорного трубопровода или закрытии обратного клапана;
- обратный насосный режим, в котором происходят подача воды в нижний бьеф и полная остановка насоса.

Потеря привода насоса происходит при отключении электродвигателя насоса от сети без отделения трубопровода от верхнего бьефа. Насос может вращаться с разгонной частотой вращения в обратном направлении до сработки верхнего бьефа. Динамические нагрузки при этом столь велики, что после разгона рекомендуется проводить ревизию агрегата. Пуск на закрытый клапан срыва вакуума на сифонном водовыпуске может происходить при отказе системы автоматики или преждевременном его закрытии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аллаев К.Р., Хохлов В.А. Управление энергогидравлическими режимами крупных насосных станций // Вестник ТашГТУ, 2005. № 3. С. 64-70.

2. Хохлов В.А. Энергосберегающие режимы работы насосов и насосных станций с длинными трубопроводами. /Дисс. докт. техн. наук. На правах рукописи – Ташкент. 2009. 253с.

3. Аллаев К.Р., Хохлов А.В., Хохлов В.А. Разработка нормативов энергопотребления и энергосберегающих технологий насосов и насосных станций. /Сборник научных статей «Актуальные проблемы обеспечения интеграции науки, образования и производства», Ташкент, 2008 С. 459.

4. Хохлов А.В., Хохлов В.А. Методы регулирования режимов работы крупных насосных станций // Мелиорация и водное хозяйство. -М.:–2000. № 1. – С. 25-26.

5. Хохлов А.В., Хохлов В.А. Возможности снижения потребления электроэнергии на насосных станциях // Гидротехническое строительство. - М., 2002. № 9. – С. 28-30.

6. Кривченко Г.И. Расчеты на микрокалькуляторах переходных процессов в гидроэлектростанциях. М.: Энергоатомиздат, 1989. 136 с.

7. Гидромеханические переходные процессы в гидроэнергетических установках/ Под ред. Г.И. Кривченко – М.: Энергия 1975. – 367с.

8. Гидроэлектрические станции. /Под ред. Ф.Ф. Губина и Г.И. Кривченко – М.:Энергия,1980. – 368с.

9. Гидроэнергетические установки. /Под ред. Щавелева Д.С. – Л.: Энергоиздат, 1981. – 516с.

10.

Г.И. Кривченко. Гидравлические машины. Турбины и насосы.-М.: Энергия. 1978, 162 с.

11.

Гидромеханические переходные процессы в гидроэнергетических установках/ Под ред. Г.И. Кривченко – М.: Энергия 1975. – 367с.

12.

Проектирование насосных станций и испытание насосных установок: Учебное пособие / Чебаевский В.Ф., Вишневский К.П., Накладов Н.Н. – М.: Колос, 2000. – 376 с.

**"PUL PSIXOLOGIYASI: TAFAKKUR MOLIYAVIY
MUVAFFAQIYATNI QANDAY SHAKLLANTIRADI"**

Rahmatullayeva Sevinch Olimjon qizi

O'zbekiston Axborot Texnologiya va menijment Unversteti "Molya va moliyaviy texnologiya" ta'lim yunalishi 1-kurs talabasi +998935095221

sevinchrahmatullayeva874@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada pul psixologiyasi va tafakkurning moliyaviy muvaffaqiyatga ta'siri o'rganiladi. Insonning pulga bo'lgan munosabati, moliyaviy qarorlarni qabul qilish jarayonidagi psixologik omillar va boylik yaratish mentaliteti muhokama qilinadi. Shuningdek, moliyaviy barqarorlikka erishish uchun zarur bo'lgan tafakkur o'zgarishlari va samarali strategiyalar tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *pul psixologiyasi, moliyaviy muvaffaqiyat, tafakkur, moliyaviy qarorlar, investitsiya, boylik mentaliteti, jamg'arish, aktiv va passiv*

Moliyaviy muvaffaqiyat inson hayotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ko'pchilik moliyaviy mustaqillikka erishishning asosiy yo'li sifatida yuqori daromad topishni ko'radi. Ammo amaliyot shuni ko'rsatadiki, katta daromadga ega bo'lgan odamlar ham moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Buning sababi pulni qanday boshqarish va unga qanday munosabatda bo'lishga bog'liqdir. Shunday ekan, insonning pul bilan bog'liq qarorlarini nafaqat iqtisodiy omillar, balki psixologik omillar ham shakllantiradi.

Pul psixologiyasi inson ongida shakllangan moliyaviy odatlar, e'tiqodlar va hissiyotlarning jamlanmasidir. Masalan, bolalikda ota-onaning moliyaviy muammolariga guvoh bo'lgan odam kelajakda pulga nisbatan ehtiyotkor yoki xavotirli yondashishi mumkin. Aksincha, moliyaviy mustaqillik va investitsiya haqida erta bilim olgan shaxs moliyaviy qarorlarni puxta o'ylab qabul qiladi.

Pul psixologiyasini o'rganish orqali biz odamlarning boylik yaratish yoki uni yo'qotish jarayonida qanday xatolarga yo'l qo'yishini tushunishimiz mumkin. Shuningdek, inson o'z moliyaviy tafakkurini o'zgartirish orqali muvaffaqiyatga erishishi mumkin. Ushbu maqolada pul psixologiyasi, moliyaviy tafakkur va ongli moliyaviy boshqaruv tamoyillari muhokama qilinadi.

Pul psixologiyasi insonning moliyaviy qarorlariga bevosita ta'sir qiladi. Insonning pul haqidagi tushunchasi ko'pincha bolalikda shakllanadi va bu uning butun hayoti davomida moliyaviy odatlarini belgilaydi. Masalan, ota-onasi doim pul yetishmovchiligidan shikoyat qilgan yoki tejashga urg'u bergan inson, kelajakda ham o'z mablag'larini ehtiyotkorlik bilan boshqarishi mumkin.

Aksincha, haddan tashqari sarf-xarajat qilishga o‘rganib qolgan inson pul bilan ongli munosabat o‘rnatishda qiyinchiliklarga duch keladi.

Moliyaviy muvaffaqiyatga erishishda tafakkur muhim rol o‘ynaydi. Boylik tafakkuri (Wealth Mindset) va kamchilik tafakkuri (Scarcity Mindset) o‘rtasidagi farq insonning moliyaviy hayotiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Boylik tafakkuriga ega inson pulni imkoniyat deb biladi, investitsiya qilish va moliyaviy barqarorlikka erishish yo‘llarini izlaydi. Kamchilik tafakkuriga ega inson esa ko‘proq xavfsizlikni tanlab, ortiqcha risklardan qochadi.

Pul psixologiyasini o‘rganishning yana bir muhim jihat – odamlarning irratsional moliyaviy qarorlar qabul qilishidir. Ko‘pincha insonlar hissiyotlari asosida xarid qiladi, impulsiv ravishda xarajat qiladi yoki kelajakka e’tibor bermaydi. Daniel Kahneman va Amos Tversky tadqiqotlariga ko‘ra, odamlar foyda va yo‘qotishlarga turlicha munosabatda bo‘lishadi. Misol uchun, bir dollar yo‘qotish insonga shu miqdordagi pul topishdan ko‘ra kuchliroq ta’sir qiladi.

Moliyaviy barqarorlikka erishish uchun quyidagi tamoyillarga rioya qilish muhim:

- Moliyaviy maqsadlarni aniqlash va ularga rioya qilish
- Budget tuzish va xarajatlarni nazorat qilish
- Jamg‘arish va investitsiya qilishni o‘rganish
- Passiv daromad manbalarini yaratish
- Pul bilan sog‘lom munosabat o‘rnatish va ortiqcha stressdan qochish

Jadval orqali bu omillarning qanday ta’sir ko‘rsatishini ko‘rib chiqamiz:

Faktor	Moliyaviy muvaffaqiyatga ta’siri
Tafakkur turi (boylik vs. kamchilik)	Moliyaviy qarorlarning samaradorligini belgilaydi
Hissiyotlar (qo‘rquv, ehtiros, impuls)	Pulni boshqarish va investitsiya qarorlariga ta’sir qiladi
Moliyaviy savodxonlik	Boylik yaratish va yo‘qotishning oldini olish imkoniyatini oshiradi
Atrof-muhit va odatlar	Xarajat qilish va jamg‘arish odatlariga bevosita ta’sir qiladi

Xulosa: Moliyaviy muvaffaqiyat nafaqat daromad miqdoriga, balki insonning pul bilan bog‘liq psixologiyasiga ham bog‘liqdir. Pul psixologiyasi insonning pul haqidagi fikrlari, hissiyotlari va odatlarini shakllantiradi. Ko‘pchilik insonlar boylik yaratish uchun ko‘proq daromad topish lozim deb o‘ylaydi, ammo muhim omillardan biri bu pulni boshqarish va to‘g‘ri investitsiya qilishdir.

Moliyaviy mustaqillikka erishish uchun inson o‘z tafakkurini o‘zgartirishi, moliyaviy bilimlarini oshirishi va ongli qarorlar qabul qilishi kerak. Pulga bo‘lgan munosabatni to‘g‘ri shakllantirish orqali odam o‘z moliyaviy kelajagini nazorat qila oladi. Shuningdek, uzoq muddatli strategiyalar ishlab chiqish, jamg‘arish va investitsiya qilish orqali moliyaviy barqarorlikka erishish mumkin.

Ushbu maqolada pul psixologiyasining inson hayotiga qanday ta’sir qilishi, moliyaviy tafakkurning boylik yaratish jarayonidagi o‘rni va muvaffaqiyatga erishish strategiyalari tahlil qilindi. Moliyaviy mustaqillikka erishish nafaqat ko‘proq pul topishga, balki uni qanday boshqarishga ham bog‘liq ekanligini unutmashlik lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hill, N. (1937). O‘ylang va boyib keting. Ralston jamiyati.
2. Housel, M. (2020). Pul psixologiyasi: boylik, ochko‘zlik va baxt bo‘yicha vaqtsiz darslar. Harriman uyi.
3. Kahneman, D. (2011). Fikrlash, tez va sekin. Farrar, Straus va Giroux.
4. Kiyosaki, R. T. (1997). Boy ota kambag‘al dada: Boylar o‘z farzandlariga pul haqida nimani o‘rgatadilar - kambag‘al va o‘rta sinf buni o‘rgatmaydi! Warner kitoblar.
5. Thaler, R. H. (2015). Noto‘g‘ri xatti-harakatlar: xulq-atvor iqtisodiyotini yaratish. W. W. Norton & Company.

KORONER ARTER BAYPAS GREFTLEME: EVRIM VE TEKNİK ANLAR

Teshayev Ulug‘bek Şukhratovich

*Buhara Devlet Tıp Enstitüsü " Fakültatif ve hastane cerrahisi " bölüm asistanı
PhD.*

<https://orcid.org/0009-0000-0052-2827>

Özet . İskemik kalp hastalık (IDP) dünya birlikte en çok birçok ölüm nedenlerden dolayı bir haline gelmek kalıntılar . Modern teşhis Ve tedavi yöntemler , yani içermek keskin koroner sendromu (OKB) ve kalp ve kan damar sistem tehlike faktörler ile kavga , hastalar güvenli kalmak seviye arttı , bu ile birlikte , kronik yoğun bakım hastalığa döngüye almak ulaşmış . Şu anda ABD'de 15,5 milyon daha fazla yoğun bakım hastası orada Ve Her yılda 538.000'den

bundan fazla Adam ölüm ulaşacak . 2030 yılına kadar git , ben de sola ventrikül disfonksiyon (CQD) ve kalp eksikliği olan (YY) ilgili uzak terim 8 milyondan fazla hastalık bundan fazla kişi darbe yapabilmek bekleniyor . 1980'lerde düzenlendi klinik testler aortokoroner şant (ACS) yöntemi iskemik kalp hastalıktan cefa sigara içmek hastalar için etkili tedavi yöntem O gösterdi . Ancak bu 40 yıllık testler bundan fazla zaman önce , modern ilaç terapi orada olmamış dönemde tutulmuş . 2000'lerin başı kalp kıtlık Ve sol ventrikül işlev bozukluğu ile hastaların sayı artırılmış ABD operasyonları nedeniyle Daha Tamamlandı başladı .

Anahtar kelimeler :: revaskülarizasyon , kalp yetersizlik , ventrikül işlev bozukluğu, iskemik hastalık, iskemik kardiyomiyopati .

Tanım. Tanı ve tedavi alanındaki gelişmelere rağmen koroner kalp hastalığı (KKH) dünya çapında önde gelen ölüm nedeni olmaya devam etmektedir. Kardiyovasküler risk faktörlerinin ve özellikle akut koroner sendromun (AKS) teşhis ve tedavisindeki ilerlemeler, koroner arter hastalığı (KAH) olan hastalarda sağ kalımı artırmış ve bunu şu anda yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde 15,5 milyon hastayı etkileyen ve yılda 538.000'den fazla ölüme neden olan kronik bir hastalığa dönüştürmüştür [1].

2030 yılına kadar koroner kalp hastalığının başlıca uzun vadeli belirtileri olan sol ventrikül (LV) disfonksiyonu ve kalp yetmezliğinin (KY) 8 milyon hastayı etkileyeceği ve bunun muazzam toplumsal sonuçlar doğuracağı tahmin edilmektedir [1].

1980'lerde yapılan klinik deneyler, koroner arter baypas greftlemesinin (KABG) anjinaya bağlı sakatlayıcı semptomları olan hastalar için etkili bir tedavi olduğunu göstermiştir [2,3,4]. Bu çalışmalarda, şiddetli koroner arter hastalığı ve sol ventrikül (LV) disfonksiyonu olan hastalarda, koroner arter baypas greftlemesinin (CABG) tek başına tıbbi tedaviye göre daha iyi sağ kalımla ilişkili olduğu görülmüştür [5]. Ancak bu çalışmalar, koroner arter hastalığı ve kalp yetersizliğinin tedavisinde modern kılavuz temelli ilaç tedavisinin mevcut olmasından önce, 40 yıldan daha önce yapılmıştı ve çalışmalara şiddetli sol ventrikül (LV) disfonksiyonu olan hastalar dahil edilmemişti. Bu çalışmalarda katılımcıların sadece %4'ünde semptomatik HF vardı. 2000'li yılların başında kalp yetersizliği ve sol ventrikül (LV) disfonksiyonu nedeniyle KABG cerrahisine başvuran hasta sayısında artış görüldü . [6]

STICH (İskemik Kalp Yetmezliğinin Cerrahi Tedavisi) çalışması Tedavi için İskemik Kalp Başarısızlık) iki bileşenden oluşuyordu - cerrahi revaskülarizasyon bileşeni ve cerrahi LV rekonstrüksiyon bileşeni. Cerrahi revaskülarizasyon bileşeni, koroner arter hastalığı, kalp yetersizliği ve sol ventrikül (LV)

disfonksiyonu için kılavuza dayalı tıbbi tedaviyle birlikte CABG'nin, tek başına tıbbi tedaviye kıyasla sağkalımı iyileştireceği hipotezini test etmek için tasarlanmıştır. Cerrahi revaskülarizasyon bileşeni verilerinin analizinde (ortanca takip süresi 56 ay), her ne kadar kardiyovasküler mortalite ve her ne kadar kardiyovasküler nedenlere bağlı mortalite veya hastaneye yatış oranları CABG grubundaki hastalarda daha düşük olsa da, CABG grubu ile tıbbi tedavi grubu arasında her türlü mortalite açısından anlamlı bir fark görülmemiştir [7]. Ancak, KABG'nin uzun dönem (10 yıl) etkilerini değerlendirmek amacıyla yürütülen STICH uzatma çalışmasının sonuçları, iskemik kardiyomiyopati hastalarda tüm nedenlere bağlı mortalite açısından, tıbbi tedaviyle birlikte KABG'nin, tek başına tıbbi tedaviyle karşılaştırıldığında önemli bir avantaja sahip olduğunu doğrulamaktadır .

Koroner arter baypas greftleme (KABG), yetişkin hastalarda en sık uygulanan kardiyak cerrahi prosedürüdür [8]. 1960'lı ve 1970'li yıllarda gerçekleştirilen ilk koroner arter baypas greftleme ameliyatları, yapay dolaşım (AC) ve kardiyopleji (CP) olmaksızın çalışan kalpte yapılan ameliyatlardı . Ancak teknik karmaşıklığın yüksek olması ve cerrahi tekniğin standart olmaması nedeniyle bu yöntemler yaygınlaşamamıştır. Aynı zamanda Favaloro , miyokardiyal revaskülarizasyonun sabit ve "kuru" bir cerrahi alanda gerçekleştirilebileceğini göstermiştir . IR ve CP koşullarında. Standart cerrahi tekniği ve eğitim ve kontrol kolaylığı nedeniyle, CPB ve CPB koşulları altında yapılan KABG operasyonları dünya çapında tanınırlık kazanmış ve hızla miyokardiyal revaskülarizasyonun altın standardı haline gelmiştir [9].

Daha sonra, CP ve CP koşulları altında gerçekleştirilen birkaç on yıllık KABG operasyonları, hem CP ve CP prosedürüyle doğrudan ilişkili, hem de hastanın CP cihazına bağlanmasıyla (ana damarların kanülasyonu ve aortaya kelepçe uygulanması) ilişkili bir dizi komplikasyonu ortaya çıkardı. Sonuç olarak, çok sayıda bilim insanı ve kalp cerrahı, bir kez daha, minimal invaziv kalp cerrahisi kategorisine giren, KPB ve KPB olmaksızın atan bir kalpte KABG operasyonları gerçekleştirme olasılığına dikkatlerini çevirdi [10,11].

Sonuç: Şu anda dünyada obeziteden muzdarip insan sayısında bir artış var ve bu, bizim düşüncemize göre, üretimin bilgisayarlaştırılmasındaki artıştan kaynaklanıyor ve bu da fiziksel hareketsizliğin ve obezitenin gelişmesine katkıda bulunuyor. Keren M.A.'nın araştırmasına göre. (2009), obezitenin koroner arter hastalığı ile kombinasyonunun, koroner yatağın yani sol arterin gövdesinin ve koroner arterlerin yaygın ve tıkalıcı lezyonlarının hasar görmesinde en olumsuz faktör olduğunu belirtmektedir. Bu durum, BMI > 30 kg/m² olan hastalarda, BMI ≤ 30 kg/m² olan hastalara göre koroner kök lezyonlarının kaydedilmesinin daha sık görüldüğünü ortaya koyan çalışmamızın sonuçlarıyla da tutarlıdır.

KAYNAKLAR

1. Mozaffarian D, Benjamin EJ, Go AS. Kalp hastalığı ve felç istatistikleri - 2016 güncellemesi: Amerikan Kalp Derneği'nden bir rapor //Circulation. – 2016. – Cilt 133 (4). – S.38-360.
2. CoronaryArterySurgeryStudy (CASS): koroner arter cerrahisi üzerine randomize bir çalışma arter baypas cerrahisi: sağkalım verileri //Dolaşım. - 1983. - Cilt 68. – S.939-950.
3. Veterans Administration Koroner Arter Baypas Ameliyatı Kooperatif Çalışma Grubu. Gaziler İdaresi'nde on bir yıllık hayatta kalma stabil angina için koroner baypas cerrahisinin randomize çalışması //N Engl J Med. – 1984. - Cilt 311. - S1333-1339.
4. Varnauskas E. Avrupa Koroner Cerrahi Çalışma Grubu. Oniki Randomize Avrupa Koroner Cerrahi Çalışması'nda sağ kalımın yıllık takibi //N İngilizce J Med. -1988. -Cilt 319. – S.332-337.
5. Passamani E, Davis KB, Gillespie MJ, Killip T. CASS Müdürü Araştırmacılar ve Ortakları. Koroner arter baypasının randomize bir denemesi cerrahi: düşük ejeksiyon fraksiyonlu hastaların sağ kalımı //N Engl J Med. - 1985.- Cilt 312. – S.1665-1671.
6. Topkara VK, Cheema FH, Kesavaramanujam S. Koroner arter Düşük ejeksiyon fraksiyonlu hastalarda bypass greftleme //Dolaşım – 2005. - Cilt.112, Ek. – P.I344-1350.
7. Velazquez EJ, Lee KL, Deja MA. Koroner arter baypas cerrahisi sol ventrikül disfonksiyonlu hastalar //N Engl J Med. – 2011. - Cilt.364. - S.1607-1616
8. Combest S., Hantler CB Koroner arter baypas greftleme (KABG) //Bready LL, Dillman D., Noorily SH, editörler. Karar alma anesteziyoloji. -4. baskı. - Philadelphia: Mosby , Inc., 2007. - S. 282-285.
9. Şaripov I.M. Çalışmada aorto-koroner baypas cerrahisi Yüksek cerrahi riskli hastalarda kalp: yöntem. Öneriler. - Ташкент , 2019. - 24с.
10. Buffolo E, Branco JN, Gerola LR. Pompasız miyokardiyal revaskülarizasyon: 3.866 hastada 23 yıllık deneyimin kritik analizi //Ann Göğüs Cerrahisi - 2006. - Cilt 81 (1). – P.85-89.
11. Badrudin David, Haliel Feras H, Cartier Raymond. Obezite Paradoksu Pompasız Koroner Arter Baypas Ameliyatı: Yaşlılara Faydası Var mı? //Annals Göğüs Cerrahisi. - 2016. - Cilt 102 (6). – S. 1974-1980.

MICSCAB YÖNTEMI KULLANILARAK BYPASS AMELİYATININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN TARİHİ ANLAR VE TEKNİK YÖNLER

Nishonov Nasirullo Abdulhamidovich

Amerikan Hastanesi Kliniği kalp cerrahisi

<https://orcid.org/0000-0002-7599-9803>

Özet : Sol anterolateral minitorakotomi yoluyla çoklu koroner baypas greftlemesi yapmaya odaklanan minimal invaziv kalp cerrahisinin yönelimi MICSCAB (Minimal İnvaziv Kalp Cerrahisi/Koroner Arter Baypas Greftlemesi) olarak adlandırılır. Bu teknik ilk olarak Ocak 2005'te J. McGinn ve meslektaşları tarafından ortaya atılmış ve kısa sürede ABD, Kanada, Avrupa, Japonya, Hindistan ve Çin'deki kalp cerrahisi merkezlerinin yanı sıra Rusya'da da popülerlik kazanmıştır. MICSCAB, yapay dolaşım kullanılarak veya kullanılmadan 4. interkostal aralık bölgesinde küçük bir kesiden (yaklaşık 7 cm) operasyonun yapılmasıyla karakterize olup, vakaların %95'inden fazlasında tam miyokardiyal revaskülarizasyona ulaşılmasını sağlar.

Anahtar kelimeler: miyokardiyal revaskülarizasyon, mini - torakotomi, sternotomi, anastomoz.

Sol anterolateral mini torakotomi yoluyla çoklu KABG gerçekleştirmeye odaklanan MIRM yönü MICSCAB'dir (En azından İstilacı Kalp Cerrahi / Koroner Arter Baypas Aşılama). IR kullanılmadan yapılan ilk operasyon J. McGinn ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiştir. [1] Ocak 2005'te New York'taki Kalp Enstitüsü'nde. 2014 yılına kadar bu teknoloji kullanılarak 1.000'den fazla cerrahi müdahale gerçekleştirildi. Operasyon ABD ve Kanada, Avrupa, Japonya, Hindistan ve Çin'deki birçok klinikte yaygın olarak uygulanmaktadır [2, 3]. Rusya'da MICSCAB , Astrahan, St. Petersburg ve Moskova'daki kalp cerrahisi kliniklerinde gerçekleştirilmektedir [4, 5].

MICSCAB'ın İşletme Aşamaları . MICSCAB prosedürü gelişip rutin hale geldikçe, prosedürün adımları geleneksel KABG'de kullanılan median sternotomiden biraz farklı şekilde standardize edildi.

MICSCAB, küçük bir torakotomi yoluyla gerçekleştirilen bir KABG'dir (solda 4. interkostal aralıkta anterolateral kısımda küçük bir kesi (yaklaşık 7 cm) yapılır. Ayrıca iki küçük port kesisi yapılır: biri solda 6. interkostal aralıkta ve ikincisi ksifoid çıkıntının hemen altında) ve minimal invaziv direkt koroner arter baypas greftlemesine (MIDCAB) göre birçok avantajı vardır. Öncelikle MIDCAB, sol IA'nın sol ön inen arter (LAD) ile tek bir anastomozla sınırlıdır. MICSCAB

ameliyatı daha lateral olarak yapıldığından kostokondral veya kaburga hasarı riski daha düşüktür. Ek olarak, MICSCAB, dik açılı sol ITA hasadı ve elle dikilen proksimal ve distal anastomozlar kullanılarak, geleneksel sternotomi tekniğine benzer bir konfigürasyonla revaskülarizasyonun gerçekleştirilmesine olanak tanır [6]. Minimal invaziv koroner cerrahisi KPB ile veya KPB olmaksızın gerçekleştirilebilir. Çok damarlı revaskülarizasyonda femorofemoral CPB kullanımının güvenli olduğu, öğrenme eğrisini azalttığı, dönüşümü önlediği ve sternotomiye benzer bir ameliyat süresi sağladığı gösterilmiştir [6, 9, 10].

OPCAB sternotomisi konusunda deneyimli cerrahların MICSCAB eğitim kursunu tamamlamaları daha kolay olabilir. .

MICSCAB ile vakaların %95'inden fazlasında tam miyokardiyal revaskülarizasyon elde edilebilmektedir [6], çünkü bu yöntem CPB kullanımıyla veya kullanımı olmaksızın kalbin ön, yan ve alt duvarlarına erişim sağlamaktadır. Perioperatif mortalite düşüktür ve %1,3'e ulaşır [6].

Diğer faydalar arasında kan transfüzyonuna olan ihtiyacın azalması, cerrahi bölge enfeksiyonu oranlarının düşmesi ve tam fiziksel fonksiyona daha erken dönüş yer almaktadır [6, 7,]. İlişkili komplikasyonlar arasında sternotomi dönüşümü ve sol taraflı plevral efüzyon gelişimi yer alır [6, 8]. Ameliyat sonrası ağrı ilk saatlerde sorun olabilir, ancak geçicidir, kontrol edilebilir ve ameliyat sonrası üçüncü günde önemli ölçüde azalır; Ayrıca, akciğer fonksiyonlarının iyileşmesiyle birlikte postoperatif ağrı örüntüsünde genel bir iyileşme ile de ilişkilidir. Özellikle sternotomi hastalarının aksine, MICSCAB hastalarının ameliyattan sonra fiziksel kısıtlamaları yoktur ve bu da daha fazla bağımsızlığa sahip olmaları anlamına gelir. MICSCAB prosedürünün teknik olarak daha zorlayıcı olmasına rağmen anastomoz açıklığı sonuçları oldukça iyiydi. Yakın zamanda yapılan bir araştırma, 6 ayda genel greft açıklığının %92 ve sol ITA açıklığının %100 olduğunu gösterdi [10].

Dolayısıyla yukarıda belirtilenlerin hepsi seçilen bilimsel yönelimin önemini ortaya koymakta ve araştırmaların bu bakış açısıyla yürütülmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

MICSCAB için hasta seçimi önemlidir. Öncelikle MICSCAB, ventrikül fonksiyonu korunmuş stabil hastalarda (CPB kullanılmadığı takdirde) ve ciddi göğüs duvarı deformiteleri veya altta yatan akciğer hastalığı olmayan hastalarda yapılmalıdır.

İkinci olarak koroner anatomisinin dikkatlice değerlendirilmesi gerekir. Sternotomiye göre kardiyak manipülasyon için alanın daha sınırlı olması nedeniyle hedeflerin kolay tespit edilebilen iyi kalitede damarlar olarak ameliyat öncesi tanımlanması gerekir. Kardiyopulmoner yardım, genişlemiş veya

hipertrofik kalbin dekompresyonunu sağlar ve özellikle diyabet, çok damar hastalığı ve sınırdaki ventriküler fonksiyonu olan hastalar için faydalıdır [11].

MICSCAB kliniği açmak için cerrahın sternotomi yoluyla OPCAB gerçekleştirme konusunda geniş deneyime sahip olması, basit tek veya çift damar lezyonlarıyla başlaması, CPB'yi kapsamlı bir şekilde kullanması ve anestezi uzmanı da dahil olmak üzere özel bir ekibe sahip olması önemlidir.

Ekonomik açıdan bakıldığında, yeniden kullanılabilir cerrahi ekipman ve personel eğitime başlangıçta asgari düzeyde mali yatırım yapıldıktan sonra, MICSCAB, kan transfüzyon oranlarının azalması ve ameliyat sonrası yara enfeksiyonu insidansının daha düşük olması nedeniyle OPCAB sternotomi vakalarına kıyasla daha düşük hastane maliyetleriyle sonuçlanmaktadır [11].

Sonuç.Bu yöntem, vakaların %95'inden fazlasında düşük perioperatif mortalite (%1,3) ile miyokardiyal revaskülarizasyon sağlar. OPCAB (sternotomi yoluyla pompasız cerrahi) konusunda deneyimi olan cerrahlar, MICSCAB konusunda daha kolay ustalaşabilir. Yöntemin dezavantajları arasında sternotomi dönüşümü olasılığı ve sol taraflı plevral efüzyon gelişimi sayılabilir ancak genel olarak yöntem kalp cerrahisinde iyi sonuçlar ve etkinlik göstermiştir.

KAYNAKLAR

1. McGinn JT, Jr, Usman S, Lapierre H, Pothula VR, Mesana TG, Ruel M. Minimal invaziv koroner arter baypas greftleme: 450 ardışık hastada çift merkez deneyimi // Dolaşım . - 2009. - Cilt. 20 (11 Ek). - S78-84.
2. Zenkov A.A. Aortu etkilemeden çok damar minimal invaziv koroner arter baypas greftlemesinin anında ve uzaktan sonuçları: Eşit hasta gruplarıyla yapılan bir çalışma // Klinik ve deneysel cerrahi. - M., 2018. - Sayı 6(1). – S.10-20.
3. Hannan E, Wu C, Smith CR, Higgins RS, Carlson RE, Culliford AT. Pompasız ve pompalı koroner arter baypas greft cerrahisi: Kısa dönem sonuçlardaki ve uzun dönem mortalite ve müteakip revaskülarizasyon ihtiyacındaki farklılıklar // Circulation . – 2007. - Cilt 116. – S.1145-1152.
4. McGinn JT, Shariff MA, Nabagiez JP. Minimal İnvaziv KABG Güvenli ve Tekrarlanabilir: İlk Bin Vaka Raporu // Uluslararası Minimal İnvaziv Kardiyotorasik Cerrahi Derneği'nde (ISMICS) Sunum . – Boston, 2014.
5. Seki T, Yoshida T. Pompalı ve pompasız koroner arter baypas greftlemesi arasındaki orta vadeli greft açıklığının karşılaştırılması // Ann Thorac Cardiovasc Surg . – 2017. - Cilt 23 (3). – S.141-148.

6. McGinn JT, Jr, Usman S, Lapierre H, Pothula VR, Mesana TG, Ruel M. Minimal invaziv koroner arter baypas greftleme: 450 ardışık hastada çift merkez deneyimi // Dolaşım . - 2009. - Cilt 20 (11 Ek). - S78-84.
7. Di Giammarco G., Rabozz R. Transit zamanlı akım ölçümü koroner arter baypas greftleme geçiren hastalarda greft açıklığını ve klinik sonuçları iyileştirebilir mi? //Interact CardiovascThorac Surg. – 2010. – Cilt 11, N5. – S. 635–640.
8. Une D, Lapierre H, Sohmer B, Rai V, Ruel M. Minimal invaziv koroner arter baypas greftleme işlemi güvenli bir şekilde başlatılabilir ve uygulanabilir mi?: bir öğrenme eğrisi analizi // Innovations (Phila).- 2013. - Cilt 8(6):- S.403–409 .
9. Lapierre H, Chan V, Sohmer B, Mesana TG, Ruel M. Küçük torakotomi ile minimal invaziv koroner arter baypas greftleme ve pompasız greftleme: vaka eşleştirilmiş bir çalışma // Eur J Cardiothorac Surg. - 2011. - Cilt 40 (4). – S.804–808.
10. Ruel M, Shariff MA, Lapierre H. Minimal invaziv koroner arter baypas greftleme anjiyografik açıklık çalışmasının sonuçları // J.Thorac. Cardiovasc. Surg . – 2014. – Cilt 147 (1). – S.203-208 .
11. Rodriguez M, Ruel M. Minimal İnvaziv Çok Damarlı Koroner Cerrahi ve Hibrit Koroner Revaskülarizasyon: Rutin Olarak Daha Az İnvaziv Koroner Cerrahiye Ulaşabilir miyiz? Methodist Debaquey //Cardiovasc J. -2016. - Cilt 12 (1). – S.14-19 .

MAMLAKAT IQTISODIYOTIGA INVESTITSİYALAR JALB ETISHDA BANKLARNING RO’LI

Shermamatova Farangiz Marat qizi

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

“Bank ishi” yo’nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada mamlakat iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalar jalb etishda tijorat banklarining roli va ahamiyati yoritib berilgan. maqolada investitsiyalarni tasniflari va shakllari haqida ham alohida tushunchalar berilgan. shuningdek, investitsiya muhiti va uni yaxshilash omillari haqida tavsiya va xulosalar keltirilgan.*

Kalit soʻzlar: *investitsiya, investitsiya muhiti, xorijiy investitsiya, investitsiyaviy jozibadorlik, bank, bank krediti, moliya bozori, fond bozori*

Аннотация: В данной статье освещена роль и значение коммерческих банков в привлечении иностранных инвестиций в экономику страны. В статье также даются конкретные сведения о классификациях и формах инвестиций. а также рекомендации и выводы об инвестиционной среде и факторах ее улучшения.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная среда, иностранные инвестиции, инвестиционная привлекательность, банк, банковский кредит, финансовый рынок, фондовый рынок.

Annotation: This article highlights the role and importance of commercial banks in attracting foreign investment into the country's economy. The article also provides specific information on the classifications and forms of investment, as well as recommendations and conclusions on the investment environment and factors for its improvement.

Key words: investments, investment environment, foreign investments, investment attractiveness, bank, bank loan, financial market, stock market.

Kirish

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular doimiy ravishda iqtisodiyotga investitsiyalar kiritib borishni rag'batlantirishi mamlakat iqtisodiy barqarorligini oshirishning hamda raqobatbardoshligini ta'minlashning eng muhim omili etib qo'rsatilmoqda.

Har bir mamlakatning iqtisodiyotini rivojlantirish shart-sharoitlaridan biri – bu mamlakat iqtisodiyotiga investitsiyalar jalb etish bo'lib hisoblanib kelmoqda. Investitsiyalarni iqtisodiyotga kiritish orqali yangi ish o'rinlari yaratish, yangi texnologiyalar asosida ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, yangi tovarlar va xizmatlar yaratish, eng asosiysi aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlariga ega bo'lish mumkin.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o'zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va tarmoqlarga, hududlarga yangi texnologiyalar, ilg'or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi”.

Adabiyotlar sharhi. G.Podshivalenko va N.Kiseleva tahriri ostida tayyorlangan o'quv qo'llanmada “Investitsiyalash to'g'risidagi qarorlarni qabul qilishda eng keng tarqalgan mezonlardan biri bu – makrodarajadagi investitsion muhit va investitsiyalash ob'ektining investitsiyaviy jozibadorligini baholash

hisoblanadi”¹ deb ta’kidlanadi. Bundan tashqari, O‘zbekistonlik va boshqa ko‘plab xorijiy olimlarning “investitsiya muhiti” va “investitsiyaviy jozibadorlik” to‘g‘risidagi ilmiy izlanishlarini o‘rganar ekanmiz, ularning ilmiy ishlarda ushbu kategoriyalarning yagona ta’rifi yo‘qligiga duch kelamiz. Ayrim adabiyotlarda ba’zi mualliflar ushbu ikki atamani sinonim so‘zlar sifatida ishlatadilar. Ushbu masala bo‘yicha zamonaviy qarashlarning tahlili “investitsiya muhiti”ning juda murakkab va ko‘p qirrali tushuncha ekanligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, “investitsiya muhiti”ga nisbatan turli sifat tavsiflarini qo‘llash holati ham kuzatiladi. Shu jumladan, B.A.Oxunov maqbul investitsiya muhiti tushunchasiga quyidagicha ta’rif bergan: “Maqbul investitsiya muhiti – investitsiya faoliyatini amalga oshirish uchun davlat tomonidan mamlakat va investorlar xavf-xatarlari hamda manfaatlarini hisobga olgan holda shakllantirilgan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy shartsharoitlar tizimidir”²

Investitsiya atamasi lotincha “investio” – o‘rash, so‘zidan olingan bo‘lib, - iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o‘z mamlakatida yoki xorijda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq muddatli kapital kiritish(qo‘yish) dir.³

Metodlar va materiallar. Investitsiyalarni olimlar alohida belgilariga qarab bir qancha turlarini tasniflab chiqishgan. Masalan, investitsiyalarni qo‘yilma ob’ektlariga ko‘ra: real investitsiyalar va moliyaviy investitsiyalarga tasniflanadi.

Investitsiyalarni investitsiyalashda ishtirok etish xarakteriga ko‘ra: bevosita hamda bilvosita investitsiyalarga ajratiladi.

Investitsiyalash davriga ko‘ra: uzoq muddatli investitsiyalar va qisqa muddatli investitsiyalarga ajratiladi.

Mulkchilik shakliga ko‘ra 4 shaklga ajratiladi: xususiy investitsiyalar, xorijiy investitsiyalari, davlat investitsiyalari, aralash investitsiyalar.

Hududiy belgisiga ko‘ra 2 guruhga ajratiladi: tashqi investitsiyalar va ichki investitsiyalar.

Investitsiyalarni kiritish qaysi turda yoki shaklda bo‘lmasin, eng asosiysi mamlakat yoki korxonaning iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlarini oshirishga asosiy manba bo‘lib hisoblanadi. Investitsiya orqali korxonalarda kapital manbasining jamqarilishiga, natijada esa mamlakatning ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengayishiga va iqtisodiy o‘shishga erishiladi.

¹ Инвестиционная деятельность: учебное пособие / Н.В. Киселева, Т.В. Боровикова, Г.В. Захарова и др.; под ред. Г.П. Подшиваленко и Н.В. Киселевой. – 2-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2006. –432 с.

² Oxunov B.A. O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘shishi sharoitida maqbul investitsiya muhitini shakllantirish (Farg‘ona vodiysi viloyatlari misolida). Iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. - Toshkent, 2010.

³ O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.T.:”O‘zME” davlat ilmiy nashriyoti. 2002, 4-tom, 145-B

O‘zbekiston Respublikasida investitsiya faoliyatini moliyaviy ta‘minlash tizimi tarkibiga quyidagilar kiradi:

- tijorat banklari; bankdan tashqari kredit tashkilotlari (kredit uyushmalari, lombardlar, mikrokredit tashkilotlari);
- budjetdan tashqari jamg‘armalar;
- lizing kompaniyalari;
- xalqaro moliya institutlari, xalqaro tashkilotlar va xorijiy banklar;
- donor tashkilotlar, homiylik tashkilotlari;
- sug‘urta kompaniyalari;
- konsalting firmalari; injiniring kompaniyalari; axborot-maslahat markazi;
- auditorlik firmalari, huquqiy maslahatxonalar, reklama agentliklari, savdo-vositachilik tuzilmalari, birjalar va boshqalar.

Ma‘lumki, jamiyat faoliyatining asosiy va muhim jihati – bu ishlab chiqarishdir. Ishlab chiqarish jarayonida iqtisodiy resurslarni ishlatiladi va natijada mahsulotlar va xizmatlardan iborat ne‘matlar yaratiladi. Ishlab chiqarishning uzluksizligini ta‘minlash moddiy mablag‘ bilan bog‘liq bo‘lib hisoblanadi. Va bugungi kunda ushbu masalaning yechimini topish uchun biz kreditga murojaat etamiz. Demak, investitsion loyihalarni moliyalashtirish uchun bank kreditlarining ahamiyati yuqori bo‘lib hisoblanar ekan.

Tijorat banklari investitsiya loyihalarini kreditlashda faol ishtirok etadilar. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda kredit munosabatlarining sub‘ektlari va ob‘ektlariga, foiz stavkasiga va kreditning harakat doirasiga qarab kreditning quyidagi shakllari qo‘llaniladi: davlat krediti; bank krediti; iste‘mol krediti; tijorat krediti va xalqaro kredit.

O‘zbekistonda ham investitsiya faoliyati taraqqiyotida bank kreditlarining ahamiyati oshib bormoqda. Iqtisodiyotda yangi ish o‘rinlarini yaratish, mahsulot ishlab chiqarish hajmini ko‘paytirish va xizmatlar ko‘rsatish doirasini kengaytirish, aholining o‘sib borayotgan ehtiyojlarini qondirish investitsiya loyihalarini moliyalashtirish bilan chambarchas bog‘liqdir.⁴

Banklar tomonidan investitsion loyihalarni moliyalashtirishning asosiy usuli bu kreditlash bo‘lib hisoblanadi. Banklar tomonidan beriladigan kreditlarni quyidagi tamoyillar orqali mazmunini ifodalash mumkin:

1. Kreditning qaytarib berish tamoyili. Bu tijorat banklari tomonidan ajratiladigan mablag‘ bankka o‘z vaqtida qaytarilishi lozim, mablag‘larni qaytarishning iqtisodiy asosi sifatida mablag‘larning uzluksiz doimiy ravishda aylanishi hisoblanadi.

⁴ B.Mamatov, D.Xo‘jamqulov, O.Nurbekov. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Darslik., Toshkent, “Iqtisod-moliya”, 2014

2. Kreditning muddatliligi. Ushbu tamoyil kredit beruvchidan olingan kreditni o‘z vaqtida qaytarib berish muddatini, ya’ni kreditning qanday va qancha muddatga berilganligi bilan xarakterlanadi. Ushbu tamoyil qarzдор uchun qulay bo‘lgan har qanday vaqtda emas, balki kredit bitimida ko‘rsatilgan ma’lum muddatda kreditning qaytarilishi zarurligini bildiradi. Agar kreditor qarzni o‘z vaqtida foizi bilan qaytarib olsa, uni egasiga vaqtida qaytarish yoki yana kreditga berish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

3. Kreditning ta’minlanganligi. Ushbu tamoyil kredit berilishiga asosan qarz oluvchining mulki, moddiy boyliklar zahiralar, ko‘chmas mulk, ishlab chiqarish xarajatlari summasiga mos kelishi bilan xarakterlanadi. Bu o‘z vaqtida kreditning o‘z muddatida qaytarilishini kafolatlaydi.

4. Kreditning to‘lovlilik tamoyili. Ushbu tamoyil aylanma fondlarning doiraviy aylanishini, keqaytirilgan takror ishlab chiqarish jarayonini ta’minlovchi to‘lov resurslari summasini avanslashtirish zaruratidan kelib chiqadi. Ushbu tamoyilga asosan investor korxonalar foydalanilgan qarz mablag‘lari uchun kreditorga foiz shaklida to‘lovlarni o‘tkazadilar.

5. Kreditning maqsadliligi. Ushbu tamoyilning asosiy mohiyati shundaki, qarz oluvchi tomonidan olingan kreditlaraniq bir maqsadni amalga oshirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. Kreditning qanday maqsadga yo‘naltirilganligi, aniq biror ob’ektga maqsadli yo‘naltirilganligi korxona bilan bank o‘rtasida tuziladigan kredit shartnomada ko‘rsatilgan bo‘ladi. Kreditor korxona olgan kreditini faqatgina kredit shartnomasida ko‘rsatilgan ishni bajarishga sarflashi kerak bo‘ladi.

Ushbu tamoyillar asosida kredit berilishi kreditning o‘z vaqtida qaytarilish imkonini beradi. Tijorat banklari tomonidan investitsiya kiritish bugungi kunda asosan bank kredilari shaklida amalga oshirilayapti. Lekin jahon amaliyotida bank investitsiyalari tushunchasi ham keng qo‘llaniladi. Bank investitsiyalari – bu korxonalarga banklar tomonidan investitsiya kiritish bo‘lib hisoblanadi. Bunda bank tomonidan korxonada ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun beriladigan mablag‘ kredit tartibida emas, balki investitsiya tartibida kiritiladi. Va ushbu mablag‘larni kiritish investitsiya kiritish shartlari va tamoyillari asosida amalga oshiriladi.

Xulosa va takliflar. Bu yo‘lda moliya bozorlari, jumladan, fond bozorini rivojlantirish, yangi moliyaviy instrumentlarni joriy etish va obligatsiyalar chiqarish orqali, bank xizmatlari ko‘lamini yanada kengaytirish, ilg‘or axborot texnologiyalari asosida bank tizimini ravnaq toptirishga alohida e’tibor qaratilyapti. Sarmoyadorlar uchun keng va qulay sharoitlar yaratib berilyapti. Bu yo‘ldagi birinchi qadam albatta valyuta bozorini erkinlashtirib borilayotgani hisoblanadi. Aynan mazkur omillar tijorat banklarining investitsiyaviy faoliyati

samaradorligini oshirish, institutsional asoslarini takomillashtirishga turtki bo‘lyapti. Shu bilan birga O‘zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarning kirib kelishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatayotgan omillarga quyidagilarni kiritishimiz mumkin: – arzon va malakali ishchi kuchining mavjudligi; – respublikamizning tabiiy-iqtisodiy resurslarga boy ekanligi; – mamlakatimiz tabiiy-iqlim sharoitlarining yirik miqdorda qishloq xo‘jaligi xom ashyosi ishlab chiqarish imkoniyatiga egaligi; – milliy bozorning istiqbolli ekanligi; – mamlakatda siyosiy va iqtisodiy barqarorlikning mavjudligi; – qulay me‘yoriy-huquqiy bazaning shakllanganligi va h.k.⁵

Ushbu omillar investitsiyalarni jalb etishga ijobiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillar bo‘lib hisoblanadi. Banklarning investitsiyalarni jalb etishdagi faolligini oshirish uchun ham bir qancha qulay imkoniyatlar yaratilgan. Zero, har qanday islohot natijasi xalqimiz uchun farovon va munosib turmush sharoitini yaratishga xizmat qilishi darkor. Davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek, “Odamlarimiz yetarli daromad topishi uchun eng qulay biznes va investitsiya muhitini shakllantirib, yangi-yangi korxonalar va ish joylarini ko‘paytirishimiz zarur. Bu g‘oyat dolzarb ishlarni o‘zimiz qilmasak, hech kim bizga chetdan kelib qilib bermaydi”. Tijorat banklari esa aynan mana shunday muhim jarayonlarning eng faol va uzluksiz ishtirokchisiga aylanishi bugun har qachongidan ham dolzarbdir.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz kerakki, kelgusida ishlab chiqarishni rivojlantirish, yangi texnika va texnologiyalar orqali mahsulot va xizmatlar yaratish tizimini kengaytirish, raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarish ko‘lamini oshirish, chetga tovarlarni eksport qilish imkoniyatini oshirishimiz uchun bank investitsiyalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Va bank investitsiyalarini korxonalarga kiritish orqali korxonada ishlab chiqarish hajmini kengaytirishda bank ham o‘z nazoratiga va mas’ulligiga ega bo‘ladi.

Shunday ekan, mamlakatimizda investitsiya siyosatini amalga oshirishda bank investitsiyalaridan foydalanish va ularni amaliyotga qo‘llashni kiritish masalasini taklif etamiz. Va bu orqali mamlakat iqtisodiyotini yanada rivojlanishiga erishishimiz mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Инвестиционная деятельность: учебное пособие / Н.В. Киселева, Т.В. Боровикова, Г.В. Захарова и др.; под ред. Г.П. Подшиваленко и Н.В. Киселевой. – 2-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2006. –432 с.
2. Oxunov B.A. O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘sishi sharoitida

⁵ Тухлиев Н., Хақбердиев Қ., Эрмamatov Ш., Холматов Н. Ўзбекистон иқтисодиёти асослари. - Т: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2006. - 233-б

maqbul investitsiya muhitini shakllantirish (Farg‘ona vodiysi viloyatlari misolida). Iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. - Toshkent, 2010.

3.O‘zbekiston Milliy Enseklopediyasi.T.:”O‘zME” davlat ilmiy nashriyoti. 2002, 4-tom, 145-B

4.B.Mamatov, D.Xo‘jamqulov, O.Nurbekov. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Darslik., Toshkent, “Iqtisod-moliya”, 2014

5.Tuxliev N., Xaqberdiev Q., Ermamatov Sh., Xolmatov N. O‘zbekiston iqtisodiyoti asoslari. - T: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2006. - 233-b

6. Музаффарова, К. З. (2022). Қашқадарё вилоят иқтисодиётига хорижий инвестициялар жалб этиш омиллари. IN. In *international conferences* (Vol. 1, No. 18, pp. 131-134).

7. Muzaffarova, K., & Abdukarimov, K. (2022). Factors influencing the formation of the investment environment in the regions. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(5), 278-28.

8. Muzaffarova, K. (2021). Қашқадарё вилоятининг инвестицион салоҳияти асосида хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг минтақавий жиҳатлари. *Архив научных исследований*.

9. Salyaevich, J. Q., & Pardaev, O. C. (2021). Digital Transformation: The Role of a Digital Platform based on Business Model. *Middle European Scientific Bulletin*, 10, 280-284.

10. Normamatov, I. B. (2022). Ways to ensure continuation of payments in the interbank payment system. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(6), 1162-1167.

PREVALENCE, EARLY DETECTION AND PREVENTION OF ARRHYTHMIAS

Uktamova Rukhsora Utkirjon kizi

Bukhara State Medical Institute, Named Abu Ali ibn Sino

Republic of Uzbekistan, Bukhara

Abstract: Heart rhythm disturbances are called arrhythmias. In medicine, there are two types of this phenomenon: a separate disease and those that occur in healthy people. In fact, the heart beats more than 100,000 times in 24 hours. The word arrhythmia comes from the Greek word aritmos ("a" - no, "rhythmos" -

rhythm) and is a general term for all heart rhythm disturbances. Previously, when we thought of cardiovascular diseases, we imagined people over 40-50 years old. Today, heart-related diseases are also found among people aged 25-30.

Keywords: arrhythmia, children, electrocardiography, shortness of breath, automatism, sick sinus syndrome, impulse, ablation.

РАСПРОСТРАНЕННОСТЬ, РАННЕЕ ВЫЯВЛЕНИЕ И ПРОФИЛАКТИКА АРИТМИЙ

Уктамова Рухсора Уткиржон қизи

*Бухарский государственный медицинский институт
имени Абу Али ибн Сино, Республика Узбекистан, город Бухара*

Аннотация: Нарушение сердечного ритма называется аритмией. В медицине это явление рассматривается как отдельное заболевание и выделяют виды, встречающиеся у здоровых людей. Фактически, сердце бьется более 100 000 раз за 24 часа. Слово аритмия происходит от греческого слова *arimos* («а» — нет, «ритмос» — ритм) и является общим термином для всех нарушений сердечного ритма. Раньше, когда это называли сердечно-сосудистыми заболеваниями, мы представляли себе людей старше 40-50 лет. Сегодня 25-30-летние люди также страдают сердечно-сосудистыми заболеваниями.

Ключевые слова: аритмия, дети, электрокардиография, одышка, автома-тизм, синдром слабости синусового узла, импульс, абляция.

ARITMIYALAR TARQALGANLIGI, ERTA ANIQLASH VA PROFILAKTIKASI

O'ktamova Ruxsora O'tkirjon qizi

*Abu Ali Ibn Sino nomidagi Buxoro Davlat Tibbiyot Instituti oilaviy tibbiyotda
ichki kasalliklar kafedrasi asisstenti*

Annotatsiya: Yurak urish maromining buzilishi – aritmiya nomi bilan yuritiladi. Tibbiyotda mazkur hodisaning alohida kasallik sifatidagi ko`rinishi hamda sog`lom insonlarda uchraydigan turlari mavjud. Aslini olganda, yurak 24 soat davomida 100 000 martadan ko`proq qisqaradi. Aritmiya so`zi yunoncha *arimos* («а» - yo`q, «ritmos» – marom) so`zidan olingan bo`lib, barcha yurak maromi buzilishlari uchun umumiy atama hisoblanadi. Ilgari yurak qon-tomir

xastaliklari deyilganida 40-50 yoshdan oshgan insonlarni tasavvur qilganmiz. Bugunga kelib esa 25-30 yoshlilar orasida ham yurak bilan bog`liq kasalliklar uchrab turibdi

Kalit so`zlar: aritmiya, bolalar, elektrokardiografiya, nafas qisilishi, avtomatizm, sinus tuguni holsizligi sindromi, impuls, ablyasiya.

Jahon sog`liqni saqlash tashkiloti (WHO) ko`rsatkichlariga qaraganda aritmiyalar yurak kasalliklarining ichida o`z xarakteristikasi bilan ajralib turadigan va yuqori ko`rsatkichlarni egallaydigan kasallikdir. Dunyo bo`yicha har yili 17 000 000 odam yurak xastaliklari bo`yicha vafot etadi. Shundan xu-losa qilish mumkinki bu kasallik o`limlar statistikasi bo`yicha ham yuqori ko`r-satkichni egallaydi. O`zbekiston respublikasi Sog`liqni saqlash vazirligi tomo-nidan berilgan ma`lumotlarga ko`ra ham aritmiyalar boshqa kasalliklarga qara-ganda yuqori o`rinni egallaydi.

Yurak inson organizmidagi eng muhim a`zo desak mubolag`a bo`lmaydi. Yurak faoliyatining buzilishi, yurak mushaklarining asosiy xususiyatlari qo`zg`alish, o`tkazish va avtomatizmi buzilishi natijasidagi, yurak urushi tezligi va takror-lanib turishini buzulishi bilan namoyon bo`ladi. Yurak mushaklarining bunday xususiyatlarining buzulishiga turli travmlar, bosh miya o`smalar va boshqa ka-salliklari natijasida markaziy asab tizimining o`zgarishlaridagi, shuningdek yurakning reflektor boshqarilishining buzulishidagi, patogen omillarning mio-kardni shikastlashiga sababchi bo`lishi mumkin. Odatda buzulishning turli me-xanizmlari bir-biriga qo`shilib ketadi. Masalan, qon tarkibini o`zgarishi vaqtida kardiomyositlarning bevosita shikastlanishi va oiliy asab ta`sirining buzulishi va qon tomirlari organlarning xemoretseptorlari tomonidan patologik reflekslarning tashkil topishi kuzatiladi, yurak ishining funksional buzulishlari, yurak avtoma-tizmi, qo`zg`aluvchanligi va o`tkazuvchanligini izdan chiqishi bilan namoyon bo`ladi. {1}

Ritm buzilishlarining elektrofiziologik parametrlariga asoslangan tasnif eng to`liq hisoblanadi, unga ko`ra aritmiyalar ajratiladi:

1.Elektr impulsi shakllanishining buzilishi natijasida kelib chiqadi. Ushbu aritmiyalar guruhiga nomotopik va geterotopik (ektopik) ritm buzilishi kiradi. Nomotopik aritmiyalar sinus tuguni avtomatizmining buzilishidan kelib chiqadi va ularga sinusli taxikardiya, bradikardiya va aritmiya kiradi.Ushbu guruhda sinus tugun holsizligi sindromi (STHS) alohida ajratiladi.Geterotopik aritmiyalar, sinus tugunidan tashqarida joylashgan, miokard qo`zg`alishining passiv va faol ektopik komplekslarining shakllanishi bilan tavsiflanadi.Passiv geterotopik aritmiyalar tashqi impuls paydo bo`lishi va asosiy impulsning o`tkazuvchanligi pasayishi yoki buzilishidan kelib chiqadi. Passiv ektopik komplekslar va ritm-

larga bo'lmacha, qorincha, atrioventrikulyar tugun o'tkazuvchanligi buzilishi, supraventrikulyar ritm boshqaruvchisi migratsiyasi va qorinchadalar navbatdan tashqari qisqarishi kiradi. Faol geterotopiyalarda paydo bo'ladigan ektopek impuls asosiy ritm boshqaruvchisida hosil bo'lgan impulsdan oldin miokardni qo'zg'atadi va ektopek qisqarishlar yurakning sinus ritmini «to'xtatadi». Faol komplekslar va ritmlarga quyidagilar kiradi: extrasistoliya (atrioventrikulyar birikmadan kelib chiqadigan, bo'lmacha, qorincha), paroksizmal va paroksizmal bo'lmagan taxikardiya (atrioventrikulyar birikmadan kelib chiqqan, bo'lmacha va qorincha shakllari), qorinchalar xilpirashi va qorinchalar qaltirashi (qorincha fibrilatsiyasi).

2. Intrakardial o'tkazuvchanlikning buzilishidan kelib chiqadigan aritmiyalar. Ushbu aritmiyalar guruhi impulsning o'tkazuvchi tizim bo'ylab tarqalishini pasayishi yoki to'xtashi natijasida yuzaga keladi. O'tkazuvchi tizim buzilishlariga quyidagilar kiradi: sinoatrial, bo'lmacha ichi, atrioventrikulyar (I, II va III daraja) blokada, qorinchalar erta qo'zg'alishi sindromlari, qorincha ichi Gis tutami oyoqchalari blokadasini (bir, ikki va uch shoxli).

3. Kombinatsiyalashgan aritmiyalar. O'tkazuvchanlik va ritm buzilishlarini birlashtirgan aritmiyalarga chiqish blokadalari, parasistoliya, atrioventrikulyar dissotsiyanish bilan bog'liq ektopek ritmlar kiradi. So'nggi o'n yillikda ma'lum bo'ldiki, klinik jihatdan aritmiyalar bolalik davridagi yurak-qon tomir patologiyalari tarkibida birinchi o'rinlardan birini egallaydi. Aritmiyalar qon aylanishi-ning buzilishi, kardiogen shok va to'satdan o'limga olib kelishi mumkin bo'lgan hayot uchun xavfli (klinik ahamiyatga ega) hisoblanadi. Bundan tashqari, yurak ritmining buzilishi ko'pincha og'ir holatlar va alomatlar bilan birga keladi ko'k-rak og'rig'i, nafas qisilishi, holsizlik, bosh aylanishi, hushdan ketish, shoshilinch yordamni talab qiladi.

Hayot uchun xavfli bo'lgan barcha yurak aritmiyalarini bradiarritmiya va taxiaritmiyalarga bo'lish mumkin. Bolalik davrida ro'y beradigan va o'limga olib keladigan bradiarritmiyalarning eng keng tarqalgan shakllari sinus tuguni holsizligi sindromi (STHS), sinus tuguni to'xtashi, idioventrikulyar ritm, turli darajadagi atrioventrikulyar blokada (AV blokadasini). O'smirlik davrida hayot uchun xavfli aritmiyalar orasida STHS tez-tez tashxis qilinadi, bu eng polimorfik, og'ir va tashxis qo'yish va davolash qiyin bo'lgan yurak aritmiyalaridan biri bo'lib, hushdan ketish va to'satdan yurak o'limi xavfi bilan bog'liq. Ushbu klinik va elektrokardiografik hodisa sinoatriyal tugunning tizimli shikastlanishini va yurak stimulyatori funksiyasini bajara olmasligini aks ettiradi. STHSning sabablari tug'ma va irsiy o'tkazuvchanlik tizimining anomaliyalari va yurak nuq-sonlari, og'ir vegetativ disfunktsiya fonida vagus impulslarning kuchayishi, kardiomyopatiya, operatsiyadan keyingi asoratlar, yurakning yallig'lanish

kasalliklari, sinoatriyal tugunning toksik shikastlanishi, neyropsik va jismoniy stress, charchash; ba'zi hollarda sababni aniqlash mumkin emas.{2}

Yurakdagi o'zgarishlar hamisha ham og'riq bilan ifodalanmaydi. Holsizlik, yuqoriga ko'tarilganda xansirash, qon bosimining ortishi yoki kamayishida yuz beradigan o'zgarishlarda hamda yurak urishiga ahamiyat bering. Mazkur jara-yonlar tashxis qo'yishda asqotishi mumkin. Agar yurak urishi izidan chiqayot-ganini sezsangiz albatta mutaxassisga uchrashing. Bilib–bilmay tinchlantiruvchi vositalar yoki biror bir dori preparatini qabul qilish mumkin emas. Yurak arit-miyasiga tashxis qo'yishda EKG tahlili, murakkab aritmiyalarda esa 24 soat da-vomida yurak faoliyatini yozib boruvchi Xolter bo'yicha EKG tekshiruvlari o't-kaziladi. Hayot uchun xavfli aritmiyalari ikki usulda davolanadi. Birinchi turi konservativ muolaja bo'lib, har bir bemor uchun antiaritmik preparatlar buyu-riladi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, har bir aritmiya turi uchun o'z preparati mavjud. Dori vositalarini muntazam qabul qilishdan xoli bo'lishning chorasi esa jarrohlik amaliyotidir. Qo'shimcha yo'l bilan chaqiriladigan bo'lmachalar arit-miyasi va xilpirovchi aritmiyada kateterli radiochastotali ablyasiya (distruksiya) usuli qo'llaniladi. Bunda oyoqdan o'tadigan katta vena qon tomiri orqali kateter naychasi yurak ichiga kirib boradi. Bemor mahalliy xushsizlantirish usuli yor-damida uxlatiladi. Amaliyot yurakni ochmagan holda, monitorda muolaja qilina-yotgan a'zoni kuzatish orqali bajariladi. Kateter uchida bir vaqtning o'zida ham issiqlik ham radio chastota bo'lib, qo'shimcha yo'ldagi o'tkazuvchanlik funk-siyasi saqlangan hujayralar distruksiya qilinadi. Xilpirovchi aritmiyadagi jarrohlik amaliyoti ham kateter yordamida bajarilib, faqat murakkabroq usulda yondashi-lishi bilan farq qiladi. Aritmiya o'z vaqtida davolanmasa, kattalarda qon aylani-shi yetishmovchiligi hisobidan kelib chiqqan infarkt yoki insult, yoshlarda esa kutilmaganda xushidan ketish kabi asoratlarga olib kelishi mumkin.{3}

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Shermatov U. R. -Aritmiyalari-Academic research in modern science
- 2.Ю.А. Шастун, Н.В. Горелик, Г.С. Першина - Жизнеугрожающие аритмии у детей и подростков - Оригинальные исследования
- 3.Karimboyeva A - Aritmiyalardagi ekg o'zgarishlar - Proceedings of International Educators Conference
4. O'ktamova R. BUXORO VILOYAT AHOLISI ORASIDA YURAK QON TOMIR KASALLIKLARI TARQALGANLIGI //Journal of Healthcare and Life-Science Research. – 2024. – T. 3. – №. 10. – C. 178-180.

BODY WEIGHT AN OBESITY PREVENTION IN DIFFERENT CATEGORIES OF HYPERGLYCEMIA

Nurilloeva Shakhodat Nurillo kizi

Sh.N.Nurilloeva <https://orcid.org/0009-0002-1220-1187>

*Bukhara State Medical Institute: Bukhara, Bukhara, UZ, assistant of department internal medicine in family medicine
Bukhara State Medical Institute, Bukhara Uzbekistan*

Key words: obesity, metabolic syndrome, obesity prevention

Таянч сўзлар: Семизлик, метаболик синдром, семизлик профилактикаси

Ключевые слова: ожирение, метаболический синдром, профилактика ожирения.

Solutions to the problems of improving the population's health do not lose their relevance. The emphasis made on the prevention and treatment of obesity, cardiovascular diseases, on the reduction of cardiac mortality contributed to the development of differentiated preventive measures. The concept of "Metabolic Syndrome" has combined into a single complex interdependent metabolic disorders that form the basis of the pathogenesis of various diseases (atherosclerosis, hypertension, ischemic heart disease, obesity, type 2 diabetes mellitus, etc.). The possibilities of preventing and treating each of the diseases that make up the metabolic syndrome are determined by the success of the prevention and treatment of the metabolic syndrome itself.

ГИПЕРГЛИКЕМИЯНИНГ ТУРЛИ ДАРАЖАЛАРИДА СЕМИЗЛИК ПРОФИЛАКТИКАСИ ВА ТАНА ВАЗНИНИНГ ҲОЛАТИ

Нуриллоева Шаҳодат Нурилло қизи

Ш.Н.Нуриллоева., <https://orcid.org/0009-0002-1220-1187>

Бухоро давлат тиббиёт институти, Бухоро, Ўзбекистон

Аҳоли саломатлигини яхшилаш ва муаммоларини ҳал этиш ҳозирга кунда ўз долзарблигини сақлаб келмоқда. Семизлик, юрак қон-томир касалликларини олдини олиш ва даволашга оид дифференциалланган профилактик чораларини ишлаб чиқиш амалга оширилмоқда. Метаболик синдром концепсияси турли хил касалликлар (атеросклероз, гипертония, юрак ишемик касаллиги, семириш, диабетнинг иккинчи тури ва бошқалар) Патогенезининг асосини ташкил этадиган ягона мураккаб ўзаро боғлиқ метаболик касалликларга бирлашди. Метаболик синдромни ташкил этувчи

касалликларнинг ҳар бирини олдини олиш ва даволаш имкониятлари метаболик синдромнинг олдини олиш ва даволашнинг муваффақиятли асоси ҳисобланади.

СОСТОЯНИЕ МАССЫ ТЕЛА И ПРОФИЛАКТИКА ОЖИРЕНИЯ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ КАТЕГОРИЯХ ГИПЕРГЛИКЕМИИ

Нуриллоева Шаходат Нурилло кизи

Ш.Н.Нуриллоева <https://orcid.org/0009-0002-1220-1187>

Бухарский государственный медицинский институт, Бухара, Узбекистан

Решения задач оздоровления населения не теряют своей актуальности. Сделанные акценты на предупреждение и лечение ожирения, сердечно-сосудистых заболеваний, на снижение сердечной смертности способствовали разработке дифференцированных профилактических мероприятий. Концепция «Метаболический синдром» объединила в единый комплекс взаимозависимые нарушения метаболизма, составляющие основу патогенеза разных заболеваний (атеросклероз, АГ, ИБС, ожирение, сахарный диабет 2 типа и др.). Возможности предупреждения и лечения каждого из заболеваний, составляющих метаболический синдром, определяются успешностью предупреждения и лечения самого метаболического синдрома.

Obesity remains one of the most common diseases in the population of both economically developed and developing countries. Up to 15-32% of the inhabitants of these states are overweight. Despite the use of new approaches in prevention and treatment, the number of obese people is not only not decreasing, but, on the contrary, is progressively increasing, especially among women. The leaders in this regard are the United Arab Republic, Germany, and the USA. Until now, the real results of the ongoing treatment of obesity remain unsatisfactory. WHO considers Obesity as a non-communicable epidemic affecting millions of people on all continents [3, 2, 11, 20, 21]. Obesity the importance of the problem is determined by the threat of disability among patients of a relatively young age and a decrease in life expectancy. The occurrence of such diseases as atherosclerosis, type 2 diabetes mellitus (DM-2), osteoarthritis, gout, cholelithiasis, reproductive dysfunction, varicose veins of the lower extremities, hemorrhoids is associated with obesity. The likelihood of occurrence of both cardiovascular and other diseases increases with increasing body weight and age [1, 2, 3, 6]. Obesity is understood as a heterogeneous disease in which excess fat

deposition in the body can be either an independent polyetiological disease or a symptom of various other pathological conditions. Among the factors contributing to the occurrence of dermatitis, a special role is assigned to a hereditary predisposition. In families where both parents are obese, children are most likely to be obese (up to 82%). In the presence of obesity only in the father or only in the mother, the probability of obesity decreases (up to 39% and 52%, respectively). At the same time, unfavorable environmental factors (unhealthy lifestyle) also play a role in the realization of genetic predisposition [24]. In addition to genetic factors, other independent risk factors should be identified that determine the development of obesity: demographic (age, gender, ethnicity), socio-economic (education, profession), mental and behavioral (dietary habits, physical activity, alcohol, smoking, stress). It can be considered that obesity is the result of a long-term imbalance in the energy balance, when excess energy intake from food (overeating, excessive consumption of fatty foods) exceeds energy expenditure (low physical activity), usually in persons with a hereditary predisposition. This simplified scheme assumes the participation in this process of a number of still insufficiently studied intermediate mechanisms (for example, the influence of intestinal microflora, etc.) [9, 10, 11, 25]. In the pathogenesis of obesity, a special place is occupied by the adipose tissue itself, which not only plays the role of an energy reserve, but also has endo-, auto- and paracrine functions. Adipose tissue produces biologically active substances that have a variety of effects on the activity of metabolic processes in tissues and various systems, either directly or indirectly through the neuro-endocrine system, interacting with pituitary hormones, catecholamines, and insulin. These active producers of adipose tissue include: leptin, interleukin-1.6 (IL-1.6), tumor necrosis factor- α (TNF), tissue plasminogen activator-1 inhibitor (ITAP-1), angiotensinogen, which stimulates protein acetylation, regulators of lipoprotein metabolism - lipoprotein lipase (LPL), hormone-sensitive lipase (HPL), cholesterol ester transfer protein. In turn, the function of adipose tissue is influenced by catecholamines, corticosteroids, insulin. Adipose tissue is directly related to the regulation of systemic inflammation by the release of proinflammatory cytokines (IL-1.6, TNF) [8, 9, 12, 24]. In the regulation of energy metabolism, the system of the central nervous system, hypothalamus-adipose tissue, is of great importance. Leptin is an active factor in this system. It is assumed that the regulation of leptin activity ensures the conservation of energy reserves and, in conditions of prolonged excess food intake, contributes to an increase in the mass of adipose tissue. obesity is characterized by increased production of leptin [1, 3, 8, 9, 12]. It was found that the risk of developing diseases associated with obesity depends not only on the degree of excess body

weight, the age of the patient, the duration of the disease, but also on the nature of the distribution of fat. It turned out that complications are much more often detected in patients with predominant accumulation of fat in the abdominal cavity (abdominal, or visceral, or android, or upper obesity, or obesity of the "apple" type) than in patients with predominant fat deposition in the subcutaneous tissue on the buttocks and hips and in patients with general (mixed) obesity [2, 3].

The use of computed tomography or magnetic resonance imaging, which more accurately reflects the topography of fat distribution, made it possible to find that with AO, a large accumulation of visceral adipose tissue can be both with overweight (with obesity) and with normal body weight (without signs of general obesity). It has been shown that all AO variants have the highest risk of complications in comparison with gluteofemoral obesity. AO is accompanied by insulin resistance and hyperinsulinemia, which, in turn, are predictors of DM-2. Moreover, it was found that excessive accumulation of visceral adipose tissue is combined with an atherogenic lipoprotein profile of blood plasma - hypertriglyceridemia, an increase in the level of low-density lipoprotein cholesterol, and a decrease in high-density lipoprotein cholesterol (HDL C). At the same time, hypercoagulable tendencies in the blood coagulation system are also revealed, creating preconditions for thrombus formation, combined with subclinical chronic inflammation [7, 11, 17, 23]. The biological mechanisms of the formation of various types of fat distribution are not fully understood. The development of AO is associated with a change in the metabolism of glucocorticosteroids in adipose tissue. Under conditions of IR and GI, the conversion of cortisone into cortisol increases, the activity of which is stimulated by insulin. The hormone has a local effect on adipose tissue, activating the differentiation of stromal cells into adipocytes, intracellular accumulation of lipids, as well as redistribution of adipose tissue with predominant accumulation in the omentum and mesentery, which have a high level of blood supply. There is also a connection between the distribution of fat and testosterone content, in particular, for patients with AO, an increase in the content of free testosterone and a decrease in the content of globulin binding the sex hormone are characteristic [18, 24, 25]. Interest in the study of the pathogenetic significance of AO has become noticeably heightened in connection with the development of the concept of metabolic "syndrome X" (MS), proposed by Reaven G. MS combined a complex of interdependent disorders of carbohydrate and fat metabolism, as well as mechanisms of blood pressure regulation, endothelial function. AO is one of the main components of MS along with IR, GI, impaired glucose tolerance (IGT), arterial hypertension (AH), atherogenic dyslipidemia. The clinical significance of MS is determined by a combination of risk factors that create preconditions for

the aggressive development of atherosclerosis, its complications, diabetes mellitus-2 and a number of other pathological processes dependent on dysmetabolism. The essence of AO should now be considered within the framework of the MS. Both genetic and external factors, including the peculiarities of the patients' lifestyle, play a role in the development of MS, as well as AO [1, 3, 4, 21, 24, 25]. If we consider obesity as a possible component of MS, then the general principles of its differentiation should be taken into account. There are different options for classifying obesity. They reflect the increase in body weight, the type of obesity (primary, secondary), the severity of obesity (three or four degrees), the stage of obesity (stable, progressive). To determine the degree of excess body weight, there are various methods for calculating the "theoretical" or "ideal" body weight. In recent studies, classifications of obesity by etiology, by the type of adipose tissue deposition, and by body mass index are more often used [6, 8].

Classification of obesity according to the etiological principle:

- ✓ alimentary-constitutional (i.e. obesity - as an independent disease);
- ✓ symptomatic (- endocrine, - hypothalamic, - iatrogenic); by type of adipose tissue deposition:
 - ✓ abdominal, - gluteal-femoral, - general (mixed);
 - ✓ body mass index: Quetelet's body mass index (BMI) (the ratio of body mass in kg to the square of height in meters) - objectifies the degree of accumulation of adipose tissue. As a criterion for "ideal" body weight, BMI indicators were taken from 18.5 to 24.9, overweight - from 25.0 to 29.9, obesity - from 30.0 and above. The higher the index, the higher the risk of concomitant diseases. Another criterion for high risk is abdominal obesity (AO). To determine AO in everyday medical practice, two indicators are used: a) the ratio of the waist circumference at the level of the navel to the circumference of the thighs at the level of the gluteal fold in (with AO OT / OB > 0.9 in men and > 0.85 in women) or waist circumference in cm (with AO OT > 102 cm in men and > 88 cm in women). A more accurate method for assessing AO (topography of adipose tissue distribution) can be considered computed and magnetic resonance imaging [17]. Clinically, the differentiation of abdominal and general obesity seems to be the first step in the diagnosis of MS.

Abdominal obesity and disorders of carbohydrate and lipid metabolism. In a complex complex of metabolic disorders in MS, IR should be attributed to the most significant signs of violation

1. Type of impairment of fat deposition BMI, kg / (m)² 2 Risk of concomitant diseases Deficiency of body weight 140/90 mm Hg. Art.

2) general obesity with a BMI > 30 kg / (m)² or a sign of AO - the ratio of the waist / hip circumference > 0.9 for men and > 0.85 for women.

3) dyslipidemia - an increase in the level of TG in plasma > 1.7 mmol / L and / or low HDL C < 0.9 mmol / L for men and < 1.0 mmol / L for women.

4) microalbuminuria > 20 µg / min

5) impaired carbohydrate metabolism in the form of impaired glucose tolerance (IGT) or SD-2 [1, 22].

The second principle of diagnostics was developed by experts of the US educational program on cholesterol in the third report in 2001. There is no need to determine IR to detect MS. The presence of three of the five components listed below makes it possible to diagnose MS:

1) waist circumference (WC) as a marker of abdominal obesity > 102 cm in men and > 88 cm in women

2) AH > 130/85 mm Hg. Art

3) a decrease in HDL C levels below 1.04 mmol / l for men and below 1.23 mmol / l for women

4) an increase in the level of triglycerides > 1.69 mmol / l

5) fasting hyperglycemia > 6.1 mmol / L [1, 22].

Initial medical examination in a polyclinic or in a hospital: complaints, lifestyle, diet, hereditary burden, concomitant diseases (accounting for endocrine diseases, SD-2), physical examination, determination of blood pressure, heart rate, OT. Signs of AO (WC > 88 cm in women and > 102 cm in men) in combination with hypertension (> 130/85 mm Hg) are a sufficient reason for a preliminary diagnostic version of MS, especially if the patient has any manifestations of atherosclerosis. It should be borne in mind that general obesity can exist for a long time only as a risk factor for MS. Stage II. Additional examination to clarify the type of obesity or MS: blood plasma lipids (OH, X LDL, X HDL, TG), fasting glucose and 2 hours after loading 75 g of glucose, BMI, ECG, EchoCG. Diagnostic criteria for impaired glucose tolerance are glucose levels < 7.0 mmol / L in venous blood plasma and < 6.1 mmol / L in capillary blood on an empty stomach and > 7.8 - < 6.1 mmol / L in venous blood plasma and < 5.6 mmol / L in capillary blood; 2 hours after a load of 30 kg / (m)², moderate dyslipidemia, the presence of AO, NTG or CD-2, ischemic heart disease, myocardial infarction, stroke. Variants of clinical manifestations of MS. Despite the clinical diversity inherent in MS, a number of researchers identify its most common variants [1, 21]. The evaluation criteria and the number of such options are not the same for different authors. At the same time, it is worthwhile to distinguish three clinical variants of MS based on the absence or presence of dyslipidemia and impaired glucose tolerance (or type 2 diabetes mellitus) [21].

1. Combination of AO with hypertension and dyslipidemia.
2. Combination of AO with AH, dyslipidemia and with NTG (or CD-2).
3. Combination of AO with AG and with NTG (or SD-2).

It should be emphasized that AO and AH in MS are the most common combination. The peculiarities of biochemical changes must be taken into account both in the diagnosis and in the determination of the treatment program. Treatment of MS The main goal of treatment of MS should be considered to reduce the total risk of cardiovascular diseases by correcting its components - a decrease in AO, AH, IR, GI, indicators of impaired fat and carbohydrate metabolism. Since the excessive accumulation of adipose tissue is one of the main pathogenetic factors in the formation of IR and GI, the leading place in the complex treatment of MS should be taken by measures aimed at reducing body weight and abdominal obesity, at correcting nutrition and increasing physical activity. This lifestyle modification is considered the first, the main line of treatment for both MS and general obesity without signs of MS [6, 8, 10, 21, 25,].

Correction of overweight and obesity. The program for reducing body weight and AO includes two sets of measures. 1. Non-drug measures: - patient education, psychological preparation, keeping a food diary, - diet, - changing eating habits, giving up bad habits, - physical training. 2. Medical treatment. Non-drug measures can be combined with drug treatment at any stage of the disease.

When determining a rational low-calorie diet, one must proceed from the following provisions: 1). The diet is made taking into account the age, body weight, gender, level of physical activity, dietary habits of the patient; 2). Limiting the consumption of refined, quickly digestible carbohydrates (sugar, honey, candy, cake). Complex carbohydrates (vegetables, fruits) should make up at least 50% of the diet; 3). Limiting fat intake to 25-30% of the daily calorie intake; four). Introduction to the daily diet of at least 25 g of fiber (wholemeal bread, beans, oats). Fiber promotes the excretion of neutral sterols in the feces and a decrease in plasma cholesterol levels; five). Limiting the daily intake of table salt to 4-5 g. Long-term salt restriction helps to reduce blood pressure in hypertension and regression of LV hypertrophy. It should be borne in mind that with severe hypertension and hyper-TG, alcohol consumption worsens the course of MS. In other cases, it is allowed to take 20-40 g of pure alcohol per day (approximately 50 g of vodka or 150 g of dry wine). Small doses of alcohol increase the level of antiatherogenic HDL C [1, 21].

Correction of carbohydrate metabolism disorders.

To correct IR, metformin (from the biguanide group) is usually used, which has a positive effect on tissue IR by increasing glucose uptake by skeletal

muscles. It has the ability to: a) reduce the rate of absorption of carbohydrates in the small intestine, b) reduce appetite, c) improve intracellular glucose transport.

Metformin is used in patients with MS both without diabetes mellitus-2, and in the detection of DM-2 [12]. In recent years, along with metformin, acarbose has been used, which has shown good efficacy and safety in patients with impaired glucose tolerance [12, 14]. New drugs that improve the sensitivity of cells to insulin include the group of PPAR- γ receptor agonists. Along with a decrease in IR, these drugs contribute to the normalization of blood pressure, have endothelium-protective, anti-inflammatory and antithrombotic effects. The next generation of the drug, an agonist of PPAR- α receptors, activates fatty acid oxidation and helps to reduce hypertriglyceridemia [19]. Clinical trials of these drugs have not yet been completed.

Conclusion. Solutions to the problems of improving the health of the population do not lose their relevance. The emphasis made on the prevention and treatment of obesity, cardiovascular diseases, on the reduction of cardiac mortality contributed to the development of differentiated preventive measures. The related research has noticeably changed the pre-existing ideas about the essence of the diseases mentioned. The concept of "Metabolic Syndrome" has combined into a single complex interdependent metabolic disorders that form the basis of the pathogenesis of various diseases (atherosclerosis, hypertension, ischemic heart disease, obesity, type 2 diabetes mellitus, etc.). It became obvious that the possibilities of preventing and treating each of the diseases that make up the metabolic syndrome are determined by the success of the prevention and treatment of the metabolic syndrome itself. There are a number of problems on the way to improving the prevention and treatment of metabolic syndrome. The first of them is the complexity of its diagnosis in the working conditions of a practical doctor. In recent years, there has been a need for targeted examination of a large number of patients. In these conditions, it becomes especially important to define an accessible diagnostic program (with criteria that are feasible in the primary health care setting), which would allow not only to isolate patients with metabolic syndrome, but also to carry out long-term controlled treatment and prevention. To a certain extent, these requirements are met by the recommendations of experts from the US Cholesterol Education Program (ATP III, 2001). The accumulated experience suggests that the ATP III recommendations make it possible to detect metabolic syndrome by doctors of different specialties without using special complex laboratory tests. Providing early diagnosis and especially subsequent long-term controlled treatment opens up new prospects for health-improving activities and large-scale epidemiological studies.

LITERATURE

1. Juraeva Kh.I. Badridinova B.K., Kadirov B.S., Majidova M.A., Yakhyaeva Kh.Sh., Negmatullaeva M.A., Amonov M.K. Frequency of meeting the main components of the metabolic syndrome during disturbance of different phases of glycemic curve. // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. -Vol 9. -№ 1. – 2019. – P. 20-22.
2. MansurovaM.Kh., NurilloevaSh.N. Ecological-hygienic condition and assessment of the working conditions of workers of poultry farms. // Problems of social hygiene public health and history of medicine.www.medlit.ru. - 2019. - № 29(6) (November-December). - P. 350–354
3. NurilloevaSh.N., JuraevaKh.I. Adequacy pharmacotherapy of metabolic syndrome.// World journal of pharmaceutical research. August-Sept. - 2020.Volume 9. Issue 12.– P. 48-53.
4. Rajabova G.X., Soliyev A.U., Jumayev K.Sh. Clinical features and forecast of ischemic heart disease in patients with metabolic syndrome. // AJMR. impact factor: 6.053. -2019. – Volume 8. Iss 9. – P. 6-17
5. Александров О.В., Алехина Р.М., Григорьев С.П., Ежова И.С., Золкина И.В. Метаболический синдром// Росс. мед. журнал, 2006, № 6, с.50-55.
6. Бадритдинова М.Н. The prevalence of abdominal obesity among the prevalence of abdominal obesity among the population as the main criterion of the metabolic population as the main criterion of the metabolic syndrome.// This article is available in Central Asian Journal of Pediatrics, «Scopus»,Published by 2030 Uzbekistan Research Online. – 2019.-№ 2(2). – P. 116-119.
7. Бадритдинова М.Н., Бадридинова Б.К. Анализ состояния лечения метаболического синдрома на уровне первичного звена здравоохранения.// Электронный журнал Биология и интегративная медицина. – 2019. - № 3. – С. 18 - 29.
8. Бадритдинова М.Н., Жураева Х.И., Аслонова Ш.Ж.,РажабоваГ.Х. Распространенность абдоминального ожирения среди населения как основной критерий метаболического синдрома. // Новый день в медицине. - 2015. - № 4. - С. 56 - 59.
9. Бадритдинова М.Н., Кадиров Б.С. Особенности клинического течения острого инфаркта миокарда у больных с метаболическим синдромом.// Проблемы биологии и медицины. - 2019. - № 1.1(108). – С. 149 - 150.
10. Бадритдинова М.Н., Кадиров Б.С. Частота встречаемости факторов риска нарушений углеводного обмена у больных с гипертонической болезнью.// Проблемы биологии и медицины. – 2018. - № 2.1(101). – С. 127.

11. Бадритдинова М.Н., Кадиров Б.С., Язмуродов Ф.А. Оценка женщинами состояния своего здоровья в отношении избыточной массы тела и ожирения.// Сборник научных статей 65 годичной Международной научно - практической конференции Таджикского государственного медицинского Университета имени Абу Али ибни Сино. - 2017. Том - 2. – С. 42 - 43.

12. Бадритдинова М.Н., Рауфов А.А., Язмуродов Ф.А. Связь болевого приступа у больных ишемической болезнью сердца при наличии отдельных компонентов метаболического синдрома // Биология и интегративная медицина, электронный научный журнал. – 2017. - № 6. – С. 23 - 37.

13. Бадритдинова М.Н., Ражабова Г.Х. Распространённость различных форм ишемической болезни сердца среди лиц с отдельными компонентами метаболического синдрома. // Состояние здоровья: Медицинские, социальные и психолого-педагогические аспекты VII международная научно-практическая интернет-конференция. - 2016. - С. 87-93.

14. Братусь В.В., Шумаков В.А., Талаева Т.В. Метаболический синдром: природа и механизмы развития// Журн. АМН України, 2004, т.10, № 4, с. 646-670

15. Бутрова С.А. Ожирение. Современная тактика ведения больных// Леч. врач, 2000, № 5-6, с.30-33. 9. Вейн А.М., Вознесенская Т.Г. Ожирение// Междунар. мед. журнал, 2000, № 1, с.90-93

16. Жураева Х.И., Бадритдинова М.Н. Частота и выявляемость некоторых компонентов метаболического синдрома в различных гендерных группах. //Новый день в медицине. – 2018. - № 4(24). – С. 25 - 29.

17. Жураева Х.И., Каюмов Л.Х., Убайдова Д.С., Джабборов Ж.Ж. Взаимосвязь инфаркта миокарда с метаболическим синдромом. // Электронный научный журнал Биология и интегративная медицина. – 2019. - №4 (32). - С. 66 - 77.

18. Калиниченко С. Роль андрогенов в лечении ожирения и метаболического синдрома у мужчин// Врач, 2006, № 11, с.15-18.

19. Мамедов Н.М. Алгоритмы диагностики и лечения метаболического синдрома в клиничко- амбулаторных условиях// Кардиология, 2005, № 5, с. 92-100.

20. Мамедов Н.М. Обсуждение основных тезисов II Международной Нью-Йорской конференции «Метаболический синдром и дислипидемия»// Росс. кардиол. журнал, 2005, № 5 (55), с.95-101.

21. Орзиев З.М., Нуриллоева Ш.Н. Компетентность количественных показателей ведущих клинических признаков холестаза в дифференциации его градаций.//Терапевтический вестник Узбекистана. – 2017. - №1. –С.61-65.

22. Ражабова Г.Х., Джумаев К.Ш. Metabolic syndrome: current issues, the characteristics of manifestations in different ethnic group. // Physician's bulletin. – 2020. - № 2 (94). – С. 158-162.

23. Ражабова Г.Х., Джумаев К.Ш., Мамасолиев Н.С. Метаболик синдромнинг долзарб муаммолари, турли хил этник гуруҳларда метаболик синдромнинг ўзига хос хусусиятлари. // Биология ва тиббиёт муаммолари Халқаро илмий журнал. - 2019. - № 4.2. – С. 115.

24. Jurayeva X.I., Nurilloeva Sh.N. Adequacy pharmacotherapy of metabolic syndrome // World journal of pharmaceutical Research ISSN: 2277-7105.Vol 9, Issue 12, 10 August 2020 Impact Factor: SJIF 2020 = 8.084, page no 48-53.

25. Nurilloeva Sh.N. Diagnosis of tubuloglomerular feedback in patients with metabolic syndrome // World medicine Journal no 1(1) 2021. ISSN 2719-7107, page no 651-655.

26. Нуриллоева Ш.Н. Гипергликемиянинг турли тоифаларида семизликнинг тарқалиши // Тиббиётда янги кун, №3(41)2022, 172-175 бетлар. (14.00.00; №22).

27. Nurilloeva Sh.N. Prevention of obesity and overweight in patients with various degrees of hyperglycemia // Innovative development in the global science, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7357583>.2022 Boston, USA, page no 74-81.

28. Mavlonov N. Kh., Tursunova D. E., Nurilloeva Sh.N., Naimov D.K. Risk Factors and Main Aspects of Lipid Metabolism Disturbances // Journal of Advanced Zoology **<https://doi.org/10.17762/jaz.v44iS6.2107>** ISSN:0253-7214. Volume 44. Issue S-6 Year 2023. Page 342:346.

29. Badritdinova M.N., Nurilloeva Sh.N., Naimov D.K., Yazmuradov F.A., Atoeva M.N. Awareness of patients with metabolic syndrome about the role of the main components of this syndrome, their application to doctors and following recommendations // BIO Web of Conferences 121, 04012 (2024) **<https://doi.org/10.1051/bioconf/202412104012>**. eISSN: 2117-4458, GLSBIA 2024.

HIPERTANSIYON HASTALIK TEHLIKE FAKTÖRLER VE TEŞHIS

Ahmedov Hayat Erkinoviç

Buhara Devlet Tıp Enstitüsü " Fakültatif ve hastane cerrahisi " bölüm asistanı

<https://orcid.org/0009-0009-3624-6284> ;

Özet . Hipertansiyon (Yunanca hiper - yüksek , artmış ton - gerginlik anlamına gelir) — organ ve dokular kan damar gerginlik en iyi şekilde nispeten arttırmak olarak değerlendirilir . Hipertansiyon hastalık , birincil (esansiyel) arteriyel hipertansiyon , ikincil idiyopatik arteriyel hipertansiyon — insanlarda birçok ortak (%75'e kadar) atardamar kanı basınç arttırmak . Dünya sağlık depolamak organizasyon 1978 yılında kabul yapılmış . Araştırmak için göre , hipertansiyon gezegenimizde engellilik ana nedenlerden dolayı bir tanesidir . İstatistiksel bilgiye göre , kan basınç arttırıldığında Birinci yardım geç eğer belirtilmişse , hastalar durum çok şiddetlenme , hatta ölüm durum gözlem olası . Hastalık çoğunlukla 40 yaş üstü yetişkinlerde meydana gelir , ancak son Yıllar içinde gençlerde de yaygındır izleniyor . Bu acıdan hem kadınlar hem erkekler tür cefa Sigara içiyorlar .

Anahtar kelimeler : Hipertansiyon , sakatlık , ateroskleroz , stres, miyokard kalp krizi , felç, ölüm , kolesterol , hipertrofi , hipertansiyon , hareketsizlik , sigara .

Tanım ve sınıflama. En sonuncu Yıllar içinde gençlik arasında hipertansiyon vakalar artmaktadır . 18 ila 50 yaş arası oldu erkekler arasında hipertansiyon geniş yaygın eğer 50 yaşın üzerindeyseniz Artan kadınlar Bu ilişkin erkeklerden avantaj yapmak . Araştırma Bu hipertansiyonun olduğunu gösterir genç nüfusa , içermek çocuklar ve ergenleri de etkiliyor gösteriler , çoğu genç hipertansiyon ile hasta Hastalar 20 yaşında . En çok yüksek yüzde 60-70 yaş arası hastalar gruba doğru geliyor . Gençlik arasında hipertansiyon seviye yetişkinler için hariç daha düşük rağmen , son Yıllar içinde gençler , bu içermek gençler arasında hipertoni koşulların arttırmak gözlemleniyor , bu da gençlerin %3'ünden fazlası Ve asemptomatik çocuklar Ve ergenlerde yaklaşık %3 hipertansiyon orada bu , bu uzak terim sağlık için tehlike doğurur.Son zaman zaman kadınlar arasında kalp ve kan damar hastalıklar ile ilgili ölüm seviye artmaktadır . Bulgaristan Kardiyoloji Dernek bilgiye göre , her yıl yaklaşık 60-65 bin kişi Bu hastalıklar yüzünden ölüm ulaşacak . Birçok kalp ve kan damar hastalıklar kalıtsal bileşene sahip olmak bir tehlikedir faktörler geliştirmek eğimli genler darbe göstermek olası . Hipertansiyon , özellikle kalıtsal özelliğe sahip olmak Ankete katılanların yüzde 60'ı kalp ve kan damar

hastalıklar hakkında aile bilgi için sahip olmak onlar Yüzde 32'si dedi Ve ailelerinde çok durumlar varoluş veya var mı Bilmiyordu , sadece yüzde 8 sahip olmak ailelerinde kalp ve kan damar hastalıklar var mı vurgulandı .{1}

Kan basınç yükselmek hastalık , arteriyel hipertansiyon (esansiyel), arteriyel hipertansiyon , semptomatik hipertansiyon şeklinde hastalar içeri birçok yaygın (65% ila 75%) kan basınç (1978'de DSÖ tarafından tanımlandığı gibi) kabul yapılmış). Almak ziyaret edildi denetimlere göre , hipertansiyon Dünyada engellilik Ve hayat aktivitede kısıtlamalar ana nedenlerden dolayı bir tanesidir . İstatistiksel bilgiye göre , kan basınç arttırıldığında Birinci yardım geç Eğer gösterilirse , hastalar durum çok şiddetlenme , hatta ölüm durum gözlem olası . Hipertonikler bunlar çoğunlukla 40-45 yaş arası arttı , ancak son bilgide gençlik sıklıkla arasında izleniyor . Bu hastalık kadınlar Ve erkeklerde eşit miktar olarak Karşılaşılan geliyor. Son bilgi için Dünya genelinde 25 yaş üstü artırılmış Nüfusun %27-28'i arteriyel kana sahiptir basınç yükseklik gözlemlenir . Hipertonik hastalar sayı akım zamanın %45'ine kadar geliyor . 65 yaşından itibaren Daha sonra Bu Gösterge %60-70'tir . organizasyon yapmak . 45-55 yaş arası daha fazlası Erkeklerde 45 yaşından itibaren Daha sonra kadınlar Bu hastalık ile Daha ceza kenarda . Ülkemizde kan basınç Tümü Nüfusun %20'sinde , 45-60 yaş arası ve vakaların %27'sinde kayıt Tamamlandı . Nüfus 25-40 yaş arası oldu kentleşmiş şehirler Nüfusun %14'ü erkek ve kadınlarda %16 hipertansiyon azimli . Hepsi bu kadar Bu endişe verici hastalardan sadece %12,5 kalıcı , % 38 zaman zaman ile kan basınç ilaç aletler kabul yaptı ve %49,5'i yaptı genel olarak tedavi edilmemiş . Bazı bilgiye buna göre Bu göstergeler daha öte yüksek olmak bekleniyor . {2}

Hastalığın sebepler Ve oluşum mekanizmalar sonuna kadar belirtilmemiş . Kalıtsal eğilim ile bazı bir harici faktörler Etkisinin birlikte katıldı gelmek - çözmek yapan önem verilir . Hastalığın gelişim sebep uzak zaman stres ve tedavi depresyon bu durumuda yürüyüş , sık sık psikolojik gerginlikler var . Genellikle bunlar kalıcı duygusal talepkar iş etkinlik getirilmiş bültenleri . Bundan dışarıda , beyin sallamak Karşılaşılan Hastalar da hastalığa yakalanıyor gelişim tehlike yüksek olacak . Kalıtsal yatkınlık ve nedenler satırda : eğer birisi nesilde Bu hastalık Karşılaşılan eğer öyleyse , o zaman bu da hastalık gelişim tehlike bir kaç tane eşit olarak artar. Hastalık geliştirmek darbe şef faktörlerden Önemli olan harekettir evlilik stil Yaş geçerken insanlarda giderek artan bir şekilde ateroskleroz gelişim mümkün olabilir, bu değiştirmek arka planda kan basınç arttırmak Ve durum daha öte Cidden gönderir . Hayat bu için aşırı tehlikeli çünkü düşünüliyor daralmış kan damarlar başından sonuna kadar beyin , kalp , böbrekler bir parçaya kan gitmeden kalmak veya yeterli gitmiyor gözlemlenir . Eğer kan damar duvarlarda kan pıhtısı Ve kolesterol koleksiyonlar eğer onlar ise

güçlü basınç zamanında ayrılmış , kılcal -yarım kan damarlarda engellendi , kan geçmek engel yapmak olası . Bu durumda miyokard kalp krizi veya felç meydana gelir gelir. Kadınlarda kan basınç artırmak sebep menopoza dönem boyunca hormonal değişiklikler olmak olası . Tuz veya daha doğrusu , o zaman orada sodyum , sigara ve alkolün yanı sıra içecekler tüketim obezite aynı zamanda bir kardiyovasküler hastalıktır damar sisteme basınç yürütür. {3}

Akım durumunda hipertansiyon Gelmek çıkış sebepleri harici çevre ile ilgili haline gelmek hastalığın gelişim sebepleri uzak zaman stres sırasında ve depresyon bu durumda yürüyüş , sık sık psikolojik gerginlikler var . Sıklıkla bunlar kalıcı duygusal talepkar iş etkinlik getirilmiş bültenleri . Bundan dışarıda beyin sallamak Karşılaşılan hastalarda Ayrıca hastalık gelişim tehlike yüksek olacak . Kalıtsal yatkınlık ve nedenler satırda : eğer birisi nesilde Bu hastalık Karşılaşılan eğer , o zaman Ayrıca Bu hastalık gelişim tehlike bir kaç tane eşit olarak artar . Hastalık geliştirmek darbe şef faktörlerden asıl mesele Bu düşük çaba gerektiren yaşam stil.Genç geçerken insanlarda giderek artan bir şekilde ateroskleroz gelişim olası Bu değiştirmek arka planda kan basınç arttırmak Ve durum yanında Ciddi gönderir.Bu hayat için çok tehlikeli çünkü düşünülüyor daralmış kan damarlar başından sonuna kadar beyin , kalp , böbrekler bir parçaya kanın gitmeden kalmak veya yeterli gitmiyor gözlemlenir. Eğer kan damar duvarlarında kan pıhtısı Ve kolesterol setleri eğer onlar ise güçlü basınç zamanında ayrılmış , kılcal kan damarlara sıkışmak kalır . Bu durumda miyokard kalp krizi veya felç meydana gelir gelir. Kadınlarda kan basınç artırmak sebep menopoza dönem boyunca hormonal değişiklikler olmak olası . Tuz veya daha kesin olarak Daha sonra orada sodyum ve ayrıca sigara , alkol içecekler suistimal etmek yapmak Obezite ve kalp hastalığı damar sisteme basınç yürütür . {4}

Hastalık geliştirmek darbe şef faktörlerden önemli olan bu bir rek'at evlilik Bu bir stildir . Yaş geçerken insanlarda giderek artan bir şekilde ateroskleroz gelişim mümkün olabilir , bu değiştirmek arka planda kan basınç arttırmak Ve durum daha öte Ciddi gönderir . Hayat bu için aşırı tehlikeli çünkü düşünülüyor daralmış kan damarlar başından sonuna kadar beyin , kalp , böbrekler bir parçaya kanın gitmeden kalmak veya yeterli gitmiyor gözlemlenir . Eğer kan damar duvarlarında kan pıhtısı Ve kolesterol koleksiyonları eğer onlar ise güçlü basınç zamanında ayrılmış , kılcal kan damarlarda engellendi , kan geçmek engel yapmak olası . Bu durumda miyokard kalp krizi veya felç meydana gelir geliyor . Kadınlarda kan basınç pirinç menopoza nedeni hormonal değişikliklere sahip olmak olası. Tuz veya daha doğrusu , o zaman orada sodyum ve ayrıca sigara , alkol içecekler suistimal etmek yapmak, obezite de kardiyovasküler sisteme basınç yürütür . {5}

Hastaya temizlemek teşhis koymak için doktor bir kaç tane laboratuvar analizler ve donanım kontrolleri transfer etmek ihtiyaç Olacak . Tanı amaç hastalık sahne Ve hipertansiyon seviye kararlılık olarak değerlendirilir . Bu bilgi ile doktor etkili tedavi yöntem seçenek olasılığa sahip olmak Olacak . Hastalığın ilk aşamalar gizlenmiş Dün Çünkü çoğu hasta doktor varlığına geç gelirler . Hastalık tamamen tedavi çok zor düşünülür , bu nedenle için hastalar sabra sahip olmak olmak gerekli , hastalık nedeniyle onlara geriye kalan ömürler sırasında arkadaşlık yapmak olası . Bu yüzden için hastalık sahip olmak zamanında önlemek almak , şüpheli işaretler dış görünüş eğer evet ise doktor bakış açısından geçiş gerekli.Bu durumda üstünde söyleyerek geçmiş ana laboratuvar denetimler ve donanım kontrolleri aşağıdaki içerir :

- Kan genel analitik , kolesterol idrar asit , üre miktar , glikoz , üre
- İdrar genel analitik
- EKG,EXO

Eğer bu bilgi başından sonuna kadar kalp kan damar hastalıklara şüphe yapılmış durumunda duruma Stres EXO'ya bağlı olarak koşu bandı testi kullanılır. Bu testlerin sonuçları negatif dışarı çıktı durumunda hemen ile akım gün içinde gelişmiş bizim ilacımız Ve teknolojilerimiz sonuçlar KORONAGRAFİ muayenesi Tamamlandı bizim artışı Ve son çözüm koymak olmadan sonuca bakmak istilacı cerrah veya Kalp cerrahı uğruna bizim sevkiyatımız gerekli . Ev koşullar altında Her bir insan sahip olmak kan basınç düzenli Ölçülmüş ayakta durmak ihtiyaç , en uygun kör satıcı 120/80 mm tel (aşağıda) (bir birim olarak belirtilir), yaş yetişkinler 130/90 için . Çevre darbe veya fiziksel etkinlik sonuç olarak basınç 5-10 birim arttırmak olası . Daha düşük Ve yüksek basınç arasında çok büyük Fark aynı zamanda hava şartlarında da . için imza olacak — genellikle Bu 50 birimden itibaren gösterge aşmamak ihtiyaç . Eğer kan basınç sıklıkla değiştirmek Gözlemlenirse , doktor ile buluşmak tavsiye yapıyor . {6}

Hipertansiyon hastalık orada hastalar bakım yaparken onlara Her tazminat huzur gereklilik unutmamak ihtiyaç . Hastaya negatif darbe gösteren (güçlü) ışık , gürültü , sinirlilik) her Nasıl faktör elemek olmak gerekli . Hastanın yiyecek hızlı sindirim Vitamin açısından zengin olmak için hastalar azar azar , sık sık yemek yemelidirler . yemek onların çalışmaları ihtiyaç . Hastanın akrabalar ona getirilmiş vermek şeyler kontrol etmek vizyon da hastanede hemşire göreve girer . Turşu , konserve ürünler , turşular tüketim yapmak olası hayır. Hasta açık havada Daha olmak onun sağlığınıza olumlu darbe gösterir .

Sonuç: Arteriyel hipertansiyon eşit Çocuklarda gelişim mümkün , bundan hariç , son Yıllar içinde aşırı ağırlık Ve hareketsiz evlilik stil çocuklarda hipertansiyon nedeniyle vakalar artan devam ediyor . Oturmuş evlilik stil , yanlış

yemek , sigara içmek örneğin zararlı alışkanlıklar , kalıtım - bunlar Tümü çok genç gebelikte hipertansiyon risk artar . Yüksek kan basınç önlemek almak için alkollü içki , sigara, doğru beslenme , sağlıklı evlilik stilde aksiyon yapmak , stresten uzak olmak , kan basınç kontrol yapmak gerekli . Bu yüzden için kan basınç düzenli kontrol etmek durmak Ve herhangi değiştirmek eğer öyleyse doktora ziyaret etmek sipariş etmek unutmamak ihtiyaç .

KAYNAKLAR

1. Soliyev A. O', U'rokova D. A – “Arteriyel hipertansiyon gelişim faktörler Analiz ” - Yönetim Ve etik tüzük çevrimiçi ilmi dergi cilt:04, sayı:05|mayıs–2024
issn:2181-2616

2. Irgashev I. E – “ *Hipertansiyon hastalıkta acil yardım göster* ” - Pratik Ve ilaç bilimler ISSN: 2181-3469

Cilt : 03 Sayı :03 2024

3. Şokirova N.İ., Nishonova O'. G' – “ *Hipertansiyon " HASTALIK " - PSİKOLOJİ VE PEDAGOJİNİN DİSİPLİNLERARASI BİLİMLER OLARAK OLUŞUMU*

4 . Kilichev J. F, Turayev A. A, Boymataliyev O. X, Bo'tayorov A. A – “ Kan basınç arttırmak nedenleri , belirtileri Ve tedavi yöntemler hakkında ” - Bilimsel dürtü » Eylül , 2022

5. Usmanov SA, Khudoykulov M. I – “ Hipertansiyon Gelmek çıktı "Modern eğitim: sorunlar ve çözümler "

6. Elmurodova ZR, Izzatullayev JB, Egamberdiyev MB, Musayev HA – “ Hipertansiyon hastalık, komplikasyonlar Ve onlara önlemek almak hedeflenen ölçüm etkinlikler ”- YENİLİKÇİ GELİŞMELER VE ARAŞTIRMALAR

BUHARA BÖLGESİ NÜFUSUNDA KALP VE DAMAR HASTALIKLARI DAĞITIM

Muradov Maksud Marufovich

Amerikan Hastanesi Kliniği kalp cerrahı

<https://orcid.org/0000-0002-7599-9803>

Özet . *Yüzyılımızın akım sorunlardan bir kalp kan damar hastalık orada hastalar tedavi Ve Elbette hastalıklar önlemek almak ölçüm olaylar çalışma çıkış Akım o zaman kalp ve kan damar hastalıklar (YQTK) – hepsi dünya boyunca nüfus ölüm Ve engellilik ana nedenlerden dolayı bir olarak değerlendirilir . Kalp-kan damar sistem hastalıklar insan evlilik stil Ve orada tehlike faktörler ile integral bağlı olmak . Birçok tehlike faktörler evlilik stil değiştirmek başından sonuna kadar kontrol bazı (arteriyel hipertansiyon , dislipidemi) Ve şeker miktar (ilaç) yol ile düzeltme yapılacak*

Anahtar kelimeler : *Kalp kan damar hastalıklar , kalp , obezite, miyokard kalp krizi , felç, hipertansiyon , sigara*

Akım o zaman kalp kan damar hastalıklar tüm dünya birlikte nüfus ölüm Ve engellilik ana nedenlerden dolayı bir haline gelmek geliyor . DSÖ tahminlerine göre 2016 yılında 17,9 milyon kişiye göre kalp ve kan damar hastalıklardan ölüm ulaştı , bu tüm dünya birlikte ölüm Vakaların yüzde 31'i organizasyon yaptı . Bu Ölümlerin %85'i MI'dan kaynaklanmaktadır ve inme nedeniyle olmuş oldu . YQTK'dan ölümlerin %75'inden fazlası düşük ve orta karlı ülkelerde , erkekler Ve kadınlar arasında neredeyse eşittir . 70 yaşına kadar oldu bulaşıcı olmamış hastalıklardan Gerçekleşen 17 milyon ölümün % 82'si düşük ve orta karlı ülkelerde olmuş olacak Ve Bunların yüzde 37'si kalp ve kan damar hastalıklardan Gelmek çıkıyor . {1}

Kalp ve kan damar sistem hastalıklar Özbekistan Cumhuriyet sağlık depolamak akım sorunlardan bir tanesidir . Durum istatistikler komite Mesaja Özbekistan'a göre 2019 Cumhuriyeti'nde Ocak-Haziran aylarda ölüm ulaşmış Vatandaşların yüzde 62,1'i durumunda Kesinlikle kan rotasyon sistem hastalıklar sebep gibi gösterildi . {2}

Bu bir göstergedir . Bu sahada daha öte yeni karmaşık tedavi planlardan dıştan önleyici ölçüm olaylar güçlenmemiz gerekli gösterir . Durum liderimiz Şavkat Mirziyoyev 2022'den itibaren 40 yaşında olacak geçmiş vatandaşlar yılda en az 1 kez ele alındı taramadan tutulmak üzere bilinen yani , kalp ve kan damar hastalıklar sahaya ayrı ayrı durduruldu Geçtiler . {3}

Kalp hastalıkları (kalp hastalıkları) — normal kalp aktivitesi ihlal ile tezahür olmak kardiyovasküler sisteme ilgili patolojiler grup Çok hastalıklar epikardiyum , perikardiyum , miyokardiyum , endokardiyum , kalp vana aparat Ve kan damarlar yaralanmalar yüzünden yüzeye ulaşmış olmak mümkün.Kalp hastalıkları uzak zaman sırasında gizlenmiş formda , klinik resimsiz geçmiş olası . Çeşitli tür tümörler ile bir Sırada , bugün gün içinde gelişmiş ülkelerde erken ölüm ana nedenlerden dolayı bir olarak değerlendirilir . Framingham kalp , akciğerler Ve kan Ulusal Enstitü (ABD) araştırma göre , insanlarda kardiyovasküler hastalıklar geliştirme aşamasında en çok önemli faktörler obezite , hareketsizlik evlilik stil Ve sigara içmek olarak değerlendirilir . {4}

Bundan dıştan Tekrar bir Ne kadar kalp kan damar hastalıklara almak gelen faktörler orada . Onlar aşağıdakilerden şunlardan oluşur :

- Yaş
- Kalıtım
- Alkolizm .
- Stres .
- Kolesterol yüksek seviye .
- Uyumak kıtlık Ve çok fazla dıştan yorgunluk
- Hipodinamik .
- Rahatsız ekoloji .

•

Dengesiz Beslenme : Tuz Ve yağlar aşırı tüketim yapmak

Buhara vilayet nüfus arasında kalp kan damar hastalıklar risk faktörler sıklık hastaların cinsiyet Ve onlarda risk faktörler genel sayıya buna göre analiz yapacağız . Araştırma Konu 25-69 yaş aralığında olup ateroskleroz hastasıdır klinik işaretler 382 kişi katılmadı hastaya dayalı olarak . 382 hasta test edildi : %33,2 (127) erkek ve %66,8'i (255) kadındı ($p<0,0001$). Araştırma sonuçlar Bu kontrol edildiğini gösterdi Hastaların %73,8'i erkek (90) ve %5,1'i (13) kadındı sigara içmek azimli . Aşırı kilo / obezite ve AH yaklaşık olarak eşit parçalar halinde , uygun Erkeklerde sırasıyla %55,1 (70 vaka) ve %51,9 (66 vaka) ve kadınlarda %54,1 (138) ve %56,1 (143) azimli . Sonuçlar gösterildiği gibi Her ikinci kadın Ve erkek hipertansiyon Ve obezite aşırı ağırlık ile hasta O azimli . Buhara vilayet nüfus Bunların %86,2'si erkek ve kadınların %44,9'u 3 ve ondan bundan fazla risk faktörler bir o zaman toplantı belirlendi .

Akım gün içinde Tümü ülkelerde kalp kan damar hastalıklar yüzünden Gelmek dışa dönük nüfus ölüm Ve engellilik gösterge azaltmak için miktar çalışma serbest bırakılıyor çünkü nüfus çalışmak yetkili oldu gerekli personel arasında Bu hastalıklar birçok gerçekleşiyor . Özbekistan Cumhuriyet 29.03.2017 tarihli PQ-

2857 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca şehirden uzak bulunan köy Nüfus içinde hastalıklara erken teşhis koymak Ve kronik hastalıklar önlemek almak amaç için önleyici denetimler almak gitmek için klinik biyokimyasal ve enstrümantal (EKG, UTT ve b) laboratuvarlar organizasyon ile atama Verilen . Kalp ve kan damar hastalıklara aykırı durum ölçekte kavga için takip etme ölçüm olaylar Vizyonumuz ihtiyaç :

1. Kalp kanı damar sistem hastalıklar Gelmek dışa dönük tehlike faktörler aykırı mücadele etme öncelik önleme güçlendirmek .

2.Sağlık sistemde öncelik eklemlerde önleyici ölçüm olaylar transfer Ve ilaçlar ile sağlamak .

3. Sağlık bakımı sistemde öncelik eklemlerde modern teşhis Ve tedavi teknisyen temel malzeme sağlamak .

Önce insanlar hızlı tıbbi yardım göstermek kalite Ve kapak alınmış nüfus boyut artış

5. Topluma hizmet yapmak tıbbi çalışanlar vasıf artış

6. Cumhuriyetin tamamı bölgelerde Kalp ve damar cerrahisi tedavi amaç için kardioloji merkezler organizasyon ile

7. Tıpta modern BT başarılarından kullanılmış durumunda uzak nitelikli tıbbi tavsiye (telemedikasyon) düzenlemek buna. ölçüm olaylar gerçekleştirmek başından sonuna kadar Özbekistan'da kalp ve kan damar Ve diğer hastalıklardan Gelmek dışa dönük ölüm Ve engellilik durumlar azaltmak başaracağız . Akım gün içinde kalp ve kan damar sistem hastalıklar ile hasta çocuklar Ve büyük eskimiş Hastaların % 20'si ölüm durum ve %80 engelli durum ile tamamlanacak {5}

Sonuç. Kalp kan damar hastalıklar akım gün içinde akım hastalıklar gruba girer.Bu hastalıklardan ölüm gösterge yıldan itibaren yılda artmaktadır . Bu hastalıklar akım gün içinde tedaviden buna göre önlemek almak Ve karmaşık ölçüm olaylar çalışma serbest bırakmak önemli yer işgal ediyor .

KAYNAKLAR

1. Vikipedi - kalp kan damar hastalıklar .
- 2 . Abdullayeva N. M , Hodiyeve M. A – “ Kalp” kan damar sistem hastalıklarda modern rehabilitasyon yöntemler ”
- 3 . Hacıyev Ş . Ş , Uktamova R. Ah - " Şeker" diyabet hastalık kalp kan damar hastalıklar ile birlikte " Geliyor " - Modern eğitim ve gelişim
4. Ru'ziboyeva M.G', Kerimov M. BEN , Ulaşova D. A - “ Kalp” kan damar hastalıklar türleri , kökeni çıktı , tedavi yöntemler Ve bugünün günün alaka ” -

Özbekistan'da disiplinlerarası yenilikler Ve ilmi araştırma dergi sayı 12
19.10.2022

5. Majidov Ş . X , Abuov A. A - " Özbekistan'da kardiyovasküler hastalıkların yaygınlığı ve mevcut eğilimleri " - Yenilikçi araştırmanın verimliliğini artırmaya yönelik modeller ve yöntemler

ВЗАИМОСВЯЗЬ УЧИТЕЛЕЙ И РОДИТЕЛЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЁНКА

Юсупова Наталья Алижановна

*Учитель начальных классов частной школы "Янги авлод",
Алтынкульского района, Андижанской области.*

Аннотация: *Статья посвящена исследованию роли взаимодействия учителей и родителей в формировании личности ребёнка. Рассмотрены исторические и современные подходы к сотрудничеству семьи и школы, а также влияние этого взаимодействия на развитие личности ребёнка. Приведены мнения известных педагогов и психологов, а также практические рекомендации для укрепления связи между учителями и родителями. Результаты исследования показывают, что эффективное взаимодействие учителей и родителей способствует гармоничному развитию личности ребёнка, улучшению его академических успехов и социальной адаптации.*

Ключевые слова: *взаимодействие учителей и родителей, формирование личности, сотрудничество семьи и школы, исторические подходы, современные методы, педагогика, психология, социальная адаптация, гармоничное развитие.*

Введение.

Формирование личности ребёнка – это сложный и многогранный процесс, в котором важную роль играют как семья, так и школа. Учителя и родители являются основными агентами социализации, и их взаимодействие оказывает значительное влияние на развитие ребёнка. Исторически сложилось, что сотрудничество семьи и школы всегда было важным элементом образовательного процесса. В современном мире, где технологии и социальные изменения влияют на воспитание детей, эта тема становится ещё более актуальной.

Исторические подходы к взаимодействию учителей и родителей

История сотрудничества семьи и школы уходит корнями в древние времена. В античной Греции, например, образование детей было тесно связано с семейными ценностями. Философы, такие как Платон и Аристотель, подчёркивали важность гармоничного взаимодействия семьи и общества в воспитании детей. В эпоху Просвещения (XVIII век) педагоги, такие как Жан-Жак Руссо и Иоганн Генрих Песталоцци, акцентировали внимание на роли семьи в формировании личности ребёнка. Руссо в своём труде «Эмиль, или О воспитании» утверждал, что семья является основным источником нравственного и эмоционального развития ребёнка.

В XX веке советская педагогика также уделяла большое внимание взаимодействию школы и семьи. Антон Макаренко, известный педагог, подчёркивал, что успех воспитания зависит от единства требований школы и семьи. В современном образовании взаимодействие учителей и родителей рассматривается как ключевой фактор успешного развития ребёнка. Современные исследования показывают, что дети, чьи родители активно участвуют в их образовании, демонстрируют более высокие академические результаты и лучше адаптируются в социуме.

Роль общения. Современные педагоги, такие как Джон Хэтти, подчёркивают важность регулярного общения между учителями и родителями. Это позволяет своевременно выявлять проблемы и находить совместные решения.

Совместные проекты. Многие школы внедряют программы, направленные на вовлечение родителей в учебный процесс. Например, проведение совместных мероприятий, таких как открытые уроки, мастер-классы и экскурсии.

Использование технологий. Современные технологии, такие как онлайн-платформы и мобильные приложения, облегчают взаимодействие между учителями и родителями.

Влияние взаимодействия на формирование личности ребёнка

Эффективное взаимодействие учителей и родителей способствует гармоничному развитию личности ребёнка. Рассмотрим основные аспекты этого влияния:

Эмоциональное развитие. Поддержка со стороны родителей и учителей помогает ребёнку чувствовать себя уверенно и справляться с трудностями.

Социальная адаптация. Совместные усилия семьи и школы способствуют развитию коммуникативных навыков и умению работать в коллективе.

Академические успехи. Исследования показывают, что дети, чьи родители активно участвуют в их образовании, показывают более высокие результаты в учёбе.

Мнения известных педагогов и психологов

Лев Выготский: "Развитие ребёнка происходит в зоне ближайшего развития, где взаимодействие с взрослыми (родителями и учителями) играет ключевую роль."

Антон Макаренко: "Воспитание – это процесс, который требует единства требований семьи и школы."

Джон Хэтти: "Эффективное обучение невозможно без активного участия родителей в образовательном процессе."

Практические рекомендации

Для укрепления взаимодействия учителей и родителей можно использовать следующие методы:

Регулярные встречи. Проведение родительских собраний и индивидуальных консультаций.

Совместные мероприятия. Организация праздников, экскурсий и других мероприятий с участием родителей.

Использование технологий. Создание онлайн-платформ для общения и обмена информацией.

Заключение

Взаимодействие учителей и родителей играет crucial роль в формировании личности ребёнка. Исторические и современные подходы показывают, что сотрудничество семьи и школы способствует гармоничному развитию ребёнка, улучшению его академических успехов и социальной адаптации. Эффективное взаимодействие требует активного участия обеих сторон и использования современных методов общения.

Список использованной литературы:

1. Выготский, Л. С. (1984). Педагогическая психология. Москва: Педагогика.
2. Макаренко, А. С. (1951). Книга для родителей. Москва: Просвещение.
3. Хэтти, Дж. (2009). Видимое обучение. Лондон: Routledge.
4. Руссо, Ж.-Ж. (1762). Эмиль, или О воспитании. Париж: Garnier.
5. Песталотци, И. Г. (1801). Как Гертруда учит своих детей. Цюрих: Orell Füssli.

Пушкин – наше всё. И что? Нужен ли русский гений новому поколению?

Убайдуллаева Светлана Анатольевна

Общеобразовательная школа №27 Кургантепинского района

Андижанской области республика Узбекистан

«Пушкин – наше всё» – именно так сказал два века назад русский литературный критик, писатель и поэт Аполлон Григорьев о своём национальном поэте Александре Сергеевиче Пушкине, драматурге и прозаике, который заложил основы русского реалистического направления, о литературном критике и теории литературы, историке, публицисте, журналисте и издателе. А что же он значит для нас, жителей Узбекистана, лично для меня и моих учеников? Попробую в этом разобраться.

Писать сегодня о Пушкине – дело трудное. Сказать о нём что-то новое, как мне кажется, невозможно уже. Но я постараюсь это сделать, опираясь на свой опыт.

Имя Александра Сергеевича Пушкина, великого русского поэта, хорошо знают в нашей стране от маленьких детей до седых стариков, от простых людей и до профессоров. И у каждого поколения, у каждого человека свой Пушкин, и каждый приходит к его пониманию в своё время, и знакомство с ним происходит у каждого по-разному. Его имя понятно на любом языке. Весь мир благоговейно склоняет голову перед творчеством этого гениального человека. И у нас в Узбекистане не найдётся ни одного дома, в котором не слышали бы о Пушкине. Он давно и прочно вошёл в жизнь и сердца людей всех возрастов.

Моё первое знакомство с русским художником слова состоялось в раннем детстве, когда мама прочитала мне его сказки, затем знакомство продолжилось в детском саду, в школе. И я так была очарована и очарована не только его произведениями, но и языком, на котором они были написаны, что приняла решение не только глубже изучить язык Пушкина, но и обучать свой народ на нём говорить и читать. Язык Пушкина – это русский язык. Конечно же, это не значит, что именно он является его создателем. Язык невозможно создать. Язык – это живой организм, который зарождается, развивается и умирает по своим законам. Его истоки таинственны, как сама жизнь. Вмешательство в эту тайну человека всегда

произвольно и бессмысленно. Поэтому Пушкин не ставил перед собой задачу создания языка. Тот язык, на котором он писал свои произведения, существовал и так. Это был обыкновенный разговорный язык, которым поэт воспользовался, запечатлел в поэзии, прозе и дал жизнь в литературе, то есть воплотил его в высокую литературу, своими произведениями как бы говоря: «Смотрите, какие прекрасные вещи можно создавать при помощи нашего замечательного языка».

Каждый год в Узбекистане широко отмечается день рождения Александра Сергеевича Пушкина (и этот год не исключение). Его творчество органически вписалось в национальную культуру нашей республики. Как нельзя представить узбекскую литературу без великого Алишера Навои, благодаря которому староузбекский язык стал единым узбекским литературным языком, так невозможно не сказать о Пушкине, когда мы говорим о современном русском языке. Именно поэтому в день рождения великого поэта, 6 июня, отмечают и День русского языка, потому что основоположником современного русского литературного языка является А. С. Пушкин. Чтобы научиться говорить по-русски, надо знакомиться с творчеством Пушкина, которое давно уже стало мировым достоянием и занимает прочное место в наших общеобразовательных школьных программах, изучается в лицеях и колледжах, в высших учебных заведениях. Знакомство с творчеством Александра Сергеевича Пушкина берёт начало с мероприятий, которые проводятся к столетию со дня рождения великого поэта и продолжают проводиться по сей день. Нет ни одной школы в нашей республике, где бы ни звучало его имя, не звучал его язык, русский язык, который наше молодое поколение изучает с детства. Знание русского языка, как я считаю, имеет огромное значение для нашей страны, потому что язык Пушкина не только облегчает общение и взаимоотношение людей разных национальностей, но и служит удобным средством общения.

Тема изучения русского языка в Узбекистане является сегодня наиболее актуальной и злободневной. На данный момент сохраняется большой и живой интерес узбеков к изучению русского языка. Он необходим миллионам узбекским трудовым мигрантам, которые ежегодно прибывают в Россию. И поэтому дети наши уже сейчас стремятся на уроках русского языка, на дополнительных занятиях, на кружках по данному предмету постичь азы языка, научиться правильно, грамотно не только говорить, но и писать. Мои ученики осознают важность изучения русского языка, потому что его знание открывает огромные перспективы не только для обучения в высших учебных заведениях у нас в республике, но и

за её пределами, в России. В Узбекистане совместно с « РОСатомом » началось строительство атомной электростанции в Джизакской области. И знание русского языка даст возможность нашим гражданам, особенно молодёжи, работать там не только на её строительстве, но и когда её пустят в эксплуатацию. И не надо будет ехать на заработки в другие страны, оставляя свои семьи, дома...

В настоящее время широко развивается туризм в нашей стране. Знание и владение русским языком позволит принимать миллионы туристов, с которыми не возникнет трудностей в общении, а ещё даст возможность нашим детям читать классика русской литературы А.С. Пушкина в оригинале.

Русский гений А.С. Пушкин близок, дорог, понятен нашему народу, при этом почти каждый взрослый знает поэта на языке оригинала. И в этом заслуга наших педагогов – русистов, которые вкладывают свою душу, свою любовь, своё мастерство в это нелёгкое, но такое благородное дело. Для многих моих учеников красочный, богатый, разнообразный и певучий язык Пушкина стал просторной тропой к постижению русской речи и культуры. Я думаю, что Пушкин живёт и будет жить в сердце каждого из нас; Пушкин, которого почитают на нашей узбекской земле и стар и млад.

Сегодня не только с экранов телевизора, но и в быту раздаётся неправильная, а порой и грязная речь. Надо читать Пушкина! Его произведения « покажут», как надо говорить, общаться правильно, не засоряя русский язык « могучий и певучий». Произведения А. С. Пушкина откроют детям красоту окружающего мира, помогут увидеть прекрасное внутри себя, -помогут быть лучше, чище, светлее, добрее. И именно поэтому, как мне кажется, его творчество будет современным и актуальным во все времена.

Произведения Пушкина оказывают большое влияние на формирование личности. В них хранится наставление и руководство для людей, они несут вечные темы, идеи, интересные людям в каждую эпоху.

Жизнь постоянно ставит человека перед выбором: как поступить? На чью сторону встать? Что выбрать? Банально, но верно: произведения Пушкина помогают ответить на эти вопросы. Это значит, что великий художник слова, живший два века назад, помогает людям жить и сейчас, а особенно молодому поколению, потому что ценности, заложенные в произведениях Пушкина, я опять повторяюсь, верны во все времена. Это вечные истины, законы, по которым существовало и вечно будет существовать человечество.

Я не сомневаюсь, что пройдут годы, мои нынешние ученики станут взрослыми, откроют в «своём» Пушкине что-то новое для себя. Несомненно, откроют! Но и через десятки лет он всё же, как и сейчас, будет учить мудрости, честности, смелости, бескорыстности, справедливости, добру. Может быть, я уверена в этом, именно для этого в свои произведения он вложил свою душу, свой талант, свою совесть. А это значит, что моды на него нет, он вне её. Пушкин всегда современен и всегда рядом с нами. Сменяются поколения, а люди вновь и вновь перечитывают страницы любимых произведений великого мастера слова. Александр Сергеевич Пушкин – светоч русской литературы, след которого в человеческой памяти не властно стереть время!

Я работаю учителем русского языка в национальной школе с 1993 года и точно знаю, что сделала правильный выбор профессии. Счастливые лица и улыбки моих учеников, благодарность родителей, которые доверяют мне самое ценное, что у них есть – своих детей – подтверждение тому. Я обращаюсь к детской душе не через музыку, как композитор, не с помощью красок, как художник, а через слово, с помощью произведений художественной литературы. Стараюсь воспитывать детей своим отношением к миру, своей любовью, своими знаниями и жизненным опытом. И в этом мне очень помогает мой Пушкин. Для нас здесь русский язык - это не просто коммуникация, а вопрос простого существования нас как педагогов. На самом же деле уже ведутся споры, а нужен ли здесь, у нас в республике, русский язык? Актуален ли он? Люди спорят на эту тему. Она на слуху и постоянно обсуждается.

В настоящее время в школах нашей республики сократилось количество часов, отведённых на изучение русского языка. Но надо отдать должное России, российскому правительству, нашему земляку Алишеру Усманову, Андижанскому областному отделению Русского культурного центра в Узбекистане, которое оказывают поддержку и помощь, направленную на повышение уровня владения русским языком в Республике. Поэтому и я, как педагог, владеющий русским языком, просто обязана внести свой вклад в это благородное дело, продолжать «сеять» доброе, разумное, нужное и необходимое для своего народа, для своей страны, для своей Родины.

TURSUNBOYEVA MOHLAROY BAHODIRJON QIZI

*Andijon viloyati Shahrixon tumani 7-umumiy òrta ta'lim maktabi 10-"E"
sinf o'quvchisi*

Islom Karimov

Sherlar yozsam ertalab
Òqib bersam onamga,
Endi òqib beraman
Derdim Islom bobomga.
Birdan yòqligiz bilib
Sovib qoldi bu dilim,
Endi kimga òqiyman
Yozgan barcha she'rlarim.
Men katta bòlganimda
Borib o'qiyman derdim,
Bobojonim suyunsin deb
Yozib toplab yurgandim.
Ahd qildm endi men
Samarqandga boraman,
Sherlarim kitob bòlsa
Sizga òqib beraman.
Yuragimdan hech qachon
O'chirmayman bobojon,
Mangu dilimda borsiz
Men uchun hayotsiz siz.

Kitob

Ey kitobjon kitobjon,
Olaman sendan bilim
Hikoya, ertak ,maqol
Tez aytish va bir misol
Senda har xil sarguzasht
Tarixlaring bilaman
Òrgatasan yaxshilik
Bunga amal qilaman.

IJODIY TO‘PLAM

**“TOP IZLANUVCHI - 2025” ILMIY VA
IJODIY
ISHLAR TANLOVI**

KITOB ELEKTRON SHAKLINI YUKLAB OLING

Bosishga ruxsat etildi: 20.01.2025-yil.

Ofset bosma qog‘ozi. Qog‘oz bichimi 60x84 1/16.

“Times New Roman ” garniturasini. Ofset bosma usuli.

ISBN: 978-9910-8610-5-5

Hisob nashriyot t.: 16,0. Shartli b.t.: 10,2.

Adadi: 100 nusxa. Buyurtma 16.

**“Phoenix scientific publication center” MChJ.
Farg‘ona viloyati, Uchko‘prik tumani, Istiqlol ko‘chasi 102-uy**